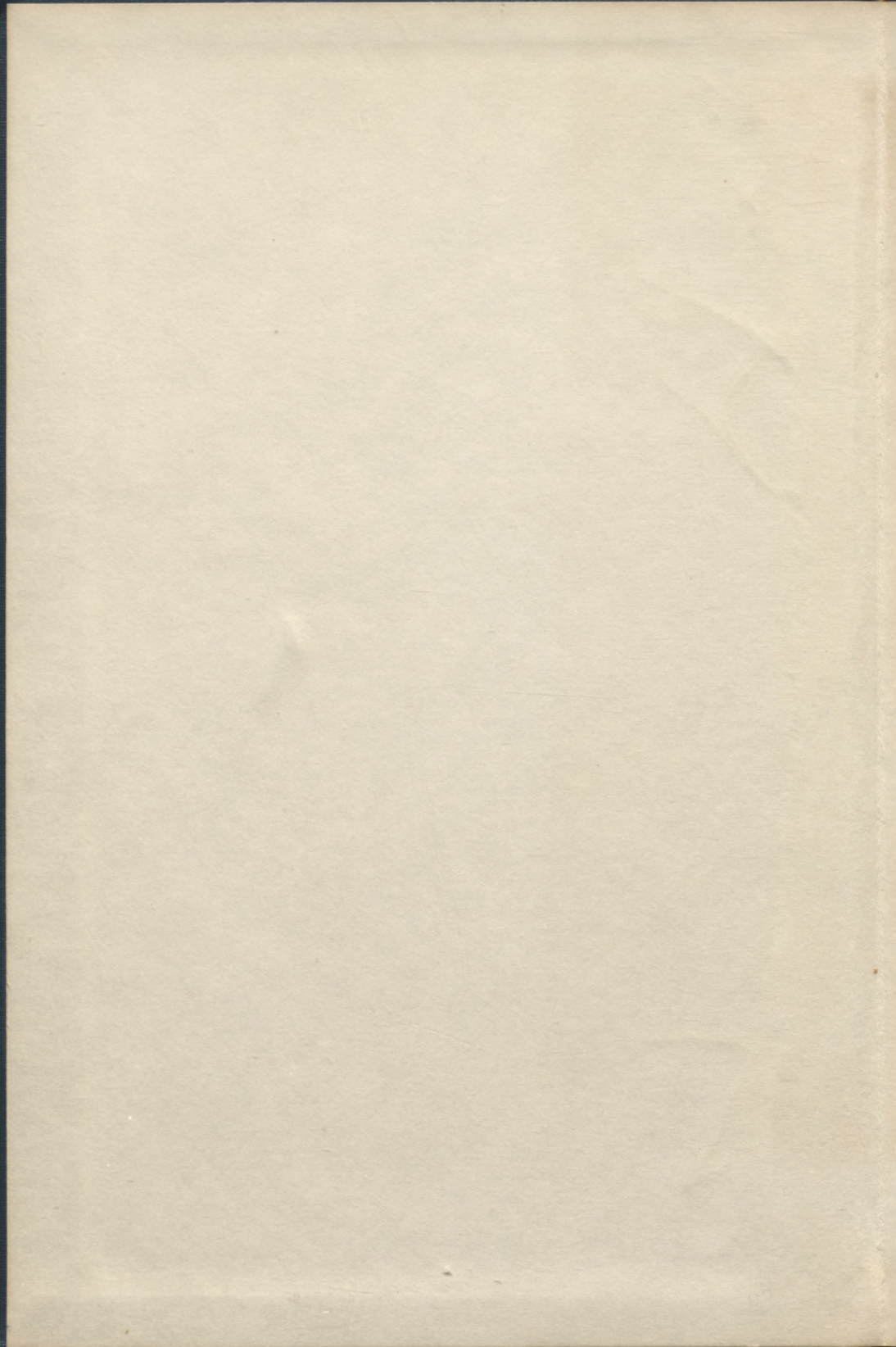
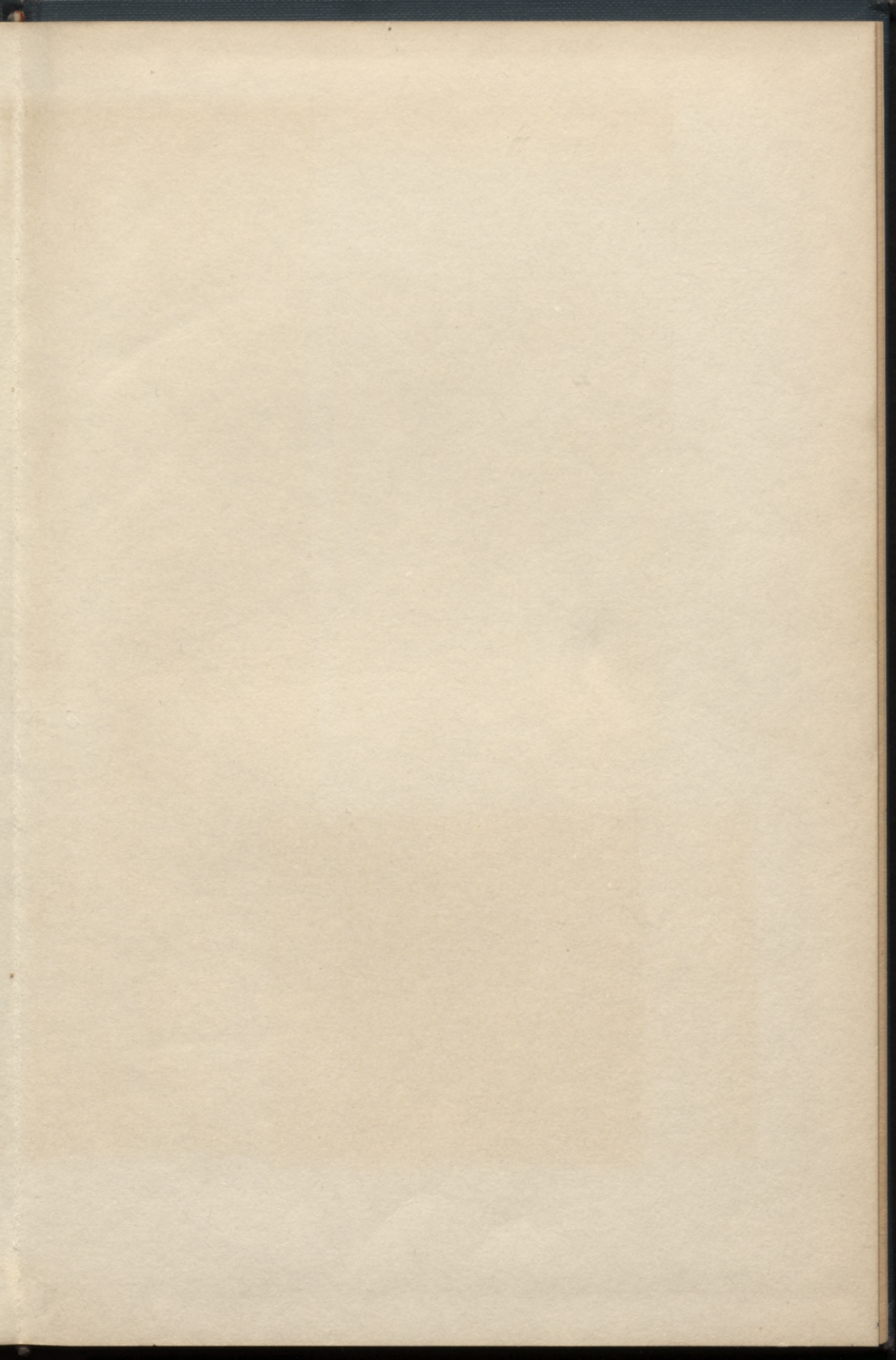
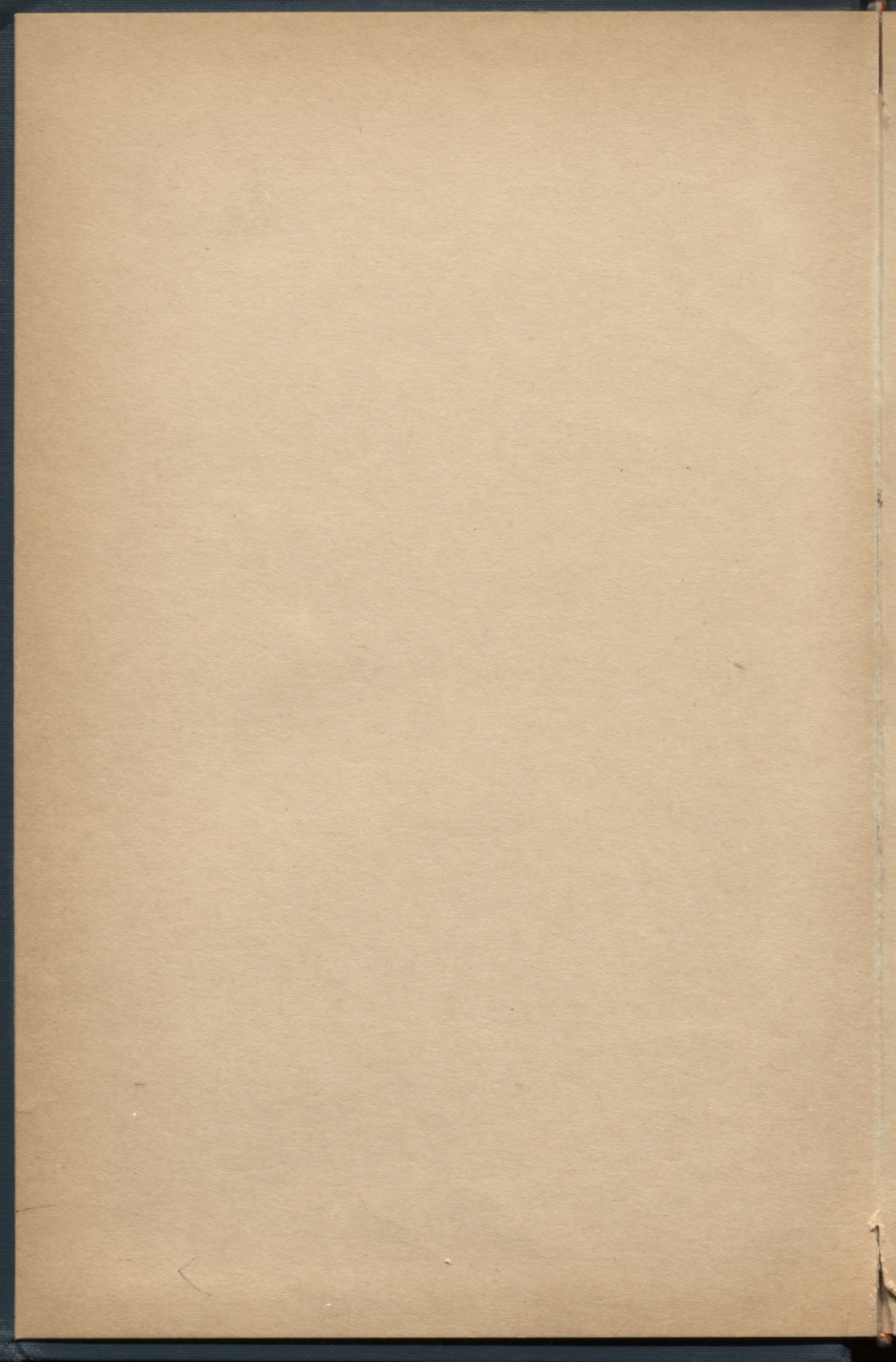

92-4^{77/8}
L-251

B, 2

92-4

251

m/f

dab. L
9

EDGARS DUNSDORFS

TURĪBA UN BRĪVĪBA
SEPTIŅPADSMITĀ GADSIMTĒŅA
LATVIJĀ

Pētījumi un apcerējumi

Pilshalns

1961

413

Vāku zīmējis
Aivars Ronis

Šai grāmata ir sakopoti patstāvīgās Latvijas
laikā publicēti, ar Kultūras fonda un ar Kriš-
jāņa Barona prēmiju godalgotie pētījumi un
apcerējumi

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTEKA

~~96 3. 788~~

0304061377

Iespiests apgāda VAIDAVA spiestuvē
1237 F Street, Lincoln 8, Nebraska, U.S.A.

LATVIEŠU ZEMNIEKU TURĪBA SEPTIŅPADSMITĀ GADU SIMTENĪ

Mūsu topošās saimniecības vēstures viens no svarīgākiem uzdevumiem būs noskaidrot jautājumus, līdzīgus tam, kas likts šī apcerējuma virsrakstā. Bet šāds apcerējums rakstāms vienīgi, balstoties uz skaitlisku materiālu, kas dotu ir absolūtus, ir relatīvus priekšstatus par ļaužu skaitu, to mantu un turību kādā noteiktā laika sprīdī. Septiņpadsmitam gadsimtenim šāds skaitliskais materiāls ir visai plašs. Visvairāk tas saglabājies par Vidzemi, bet arī krietnā daudzumā par Kurzemi, un tikai Latgale šīnī ziņā vēl ir pabērna stāvoklī, jo Latgales saimnieciskās vēstures avoti vēl nav pietiekoši apzināti. Vidzemes un Kurzemes (vārda plašākā nozīmē, ietverot arī Zemgali) skaitliskais materiāls 17. gadsimtenim patiesībā ir tik liels un plašs, ka paies gadi, iekams tas daudz maz būs apstrādāts un sakārtots. Tikai pēc tam arī varēs īsteni dot pilnīgu ainu par latviešu zemnieku turību, un tādēļ arī šis raksts ir vienīgi audekla sagatavošana gleznai, kuŗai jātēlo 17. gs. latviešu zemnieku saimnieciskais stāvoklis un neskaitāmās problēmas, kas ar to saistās.

* * *

Septiņpadsmitā gadsimtena politiskā vēsture ir pārbagāta drāmiskiem notikumiem. Latvijas teritorija bija kļuvusi vai nu par kara lauku trim rivalizējošiem kaimiņiem: zviedriem, poļiem un krieviem un viņu sabiedrotiem, vai arī par bazi, kas gatavoja jaunus kara gājienus. Abos gadījumos nastu smagums bija jānes latvju zemniekam. Kad pāri zemei kā postoša lavīna vēlās straujš ienaidnieka uzbrukums, zemniekam, pametot sējumus un iedzīvi liktena varā, bija jābēg uz mežu biežokņiem. Reizēm tad, atgriežoties dzimtā ciematā, vienīgā manta, kas zemniekam bija palikusi, bija viņa straujākais kumelš, kuŗa veiklās kājas bija paglābušas sava saimnieka dzīvību. Bet starplaikos starp šiem straujajiem uzbrukumiem zemniekam bija jāuztur, jāapgērbj, jādod šķūtis karotājiem, reizēm arī jāmaksā alga, kļūstot par laupīšanas objektu. Miera laikā parastais kara spēka apgādāšanas veids (Vidzemē) bija, ka karavīrus novietoja zemnieku ciematos. Zemniekam tad bija jāēdina nevien karavīrs, bet arī tā sieva un bērni¹. Kara spēka pārvietošanas gadījumos zemnieku nastas kļuva vēl lie-

lākas. Bet tas nebija vienīgais upuris, kas zemniekam miera laikā bija jānes valsts drošības labā. Gadu no gada bija jāmaksā gan naudā, gan graudā ir kārtējā kroņa tiesa, ir ārkārtējie uzlikumi cietokšņu celšanai, kara kuģu būvei un kara kalpu algošanai citās valsts daļās. Un tad vēl pienākums pret muižu: kunga tiesa un kļaušas. Kļaušu gaitās pastāvīgi atradās apm. 15% no zemnieku darba spēka, bet mājās palikušajiem šie kļaušinieki bija jāuztur. Mums tiešām jāapbrīno latvju zemnieka čaklums un darba izturība, kas nesabruka zem šīs lielās nastas, taisni otrādi, kas prata tikt pie turības, kas pārspēja, piemēram, dāņu zemnieka rocību. Mums jāapbrīno latvju zemnieks jo vairāk tādēļ, ka arī tanīs gados, kad viņam un viņa laukiem neuzbruka aizrobežas ienaidnieks, nereti uzbruka tāds ienaidnieks, no kuŗa nebija nekāda glābiņa. Epidēmijas, lopu sērgas un neražas ir pārāk bieža 17. gs. parādība, lai tai vienaldzīgi paietu gaŗām. 1641., 1642., 1645., 1646., 1649., piemēram, bija smagi neražas gadi², bet tos visus aizēnoja smagā katastrofa 1696. un 1697. gadā. Mēris, kas gadsimteņa vidū plosījās Vidzemē, Kurzemē un arī Latgalē gan nesasniedza 1710. gada mēŗa drausmīgos apmērus, bet tomēr jūtami samazināja iedzīvotāju skaitu. Pret lopu sērgām pūšlotāju ieteiktie līdzekļi bija bezspēcīgi. Neražu gados mira cilvēki un krita lopi, bet valdība nespēja nekā cita darīt, kā vienīgi aizliegt izvest labību, kuŗas nemaz nebija ko izvest, un reizēm atļaut nodevas, kuŗas nebija ko dot. Tikai Kārlis XI lielajā deviņdesmito gadu katastrofā organizēja labības pievešanu no citām provincēm. Tas bija šī ievērojamā valdnieka pēdējais labais darbs latvju zemnieku labā.

Smagajos pārbaudījuma gados cieta nevien zemkopji, zvejnieki un lauku amatnieki, kas bija latvju tautas lielum lielā daļa, bet arī latvju namnieki, kas mazās pilsētīņās bija vairumā, bet arī tādās pilsētās, kā Rīgā un Jelgavā, sastādīja ievērojamu iedzīvotāju daļu. Namnieku stāvoklis vienā ziņā gan bija labāks nekā zemkopju un vispār lauku iedzīvotāju stāvoklis, jo nebija jāpilda tādi darbi un maksājumi, kādus pildīja zemnieki. Tāpat arī kroņa tiesas vietā namniekiem bija vienīgi jāpiedalās vairāk vai mazāk pastāvīgo kontribūciju maksāšanā. Kara spēka noņemšanas kļaušas turpretim bija jo smagas arī namniekiem. Tomēr namnieku labklājība bija ļoti cieši saistīta ar zemnieku labklājību un lauku ražām vai neražām. Šī saistība bija divējāda. Pirmkārt, namnieki kā tirgotāji un amatnieki varēja gūt iztiku vienīgi tad, ja bija ko pārdot, otrkārt, tāda namnieka, kas tai pašā laikā nebūtu nodarbojies arī ar lauksaimniecību, nemaz nebija. Ja ne vairāk, tad katram namniekam bija pa govij vai cūkai³. Tomēr tā bija tikai blakus nodarbošanās un, mazākais Rīgā, uztura līdzekļi bija jāpiepērk klāt.

Avoti, kas mums ļauj spriest par latviešu labklājību raksturojamā laikmetā, ir, pirmkārt, oficiālo arklu revīziju dati Vidzemē, otrkārt, kara

zaudējumu novērtēšanas akti Vidzemē un Zemgalē un beidzot dažādi referētāji avoti, tiesu izmeklēšanas materiāli un leģislatīvi akti abās šīs provincēs.

Arklu revīzijas Vidzemē notika 1601., 1624., 1630., 1638. un 1688. gadā. Ja neskaita pirmo, šīs revīzijās noskaidroja darba spējīgo zemnieku skaitu, viņu lopus — zirgus, govus un vēršus — un sējumus. Tieši šis ziņas ir visai vērtīgas zemnieku mantas stāvokļa raksturošanai. Sevišķi tas sakāms par govju skaitu. Izejot no tagadējiem apstākļiem, varētu sagaidīt, ka vēl labāki nekā govju skaits zemnieku turību raksturo zirgu skaits, bet, runājot par 17. gs., jāievēro, ka zirgus (un arī vēršus) zemnieks neturēja vienīgi savām vajadzībām. Ar ciemata zirgiem un vēršiem bija jāapstrādā neviens paša saimnieka, bet arī muižas lauki, jāpieved vajadzīgie būvmateriāli muižas celtnēm un jābrauc šķūtiņš. Tādēļ arī zirgu skaits, salīdzinot ar govju skaitu, ir daudz lielāks, ja arī ne absolūti, tad relatīvi, izejot no tagadējiem apstākļiem.

Kaņa zaudējumu saraksti par Kurzemi resp. Zemgali uzglabājušies par dažām Kurzemes hercoga muižām no zviedru un poļu cīņu laika, kuras norisinājās Kurzemē gadsimteņa vidū⁴. Viens saraksts ir no 1661. gada par Bauskas novada zemniekiem poļu nodarītiem zaudējumiem, otrs par Emburgas zemnieku zaudējumiem, trešais par Rendas zemnieku zaudējumiem. Bez šiem īsti prāviem sarakstiem ir arī sīkāki. Par Vidzemi šādi saraksti ir zināmi par zaudējumiem, kuņus nodarīja krievi Lielā ziemeļu kaņā laikā⁵. Kaņa zaudējumu saraksti gan aptver šaurāku novadu nekā revīzijas, bet no šiem sarakstiem gūstam vienā ziņā pilnīgāku ieskatu par zemnieku turību. Lieta tā, ka reģistrējot visu, ko vien zemniekam atņēma, un arī atzīmējot, kādas ēkas viņam ienaidnieka kaņaspēks nodedzinājis, ir sakrājies materiāls, pēc kuņa varam mūsu nolūkiem rekonstruēt par zemnieku rocību daudz labāku ainu nekā pēc trafareto revīziju jautājumu atbildēm.

Totiesu revīziju dati mums ļauj salīdzināt zemnieku dzīves apstākļus un rocību dažādos laikos. Piemēram, izdarot salīdzinājumu par Valmieras pagastu 53 ciematiem, kuņus visus var identificēt 1638. un 1688. gada revīzijās un arī 1712. g. arklu revīzijā, gūstam šādu ainu⁶:

	Absolūtie skaitļi			Relatīvie skaitļi, pieņemot 1638. g. datus par 100		
	1638. g.	1688. g.	1712. g.	1638. g.	1688. g.	1712. g.
Viriešu skaits	125	295	150	100	238	120
Zirgi	95	178	86	100	187	90
Vērši	6	55	10	100	915	167
Govs	99	197	105	100	199	106

Jāpasvītro, ka šie salīdzinātie 53 ciemati nav visi, kas ietilpa Valmieras pagastos, bet tikai tie, kas savu vārdu bija saglabājuši no 1638. gada līdz 1712. gadam. Ja salīdzinām tos ciematus, kam vienāds nosaukums 1688. un 1712. gadā, tad minētiem 53 ciematiem jāpievieno vēl 26, tā tad kopā 79.

Šo 79 ciematu salīdzinājums rāda sekojošo:

G a d s	Vrieši	Zirgi	Vērši	Govis
1688. g.	440	254	79	293
1712. g.	221	128	13	158
No simta 1688. gadā bija 1712. g.	50	50	16	54

Šie dati visai uzskatāmi ilustrē to, kas iepriekš teikts par likstām, kuņas piemeklēja Vidzemes zemnieku. 1638. gada arklu revīzija tika izdarīta laikā, kad vēl bija sajūtamas kuņas sekas, kas, sākot ar 1600. gadu, bija plosījušies šini Latvijā daļā. Ja neskaita Bota iebrukumu 1639. gadā un jukas, kas sakarā ar to izcēlās, tad līdz 1656. gadam Vidzeme baudīja gan mieru, bet pieminētās neražas kavēja uzplaukumu.

Zināmu raksturojumu par pārmaiņām zemnieku labklājībā mums var dot arī Rīgas labības izvedums. Kaut gan šī labība nenāca vienīgi no Vidzemes, tomēr, par cik rosība labības tirdzniecībā vispār raksturo saimniecisko dzīvi, par tik pēc labības eksporta attīstības varam spriest arī par zemnieku stāvokli. Šinīs izvedumos ievērojama stagnācija bija 1642., 1648. un 1656. gadā. Turpretim samērā lieli izvedumi bija 1639., 1644. un 1652. gadā. 1656. gadā sakarā ar krievu iebrukumu un Pirmā ziemeļu kuņas ciņām iestājās latvju zemniekam ļoti smags laikmets. Rīgas pilsētas rāte 1661. gada 27. aprīlī rakstīja karalienei, ka zemnieki esot pārtraukuši sēt un pļaut⁷. Tik pamatīgi ienaidnieks bija rikojies pa Vidzemi, ka nebija vairs ne sēklas, ne lopu, ar kuņiem varētu laukus apkopt. Pirmajam ziemeļu kuņam sekojošā smagā ekonomiskā depresija var līdzināties Lielā ziemeļu kuņas radītai depresijai. Dažā ziņā tā ir pat smagāka. Rīgas labības eksports sāka uzplaukt tikai 1674. gadā. Ar pārtraukumu 1678. gadā tas turpināja lēni augt līdz 1681. gadam un tad slīdēja atkal uz leju, sasniedzot zemāko līmeni 1691. gadā, lai tad līdz lielajai 1696. gada katastrofai strauji celtos. Kā jau minējām, Rīgas labības tirdzniecības likne un zemnieku labklājības pieaugums nav pilnīgi identificējami, bet šī likne mums dod vērtīgu norādījumu, kādā virzienā meklējamas atbildes jautājumiem, kas mūs šeit interesē. Tiešām ir arī citas pazīmes, ka tikai ar septiņdesmitiem gadiem sākās zemnieku stāvokļa uzlabošanās, sadzīstot Pirmā ziemeļu kuņas rētām. Uksenšernas Vidzemes muižās 1672. gadā iz-

W

Wannige vordungadindan Ordre ist
von Herrschafft Saimon Jakobson Schone
In Siaspna vordungadindan
hundert und fünfzig Al Specie nings
hundert, solches wird dinnit gendindan
Quitlich. Riga den 30ten Martij
L. 1706.

von W. Specie, L. 1706
L. 1706

darītā privātā revīzija⁸ mums ļauj konstatēt iepriekšējā piemērā minēto Valmieras pagastu iedzīvotāju skaitu šajā gadā. 49 ciematos, kurus var identificēt ar 1688. gada ciematiem, 1672. gadā bija 169 vīrieši, bet 1688. gadā jau 274. Turpretim 1638. gadā tajos pašos ciematos reģistrēti 118 vīrieši.

Kā redzam no salīdzinājuma starp 1638. un 1688. gada datiem, iedzīvotāju skaits šinī starplaikā bija audzis daudz straujāk nekā zemnieku dzīvais inventārs. Vienīgais izņēmums ir vēršu skaits, kas deviņkāšojies. Tas bija muižas valdītāja resp. viņa dēla Ērika Uksenšernas rīkojuma tiešas sekas⁹.

Tā kā, absolūti ņemot, vēršu skaits vispār mazs, šī tīri lokālā parādība kopējo ainu nespēj grozīt. Tādēļ arī jāsecina, ka relatīvi 1688. gadā zemnieku stāvoklis nebija labāks nekā 1638. gadā. Tas pilnīgi saprotams, ja ņemam vērā neražas un kaņu postu šinī starplaikā.

Ja salīdzinām 1688. gadu ar 1712. gadu (sk. tabulu), tad redzam, ka ir iedzīvotāju skaits, ir dzīvā inventāra skaits samazinājies uz pusi, bet salīdzinot 1712. gadu ar 1638. gadu, iedzīvotāju skaits un mantu stāvoklis 1712. gadā atkal noslidējis uz tā paša līmeņa, kāds bija priekš 74 gadiem. Bet šī laika spriža pēdējie 24 gadi, t. i. laikmets starp 1688. un 1712. gadu, ir ārkārtīgi bagāti notikumiem, kas zemnieku stāvokli ietekmēja pilnīgi pretējos virzienos.

Pirmkārt, 1688. gadā izdarītais lielais kadastrs notika īsi priekš Kārļa XI zemnieku aizsardzības likumdošanas. Par to, vai šī likumdošana zemnieku labklājību veicināja vai ne, ir izteiktas tik pretējas domas, ka tiešām interesanti šīs domas pārbaudīt ar skaitliskiem datiem. Otrkārt, 1696. gadā arī Vidzemi piemeklēja lielā bada katastrofa¹⁰. Treškārt, salīdzinājumā starp 1688. gada un 1712. gada datiem izpaužas Lielā ziemeļu kara un beidzot 1710. gada mēra sekas. Tiešām jāsaprot, ka vairāk notikumus sablīvēt tik īsā laika sprīdī likteņa dieve vairs nevarēja.

Par to, kādu ietekmi uz Vidzemes zemnieku stāvokli atstāja Lielais ziemeļu karš, varam spriest pēc akta, kurā reģistrēja zaudējumus, ko Valmieras zemniekiem bija nodarījuši 1708. gada janvārī krievi, un līdzīgiem dokumentiem par citiem novādiem.

Tā kā par dažiem ciematiem Valmieras zaudējumu aktā minēts nevien, cik lopus krievi atņēmuši vai sadedzinājuši, bet arī, cik izdevies izglābt, tad no šiem datiem varam spriest, kāds bija zemnieku mantas stāvoklis pirms aplaupīšanas. Šādus datus varēja sameklēt par 26 ciematiem, kas turklāt ļauj salīdzināties ar 1688. gadu. Savilkums par šiem 26 ciematiem ir šāds:

	1688. gadā reģistrēts	1708. gadā atņemts un sadedzināts	1708. vai 1709. gadā bija	1708. gadā pirms aplaupīšanas bija
Zirgu	99	62	44	106
Govju un vēršu	152	204	9	213

Pie šīs tabulas gan jāpiezīmē, ka lopu skaits, kas pēc aplaupīšanas zemniekiem palika, bija patiesībā lielāks, jo vairākiem ciematiem, kas ieskaitīti augšējā tabulā, bija atzīmēts, ka zemnieks paturējis visus lopus. Ja mēs zinātu, cik ir šie „visi lopi“, starpība starp 1688. gada un 1708. gada skaitļiem palielinātos. Kā redzams no šiem datiem, lai gan 1696. un sekojošos gados bija bads, tomēr zemnieku turība bija ievērojami augusi. Sevišķi tas sakāms par liellopu skaitu, kas, kā jau minējām, zemnieku turību vislabāk raksturo. Augšējā savilkumā, kā pagadās, ņemti ir nabaģākie, ir turīgākie zemnieki, un kopsumma izsaka kādu vidēju skaitli. Vēl reljefāki šo Valmieras zemnieku turību varam parādīt, ja no visa saraksta, kuŗā ietilpst 87 zemnieki, izraugāties tos, kas bija visvairāk cietuši. Piemēram, $\frac{3}{4}$ arkliniekam Ģibsem nodedzināta 1 rija, 1 klētis, 3 kūtis, 1 zirgu kūtis, 1 pirts, ejot bojā 16 liellopiem, 18 aitām, 13 cūkām un 6 pūriem rudzu, atņemti 4 zirgi, vadmala 2 svārkiem, 1 muca zirņu, 1 muca pupu, $1\frac{1}{2}$ puses speķa, $1\frac{1}{2}$ poda sviesta, 6 „Weepen“, 2 sieviešu svārki, 12 krekli un 50 olektis linu audekla. Pusarkliniekam Ruģēnam nodedzinātas visas ēkas ar 18 liellopiem, 21 aitu, 1 zirgu, 4 pūriem rudzu, 12 siekiem zirņu, 3 siekiem pupu, 1 mucu linsēklu, 6 siekiem putraimu, $1\frac{1}{2}$ mucas kaņepju sēklu un 4 pūriem griķu, viņa piemītnim atņemts viens zirgs, bet viņš pats paturējis tikai vienu zirgu un vienu kumeļu. $\frac{3}{4}$ arkliniekam Mazķīsim nodedzināta rija, 2 lopu kūtis, 1 salmu šķūnis, 1 pirts, atņemti 20 liellopi, 10 aitas, 1 tīne ar drēbēm, 4 „Weepen“, 2 svārki, 1 muca putraimu, 6 puses speķa, 3 zirgi, 6 pūri auzu, 1 grāpis 2 vecdāldeņu vērtībā. Saimniekam atlikusi 1 rija, 3 klētis, 1 nams „Brauhaus“, 1 kūtis un 3 zirgi. $\frac{3}{4}$ arkliniekam Lielķīsim nodedzinātas divas rijas, 2 klētis, 2 zirgu stalli, 1 salmu šķūnis, 2 kūtis ar 10 govīm, vienu vērsi, 10 aitām, 4 cūkām, 30 pūriem rudzu, 16 pūriem miežu, 2 pūriem auzu, 2 pūriem kaņepju sēklu, zirņiem, pupām, linsēklām, putraimiem, 1 podu apiņu, atņemti 2 zirgi, 2 dzelzs grāpji par 5 vecdāldejiem, 1 misiņa kalts par $1\frac{1}{4}$ vecdāldeņa, bēgot nobeidzies 1 zirgs; palikusi viena veca pirts, 1 nams, 2 klētis un 3 zirgi. Trīsceturtnieks Karitēns zaudējis 20 liellopus, 18 aitas, 10 cūkas, 6 kazas, 2 zirgus, 18 pūrus rudzu, 8 pūrus mistra miltu, 4 pūrus auzu, 10 podus linu, 10 podus kaņepāju, 2 mucas kaņepju sēklu, 1 mucu zirņu, 1 mucu pupu, 1 mucu putraimu, 5 podi sāls, 2 podi apiņu, divus grāpjus par $3\frac{1}{2}$ vecdāldejiem, 1 vaŗa katlu par 4 vecdāldejiem, 3 tīnes ar drēbēm. Nodedzinā-

tas 2 rijas, 5 klētis, 4 kūtis, 1 zirģu stallis, 1 salmu šķūnis, 1 pirts. Zemniekam palikuši 5 zirgi. Daudziem zemniekiem atņemtas arī rotas un nauda. Piemēram, Salakam atņemtas 4 sudraba saktas par 1¹/₂ vecdāldeņa un 3¹/₂ vecdāldeņa naudā. Silapam bez 7 zirgiem un citiem lopiem atņemti 20 vecdāldeņi naudā, 2 sudraba saktas un 4 sudraba gredzeni par 10 vecdāldeņiem, sieviešu un vīriešu cepures par 10 vecdāldeņiem u. c. Mazdaudzam atņemta viena sakta par 4 vecdāldeņiem, 1 sudraba gredzens un 1 sudraba kakla rota. Cūksausim starp citu atņemtas 2 sudraba saktas, kas maksājušas 1¹/₂ vecdāldeņa. Mareinam atņemts sudraba gredzens, kas maksājis pat 30 vecdāldeņus. Dukam novilkta drēbes, kuņģis bijis iešūts 2¹/₂ vecdāldeņa.

Ūdenskaķis (1638. gada revīzijā atzīmēts kā brīvzemnieks; viņš maksājot par darbu un kunga tiesu 300 mārkas un pārtiekot no tirgošanās ar alu) 1708. g. ziemā nopostīts, bet tomēr atlikušas 3 klētis, 1 pirts, 1 rija, 1 kūts mežā un 1 virtuve. Pēc tam viņš nopostīts otru reizi tā kā palikusi tikai pirts, virtuve un klētis. Pa abām reizēm Ūdenskaķis zaudējis 10 aitas un kazas, 3 gada teļus, 15 cūkas, 3 zirģus, 3 bišukokus u. c. mantas.

Laupītāji ņēma arī sieviešu drēbes un audeklus, piemēram, Garšalam starp citu atņēma vienus sieviešu svārkus, 11 kreklus un 35 elektis linu audekla, Luiķim starp citu vienus zilus sieviešu svārkus ar zīlītēm (mit Corallen), kas maksājuši 3 vecdāldeņus. Postīja arī bišu kokus, piemēram, Kungelim izpostīti deviņi un Lielķediņam pat divpadsmit bišu koki.

Šo sarakstu varētu vēl turpināt, bet liekas, ka šie piemēri jau pārlicinās, ka zemnieku turība 17. gs. beigās bija visai ievērojama. Protams, rodas jautājums, vai zemnieku uzdotās ziņas varētu būt pareizas un vai tās nav pārspilētas. Ja salīdzinām datus par nolaupītiem un patūrētiem liellopiem un zirgiem ar datiem, kas mums ir par 1688. gadu, tad redzam gan uzplaukumu, bet šis uzplaukums ir pilnīgi iespēju robežās. Tāpat labi saskan atsevišķu priekšmetu uzdotā vērtība ar mums no citiem avotiem zināmām cenām. Tā kā tas, ko varam pārbaudīt, saskan ar citām liecībām, nav pamata šaubīties arī par pārējo ziņu pareizību. Bez tam arī psiholoģiski maz ticams, ka zemnieki savā nelaimē būtu zaudējumus uzdevuši lielākus, labi zinādami, ka nekādu kompensāciju tik un tā nesapņems. Bez tam arī reģistrētājs ņūižas ierēdnis, jādodomā, zemnieku apstākļus pārzināja. Jāievēro arī, ka Valmieras un vispār bijušo Uksenšernas muižu zemnieki bija visai turīgi.

Bet arī citos novados zemniekiem nolaupīja lielas bagātības, piemēram, Smiltēnē vairākās mājās pa 8—12 zirgiem. Kādās mājās Smiltēnes draudzē krievi sadedzinājuši 80 pūru rudzu un aizveduši 8 zirģus, 20 liellopus, 25 aitas; citās mājās nolaupījuši 8 zirģus un 25 bišu stropus. Straupē

1700. gadā kazakī nolaupīja Lieļa ciematā 15 „slēžu“ galvas lakatiņus, 15 villaines, 6 sievietes un 5 vīriešu svārkus, 2 kažokus un 9 vīriešu krekļus, 4 palagus, 1 caunādas cepurīti, 5 sudraba saktas, apzeltītu kakla rotu un citas mantas, kopsumā 107 vecdālderu vērtībā¹¹.

Mums atliek vēl svarīgs uzdevums — noskaidrot, kā zemnieku turību ietekmēja Kārļa XI reformas. Šim nolūkam nepieciešams izslēgt 1696. gada bada sekas.

Par laimi, saglabājies akts, ko sastādījis Spāres muižas nomnieks Kristaps Baumgarts un stārstas Macis Kurmis par ļaudīm un lopiem, kas krituši 1697. gadā badam par upuri¹².

Reģistrēti pavisam 36 ciemati un uzdotas divējas ziņas — pirmkārt, ļaužu un dzīvā inventāra skaits 1698. gada 22. jūnijā, otrkārt, ziņas par to, cik krituši gada laikā. Saskaitot aktā minētās ziņas, gūstam ieskatu par bada sekām Spāres muižā:

	Vīriēši	Sievietes	Zēni	Mēitenes	Zirgi	ķēves	Vērai	Govis	Jaunlopi	Kazas	Altas	Cūkas
1698. g. bija dzīvi	78	81	23	22	51	14	10	72	24	45	63	59
Gada laikā miruši	11	3	5	6	16	8	18	56	64	59	127	29
Pirms bada bijuši	89	84	28	28	67	22	28	128	88	104	190	88
Mirušo procents	12	4	18	21	24	36	64	44	73	57	67	33

Varam pieņemt, ka šajos skaitļos izlīdzinās to skaits, kas būtu aizgājuši un nākuši klāt dabiskā ceļā. Relatīvie skaitļi tad mums rāda nelaimes apmērus, kas piemeklēja Vidzemi grūtajās dienās. Lai gan mums trūkst pētījumu par katastrofas apmēriem citos novados, nav šaubu, ka nelaime skāra visu Vidzemi un Igauniju, varbūt arī Kurzemi. Bads bija radies ārkārtīgi nelabvēlīgo klimatisko apstākļu dēļ. Vēlās salnas, nemitīgas lietus gāzes un nepiedzīvots sausums pēc tam, bija izpostījis visu ražu. Iedzīvotāji bēga uz pilsētām, bet arī tur bija posts un, neatraduši palīdzību, ļaudis mira tūkstošiem. Tallinas apkārtnē 1697. gada jūnijā šo bēgļu liķi gulējuši kaudzēm, jo kopējās kapsētās visus nespēja aprakt. Viena pati Tallinas Svēta gara draudze 1697. gadā apraka 2035 savus mirušos draudzes locekļus¹³.

Ja vēlamies objektīvi novērtēt Kārļa XI reformu ietekmi uz zemnieku saimniecisko stāvokli, nevaram ignorēt šos notikumus. Pareizu ainu par to, vai zemnieku saimnieciskā labklājība uzlabojās, vai pasliktinājās, vai arī palika bez pārmaiņām, varēsim gūt tikai tad, ja salīdzināsim zemnieku mantu, kas tiem bija reformu sākumā, ar viņu mantu pirms bada sākuma.

No Spāres muižas 30 ciematiem 1698. gada sarakstā varam identificēt 18, kas ir 1688. g. lielā kadastrā. Kad būs noskaidroti sakarā ar redukciju izdarītie muižu pārkārtojumi, varēs identificēt arī pārējos 12 ciematus.

Pārmaiņas identificējamajos ciematos bija šādas:

	Vīriešu	Zirgu	Vēršu	Govju
1688 gadā bija	67	41	12	47
1697. gadā bija	69	55	20	78
1697. g., pieņemot 1688. g. skaitļus par 100	103	134	161	166

Kā redzam, iedzīvotāju skaits pieaudzis par 3%, bet zirgu skaits par trešdaļu un liellopu skaits par divām trešdaļām, t. i. iedzīvotāju skaits palicis gandrīz tas pats, turpretim manta stipri pavairojusies.

Lai gan ciematu skaits, par kuŗu šie skaitļi ir pieejami, ir pārāk mazs, tomēr mums nav nekāda iemesla pieņemt, ka Spāres muižā būtu bijuši sevišķi zemniekiem labvēlīgi apstākļi, un tādēļ arī no šīs statistikas varam secināt, ka zemnieku turība kroņa muižās bija ievērojami uzlabojusies. Šī uzlabošanās ir tik strauja, ka to nekādā ziņā nevar izskaidrot vienīgi ar „miera laika apstākļiem”¹⁴, jo, piemēram, laikā no 1672. g. līdz 1688. gadam tik strauju uzlabošanu nevērojam. Atlaukums ir noteikti Kārļa XI zemnieku politikas saimnieciskās sekas.

Grupējot Spāres muižas zemniekus pēc viņu zirgu skaita un govju skaita, mums pavežas arī mazs ieskats par zemnieku turības struktūru. No 30 ciematiem divi bija postažas, bet pārējos 28 ciematos pirms bada bijis šāds zirgu skaits: 1 zirgs — 1 ciematā, 2 zirgi — 7 ciematos, 3 zirgi — 11, 4 zirgi — 6, 5 zirgi — 3 ciematos. Turpretim govju skaits bija šāds: vienā ciematā viena gov, 4 ciematos pa 2 govīm, 4 ciematos pa 3 govīm, 7 ciematos pa 4, 2 ciematos pa 5, 6 ciematos pa 6, vienā ciematā septiņas govīs, 2 ciematos pa 8 govīm, vienā ciematā desmit govīs. Bagātākie saimnieki bija ceturtdaļas arklinieks Inte Toms, kam pirms bada bija 4 zirgi, 1 vērsis, 10 govīs, 8 jaunlopi, 3 kazas, 10 aitas, 4 cūkas. Pusarklinieci Aleiņa atraitnei bija 5 zirgi, 5 vērši, 8 govīs, 5 jaunlopi, 7 kazas, 11 aitas un 3 cūkas. Ceturtdaļas arkliniekam Kauguru Bērtulim piederēja 3 zirgi, 3 vērši, 8 govīs, 4 jaunlopi, 5 kazas, 5 aitas un 3 cūkas. Pusarkliniekam Bikaru Jēkabam — 5 zirgi, 7 govīs, 4 jaunlopi, 4 kazas, 12 aitas un 6 cūkas. Lai gan šie zemnieki nav tik turīgi, kādi bija valmierieši, cik tas izpaužas augšējos piemēros, tomēr viņi var jau mēroties ar dažu labu taga dējo turīgāko saimnieku.

Iztirzājot liecības par Vidzemes zemnieku turību 17. gs., nevaram paiet garām kādai ļoti svarīgai parādībai, kas gan mūsu vēstures literā-

96-3488
0304061377

tūrā pieminēta, bet vēl nav pietiekoši izcelta tās kopsakarā un saimnieciskās konsekvencēs, proti, Vidzemes zemnieku aizdevumiem naudā Kārlim XII. Šim valdniekam, kā dažam labam pirms un pēc viņa, nācās piedzīvot, ka kaņam par visām lietām nepieciešama nauda. Jau Kārļa XII kaņiem sākoties, valsts kase bija tukša. Kārļa XI pils pagrābos un naudas krātuvē, kuņai bija dīvainais vārds „zilonis“ (Valvet Elefanten), uzkrātās bagātības bija jau izdotas 1699. gada novembrī, ieskaitot visas rezerves, kas bija paredzētas rekrūtēšanas vajadzībām¹⁵. Sākoties kaņam, vajadzība pēc naudas, saprotams, ārkārtīgi pieauga. Kārlis XII tad gāja ceļu, ko bija gājuši pirms viņa un gāja pēc viņa: viņš ieķīlāja pret naudas aizdevumiem valsts domēnes. 1700. gada 13. aprīļa patents (iespiests pie Budenbroka, Sammlung der Gesetze II. 1. Riga 1821. 1554. un sek. lpp.) griežas pie visiem valsts iedzīvotājiem ar lūgumu aizdot kronim naudu un preces pret ieķīlājumiem. Patenta pirmais pants nosaka, ka karaļa, kambaņkollēģijas, valsts kancelejas vai karaļa pilnvarnieku izdotā obligācija atvieto kvīti. Otrais pants nosaka, ka kronis apņemas atmaksāt aizdevumu tai pašā naudas sugā, kādā tas saņemts. Tāpat arī rentes skaitāmas ir par aizdevumiem naudā, ir graudā dotiem izdevumiem. Trešais pants nosaka, ka kreditors intereses var saņemt pirms aizdevuma nodošanas kronim un ka renšu augstumu nosaka brīvā vienošanās neatkarīgi no spēkā esošā vai turpmākiem rīkojumiem par maksimālo renšu augstumu. Intereses maksās kamēr vien aizdevums vai intereses nebūs pilnīgi atmaksāts. Intereses brīvas no nodokļiem un citiem aplikumiem. Ceturtais pants nosaka, ka naturā maksājāmie aizdevumi pieņemami un atmaksājāmi par tādu cenu pēc kāda panākta vienošanās, neatkarīgi no pastāvošās takses (Marcktgang, Ko izdevējs nepareizi tulkojis ar tirgus cenu — Marktpreis, sk. op. cit. 1556. lpp.). Piektais pants atļauj obligācijas cedēt trešām personām, bet nosaka, ka katra cesija pieteicama kambaņkollēģijai. Parādu atmaksās obligācijas turētājam. Noslēgumā patentā deklarēts, ka tas saistošs arī karaļa pēcnācējiem un ka tā saturs nav iztulkojams kreditoram par ļaunu.

Vidzemē par 6% aizdevumu 1709. un 1701. gadā ieķīlāja reducētās muižas to nomniekiem: Rīgas apriņķī 28 muižas ar 428 arkliem par 71.550 vecdāldejiem, Cēsu apr. 23 muižas ar 672³/₄ arkla par 85.000 vecdāldejiem, kopā Vidzemes latviešu daļā par 156.550 vecdāldejiem¹⁶. Kā redzam, muižām, no kuņām bija saņemti aizdevumi, kopā bija 1100³/₄ arkla. Bet tā kā 1693. gadā Vidzemes latviešu daļas rēducētās muižas deva netto 149.049 sudraba dāldeņus¹⁷, tad, pieņemot divus sudraba dāldeņus par vienu vecdāldeři un kapitālizējot šos 74.524 vecdāldeņus ar 6%, aizdevumu summai no visiem kroņa muižu arkliem vajadzēja būt 1.242.060 vecdāldeřiem. No šīs summas iepriekš minētā aizdevuma summa ir 12,5%. Turpretim 1700. gadā Vidzemes latviešu daļā kroņa muižās skaitījās 1673¹/₄,

arkla¹⁸. No šī arklu skaita ieķilāto muižu $1100\frac{3}{4}$ arkla ir 65%. Šis vienkāršais aplēsums rāda, ka muižas, kas bija karalim izsniegušas aizdevumus, bija ieķilātas tikai pa daļai un ka ieķilāto muižu sarakstā atzīmētais arklu skaits nebūt nenozīmē, ka visi šie arkli būtu muižu nomniekiem ieķilāti. No sarakstiņās redzam, ka kronim bija grūti no muižu nomniekiem iekasēt summas, ko viņi bija apņēmušies pret ķīlu iemaksāt rentejā¹⁹, tā kā karalim nebija nekādu cerību ieķilāt vēl vairāk arklu. Tādos apstākļos karalim neatlika nekas cits, kā bija jāiet tas pats ceļš, kas pašā Zviedrijā, proti, jāgriežas pie zemniekiem.

Pirmos aizdevumus no zemniekiem, cik varam konstatēt, sāka pieņemt 1704. gadā. Zviedrijas kamerālā grāmatvedībā 1704. gada 10. oktobrī atzīmēts Cēsu zemnieka Inča aizdevums 615 vecdāldeji²⁰, zemnieka Šmides aizdevums — 430 vecdāldeji. 1705. gada 13. septembrī atzīmēts Jaunburtnieku zemnieka Jukuma Zēmeļa aizdevums 650 vecdāldeji, 1706. gada 8. decembrī atzīmēts Spāres muižas $\frac{1}{4}$ arklinieka Juņa Voitiņa aizdevums 225 vecdāldeji. Bez šiem zemniekiem, cik varam konstatēt, naudu karalim bija aizdevis arī Amata kroga krodzinieks, bet par aizdevuma lielumu pagaidām ziņu nav²². Muižu ieķilājumu dokumenti saglabājušies lielākā skaitā²¹, bet karaļa paša parakstīts Vidzemes zemnieku māju ieķilājuma dokuments saglabājies tikai viens, un proti, Zēmelim²². Šis dokuments saglabājies gadījuma dēļ, jo Zēmelis bija aizņēmis naudu aizdevumam no saviem brāļiem, un viņam vēlāk izcēlās ar tiem nesaskaņas, sakarā ar ko ieķilājuma dokuments nokļuva tiesā²³. No šiem ieķilājumu līgumiem redzam, ka par karalim izsniegto aizdevumu zemnieki saņēma kā ķīlu ciematu, kas jau atradās viņu valdīšanā, bet par aizdevumu rentēm, aplešot 6%, viņiem dzēsa kunga tiesu un kļaušas. Visos mums zināmos gadījumos, kur zemnieki aizdeva kronim naudu, viņi pilnīgi atsvabinājās no maksājumiem un kļaušām muižai. Tas nozīmē, ka aizdevuma summa bija aplēsta, izejot no kunga tiesas un kļaušu vērtības, kapitālizējot to ar 6%, t. i. reizinot ar $16\frac{2}{3}$ pēc taksas aplēstos zemnieka kunga tiesas gabalus un kļaušu dienas.

Aizdevuma summa uz vienu ciematu tā iznāca visai prāva. Ja vēl apsvešam, ka aizdevums bija jāmaksā uz reizi pilnā apmērā vai īsos, vienam pēc otra sekojošos termiņos skaidrā naudā, tad pilnīgi saprotams, ka tas bija pa spēkam tikai bagātākiem zemniekiem, turklāt arī tikai, aizņemoties no radiem naudu. Piemēram, Jukums Zēmelis bija aizņēmis no sava brāļa Jēkaba 167 vecdāldejus un no brāļa Teņa $121\frac{1}{2}$ vecdāldeja, maksājot par aizdevumiem 6%²⁴.

Vēl jāiegaumē, ka valsts un Rīgas pilsētas naudas politika visu gadsimteni bija visai nelabvēlīga zemniekiem, un tikai retais varēja uzkrāt lielāku summu skaidrā naudā. Sistēmātiskā sīknaudas pasliktinā-

šana (un tieši sīknauda bija galvenā, kas apgrozījās zemnieku tirdzniecībā) īsā laikā padarīja krājumu nevērtīgu. Vienīgā stabilā nauda bija vecdālderī, bet tie bija dārgi, un nebija daudz zemnieku, kas tos varēja nopirkt. Vecdālderī arī bija sudraba monētas, un tās varēja uzglabāt, kamēr vara sīknauda pēc noguldīšanas „zemes bankā“ ļoti ātri bojājās.

Protams, ka tādos apstākļos nebija un nevarēja būt daudz zemnieku, kas varēja iegūt brīvību, aizdodot kronim naudu. Kas to spēja, tie bija tiešām turīgi vīri, un tādēļ interesanti pasekot, kā viņi pie savas turības tikuši²⁵.

Izsekot šiem brīvzemniekiem varam pēc arķļu revīzijām un sarakstīšanās, kas glabājas Valsts archīvā, un pēc privātas 1671./72. g. Uksensernas muižu revīzijas Tidō archīvā.

Par Zēmeli atrodam šādas ziņas. 1652. gadā Zēmeļa ciemats ir vienu arķļu liels, un saimnieks pilda klaušas muižai ar zirgu ik nedēļas. Daudzi saimnieki turpretim no tā paša pagasta maksā leidu²⁶.

1671. gadā Zēmeļa ciemata saimniekam Šimanim ir viens arķlis²⁷. Par viņu atzīmēts, ka viņš esot turīgs, zeme un pļavas esot labas, klaušas viņš pilda ik dienas ar zirgu. Ciematā vēl dzīvo viņa trīs dēli un trīs meitas, viņa precējies brālis ar dēlu un divām meitām.

1688. gadā²⁸ Simona Zēmeļa ciematā ir 7 pieauguši vīrieši, 1 nepieaudzis, saimniekam pieder 10 zirgi, 4 vērši un 6 govīs.

Kā redzams, Zēmeļu saimnieki, vairākas paaudzes cītīgi kopjot savu tēvu ciematu, bija tikuši pie turības, un Jukums Zēmelis ar savu brāļu atbalstu bija spējīgs noskaitīt skaidrā naudā summu apmēram 600 pūru rudzu pretvērtībai.

Turpretim Šmīdu saimnieks pie turības bija ticis citā ceļā. 1652. gada vaku grāmatā ciematam gan skaitās $\frac{1}{2}$ arķļa, bet saimnieka trūcības dēļ jāmaksā nodevas tikai no $\frac{1}{4}$ arķļa. Klaušas Šmīdis 1652. gadā nepilda, bet maksā tai vietā 4 vecdālderus leidu.

1671. gadā par Šmīdi lasām²⁹, ka viņam no seniem laikiem skaitās gan $\frac{1}{2}$ arķļa, bet viņš maksājis tikai par $\frac{1}{4}$ arķļa. Viņa zeme ir smilšaina, pļavu ir pietiekoši daudz, bet par viņa tīrumiem ir strīdus ar Spāres muižas zemniekiem. Turpmāk viņam pieliks gabalu no Āraišu muižas zemēs, lai viņš varētu maksāt par pusarķļu un pildīt ik nedēļas klaušas ar zirgu. Bērnu Šmīdem nav, bet viņš saimnieko ar svešiem ļaudīm. Viņš ir diezgan turīgs, jo nodarbojas ar tirdzniecību (behülfft sich mit Handel und Wandel).

1688. gadā Šmīdu Anšs³⁰ ir pusarklinieks, viņam būtu jāpilda klaušas ik nedēļas un jāsūta otrinieks no Jāpiem līdz Miķēļiem, bet viņš pilda tikai pēdējās klaušas, par pamatklaušām maksājot 13 vecdālderus leidas. Ciematā ir 4 vīrieši, kas vecāki par 15 gadiem, 3 zirgi, 2 vērši un 4 govīs.

Spriežot pēc Šmīdes raksturojuma 1671. gada revīzijā, šis saimnieks nepieder pie tās leidinieku kategorijas, kas leidu maksā tādēļ, ka ir pārāk trūcīgi, lai spētu pildīt kļaušas. Taisni otrādi, Šmīde, nodarbojoties ar tirdzniecību, ir kļuvis turīgs un, jādomā, leidu maksā „cieņas dēļ“. Acīm redzot, nodarbojoties ar tirdzniecību, Šmīde bija iekrājis tik daudz naudas, lai grūti bridī varētu atbalstīt karali un iegūt sev pilnīgu neatkarību no muižas.

Voitiņa jeb Vaitiņa ciemats arī atzīmēts 1652. gada vaku grāmatā. Tas ir trīsceturtdaļas arklinieks, kas maksā 7 vecdāldeņus leidas un pilda bez tam kļaušas ik nedēļas. Laikam šis saimnieks nonācis trūkumā, jo 1671. gadā³¹ lasām, ka ciematam jauns saimnieks. No šī protokola arī uzzinām Voitiņa mazturības iemeslu. Ciemata zeme ir slapja, bez tam agrāk ciemats skaitījies tikai par $\frac{1}{4}$ arkla, bet šis arklu skaits paaugstināts uz $\frac{3}{4}$. Pļavu ciematam ir pietiekoši daudz. Jaunais Vaitiņu saimnieks strādā kopā ar saviem trim dēliem, viņš pilda ik nedēļas kļaušas un ir diezgan turīgs. Tomēr, acīm redzot, sliktā zeme viņa turību aprija, un 1688. gadā lasām, ka ciematam no 1687. gada atkal jauns saimnieks Jēkabs³².

Ciemats agrāk bijis pie Cēsīm, bet tas kopā ar vairākiem citiem ciematiem iemainīts Spāres muižai. Daži pagabali (Streuländer) palikuši otrpus Amatas upei, bet lai noapaļotu robežu, tie ciematam atpēti, solot dot citu zemi vietā. Kamēr tas nav izdarīts, ciemats skaitāms par pusarklu. Jēkabam Voitiņam ir 3 zirgi, 1 vērsis, 3 govīs, bet viņa darba spēks ir 2 vīrieši, vecāki par 15 gadiem, un divi, jaunāki par 15 gadiem.

Nav šaubu, ka sliktās zemes dēļ arī šim saimniekam gāja grūti, un viņš beidzot panāca, ka viņa ciematu novērtēja uz $\frac{1}{4}$ arkla, jo šāds arklu skaits viņam skaitās 1706. gadā, kad viņš ar aizdevumu iegūst brīvību. Naudu aizdevumam viņš vai nu sagādāja aizņēmumu ceļā, vai arī ciemats par $\frac{1}{4}$ arkla bija novērtēts zemāki nekā tas faktiski ienesa, un tā deva saimniekam iespēju vajadzīgo summu iekrāt.

Par Inķi atrodam ziņas tikai 1688. gadā. Ciematam skaitās viens arkls, no kā arī pilda kļaušas, bet staciņu labībā, pamatojoties uz „vecām parašām“, maksā tikai no $\frac{3}{4}$ arkla, turpretim to staciņa daļu, kas jāmaksā naudā un jānodod sienā, viņš dod kā pilns vīrs³³. Ciematā ir 4 vīrieši, vecāki par 15 gadiem, 1 vīrietis jaunāks par 15 gadiem, saimniekam pieder 4 zirgi, 2 vērši un 4 govīs. Izdarot lielā kadastra zemes pārkārtošanu, Inķim 1698. gadā atņēma $\frac{1}{4}$ arkla³⁴, bet Inķu saimnieks no vienas puses pārkārtojumam piekrita gan, proti, lai samazina nodevas, bet, no otras puses, viņš nepiekrita, ka atņem zemi. Mērnieks Kelčs par to pieprasīja ekonomijas pārvaldnieka atsauksmi, norādot, ka purvainā ciemata zeme, kas ierindota ceturtā šķīrā, tiešām par augstu novērtēta, bet tik sliktu zemi var vērtēt tikai uz pusi zemāk. Zemnieks būtu ar mieru, ja viņam atstātu viņa veco zemi un nepaaugstinātu maksājumus. Ekonomijas pārvaldnieks

tam piekrita³⁵. No šīs pašas sarakstīšanās dabūjam zināt, ka Inča ciemata tuvumā aug bērzu birze, bet tā kā tā atrodas lielceļa tuvumā, tur koki ne- cik nevar paaugties, jo apkārtējie zemnieki pa nakti un svētdienās kokus nocērtot un aizvedot pārdošanai uz Cēsim.

Ļoti iespējams, ka arī Inču saimnieks nodarbojās ar malkas tirdzniecību, tomēr viņa galvenais turības avots laikam bija zemkopība. Bez šaubām, panākot zemes zemāku bonitēšanu, Inču saimnieks, salīdzinot ar kaimiņiem, bija labākā stāvoklī.

Šis pārskats rādīja, ka tie zemnieki, kas aizdeva Kārlim XII naudu, pie savas turības netika nekādā ārkārtīgā vai sensācionālā ceļā, tādēļ arī nav nekāda pamata viņus uzskatīt par izņēmumiem, kā to mēdz daži vēsturnieki. Visos laikos un vienmēr bijuši turīgāki un nabagāki ļaudis, bet tas mums nedod pamatu teikt, ka turīgākie ir izņēmums, jo tikpat labi par izņēmumu varētu uzlukt mazturīgos zemniekus, kas parādu dēļ zaudēja savu ciematu un bija spiesti no savas dzimtās zemes aiziet.

Nevien šo brīvzemnieku, bet arī pārējo Vidzemes zemnieku turības avots ir un ir bijis viņu čaklums. Kad Kārļa XI reformas nokārtoja zemnieka pienākumus pret muižu, nosakot tos samērīgi ar zemnieka zemi un viņa spējām, tad arī zemnieku stāvoklis varēja uzlaboties un viņu turība vairoties. Mūsu statistika par Spāres muižas zemniekiem un izsekošana Zēmeļa, Šmīdes, Vaitiņa un Inča saimnieciskiem apstākļiem to pietiekoši pierāda. Protams, ka pie skanošas naudas un arī lielākas turības daudz ātrāk varēja tikt tie zemnieki, kam bija pietiekoši daudz uzņēmības, lai nodarbotos vēl arī ar tirdzniecību. Tur vajadzēja tiešām daudz uzņēmības, jo zemniekam bija gan tiesības pārdot savus ražojumus, turpretim uzpirkt un tad pārdot arī citu zemnieku ražojumus bija liegts. Tas bija aizliegts nevien zemniekiem, bet arī namniekiem kā Rīgā, tā mazās pilsētās. Kaut gan bija šie aizliegumi, mums ir vairākas liecības, ka daudzi uzņēmīgi Vidzemes zemnieki piekopusi plašu tirdzniecību ar liniem. Piemēram, 1636. gadā Uksenšernas Vidzemes muižās kādam zemniekam apķīlā vairākus birkavus linu, ko viņš uzpircis no citiem zemniekiem³⁶. Pēc kāda 1686. gada zemes tiesas protokola redzams, ka Trikātas zemnieks Stampu Jēkabs uzpērk no citiem zemniekiem apiņus un pārdod uz Krieviju³⁷. Tāpat va- ram konstatēt, ka uz Krieviju 1645. gadā tirgojas Gaujienas zemnieki³⁸. Protams, tā kā šī tirdzniecība bija nelegāla, par to daudz liecību nav saglabājušās, bet nevar būt šaubu, ka, lai gan tai bija spekulatīvs raksturs, šī tirdzniecība ievērojami veicināja saimniecisko labklājību³⁹.

Par to, kāda loma zemnieku turības celšanā bija lauku amatniecībai, mums vēl pētījumu trūkst. Tāpat būtu vēl sīkāki noskaidrojama zemnieku piedalīšanās mežu izmantošanā. Zemnieki nevien cirta kokus un veda uz pilsētu malkai un būvmateriāliem, bet jo plaši piekopa arī ogļu

un pelnu dedzināšanu, darvas tecināšanu un gadu simteņa beigās arī salpētra vārišanu. Visi šie produkti, sevišķi pelni, bija Rīgas eksporta tirdzniecības objekti, un par tiem labi samaksāja. Lielajā kadastrā daudzās vietās atzīmēts, ka upju un satiksmes ceļu tuvumā vairs neesot koku, kuŗus varētu cirst un dedzināt pelnos un oglēs, kamēr 50 gadu iepriekš 1638. gada revīzijā vēl konstatēts, ka koku šim nolūkam ir pietiekoši daudz. Mežu ekspluatēšanā piedalījās arī muižas, nodarbinot savus kļaušiniekus (to var konstatēt Gulbenē un Alūksnē), bet rosīgāki šinī ziņā bija zemnieki, sevišķi Rīgas tuvumā un Ropažos. Ar šo dabas bagātību izmantošanas veidu pelnījās nevien vidzemnieki, bet arī Zemgales un sevišķi Kurzemes zemnieki.

Protams, tas viss bija tikai blakus nodarbošanās, galvenais bija un palika zemkopība. Vidzemes zemnieka labklājība un pārticība tādēļ uz visciešāko bija saistīta ar ražu vai neražu, bet zemais lauksaimniecības tehnikas stāvoklis, kļaušas un nodevas neļāva sasniegt zemniekam to turības līmeni, kāds citādi būtu bijis iespējams. Jāievēro, ka muižu laukos labība deva tikai trešo, ceturto graudu, un kaut gan zemnieku laukos labības ražas bija lielākas, jo zemniekiem bija vairāk lopu un līdz ar to arī iespēja laukus labāk mēslojot, tomēr lopkopība vēl nebija tik attīstīta, lai varētu iegūt lauku mēslošanai cik necik pietiekošu kūtsmēslu daudzumu.

Savā ziņā labāka tehnika toreizējā prīmītvā lauksaimniecības iekārtā bija Kurzemē. Kurzemē bija plaši izplatīts zemes uzlabošanas veids, ierīkojot uzpludinājumus. Uz to kā uz Kurzemes īpatnību vēl norāda 18. gs. leksikografi⁴⁰. Arī Vidzemes muižās centās sekot šim kurzemnieku paraugam, piemēram, Uksenšernas Vidzemes muižās⁴¹. Zīmīgi arī tas, ka Uksenšernas Vidzemes muižu noteikumu grāmatā⁴² kā paraugs ir minēti Kurzemes hercoga Jēkaba 1663. gada muižu noteikumi.

Kāda tad nu bija zemnieku turība Kurzemē (vārda plašākā nozīmē, ieskaitot Zemgali), kuŗu senā tautas dziesma dēvē par bagātu?

Dažus norādījumus par Bauskas zemnieku turību gūstam no 1661. gada 15. janvāra akta, kas sastādīts, lai novērtētu zaudējumus, ko poļi nodarījuši hercoga zemniekiem⁴³.

Ja neskaita pirtniekus, sarakstā pavisam ierakstīti 311 zemnieki. No tiem 110 ciematus poļi pilnīgi nopostījuši, un sarakstā atzīmēts, ka šie zemnieki miruši badā. Par pārējo 201 ciematu reģistrētie zaudējumi rāda, ka zemniekiem atņemti pavisam 639 zirgi, 727 govys, 77 vērsi, 525 cūkas, 393 aitas. Reģistrēta arī atņemtā labība, tīnes ar drēbēm, izpostītie bišu koki, nodedzinātās mājas un atņemtā nauda. Zaudējumu novērtēšanā naudā piedalījās arī zemnieku tiesneši (Rechtsfinder). Pavisam zemnieku zaudējumi Bauskas novadā novērtēti uz 77.611 florīniem, kaut gan jāpiezīmē, ka summas saskaitījumos ieviesusies kļūda. Diemžēl, nevaram zaudējumos cietušos zemniekus sagrupēt statistiskās lieluma gru-

pās, lai gūtu iespēju kaut apmēram spriest par Bauskas zemnieku turības struktūru. Lieta tā, ka Bauskā tai laikā plaši bijis izplatīts pušelniecības institūts, kur vienā ciematā saimnieko vairāki saimnieki. Sakarā ar to zaudējumi nav novērtēti individuāli par katru saimnieku, bet par visu ciematu, kas mūs šoreiz interesē mazāk. Aprobežosimies tādēļ, minot vienīgi kā ilūstrāciju tos zemniekus, kas cietuši vislielākos zaudējumus un kas saimniekojuši ciematā vieni paši.

Matīsa Mēlesa ciemata saimnieks Hermanis valda $\frac{1}{2}$ arklus, viņš zaudējis 10 zirgus, 12 govus, 20 cūkas, 6 aitas, 30 pūrus rudzu, 19 pūrus miežu, 30 pūrus auzu, 18 pūrus griķu, $4\frac{1}{2}$ pūra pupu, 1 mucu linsēklu, 1 katlu, 12 florīnus naudas. Nopostīta viena ēka. Par ēkām jāpiezīmē, ka Kurzemē bija paraša celt ļoti daudzas atsevišķas ēkas un sikas nojumes, kas, uzņemot zaudējumus, skaitītas katra atsevišķi. Pusarkliniekam Jostam Baulim, kas agrāk bijis tiesnesis, atņemti četri zirgi, 12 govus, 10 cūkas, 8 aitas, 40 pūri rudzu, 30 pūri miežu, 50 pūri auzu, 10 pūri griķu, 6 pūri zirņu, 3 pūri pupu, 1 muca linsēklu, 3 katli, 2 tīnes ar drēbēm, 8 bišu koki, 60 florīni naudā un nopostītas 16 (!) ēkas. Pusarklinieka Mārtiņa Mēlesa ciemata saimniekam Jukumam atņemti 4 zirgi, 10 govus, 2 kauti vērsi, 80 pūri rudzu, 18 pūri miežu, 60 pūri auzu, 13 pūri griķu, 4 pūri zirņu, $\frac{1}{2}$ poda vasku, 1 tīne ar drēbēm, 1 muca medus, nopostīti 10 bišu koki un visas ēkas, atņemts 91 florīns un $7\frac{1}{2}$ graša naudā. Pusarklinieka Anša Kļaviņa ciemata saimniekam Hermanim atņemti 6 zirgi, 18 govus, 8 cūkas, 4 aitas u. c. Beites Muižnieku ciemata saimniekam Valteram atņemti 8 zirgi, 13 govus u. c. Ata Dravnieka ciemata saimniekam Ansim atņemti 17 zirgi, 15 govus, 10 cūkas, 8 aitas u. c.

Ar šiem piemēriem pietiks, lai tiešām pārliecinātos, ka tautas dziesma par Kurzemes bagātību ir pamatota. Ja arī ziņas par atņemto labību, acīm redzot, vairāk pamatojas uz vērtējumiem, ko spriežam pēc apaļajiem skaitļiem (apaļi desmit vai arī 24 pūri, kas ir pus lasta), tad lopu skaits, ko zemnieki uzdod savos zaudējumos nebūs pārspīlēts, kaut arī jāpieņem, ka zaudētie lopī nebija viss saimnieka dzīvais inventārs.

Ļoti interesantas ir ziņas, ko iegūstam no šī paša saraksta par Bauskas brīvniekiem. Kā zināms, 1445. gadā Livonijas ordenis sagūstīja Ingrijā lielāku skaitu votu, kuņus nometināja Bauskas tuvumā. Latvieši šos sauca par krievīņiem⁴⁴. No šiem krievīņiem zaudējumu sarakstā ievesti bez 7 „vienkājīem“ un 3 pirtniekiem arī 10 krievu brīvnieki, kas valda 2 arkļus. Latviešu brīvnieku skaits, kas ievesti sarakstā, ir lielāks, proti, 15 uz 3 arkļiem. Diemžēl, zaudējumu novērtējumi par šiem brīvniekiem ir pārāk summāri. Krievu brīvnieki esot zaudējuši 30 zirgus, 150 govus, 200 cūkas, 150 aitas, 500 pūrus rudzu u. t. t. Latviešu brīvnieki esot zaudējuši 50 zirgus, 300 govus, 300 cūkas, 400 aitas, pa 600 pūriem rudzu, miežu

un auzu u. t. t. Šie apaļie skaitļi nemodina nekādu uzticību par zaudējumu novērtējumu pareizību, bet katrā ziņā svarīgs ir norādījums par Bauskas latviešu brīvzemnieku lizdu, kas būtu sīkāk izpētījama.

Zaudējumu saraksts par poļu nolaupīto mantu Emburgas un Salgales zemniekiem ir sastādīts apmēram tai pašā laikā, kā Bauskas zemnieku zaudējumu saraksts. Emburgas un Salgales zemnieku sarakstā ietilpst pavisam 113 zemnieki. Reģistrētas ir atņemtās saktas, gredzeni, kalti, nauda, labība, lopi, sāls, drēbes, cepures un linu audekls.

Sagrūpējot atsevišķus ciematus pēc atņemto lopu skaita, gūstam šādu ainu:

Atņemto zirgu skaits	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	15	20
Ciematu skaits, kam šie zirgi atņemti	12	22	32	19	8	10	2	1	3	1	0	1	1

Bet tāpat šos ciematus grupējot pēc govju skaita:

Atņemto govju skaits	0	1	2	3	4	5	6	7	8	10	35
Ciematu skaits	47	8	16	9	10	7	6	5	1	3	1

Mūsu uzmanību šinīs tabulās saista ciemats, kas zaudējis 20 zirgus un 35 govīs. Tas ir viens un tas pats, un proti, Salgales Jostu Jēkabs. Šis saimnieks kā zaudētus uzdevis nevien 20 zirgus un 35 govīs, bet arī 30 aitas, 30 cūkas, 120 pūrus rudzu, 30 pūrus miežu, 60 pūrus auzu, 2 pūrus pupu, 6 katlus, lielu daudzumu drēbju un 65 florīnus naudā. Diemžēl, no saraksta nav redzams, vai te nav ieskaitīti arī kāda pušelnieka zaudējumi. Kaut gan zaudējumi uzdoti apaļos skaitļos, kas mazina to ticamību, tomēr tieši šo skaitļu lielums liecina par iespējamību, ka saimniekam tiešām tik daudz mantas bijis. Sarakstu sastādīja apstākļu pazinēji, un pārspilēt zaudējumus varēja gan nedaudz, bet ne tik lieliem skaitļiem. Jostu Jēkaba ciemats, spriežot pēc šī saraksta, bijis viens no bāgātākiem Kurzemē un Vidzemē, jo nevienā zemnieku inventāra sarakstā 17. gs. nav izdevies konstatēt tik lielu lopu skaitu.

Bagāts zemnieks bijis arī Reinu Podiņš, kam nolaupīti 15 zirgi, 2 govīs, 6 katli, 38 florīni, daudz labības un drēbes. Tāpat izcilā vietā ir Butrumu saimnieks, kam nolaupītas 10 govīs, 5 zirgi un citas mantas, Hermanis Šmedis, kam atņemtas 10 govīs, 5 zirgi, 9 aitas, 3 katli, 9 florīni naudā u. c. 10 govīs un 5 zirgus zaudēja arī Eizeru Jānis, bez tam vēl arī citas mantas.

Gandrīz katram Emburgas un Salgales zemniekam atņemta nauda, kopsummā 1326 florīni jeb pārlešot 442 vecdālderī. Atsevišķiem saimniekiem atņemts līdz 40 florīnu.

Kurzemes un Vidzemes zemnieku kara zaudējumu sarakstos lai mūs nepārsteidz atsevišķās saimniecībās nopostīto ēku lielais skaits. Latvju zemnieki mēdza savās sētās 17. gs. celt katrai vajadzībai atsevišķu ēku un nojumi. Tā katrās mājās bija liels skaits ēku un ēciņu. Guberts savā lauk-

saimniecības rokas grāmatā aizrāda, ka šo parādību vajadzētu apkarot, jo zemnieki, ceļot „nevajadzīgi“ daudz ēku, nogurdinot zirgus un nokavējot lauku darbus (Guberti, Salomonis, Stratagema Oeconomicum oder Akker Student (1673) 6. lpp.). Paraša celt daudzās ēkas tomēr dibinājās uz senām tradīcijām, kas vērojama arī citās baltu tautās. Piemēram, Henebergs (Erklärung der preusischen Wandtafel 1559.) 16. gs. otrā pusē apraksta leišu sētu Insterburgā un min, ka katram saimniecības darbam esot sava ēka vai ēciņa⁴⁴

Par Kurzemes zemnieku turību 17. gs. mēs varam spriest arī pēc citiem avotiem. 1664. gada 25. maijā Kurzemes baznīcu vizitācijas protokolā Dobelē lasām sekojošo⁴⁵: „Wegen der üppigen Kleidung wird den Bauern angedeutet, sich hierin in ihren Schranken zu halten, widrigenfalls aber da dieselben mit übermässigen ihnen nicht anstehenden Linten, Cordewanschen Schuhen, Juchtenstiebeln, güldenen Ringen, silbernen snalljen und Gürteln, item mit samiten Zobeln Mitzen und ihnen nicht zukommen theuren leinen Gezauge betreten würden, soll Ihnen solches abgezogen, an den Kirchen Post geschlagen und nachgehends den Armen frey gegeben werden.“

Šinī vizitācijas protokolā kurzemnieka dižā tēva dēla apgērbs aprakstīts tik krāšņs, ka šis apraksts drīzāk atgādina dainu, kas gleznainos tēlos skan zeltā un sudrabā, nekā sausu oficiālu dokumentu⁴⁶.

Baznīca un tās ietekmē valdība vienmēr uzskatīja par savu pienākumu apkarot ārēju spožumu, sludinot pieticību un vienkāršību. Tādēļ rīkojumi, kas bija vērsti pret apgērba greznību un reglamentēja godību viesu un patērējamo ēdienu un dzērienu daudzumu, tika izdoti nevien zemniekiem, bet arī namniekiem un muižniekiem⁴⁷.

Protams, attiecībā uz zemniekiem šie rīkojumi bija bargāki un tos biežāk atkārtoja.

Arī pilsētās vācu namnieki centās panākt, lai latviešu namniekiem neatļautu tēpties līdzīgi pārējiem. Kamēr baznīca un valdība ar līdzīgiem aizliegumiem, zīmējoties uz atsevišķām kārtām, nāca tādēļ, lai sludinātu kristīgu pieticību, tikmēr šie namnieku centieni nebija nekas vairāk kā tikai skaudība. Piemēram, Jelgavas rātes protokolā 1670. gadā lasām⁴⁸, ka „ienākušas sūdzības, ka nevācu ļaudis lieto tik pārmērīgu greznību apgērbā, ka viņi staigā tērpušies gandrīz kā vāci, lūdž tādēļ šinī lietā panākt pārmaiņas“. Namnieki nevien bija neapmierināti ar to, ka latvieši pārāk grezni gērbjoties, bet arī sūdzējās par citām lietām. 1669. gada protokolā⁴⁹ eltermanis ziņo, ka „Jelgavā dzīvojošiem krodziniekiem un citiem nevāciem ir tik daudz lopu, ka nevācu lopu pilsētā ir daudz vairāk nekā (pārējiem) namniekiem, tā kā tas nav pieņemams (unbillich), šinī ziņā panākamas pārmaiņas.“

Šinīs liecībās daudz ko var salasīt, bet šeit konstatēsim vienīgi to, ka Jelgavas latviešu namnieki bija tikpat turīgi kā vācu.

Tāpat kā zemnieku apgērbu, centās reglamentēt un ierobežot arī godības. Vidzemē Klaudija Tota 1671. gada policijas noteikumi noteica, ka pagastu vecākie, tiesneši (Rechtsfinder) un pilnie vīri uz kāzām nedrīkst ielūgt vairāk par 16 pājiem kāzu viesu, ka svinības nedrīkst turpināties ilgāk par divām dienām un ka nedrīkst patērēt vairāk par 8 mucām alus un 4 stopiem degvīna⁵⁰. Tāpat Kurzemē, izdarot baznīcu vizitācijas, konstatēja, ka kāzas un kristības dzeņot 14 dienas pēc kārtas, izlietojot 10—20 mucas alus. Sakarā ar to arī 1637. gadā, izdarot baznīcas vizitāciju, visur piekodina, ka kristībās bērnam nevar būt vairāk par 7 kūmām⁵¹. Tāpat 1664. gadā baznīcas vizitācijā konstatē, ka „zemnieki pēc dievgalda savos ciematos pārmērīgi piedzeņoties un sarīkojot lielus banketus, tādēļ nolemts, ka šiem noziedzniekiem jāmaksā baznīcai par sodu 3 mārciņas vaska un viņi jāpieslēdz svētdienās pie baznīcas durvīm pie staba⁵²“.

Runājot par Kurzemes zemnieku turību, katrā ziņā jāpiemin arī Kurzemes piekrastu zvejnieki. Ar savām stiprajām un lielajām laivām šie zvejnieki apmeklēja nevien Rīgu, kurp veda pārdošanai zivis⁵³ un arī kontrabandas preces, bet devās braucienos arī uz Karaļaučiem, Elbingu, Marienburgu un pat Flensburgu⁵⁴. Turp kurzemnieki veda zivis un atpakaļ „Nirnbergas krāmus“ un citas preces⁵⁵. Par šo zvejnieku tirdzniecisko rosību arī iekšzemē pauž 1606. gada Kurzemes landtāga recess⁵⁶. Vāciem, lietuviešiem un piekrastes zvejniekiem (Strandtpawern) aizliedz uzpirkt no zemniekiem ražojumus. Nepaklausīgiem konfiscēšot atrastās preces, zirgus un ratus.

Acīm redzot, piekrastes zvejnieki savas mazauglīgās zemes dēļ bija pratuši atrast plašākas iespējas savas turības vairošanai.

Cik varam vērot, ir Vidzemes, ir Kurzemes piekrastes zvejnieki vispār ir daudz brīvāki, un viņu saistības ar muižu ir mazākas nekā pārējiem zemniekiem. Kārtu slāņojumā viņi it kā veidoja atsevišķu zemnieku grupu.

Konkrētos piemēros centāties iepazīties ar latvju zemnieku materiālo labklājību 17. gs. Kā redzējām, atsevišķos brīžos šī labklājība sasniedza visai augstu līmeni, kas pat var mēroties ar tagadējiem laikiem. Ļoti interesants būtu mēģinājums salīdzināt latvju zemnieku saimniecisko labklājību ar tā paša laika citu tautu zemnieku stāvokli. Protams, šādam salīdzinājumam metodoloģiskas grūtības rada dažādie apstākļi, iekārta un vēsturiska attīstība, un tādi salīdzinājumi pat tagad, kad esam apbruņoti ar modernās statistikas arsenālu, nav viegli izdarāmi. Tomēr, nepretendējot uz pilnību, minēšu tikai dažus piemērus.

Dāņu zemnieku saimnieciskais stāvoklis 17. gs. pirmā pusē bija diezgan labs. Par zemnieku turību liecina tas, ka daudziem izdevās kļūt par muižu īpašniekiem, tāpat par turību liecina arī aizliegumi valkāt dārgas drēbes un būt izšķērdīgiem godos⁵⁷.

Daudzie kaņi pasliktināja ir zemnieku tiesisko, ir saimniecisko stāvokli. Pēc zviedru kara 1660. gadā kādi desmit procenti muižnieku zemnieku ciematu ir pamesti postā. Smago klaušu dēļ zemniekiem bija jātur liels zirgu skaits, tā kā arī dāņu zemnieku turību labāk raksturo viņu liellopu skaits. Gadu simteņa otrā pusē uz salām vidēja lieluma dāņu zemniekam bija 2—3 govys, dažī jaunlopi, aitas un cūkas. Turpretim zirgu skaits bija 8—10⁵⁸. 18. gs. sākumā Freslevas muižā, Zēlandē, normālais zemnieka ciemata dzīvais inventārs bija 2 govys, 2 vērši, 5 aitas, 3 cūkas, bet 6 zirgi.

Kā redzam, latvju zemniekam šinī laikā arī vidējās saimniecībās bija vairāk lopu.

Vispār mums jāliecina, ka dāņu zemnieku stāvoklis 17. gs. visādā ziņā bija sliktāks nekā latvju zemnieka apstākļi.

Dāņu zemnieki bija tik nabagi, ka govju īrēšana bija parasta parādība. Šis ļoti īpatnējais institūts radās tādējādi, ka zemnieks nodokļu un citu parādu dēļ bija spiests pārdot savu vienīgo govī, bet pēc tam to saņēma atpakaļ lietošanā par ikgadēju diezgan augstu nomas maksājumu⁵⁹.

Protams, arī Latvijā bij pēckaru gados grūti apstākļi, un, piemēram, 1630. gada revīzijā redzam, ka daudzās saimniecībās, sevišķi Rīgas apkārtnē, vienīgais mājlops bija kaza, ka zirga trūkuma dēļ arklus vilkusi zemnieka sieva, tāpat arī 1638. gada revīzija liecina, ka daudziem zemniekiem zirgu uz nomaksu bija nodevusi muiža (parasti zirgu izmaksāja liniem), tomēr Latvijā zemnieks ļoti ātri uzstrādājās un tika pie turības, kādu mums rādīja augšējie piemēri. Dānijā turpretim zemnieki grima arvien dziļāk, un 18. gs. vidū, kā redzam no zemnieku inventāra sarakstiem⁶⁰, zemnieku stāvoklis simts gadu laikā bija vai nu palicis uz tā paša līmeņa, vai pat pasliktinājies.

Beidzot salīdzinājumam izvēlēsimies vienu no turīgākām Oldenburgas saimniecībām Vācijā, ko nebija skāris trīsdesmit gadu kara posts⁶¹, proti, Kolmara ciematu. 1647. gadā ciematā dzīvo saimnieka atraitne, veca māte, 3 kalpi, 2 kalpones. Dzīvais inventārs, kuņu nodomāts izmitināt pa ziemu, ir 6 zirgi, 7 kumēļi, 8 govys, 1 vērsis, 17 teļi, 10 aitas, 7 cūkas, 7 puscūkas, 18 sivēni, bez tam arī putni. Tā kā saimniecības galvenais ienākuma avots ir lopkopība, vasarā liellopu skaits ir par kādām 16 galvām lielāks, kuņus tad rudenī pēc nobarošanas pārdod. Kā redzams, ar šo visai bagāto vācu saimniecību⁶², kas pēc dokumenta atreferētāja sprieduma varēja sacensties ar muižnieku, var sacensties arī bagātākie tā

paša laika latvju zemnieki. Vēl jo sevišķi, ja salīdzinām latvju zemnieku kaŗa zaudējumu sarakstu par nolaupītiem katliem, kas bija tais laikos viena no vērtīgākām zemnieku lietām, redzam, ka latvju zemniekam šādu mantu ir vairāk. Dzīvojamā ēka ar daudzām stikla rūtīm vācu zemniekam gan ir labāka, bet tas arī bija zemnieks, kam bija jāmaksā vienīgi kunga tiesa, kamēr kļaušas viņš nepazina.

Turpretim pārējos Vācijas novados, kur bija gājis pāri kaŗa vilnis, zemniekiem bija tikai dažas novājējušas govīs silā un dažī šefeli sējumu tīrumā⁶³.

Pēc šīs ekskursijas pa svešām zemēm noslēgumā minēsim dažus 17. gs. latvju zemniekus, kas bija kļuvuši pie lielākas turības un izglītības un kas, pateicoties tam, bija atstājuši savu kārtu.

Tādas iespējas izklūt no zemnieku kārtas visātrāk radās kaŗa laikā. 1638. gada arķlu revīzijā ir vairākas atzīmes, kur zemnieks ziņo, ka viņa dēls aizgājis līdz kungam kaŗa gaitās uz Vāciju. Tas pats notika arī Lielā ziemeļu kaŗa laikā. Piemēram, brīvzemnieka Inķa dēls Mārtiņš 1723. g. kalpo Zviedrijas armijā kā seržants un nevēlas atgriezties Vidzemē.

Vienam otram latvju zemniekam pēc lielākas izglītības iegūšanas pašķīrās arī cits ceļš. Tā Mancelis liecina: „dažu labu arāja dēlu Dievs par mācītāju un baznīcas kungu ir cēlis⁶⁴“. Latvietis bija Lugažu mācītājs Auziņš (Hābers) un Straupes mācītājs Kapūns. Par pēdējo pieejamas tuvākas ziņas. Ansis (arī Johannes) Kapūns ir Straupes un Lēdurgas mācītājs jau 1621. gadā⁶⁵. 1630. gadā arķlu revīzijas komisijai⁶⁶ muižas valdītājs sūdzas, ka mācītājs neprotot sprediķot vācu valodā un ka viņi tādēļ ar Kapūnu neesot mierā. Turpretim zemnieki apliecina, ka viņi ar mācītāja mācību un dzīvi esot apmierināti. Kapūnam bija tiesības saņemt monu no muižām un zemnieku sieciņus, bet 1630. gada komisijai viņš žēlojas, ka viņam bijis tikai divu zemnieku kļaušu darbs, kamēr pārējo tiesu neesot saņēmis. 1638. gada revīzijā vairs Kapūns nav pieminēts. Starp Kapūna amata biedriem jāmin mācītāji F. Menijs Ropažos, un Salamons Guberts Nītaurē. Vai tā būtu nejaušība, ka no pirmā mums saglabāties viens no pirmiem tautas dziesmu uzrakstījumiem un otrais savā lauksaimniecības rokas grāmatā ierakstījis kādu garīgu dziesmu latviešu valodā?

Ir tiešām nevajadzīgi un, raugoties no tālākas perspektīvas, pat bīstami ideālizēt jebķuru posmu mūsu atkarības gadu vēsturē. Tomēr, objektīvi pārbaudot pieejamās liecības par latvju zemnieku saimniecisko stāvokli 17. gadsimtenī, jāliecina, ka tas atsevišķos posmos bija īsti labs. Sevišķi tas sakāms par Vidzemi pēc Kārļa XI reformām, kamēr vēl Vidzemi nebija piemeklējuši smagā bada katastrofa. Tāpat jāsaka, ka Kurzemes zemnieku materiālie apstākļi dabas dotību un ilgstošā miera dēļ pirms Pirmā ziemeļu kaŗa bija teicami.

Zviedru laiki Vidzemē un hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē tautas apziņā tēlojas gaišās krāsās. Tādiem tautas mītiem bieži vien ir arī reāls pamats. Kaut gan 17. gs. saimniecības vēstures pētījumi vēl nav noslēgti, tomēr jau tagad varam teikt, ka arī šis mīts daudzējādā ziņā tieši saimnieciskās labklājības plāksnē ir tuvs vēsturiskai patiesībai.

¹ Valsts arhīvs, Ekonomijas pārvaldes arhīvs IV B 35. Strēmfelda un Strokirka 1693. gada 20. aprīļa iesniegums ģenerālgubernātoram.

² Autors, *The Riga Grain Trade in the Seventeenth Century, Baltic and Scandinavian Countries III*, 1. Gdynia, 1937, 28. lpp.

³ Zīmīgs ir Jelgavas rātes 1775. gada 5. aprīļa rīkojums, kas noliedz pilsētā uz ielām izlaist cūkas un supus. Jelgavas pilsētas arhīvs, acta publica, Valsts arhīvē.

⁴ Valsts arhīvs, Kurzemes hercoga arhīvs 130/839.

⁵ Piemēram, par Valmieru — valsts arhīvē, Vidzemes muižu aktis 522.

⁶ Dati tabulai par 1638. gadu savilkti pēc 1638. gada revīzijas protokoliem Zviedrijas valsts arhīva kamerālā nodaļā, dati par 1688. gadu — pēc lielā kadastra sarakstiem Valsts arhīvē, dati par 1712. gadu — pēc revīzijas akta Valsts arhīva muižu aktim 522 nr. No 1712. g. reģistrētiem abēja dzimuma bērniem puse pieskaitīta viriešiem.

⁷ Autors, *The Riga Grain Trade* 1. c. 29. lpp.

⁸ Tidō arhīvē.

⁹ Autors, *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624.—1654. Rīgā, 1935*, 187. lpp. 1653. g. 8. februāra memoriāls.

¹⁰ Par šīs katastrofas apmēriem Latvijā vēl atsevišķu pētījumu nav. Turpretim par Igauniju tādu sniedzis O. Līvs darbā *Der wirtschaftliche Niedergang Tallins im Jahre 1697*, Tartu, 1935.

¹¹ A. Švābe, *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā, Rīgā, 1930*, 115. lpp. Ziņas par Smiltēni pēc baznīcas grāmatām dod P. Kundziņš. Dzīvojamā rija Latvijā, Latvijas univ. raksti, Arhitektūras fakultātes serija I 7. nr., Rīgā 1934. 577. lpp.

¹² Valsts arhīvs, Vidzemes muižu aktis 452. nr.

¹³ O. Līvs, *Der wirtschaftliche Niedergang Tallins im Jahre 1697*, 213. lpp.

¹⁴ Marta Āboliņa, *Matišu draudze zviedru laikos, Valsts arhīva raksti, serija B, Pētījumi I, Rīgā, 1935*. 165. lpp. Autore, runājot par Vidzemes zemnieku no 60—70 gadiem „gandrīz pilnīgā mierā” nodzīvotu laiku un spriežot par Kārļa XI reformu sekām pēc lielā kadastra, lasītāju nepārliecina.

¹⁵ E. F. Heckscher, *Sveriges ekonomiska historia, Stockholm 1935/36.*, 290. lpp.

¹⁶ Zviedrijas valsts arhīva kamerālā nodaļa, *Handlingar rör. Sveriges baltiska och tyska provinser Nr. 58*. Saskaitot sarakstā minēto muižu arklu skaitu, Rīgas apriņķim iznāk tikai 354 arkli, bet tā kā Limbažiem, Bukultiem, Ikšķīlei un Salaspilij arklu skaits šīnī sarakstā nav minēts, tad 354 arkliem pieskaitīti šo muižu 74 arkli pēc „salīdzinošās vaku grāmatas”, kas glabājas tai pašā arhīvē un fondā Nr. 45.

¹⁷ Autora, *Vidzemes zviedru laiku finances, Veltījums izglītības ministram un profesoram Dr. Augustam Tentelim, Rīgā, 1936.*, 95. lpp.

¹⁸ *Ibid.*, 93. lpp.

¹⁹ Sarakstīšanās ar Valmieras muižas nomnieku Bachmani, Valsts archīvā, muižu aktis 522. nr.

²⁰ Zviedrijas valsts archīva kamerālā nodaļa LDK 58. nr. „Pantegods uti Riga och Wenden“.

²¹ Zviedrijas valsts archīva kamerālā nodaļa, nesakārtotie dokumenti 129. nr.

²² Valsts archīvs, Ekon. archīvs IV B. 10.

²³ Zēmeļa nesaskaņas ar saviem brāļiem sikāki aprakstījis A. Švābe, Lapa no brīvzemnieku vēstures zviedru laikos. Izgl. min. mēnešraksts 1921. g. 5. nr.

²⁴ Valsts archīvs, Ekon. arch. IV B. 10.

²⁵ J. Bērziņš, Mēra postījumi Vidzemē 1710. gadā, Valsts arch. raksti serija B. Pētījumi, I 192. lpp., domā, ka neesot zināms, cik minētie brīvzemnieki aizdevuši naudas, un 194. lpp., ka neesot iespējams izsekot, kā šie zemnieki pie turības tikuši, tāpat arī, ka nevarot pēc šiem brīvzemniekiem spriest, un teikti, ka zviedru laiku beigās Vidzemes zemnieki būtu bijuši bagāti, taisni otrādi, šie brīvzemnieki esot tikai izņēmums.

²⁶ Valsts archīvs, Vidzemes muižu aktis 502.

²⁷ Tidō archīvs, 1671./72. gadā arklu revīzija 107. fol.

²⁸ Valsts archīvs, Vidzemes arklu revīzija 13. nr. 95. fol.

²⁹ Tidō archīvs, revīzijas 19. fol.

³⁰ Valsts archīvs, Vidzemes arklu revīzijas 13. nr. 871. fol.

³¹ Tidō archīvs, revīzijas 25. fol.

³² Valsts archīvs, Vidzemes arklu revīzijas 13. nr. 871. fol. un Vidzemes muižu aktis 452. nr.

³³ Valsts archīvs, Vidzemes arklu revīzijas 13. nr. 717. fol.

³⁴ J. H. Kelča raksts ekonomijas priekšniekam 1698. g. 13. septembrī, Valsts archīvs, Vidzemes muižu aktis 502. nr.

³⁵ 1698. g. 14. septembra koncepts, turpat.

³⁶ Ledebūrna 1638. g. 6. jūlija pieprasījums Uksenšernam. Zviedrijas valsts archīvs, Oxenst. saml. Ser. D. II, 2.

³⁷ A. Švābe, Pagasta vēsture, I, Rīgā, 1926. 279. un sek. lpp.

³⁸ A. Švābe, Grundriss der Agrargeschichte Lettlands, Rīga, 1928, 181. lpp.

³⁹ Pie šādas atziņas nācis O. Līvs, Die wirtschaftliche Lage des Estnischen Gebietes am Ausgang des XVII Jahrhunderts I, Tartu 1935, 78. lpp.

⁴⁰ Piemēram, M. Postlethwayt, The universal Dictionary of Trade and Commerce, 1774. Tirumdiķu tehniku aprakstījis K. Upelnieks, Kurzemes lauksaimniecība hercoga Jēkaba laikā, Lauksaimniecības mēnešraksts 1935 I. nr., 7. un sek. lpp.

⁴¹ Autors, Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624.—1654. 187. lpp: „An welchen Örtern Kornstawungen zu machen, nach der Cuhrischen Art und Weise ...“

⁴² Tidō archīvā.

⁴³ Valsts archīvs, Kurzemes hercoga archīvs 130/839.

⁴⁴ F. J. Wiedemann, Über die Nationalität und die Sprache der jetzt ausgestorbenen Kreewinen in Kurland. Mémoires de l'académie impériale des sciences de St. Petersbourg 1871. II. Série. Tome XII.

⁴⁵ a. P. Kundziņš, Dzīvojamā rija Latvijā, Rīgā, 1934. 575. un 578. lpp. Turpat 387. lpp. Heneberga liecība.

⁴⁶ Valsts archīvs, Kurzemes baznīcas vizitācijas protokoli 7. nr.

⁴⁶ Salīdz. piemēram Barona krājuma 11029, 13646, 17571, 13730 u. c. tautas dziesmas.

- ⁴⁷ Valsts arhīvs, Vidzemes bruņniecības arhīvs, prozociju oriģināli. 1646. g. 21. janv. prozocijas 9 §.
- ⁴⁸ Valsts arhīvs, Jelgavas pilsētas arhīvs, Acta publica 153. nr. 1670. g. 24. marta protokola 4. punkts.
- ⁴⁹ Turpat, 1669. g. 6. maija protokols.
- ⁵⁰ Buddenbrock, Sammlung der Gesetze... II, 589.
- ⁵¹ Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst 1893. Mitau 1894. 79. lpp.
- ⁵² Valsts arhīvs, Kurzemes baznīcas vizitācijas 7. nr. Dobelē.
- ⁵³ Plašāki par to autora, Rīgas kuģniecības zviedru laikos, Izgl. min. mēnešraksts 1935. 504. un sek. lpp.
- ⁵⁴ Memoriāla fragments Zviedrijas valsts arhīva kamerālā nodaļā, Handl. rör. svenska tyska och balt. prov. 164. nr.
- ⁵⁵ Ir daudz patiesības dainā:
   Vakarā iesēdos
   Ozoliņa laiviņā;
   Rīgā man gaiji dzied,
   Vācēmē saule lec.
- ⁵⁶ Izraksts Valsts arhīvā, Jelgavas pilsētas arhīvs 153. nr. 1606. g. 8. februāra lēmums.
- ⁵⁷ A. Nielsen, Dänische Wirtschaftsgeschichte, Jena, 1933, 165. lpp.
- ⁵⁸ Turpat, 189. lpp.
- ⁵⁹ A. Nielsen op. c. 190. lpp.
- ⁶⁰ Turpat, 189. lpp.
- ⁶¹ W. Ramsauer. Das Inventar eines deutschen Marschbauernhofes aus dem letzten Jahre des 30-jährigen Krieges. Vierteljahrsschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte VII. Berlin, 1909, 511. un sek. lpp.
- ⁶² Ibid. 519. lpp.
- ⁶³ Pagensteert, Die Bauernhöfe im Amt Vechta, citēts pēc V. Ramsauera.
- ⁶⁴ A. Tentelis, Latvju vēsture, Latv. konv. vārdn. 11. sēj. Rīgā 1935. 22321. lpp.
- ⁶⁵ Valsts arhīvs, Rozenu papīri 9. nr. Sofijas fon Mengdenas aperējums „Kurtzer Bericht was meine Wissenschaft von Anno 1611 biss dato wegen der Ropschen Kirchen die beschaffenheit derselben ist“.
- ⁶⁶ Vidzemes arklū revīzijas 3. nr.

*   *
 *

DIVU ZVIEDRU LAIKU VIDZEMES KADASTRU JUBILEJA

ARKLU REVĪZIJA 1638. G.

Ir pagājuši 323 gadi kopš karalienes Kristīnas laikā izdarītās 1638. gada Vidzemes arklu revīzijas un 250 gadi, kopš Kārlis XI uzsāka Vidzemes „lielā kadastra“ darbus. Arklu revīzijas zviedru valdība Vidzemē izdara 1601., 1617., 1623.—1625., 1627., 1630., 1638., 1688./90. un 1698. gadā. No šīm revīzijām visu Vidzemi (atskaitot Rīgas pilsētas patrimoniālapgabala muižas) aptvēra 1630., 1638. un 1688./90. gada revīzija. Par 1698. gada revīziju vēl sīkāku pētījumu trūkst, zinām tikai to, ka to izdara, lai noskaidrotu iepriekšējā gada bada katastrofas sekas, bet vai tā aptvēra visu Vidzemi, vēl nav zināms. Bez oficiālām, valdības izdarītām revīzijām Vidzemē 17. gs. izdarītas arī privātas revīzijas. Tāda, piemēram, notika Uksenšernas mantinieku Vidzemes muižās 1671./72. gadā.

No trim minētām oficiālām arklu revīzijām, kas aptvēra visu Vidzemi, pilnīgi materiāli saglabājušies tikai no divām: 1638. g. un 1688./90. gada revīzijas.

Raksturosim īsumā 1638. g. un 1688./90. gada revīzijas nolūkus, izpildīšanu un panākumus¹. (Jāpiezīmē, ka 1688./90. gada revīziju noslēdza 1690. gadā, kādēļ to arī dēvē par 1690. gada revīziju.)

Kā visas iepriekšējās zviedru arklu revīzijas, arī 1638. gada revīziju izdara, lai iegūtu datus zemes pārvaldei, nokārtotu muižu valdīšanu, taisnīgi sadalītu nodokļus, ko maksāja zemnieki, un rastu bazi valsts aizsardzības pienākumu pareizai sadalīšanai.

Vidzemes zemniekiem īpašu nodokli kroņa labā bija noteicis Gustavs II Ādofs. Šis nodoklis, t. s. staciņš, zemniekiem bija jāmaksā atkarībā no zemnieku ciemata arklu skaita. Šis arklu skaits nebija vis, kā tas atzīmēts vecākā literatūrā, skaitlis, kas raksturoja ciematu zemes platību, bet gan apzīmējums zemnieka ciemata vispārējām maksāšanas spējām. Pēc ciemata arklu skaita zemnieki pildīja arī savus pienākumus pret kungiem — klaušas un nodevas — t. s. kunga tiesu. Tā kā muižas pašas saimniecība dibinājās vienīgi uz zemnieku klausu darbu, pilnīgi saprotams, ka arī muižas lielumu vērtēja pēc zemnieku ciematu arklu

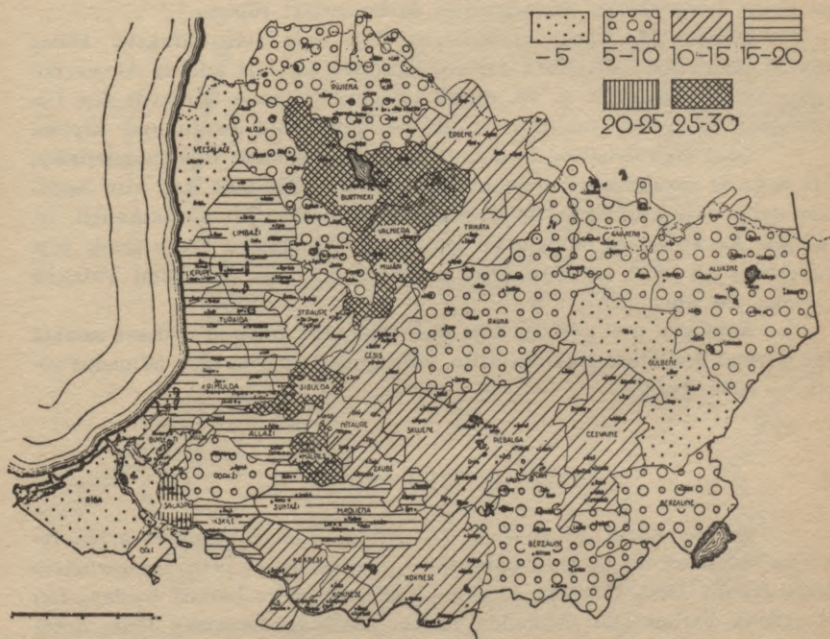
skaita, kas bija attiecīgai muižai pakļauti. Ar to tad arī izskaidrojams, ka muižnieku piedalīšanos zemes aizsardzībā sadalīja samērā ar šo arklu skaitu — no zināma (parasti 15) arklu skaita muižniekiem bija jātur viens apbruņots jātnieks.

Saprotams, ka zemnieku maksāšanas spējas daudz un dažādu apstākļu dēļ gadu no gada mainījās. Muiža savas prasības pret zemniekiem pieskaņoja šim pārmaiņām katru gadu, vienojoties ar zemniekiem par viņu ciematu arklu skaitu pagasta jeb vakas sapulcē. Valsts savas prasības pret zemniekiem un muižniekiem turpretim tik ātri un elastīgi nevarēja pieskaņot katrai maksāšanas spēju pārmaiņai. Arklu revīzijas prasīja daudz darba, un tās varēja izdarīt tikai pēc vairāku gadu starplaika vai, kad bija iestājušās sevišķi krasas pārmaiņas zemnieku saimnieciskā stāvoklī. Zviedru laikos 1630. gada revīzija bija pirmā, kas visā Vidzemē bija izdarīta pēc viena un tā paša principa, bet šīs revīzijas rezultāti ļoti ātri novecojās, jo tā bija izdarīta kara laikā, kad latviešu zemnieki tikko bija pārlaiduši „vienu no šausmīgākiem momentiem latviešu dzīvē“ (A. Tentelis). Pēc garajiem kara gadiem beidzot 1635. gadā zviedri un poļi noslēdza uz 26 gadiem pamieru. Tagad zviedru valdība gribēja nokārtot pārvaldes, nodokļu un valsts aizsardzības jautājumus miera laikam piemērotā veidā. No jaunās revīzijas pilnīgi pamatoti sagaidīja, ka tā arī pacels fiska ienākumus — daudzas zemnieku saimniecības, kas 1630. gadā bija pamestas postā, tagad, iestājoties miera laikiem, bija atkal apdzīvotas.

Tomēr jauno revīziju izdevās sarīkot tikai 1638. gadā. Karaliene Kristīna to izdarīt pilnvaroja ģenerālgubernātoru Bengtu Uksenšernu 1638. gada 10. janvārī. Jūlijā ģenerālgubernātors pēc vairāku jautājumu noskaidrošanas sāka organizēt revīzijas komisijas. Katrā komisijā bija 3—4 locekļi, un tanīs uzaicināja tiesnešus, ierēdņus un muižniekus. Revidentu izpildīšanai 4. augustā izdeva revīzijas instrukciju, kurā bija noteikts, kas isti jāreģistrē un pēc kādiem principiem nosakams zemnieku ciematu arklu skaits. Vidzemes latviešu daļā pavisam darbojās desmit komisijas.

Bukultu, Rīgas, Doles, Salaspils, Ikšķiles un Ropažu novadu laikā no 1638. g. 1. septembra līdz 18. septembrim revidēja Praulienas un Lazdonas muižas valdītājs Indriķis Klebeks, Jānis Simansons Rīss un Jukums Kipens. Komisijas darbs visai pavisams. Krimuldas, Turaidas, Siguldas, Nītaures un Mālpils novadu revidēja zemes tiesnesis Gerhards fon Levenvolde² un Rīgas pils tiesas piesēdētājs Hermanis Pothasts. Šī komisija savu darbu galīgi bija pabeigusi 30. oktobrī, un tas atzīstams par rūpīgu. Liepupes, Nabes, Limbažu, Vainižu, Augstrozes un Straupes novadus, kā arī Ķirbižus Vecsalacas novadā revidēja Kokneses zemes tiesnesis un zemes maršals Oto fon Mengdens, Tērbatas zemes tiesnesis un muiž-

nieks Alūksnes novadā Albrechts Bilavs, kapteinis Ansis Simonsons Rīss un Lauris Grellis. Komisija darbojās no 6. līdz 21. septembrim. Cēsu, Valmieras, Burtnieku, Trikātas un Raunas novadus revidēja Ķieģeļu un Paņēnu muižas valdītājs Vilhelms Patkuls, zemes tiesnesis Indriķis Patkuls

Arķlu skaits uz 100 km² Vidzemes novados 1641. gadā.

un 1630. gada revīzijas dalībnieks Mārtiņš Hendezijs. Komisija darbus sāka 10. septembrī un pabeidza 13. oktobrī. Rūjienas un Vecsalacas novadu revidēja Ernests fon Mengdens, tiesas piesēdētājs Kaspars Pegovs² un Bērtulis Krūss. 31. oktobrī komisija savu uzdevumu bija paveikusi. Ērgemes un Lugažu novadu no 2. līdz 4. oktobrim revidēja komisija, kas darbojās Vidzemes igauņu daļā: Bornuzes valdītājs Volmārs Šlipenbachs, Tērbatas birģermeistars Ditmars Meiers, tiesas piesēdētājs Konrads Betchens un Vecmuižas valdītājs Evalds Fitinghofs². Kokneses, Bērzaunes un Cesvainas novadus no 10. septembra līdz 14. oktobrim revidēja Tērbatas pils tiesas piesēdētājs Pēteris Antonijs, Iršu muižas valdītājs kapteinis Ābrāms Larsons Hiršs un Miķelis Eriksons. Suntažu, Zaubes, Skujenes,

Piebalgas un Madlienas novadu no 5. līdz 24. septembrim revidēja Ansis Braunšveigs-Brandess, Svens Hansons Stongs un Kokneses pils un kara pārtikas noliktavas grāmatvedis Kornelijs Bildšteins. Alūksnes, Gulbenes un Gaujienas novadu 27. augustā sāka revidēt Maurics fon Gersdorfs, bijušais Berlīnes ģimnazijas rektors, tiesas piesēdētājs Hermanis Libsdorfs un Kristis Langenbergs. Šis komisijas darbs sevišķi rūpīgs.

Revidentiem darba atvieglošanai bija dots līdz saraksts, kādas muižas jāapmeklē. Nobeidzot darbus, izrādījās, ka bija izlaists Alojās novads. To revidēt 1639. g. 23. martā izbrauca tiesnesis Gerhards fon Levenvolde, Vecmuižas valditājs Evalds fon Fitinghofs un Jukums Kipens.

Ģenerālgubernātors ar komisiju darbu visumā bija apmierināts. Arī fisks ar rezultātiem varēja būt apmierināts. Pēc tam, kad visu komisiju darbs bija apstrādāts un noteiktie arkli nolīdzināti un saskaņoti, izrādījās, ka Vidzemes latviešu un igauņu daļā zemnieku arklu skaits bija palielināts no 2872 uz 4343. Tas nozīmēja, ka fiska ienākumi Vidzemē pieauga par apm. 50%.

Kaut gan pret revīziju bija daži iebildumi un bija nodoms sarīkot pēc iespējas ātri atkal jaunu revīziju, tādu tomēr izdaria tikai 50 gadus vēlāk — 1688. gadā.

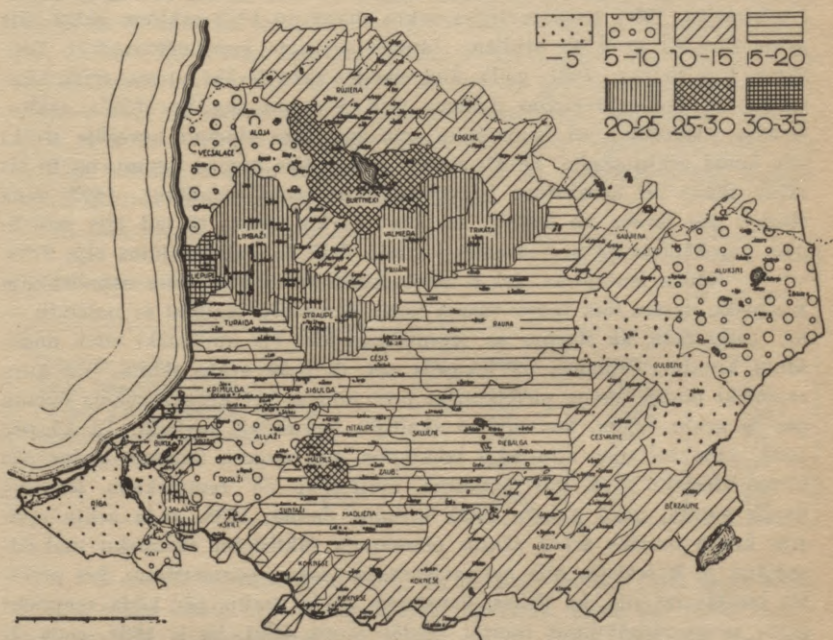
ARKLU REVĪZIJA 1688./90. G.

Karalis Kārlis XI 1687. g. 7. februārī jaunas Vidzemes arklu revīzijas veikšanai iecēla šādu komisiju³: priekšsēdis — ģenerālgubernātors grāfs Jēkabs Jānis Hastfers, locekļi — ģenerālmajors barons Gustavs fon Mengdens, barons Oto Reinholds Taube, kambarpadomnieks Jānis Ērenšilds, tiesnesis Gustavs Ādolfs Stromfelds, sekretārs Miķelis fon Strokirks. Šī komisija par revīzijas izpildīšanas veidu karalim iesniedza ar 1688. g. 30. janvāri datētu memoriālu, kuru karalis tā paša gada 1. aprīlī apstiprināja. Šis memoriāls bija izmēģinājuma revīzijas rezultāts, ko komisija izdaria 1687. gadā Daugavgrīvas draudzē.

Sākot darbu, 1688. gadā komisija sadalījās vairākās apakškomisijās. Ģenerālgubernātors un Strokirks apņēmās revidēt Rīgas apkārtnes draudzes. Mengdens un Ērenšilds apņēmās revidēt Alūksnes un Gulbenes novadu. Taube un Stromfelds — Tērbatas apriņķa draudzes. Tā kā ģenerālgubernātors tomēr tehniskā revīzijas darbā savu pārējo pienākumu pēc nevarēja piedalīties, komisija revidējamo teritoriju par jaunu pārdalīja. Mengdenam bija jārevidē lielākā daļa Cēsu apriņķa un dažas draudzes Rīgas apriņķī (viņš revīzijas laikā mira). Stromfeldam bija nodota Tērbatas apriņķa revidēšana, Ērenšildam Pērnavas apriņķis, bet Strokirkam

lielākā daļa Rīgas apriņķa draudžu un dažas draudzes Cēsu apriņķī. Katram no šiem revidentiem palīgos deva vienu sekretāru un vienu grāmatvedi revīzijas rakstu darbu veikšanai.

Ir izteiktas domas, ka šī arklu revīzija būtu rīkota vienīgi reducētās resp. kroņa muižās un ka muižniekiem atstātās muižas tā nebūtu

Arklu skaits uz 100 km² Vidzemes novados 1690. gadā.

skārusi⁴. Šīs domas ir maldīgas. Revidēja un ierakstīja protokolos bez izņēmuma visus zemniekus. Varam gan konstatēt, ka dažas komisijas par privāto muižu zemniekiem neievāca visas tās ziņas, kādas registrēja par kroņa muižu zemniekiem. Kamēr par pēdējiem atzīmēja zemnieka resp. ciemata vārdu, arklu skaitu, vīriešu skaitu, kas vecāki par 15 gadiem, vīriešu skaitu, kas jaunāki par 15 gadiem, zirgu un govju skaitu, klausās un kunga tiesu resp. to atvietojumus (dažos novados bez tam vēl registrēja arī sieviešu skaitu un izsētās labības daudzumu), par privāto muižu zemniekiem dažos novados registrēja tikai zemnieka resp. ciemata vārdu, arklu skaitu, klausās un nodevas (vai to atvietojumus) muižai. No mūsu viedokļa raugoties,

tas jānožēlo, jo nevaram šo revīziju izmantot pilnīgas statistikas gūšanai par visiem Vidzemes zemniekiem (kaut gan ciematu skaits ar nepilnīgākām ziņām šķiet diezgan mazs), bet no toreizējā viedokļa svarīgākais uzdevums bija izpildīts, zīmējoties uz visu kategoriju zemniekiem — arklū skaits bija fiksēts.

Jaunā revīzija deva diezgan jūtamu arklū skaita paaugstinājumu. Iepriekšējās, 1638. gada revīzijas arklū skaits no 4343 arklīm galīgi bija nostabilizējies uz 4249 arklīm. Jaunās revīzijas konstatēto arklū kopskaits bija lielāks. 1691. gadā, kad staciņu sāka ievākt pirmo reizi, dibinoties uz jaunās revīzijas datiem, visā Vidzemē skaitīja 5929⁷/₈ arklūs. Dažām reducētām un iznomātām muižām fisks staciņu nevarēja uzlikt pēc jaunā arklū skaita, kamēr nebija izbeigušies nomas līgumi, un tā šis arklū skaits vēl neraksturo jaunās arklū revīzijas rezultātus. 1693. gadā staciņu jau ievāca no 6098⁷/₈ arklīm⁶. Arklū skaits tā tad bija palielināts par kādiem 23⁰/₀. Vidzemes latviešu daļā šis palielinājums bija 27⁰/₀.

Rodas jautājums, vai šī arklū skaita paaugstināšana nepalielināja zemnieku nastas. Cik tagad varam lietas pārredzēt, jāatbild ar noteiktu — nē. Lieta tāda, ka staciņu no zemniekiem iekasēja muižnieki tālāk nodošānai kronim. Protams, ka iekasēja pēc tā paša arklū skaita, pēc kura zemnieki pildīja savus pienākumus pret muižu, bet kronis saņēma staciņu pēc tā arklū skaita, kas muižai skaitījās iepriekšējā revīzijā. Tā kā pēc 1638. gada revīzijas zemnieku labklājība bija augusi, izņemot gadus pēc pirmā ziemeļu kara, tad patiesībā muižnieki no zemniekiem iekasēja daudz vairāk, nekā nobēra tālāk kronim. Jaunā, 1688. gada arklū revīzija kroņa muižās arklū skaitu pieskaņoja faktiskām zemnieku maksātspējām, jo šī revīzija bija arī savienota ar zemes pārmērīšanu, bet privātas muižās revīzija, ka liekas, konstatēja arklū skaitu, pēc kāda zemnieks pilda savus pienākumus muižai. Tādēļ varam teikt, ka ir 1638. gada, ir 1688. gada arklū revīzija, kaut gan paaugstināja iepriekšējās revīzijās konstatēto arklū kopskaitu, tomēr zemnieku pienākumus nepalielināja. Taisni otrādi. 1688. gada arklū revīzija, stingri reglamentējot zemnieku pienākumus pret muižu un starp citu nosakot arī nodevu svaru un mēru lielumu (šīni ziņā Vidzemē, kā visur citur 17. gs., valdīja liels partikulārisms), deva drošu pamatu zemnieku labklājības uzplaukumam, kas pēc 1688. gada bija tik liels, ka varam ar pilnām tiesībām runāt par zemnieku turību.

1688. gada arklū revīzija bija tikai viens notikums Kārļa XI agrāros pārkārtojumos Vidzemē. Pirms šīs revīzijas un vietām arī vienā laikā ar to notika kroņa muižu zemnieku zemes mērīšana. Dažus gadus priekš revīzijas (1684. g.) Vidzemē bija sākusies arī muižu redukcija. Ļoti interesanti noskaidrot, kāds bija revīzijas rezultāts kroņa muižās un kāds

privātās muižās, jo var rasties jautājums, vai kroņa muižās arklu revīziju neizdaria saudzīgāk nekā privātās.

Ši jautājuma noskaidrošanai esmu apstrādājis t. s. „salīdzinātāju vaku grāmatu“⁶. Šīnī dokumentā, kura saturu raksturo tā plašais virsraksts: „Hakebook öfwer Godszen i Hertigdömmē Liefland uthwijsandes huru högt dhe samma här till effter 1638 åhrs Revision warit reviderade, samt hwad haketahl hwart och ett effter den nu hålldne General Revision Pro A° 1690 och sedan framgent kommer till at häfta före“, ir atzīmētas nevien katrai muižai iepriekšējās (1638. g.) un jaunās (1688. g.) revīzijas arklu skaits, bet minēts arī, vai muižas reducējamas, atstājamas muižniekiem u. t. t. — citiem vārdiem, raksturota muižu „daba“. Savelkot abu revīziju konstatēto arklu skaitu pa draudzēm un dažādām muižu kategorijām, gūstam šādu ainu (sk. 1. pielikumu):

Muižu raksturs Vidzemes latviešu daļā 1690. gadā	Arklu skaits		1638. g. arklu skaits pieņemot par 100, 1690. g. arklu skaits bija
	1638. gadā	1690. gadā	
Privātās muižas	408 ¹ / ₂	648 ¹ / ₂	159
Mūža žēlastības muižas	129 ⁵ / ₈	156 ⁵ / ₄	121
Desmit gadu žēlastības muižas	202	178 ¹ / ₂	88
Izpērkamās kroņa muižas	139	178 ¹ / ₄	128
Kroņa muižas	1684 ⁵ / ₈	2080	124
Kopā	2563 ⁹ / ₄	3242	127

Šī tabula nepārprotami rāda, ka privātās muižās 1688. gada arklu revīzija arklu skaitu bija paaugstinājusi visvairāk, proti, par 59%, kamēr kroņa muižās paaugstinājums bija tikai 24%. Šādai starpībai var būt divi iemesli — vai nu redukcija muižniekiem atstāja muižas, kuru zemnieki, salīdzinot ar 1638. gadu, bija ievērojami uzlabojuši savu saimniecisko labklājību, vai arī revīzija tika izdarīta ar zinamu tendenci par sliktu muižniekiem. Bez sīkākiem pētījumiem nav iespējams pieslieties vienai vai otrai iespējai. Katrā ziņā šī jautājuma noskaidrošana ir svarīga arī lielās redukcijas vēsturei.

Labu ieskatu par dažādo Vidzemes novadu saimniecisko intensitāti gūstam, ja salīdzinām novadu platību ar novadu arklu skaitu. Šāds salīdzinājums, bez šaubām, nav nostādams blakus modernās statistikas salīdzinājumam, kas rāda, cik no kāda novada kopplatības ir aramzemes. Arklis, vēl lieku reizi jāatkārto, nebija platības mērs. Attiecinot arklu skaitu pret kopplatību, mēs salīdzinām nevien novada kopplatību ar aramzemes platību, bet arī šis aramzemes labumu un tās kopēja turību. (Visus

1. PIELIKUMS.

VIDZEMES MUIŽU ARKĻU SKAITS PĒC 1638. GADA UN 1688. GADA ARKĻU RE-
VIZIJAS, GRUPEJOT TOS PA DRAUDZEM UN PĒC MUIŽU RAKSTURA.

Draudze	Privātās muižas		Mūža žēlastības muižas		Dešmit gadu žēlastības muižas		Izperkams kroņa muižas		Kroņa muižas	
	1638. g.	1690. g.	1638. g.	1690. g.	1638. g.	1690. g.	1638. g.	1690. g.	1638. g.	1690. g.
<i>Rīgas apriņķī</i>										
Rīgas apkārtnes	1/8	1/4	—	—	—	—	—	—	1 1/4	1 5/8
Daugavgrīvas	3 1/8	2 1/2	—	—	—	—	4 1/8	2	20 3/8	23 5/8
Bukultu	2 1/2	4	—	—	—	—	—	—	17 3/8	16 1/2
Iļķēnu	3	4 1/2	—	—	—	—	—	—	—	—
Doles	5 1/4	4 1/4	3	2	—	—	—	—	20 3/4	19 3/8
Salaspils	8 7/8	7 5/8	—	—	—	—	—	—	10 3/8	11 1/4
Ikšķiles	1 1/8	2 7/8	—	—	—	—	7	4 7/8	21 3/4	20 3/4
Ropažu	—	—	—	—	—	—	22	17	2 1/2	2 5/8
Allažu	1 1/8	1 1/4	—	—	1/4	1/2	—	—	45	23
Siguldas	6 1/8	10 3/4	1 3/4	1 3/8	—	—	1 1/2	1	53 3/4	32 1/2
Krimuldas	4 1/4	4 1/4	11	10 1/2	36	27 3/8	18 1/2	21 1/2	10 3/4	9 1/4
Carnikavas	—	—	—	—	—	—	—	—	6	7 1/2
Turaidas	13	23	—	—	40 3/4	34	5 1/4	7 3/4	11	8 3/4
Liepupes	18 7/8	41 1/4	—	—	5	4 1/2	—	—	6	8 1/2
Limbažu	17 3/4	23 3/8	—	—	—	—	11	14 3/4	52 1/4	58 1/4
Umurgas	18 1/2	23 1/4	9 1/2	13 1/2	—	—	—	—	24	25 1/4
Straupes	33	72 7/8	6	4 3/4	—	—	—	—	—	—
Rubenes	23 3/4	35 1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Dikļu	14	27 1/4	—	—	—	—	—	—	3	4 1/2
Alojas	19 1/4	29 1/4	—	—	—	—	—	—	4 1/2	9 1/4
Burtnieku	9 1/8	11	—	—	—	—	—	—	96 1/4	108 1/2
Matišu	—	—	—	—	—	—	—	—	52 1/2	55 1/2
Vecsalacas	1 3/4	1 7/8	—	—	—	—	—	—	20 3/4	29 3/4
Valmieras	—	—	—	—	—	—	—	—	113 1/2	135 1/2
Eveles	—	—	—	—	—	—	—	—	22 1/4	33 1/2
<i>Cēsu apriņķī</i>										
Cēsu	2	3 1/8	—	—	—	—	3	2	63 3/4	94 1/2
Āraišu	2 3/4	3 1/4	1/2	3/4	6 3/4	6 1/4	—	—	9 1/2	15
Trikātas	2 7/8	6 3/8	—	—	—	—	11 1/2	26	40	87 1/2
Smiltenes	3 1/2	7 7/8	—	—	—	—	—	—	47 1/6	68 1/4
Dzērbenes	1/2	3	—	—	—	—	3	8 3/8	—	—
Raunas	—	2 3/8	2	4 1/4	—	—	—	—	75	108 1/4
Dzērbenes filiāl- baznīcas	6	15 3/4	—	—	—	—	—	—	15	28 3/4
Skujenes	—	—	5	4	—	—	—	—	45 1/2	43 1/4
Piebalgas	6 1/2	8	—	—	—	—	—	—	54 1/2	66 1/2
Jaunpiebalgas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45 1/2

Draudze	Privātais muižas		Mūža žēlastības muižas		Desmit gadu žēlastības muižas		Izpērkamās kroņa muižas		Kroņa muižas	
	1638. g.	1690. g.	1638. g.	1690. g.	1638. g.	1690. g.	1638. g.	1690. g.	1638. g.	1690. g.
Liezeres	—	—	—	—	—	—	—	—	28	53 ¹ / ₂
Cesvaines	3	4 ¹ / ₈	1 ¹ / ₂	4	8 ³ / ₄	1 ¹ / ₄	—	—	69 ¹ / ₄	75 ¹ / ₄
Lazdonas	—	—	4	5 ³ / ₄	—	—	—	—	19 ¹ / ₄	20 ¹ / ₂
Tirzas	7 ³ / ₈	15 ¹ / ₈	—	—	1 ¹ / ₄	2 ⁷ / ₈	1 ¹ / ₂	4 ¹ / ₂	16	21 ⁵ / ₈
Bērzaunes	—	—	—	—	29	31 ¹ / ₄	5	7	46	52 ¹ / ₂
Vestienas	—	—	9	9 ¹ / ₂	—	—	—	—	—	—
Ļaudonas	1	1 ¹ / ₂	2 ¹ / ₂	3 ¹ / ₂	—	—	—	—	25	28 ³ / ₄
Kalsnavas	—	—	—	—	—	—	—	—	33	50 ⁷ / ₈
Kokneses	—	—	—	—	—	—	—	—	66 ¹ / ₄	58
Ozolu	—	—	—	—	—	—	—	—	18	13
Ērgļu	15	34 ⁵ / ₈	11	16 ³ / ₄	—	—	2 ⁷ / ₈	5 ³ / ₄	5	6 ³ / ₄
Zaubes	24	28 ¹ / ₄	—	—	—	—	—	—	—	—
Nītaures	—	—	1 ¹ / ₄	2 ⁷ / ₈	—	—	35 5 ¹ / ₄	41 ¹ / ₂ 5 ⁷ / ₈ *	4	7 ¹ / ₄
Mālpils	12 ³ / ₄	18 ⁵ / ₈	—	—	—	—	—	—	28 ¹ / ₄	27 ⁷ / ₈
Suntažu	21 ¹ / ₄	23 ³ / ₄ **	—	—	45	30 ¹ / ₂	—	—	1	3 ³ / ₄
Madlienas	14 ¹ / ₂	25 ¹ / ₈	5 ³ / ₄	7 ¹ / ₂	2	4	—	—	19 ¹ / ₂	26 ¹ / ₂
Aizkraukles	4	4 ⁵ / ₈	—	—	11	5 ³ / ₄	—	—	18 ¹ / ₄	20 ¹ / ₄
Jumpravmuižas	—	—	—	—	—	—	—	—	20	15 ¹ / ₂
Lielvārdes	—	—	—	—	—	—	—	—	18 ¹ / ₂	21 ³ / ₄
<i>Pērnavas apriņķī</i>										
Vecsalacas	1 ¹ / ₄	1**	—	—	22 ¹ / ₂	26 ¹ / ₂	3	7	—	—
Rūjienas	31 ⁵ / ₈ 3 ¹ / ₂	47 ¹ / ₂ 6**	1 ³ / ₄	4	—	—	—	—	64 ⁷ / ₈	99
Valtenberģu	7	11 ¹ / ₂	5	10	—	—	—	—	3	5
Ērgemes	3	4	3 ¹ / ₂	4 ¹ / ₄	—	—	—	—	30 ⁵ / ₈	48 ¹ / ₂
Lugažu	2 ¹ / ₄	3	29 ¹ / ₄	30 ¹ / ₂	—	—	—	—	—	—
<i>Tērbatas apriņķī</i>										
Gaujienas	15 ³ / ₄	22 ¹ / ₄	9 ³ / ₄	9 ¹ / ₂	1 ³ / ₄	3 ¹ / ₂	—	—	40 ³ / ₄	63
Alūksnes	7 ⁵ / ₈	11	6 ¹ / ₈	7	—	—	—	—	110 ³ / ₄	133 ¹ / ₈
Gulbenes	6	6 ¹ / ₄	1 ¹ / ₂	1 ¹ / ₂	—	—	1 ¹ / ₂	1 ³ / ₈	33 ¹ / ₈	28
Kopā	408 ¹ / ₂	648 ¹ / ₂	129 ⁵ / ₈	156 ³ / ₄	202	178 ¹ / ₂	139	178 ¹ / ₄	1684 ⁵ / ₈	2080
* iekļūta muiža.										
** muižas raksturs nav vēl izņemts.										

šos faktorus kopā šeit apzīmēju ar vārdu „saimnieciskā intensitāte“. At-
tēlojot salīdzinājuma rezultātus kartogrammā (skaitliskos datus sk. otrā
pielikumā), redzam, ka 1641. gadā (patiesībā 1638. gadā, pieskaitot arī
jaunsaimnieku arkļus) Vidzemē visintensīvākie novadi bija Uksensērnas

2. PIELIKUMS.

Novads	Platība km ²	Uz simta kvadrātkilometriem kopplatības bija arktu	
		1641. gadā	1690. gadā
Allaži	290	16,4	8,4
Alūksne	1745	7,2	8,6
Augstroze	385	8,6	14,1
Aloja	410	5,5	9,4
Bērzaune	1885	9,8	10,9
Bukulti	165	12,0	12,5
Burtņieki	720	25,0	28,6
Cēsis	520	14,3	19,5
Cesvaine	810	11,0	14,4
Dole	215	11,2	8,5
Ergeme	700	10,4	12,9
Gaujiena	735	9,2	13,4
Gulbene	1140	3,6	3,1
Ikšķile	220	16,0	14,8
Koknese	1385	12,7	11,7
Krimulda	525	16,6	15,4
Limbaži (ieskaitot Nabi un Vainižus)	780	17,9	20,0
Liepupe	150	16,5	33,0
Mālpils	165	25,0	28,0
Nītaure	315	14,3	18,2
Piebalga	1720	10,1	16,2
Rūjiena	1325	9,5	13,7
Ropaži	370	5,8	5,4
Rauna	1630	9,5	15,0
Rīga	830	3,5	3,6
Straupe	405	11,8	21,5
Salaspils	105	21,4	21,0
Suntaži un Madliena	780	15,2	17,3
Sigulda	260	25,0	19,2
Turaida	450	16,4	17,0
Trikāta	530	10,3	22,6
Valmiera, Mujāni un Evele	625	25,0	25,2
Vecsalaca	580	4,4	6,0

muižas — Burtņieki, Valmiera, Mujāni, tāpat Siguldas un Mālpils novads. Vispārējos vilcienos Gaujas baseins un pēc tā Vidzemes novadi gar Daugavu ir priekšā pārējiem novadiem. Jau citā vietā esmu konstatējis, ka 1638. gadā šajos novados no kopplatības bija vislielākais aramzemes procents⁷.

1690. gadā redzam citu ainu. Ja neskaita relatīvi mazā Liepupes novada izvirkšanās, tad savu iepriekšējo augsto stāvokli noturējuši un

pirmā vietā paliek Burtnieku, Mālpils un Salaspils novadi. Savā agrākā, diezgan zemā vietā palikusi Aloja, Alūksne, Gulbene, Ropaži un Rīga (arklu skaitā neietilpst patrimoniālmuižas, tādēļ Rīgas novadā tik maz arklu). Tāpat gandrīz agrākā stāvoklī palikusi Koknese, Bukulti, Cēsaine, Krimulda un Turaida. Arklus zaudējuši Allaži, Sigulda, Ikšķile un Dole, nedaudz arī Valmiera un Mujāni. Svarīgi tomēr konstatēt, ka 17. gs. otrā pusē saimnieciskā intensitāte ir vairāk izlīdzināta — daudziem kaimiņu novadiem tā puslīdz vienāda. Mūsu kartogramma (kurā ignorējam sīkāku pakāpenību nekā 5 arklu uz 100 km²) 1690. gadam rāda daudz vienveidīgāku ainu nekā laikmetam piecdesmit gadus iepriekš. Arī šis konstatējums rada daudz problēmu, kuru atrisināšana jāatstāj turpmākiem pētījumiem.

¹ Plašāki par 1638. gada revīziju sk. autora: Vidzemes arklu revīzijas 1601.—1638. Rīgā 1938 (Latvijas universitātes raksti, tauts. un ties. zin. fakultātes serija IV 1).

² Autora Vidzemes arklu revīzijas 1601.—1638., 74.—76. lpp. šī revidenta vārds iespiests nepareizi.

³ VA Vidz. arklu rev. 12. nr.

⁴ Otto Liiv, Die wirtschaftliche Lage des Estnischen Gebietes am Ausgange des XVII Jahrhunderts, I, Tartu 1935, 40. lpp.

⁵ Dati pēc attiecīgo gadu Vidzemes virsgrāmatām Igaunijas valsts archīvā (LRKkA, XXII).

⁶ Zviedrijas valsts archīva kamerālā nodaļa, Handlingar rör. Sveriges balt. o. tyska prov. Nr. 45.

⁷ Autora, Vidzemes arklu revīzijas 1601.—1638., 191. lpp.

* *
*

VIDZEMES ZVIEDRU LAIKU FINANCES

Temats un avoti.

Gustava II Ādolda kari prasīja daudz naudas. Ja agrāk dāņiem par Elfsborgu četros gados nomaksājamo izpirkšanas maksu 1.000.000 vecdālderu¹⁾ uzskatīja par ārkārtīgi lielu naudu, tad Gustava II Ādolda vienam vervētam kājnieku pulkam vajadzēja gadā 90.000 vecdālderu algām un vervēšanas naudām, bet vienai pašai vācu jātnieku rotai vajadzēja pāri par 25.000 vecdālderu, pieņemot, ka visu algu izmaksāja, ko parasti nekad nevarēja izdarīt.²⁾ Protams, ka šo ārkārtējo naudas izdevumu segšanai bija jāmeklē attiecīgi ienākumu avoti. Daļu ienākumu deva Zviedrijas vara raktuves, kas sasniedza savas produkcijas augstāko pakāpi 17. g. s. vidū. Daļu deva kapitāla imports no ārzemēm, kas plūda uz Zviedriju ar iecerotajiem ārzemniekiem un kā aizņēmumi. Daļu deva jūras muitas — licentes, ko zviedri iemanījās ņemt gandrīz visās Baltijas ostās (arī neiekarotos apgabalos). Daudz lielāka nozīme kara financēšanā tomēr bija ienākumiem, ko zviedri guva iekarotos apgabalos. Senākos laikos apgabals, kurā norisinājās kara darbība, sedza kara izdevumus tādā mērā, ka tagad pat grūti iedomāties. Ar to varam izskaidrot toreizējos centienus iekarot arvien jaunus, kara neskartus apgabalus, kas nebija vajadzīgi stratēģisku apsvērumu dēļ, bet gan karaspēka apgādāšanai. Tā varam arī izskaidrot, ka karavadoņi, ieskaitot Gustavu II Ādolfu, nemaz ne-cēntās uzturēt sakarus ar savu bāzi.

Iekarotos apgabalos ienākumus guva pilsētām uzliekot kontribūcijas naudā, bet laukiem graudā, ko arī varēja atvietot ar naudu. No šiem vienreizējiem maksājumiem izveidojās pastāvīgi, kārtēji nodokļi. Vidzemē tādi pastāvīgi nodokļi, kas deva lielus ienākumus, izveidojās divi: pilsētās — licente un uz laukiem — staciņš.

Licenti ņēma tur, kur nauda visvairāk apgrozījās — ostas pilsētās. Vidzemē tā tad pirmā vietā Rīgā un bez tam arī Pērnavā. Bet Gustavs II Ādolfs un viņa tuvākais palīgs valsts kanclers Akselis Uksenšerna meklēja arī citus līdzekļus, kā sagādāt naudas ienākumus. Šinī ziņā Vidzemes un Igaunijas lielā labības tirdzniec-

¹⁾ Reichsthaler, riksdaler ir vecdālderis, nevis valsts dālderis, kā ieviesies mūsu literatūrā. Sk. E. Blese, Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca Rīgā, 1936. 43. lpp. „Wetz Dahlderis (Schkähp'dahlderis, Juckum-dahlderis) ein Reichs-thaler“.

²⁾ E. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia I Stockholm 1936. 270. un sek. lpp.

cība likās visai piemērots izmantošanas objekts. Vara tirdzniecība Zviedrijā jau bija devusi panākumus un piedzīvojumus, bet labības tirdzniecība ar lielām cenu diferencēm Baltijā un Vakareiropā solīja milzīgu peļņu. Ja arī šīs cerības neattaisnojās, tomēr labības tirdzniecības monopōlizēšanas mēģinājumi ir raksturīgi laikmeta centieniem — izlietāt visus līdzekļus, lai sagādātu naudu. Šo naudas vajadzību uz laiku varēja apmierināt uzņemtās asģnācijas un plašās vekseļu operācijas, kas, pat salīdzinot ar mūsu tagadējiem laikiem, liekas pārāk grandiozas. Protams, ka tie bija tikai pagaidu līdzekļi, kas vajadzību gan varēja atlikt, bet ne galīgi apmierināt. Bet visa toreizējā finanču politika bija tikai šādu pagaidlīdzekļu virkne. Sevišķi to varam sacīt par Kristīnes aizbildņu un pašas Kristīnes valdību. Pašā Zviedrijā plašos apmēros sāka par vienreizēju atlīdzību pārvērst kroņa un nodokļu zemniekus par muižnieku zemniekiem. Lai gan valsts vairs nevarēja izlietāt zemnieku naturālās nodevas, un tamdēļ naudas maksājums (kaut tas bija vienreizējs) likās derīgāks par ilgstošiem zemnieku maksājumiem graudā, tomēr šādu līdzekļi mēs tagad sauktu par pamatkapitāla patērēšanu vai, runājot finanču zinātnes terminiem, par nodokļu objektu atsavināšanu. Sekas bija tās, ka valsts parādi sāka augumā un sāka jau apdraudēt vareno valsts starptautisko stāvokli. Kārļa X Gustava kari, iznēsājot Zviedrijas kara karogu pa visu Dāniju un Polijas karalisti, gan atkal nostiprināja varenību, bet kara sekas bija smaga depresija, kas Vidzemē izpaudās ārkārtīgā valsts ienākumu samazinājumā. Iesākās atkal neplānveidīgā pagaidlīdzekļu meklēšana, kur aizņēmumu pieņemšana no korporācijām un pat atsevišķām personām bija ļo iemīļoti līdzekļi. Parādu samaksai nācās iekļāt nodokļu tiesības, radīt jaunus monopōlus un nodot tos kreditoriem, kaut tikai aizdevumu reņu dzēšanai. Tas bija labākā gadījumā. Sliktākā gadījumā fisks vienkārši atteicās aizdevumus samaksāt. T. s. likvidācijas komisija gadu simteņa otrajā pusē panāca no kreditoriem ļoti lielu prasību samazinājumu, bet arī atlikušo daļu nesamaksāja.

Šinī raksturotajā neplānveidģgajā finanču politikā Vidzemē 1681. gadā iestājās lūzums, kad sāka reālģzēt muižu redukcģju un lģdz ar to visu finanču pārkārtojumu. Pilnģgi nepareģzi attģcināt visus finanģiālos guvumus uz redukcģju. Vislabāk par to pārlģcģnāsimies, salģdzģnot Vidzemes finances pēdģjā gadā pirms redukcģjas un attģcģģģiem datģem par kādu redukcģjas gadu. (Uzstādiģjumā nav levestģ atģlikumi gadu sāģot un gadu slģdzģot.⁹⁾

⁹⁾ Pēc virsgrāmatām Igaunija valsts archģvā (turpmāk EKA).

1680. gada Vidzemes ienākumi un izdevumi.

Ienākumi:	Vecdālderī.			
Licente				86.092
Portoriji un akcīzes Rīgā, Tērbatā un Pērnavā				41.916
		rudzi	mieži	auzas
		m u c ā s		
Staciņš	10.278	10.280	5.678	8.912
Kontribūcija	4.010	340		843
Kursu starpību peļņa				1.854
Kopā	14.288	10.620	5.678	139.617

Izdevumi:				
Algas ierēdņiem				21.764
Pensijas				2.754
Konsistorijai un garīdzniekiem				2.827
Skolām				2.008
Tiesām				5.173
Parādu maksājumi				1.775
Dažādi				5.920
		rudzi	mieži	auzas
Garnizonam	24.968	8.594	7.408	99.221
Kopā	24.968	8.594	7.408	141.442

Kā redzam, garnizona uzturam nepietika graudā maksājamiem nodokļi un labību nācās piepirkt klāt, kas protams palielināja piemaksas Vidzemes izdevumiem un vairoja valsts parādus. Salīdzinājumam augšējiem datiem par ienākumiem un izdevumiem 1680. gadā nostādīsim blakus pārskatu par 1694. gadu.

1694. gada Vidzemes ienākumi un izdevumi.

Ienākumi:	Vecdālderī.			
Licente				162.956
Portoriji, akcīzes, oktrojs, rekognīcijas Rīgā Tērbatā un Pērnavā				40.107
Pielikums Rīgā				72.571
Armijas uzturs				21.800
1% atvilkums no algām				1.862
5% atvilkums no gratifikācijas redukc. komisijām				1.275
Rīgas manufaktūras atlikums				122
		rudzi	mieži	auzas
		m u c ā s		
Staciņš	14.971	15.175	7.558	10.287
Reduc. ienāk.	4.862	338		188.997
Kopā	19.833	15.513	7.558	499.977

Izdevumi:

Algas ierēdņiem	18.007
Pensijas	3.677
Garīdzniekiem	1.732
Skolām	5.441
Tiesām	10.822
Parādu maksājumi	26.748
Restituēto muižu nomas atmaksas	1.761
Dažādi	2,180

Maksājumi Zviedrijā:

valsts padomes locekļiem	37.504	
ārzemju sūtņiem	27.288	
Pomerānijas komisijai	3.959	
grafifikācijas (Stenbokam u. c.)	27.500	
Stokholmas rentējai	44.253	140.504

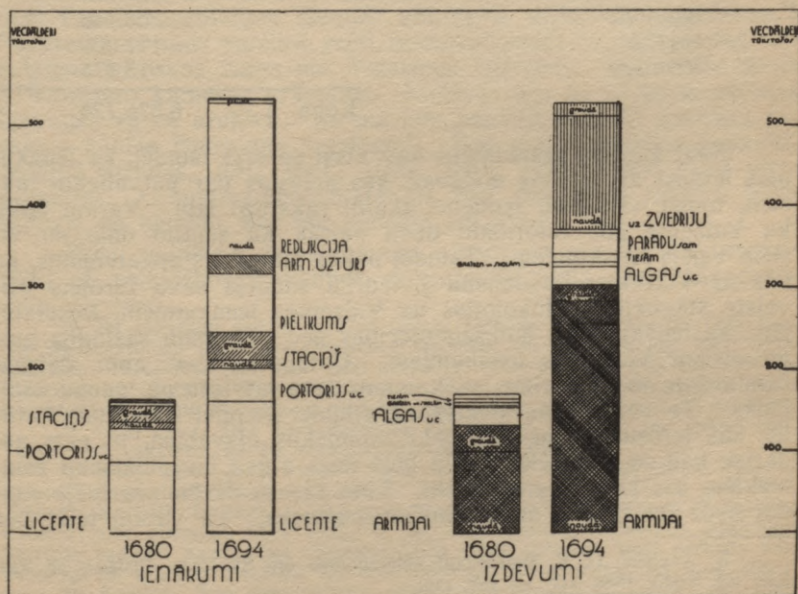
rudzi mieži auzas

Garnizonam	22.507	284.800
----------------------	--------	---------

Labības sūtījumi uz Stokholmu	15.294	10.148
--	--------	--------

Izdevumi par labības sūtījumiem.		579
---	--	-----

Kopā	37.801	10.148	496.251
----------------	--------	--------	---------

1680. un 1694. g. fiska ienākumi un izdevumi Vidzemē.

Bez tam šīnī gadā Vidzemes izdevumus palielināja ar asignāciju admirālītai par 55.000 vecdālderiem un komisāram Jēkabam Gavēlijam par 14.000 vecdālderiem.

Ja salīdzinām abu gadu ienākumus, tad vispirms konstatējam, ka, tirdzniecībai atplaukstot, 1694. gadā ievērojami pieaudzis ienākums no licentes, kas tagad sasniedz 1680. gada ienākumu kopsummu. Portoriji u. c. muitas nodevas kvotes samazinājumu dēļ deva mazliet mazāk. Turpretim staciņš pēc jaunās arklu revīzijas deva daudz vairāk. 1694. gadā ienākumu pusē no jauna nāk klāt pielikums, armijas uzturs un redukcijas ienākumi. Šie jaunie nodokļi un ienākumi deva vairāk kā pusi no visiem ienākumiem. Pilnīgi stabilie ienākumi pēc reformām, uzlabojoties saimniecības konjunktūrai, deva iespēju arī attiecīgi pārkārtot izdevumus. Karašpēkam izdevumus varēja vairāk kā divkārsot, varēja palielināt izdevumus skolām, baznīcai un tiesām, izdarīt parādu deldējumus un vēl prāvas summas izlietāt citu vajadzību segšanai aiz Vidzemes robežām. Kamēr agrāk Vidzeme no Zviedrijas bija prasījusi prāvas piemaksas, tagad aina bija mainījies. Vidzeme bija kļuvusi par vienu no lielākiem ienākumu avotiem Zviedrijai. Kāds zviedru pētnieks konstatē, ka 1699. gadā Zviedrijas valsts ienākumi esot bijuši:⁴⁾

	dāld. sudr. naudā
pašā Zviedrijā	3.597.847
Vidzemē	930.094
Brēmenē un Verdenē	579.875
Somijā	570.617
Pomerānijā	427.970
Igaunijā	263.746
Ingrijā	191.000
Vismarē	15.575
Kopā	6.576.724

Kaut gan šis uzstādījums nav visai pareizs tamdēļ, ka ienākumos ietilpst arī labības nodevas, kas aplēstas par patvaļīgām takšēm, tomēr vispārējo tendenci skaitļi raksturo labi. Varam teikt, ka Vidzeme pēc reformām deva vairāk kā septīto daļu no visiem valsts ienākumiem. Tamdēļ nebūs pārspilēts apgalvojums, ka līdz ar Vidzemes zaudējumu Zviedrija zaudēja savu Eiropas lielvalsts stāvokli. Palūkojoties uz Vidzemes ienākumiem, konstatējam, ka ienākumi no lauksaimniecības pēc reformām sastādīja pusi no visiem Vidzemes ienākumiem. Citiem vārdiem apm. četrpadsmito daļu no Zviedrijas ienākumiem deva latviešu un igauņu zemnieks. Te varbūt būs meklējama atbilde, kamdēļ Zviedrijas karalis, kas ierosināja, lai muižnieki zemniekus atsvabina, to pats nedarīja, kad šo zemnieku lielum lielā tiesa kļuva no muižnieku zemniekiem par kroņa zemniekiem. Lēto klausu darbu negribēja zaudēt nedz muižnieks, nedz domēņu īpašnieks. To varam teikt bez

⁴⁾ Axelson, G. E. Bidrag till kändedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII: tid. Visby 1888. 112. un sek. lpp.

rūktuma, jo no otras puses neviens nav tik daudz darījis zemnieku labā kā šis Zviedrijas karalis.

Ja apsveram, ka Vidzemes ienākumu otrā puse, ko guva no muitām, pa lielākai tiesai gūlās uz lauksaimniecības ražojumiem un precēm, ko patērēja zemnieki, tad saprotam ārkārtīgi lielo nozīmi, kāda bija ražai vai neražai Vidzemes un visas Zviedrijas ienākumos.⁵⁾ Ja bija neraža, tad nebija izvedumu ko muitot, un nebija arī ievadumu, ko aplikt, jo pirkšanas spēja strauji krita. Tādā gadījumā arī muižu nomnieki nevarēja nobērt nomu maksājumus graudā un nomaksāt nomas naudas. Tādas neražas piemeklēja Vidzemi un Igauniju vairākus gadus no vietas, sākot ar 1695. gadu.⁶⁾ Labvēlīgā aina, ko tēlojām, ņemot paraugam 1694. gadu, tamdēļ nav ģenerālizējama un attiecināma uz visu 17. g. s. beigū cēlienu.

Līdzekļu sagādāšana ir svarīgākais financēs, un arī tagadējā finanču zinātne pirmām kārtām nodarbojas ar principiem, kā valsts un pašvaldības sagādā saviem uzdevumiem vajadzīgos līdzekļus. Turpretim spriest par līdzekļu izlietāšanas lietderību vai nepieciešamību finanču zinātne pati ar saviem kritērijiem nevar. Šāds norobežojums nav nepieciešams, bet ir lietderīgs arī saimniecības, resp. finanču vēsturē. Tamdēļ arī šinī apcerējumā mēģināts dot pārskatu, kādi isti bija Zviedrijas ienākumi Vidzemē, kādi bija nodokļi, kad un kādos apmēros tos ņēma. Uz šiem konkrētajiem faktiem dibinoties, tad varēs noskaidrot daudz jautājumu arī mūsu šī laikmeta politiskajā vēsturē, kam, uz pirmo acu uzmetienu, nav nekādu sakaru ar Vidzemes tā laika financēm. Par šiem konkrētiem finanču apstākļiem diemžēl vēl valda vislielākā nezināšana.⁷⁾ Pārpratumus rada samērā grūti interpretējamie avoti, kas dod vajadzīgos faktiskos datus par Vidzemes financēm. Galvenais avots ir Vidzemes kameras grāmatas. Lielākā daļa šo grāmatu atrodas Igaunijas valsts archīvā. Ar maziem papildinājumiem grāmatu saraksts minēts Binemaņa katalogā.⁸⁾ Bez tam Zviedrijas kamerāl-archīvā atrodas 1634., 1641., 1695., 1696., 1698., 1699. gadu virsgrāmatas. Grāmatvedības materiāla nav vienīgi no zviedru laiku sākuma un beigām, kur tad jāmeklē citi avoti.

Mūsu nolūkiem izmantojamas virsgrāmatas, žurnāli (memoariāli) un atsevišķos gadījumos arī speciāllēsumi. Galvenās grūti-

⁵⁾ Šo momentu sevišķi uzsvē igauņu pētnieks O. Līvs. Sk. Otto Liiv, Die wirtschaftliche Lage des estnischen Gebietes am Ausgang des XVII Jahrhunderts, Tartu 1935, 111. lpp. Šinī darbā arī 104.—110. lpp. doti daži dati par Vidzemes un Igaunijas financēm, sākot ar 1689. gadu. Cik tālu minētos skaitļos neietilpst graudā maksājami nodokļi, dati saskan ar šinī pārskatā sniegtiem.

⁶⁾ Otto Liiv, Der wirtschaftliche Niedergang Tallinns im Jahre 1697. Tartu 1935, raksturo, kā šis neražas atsaucas uz Tallinu.

⁷⁾ Kādu 1890. gadā izteiktu apgalvojumu, ka redukcija devusi Vidzemē kronim 543.000 dālderu sudraba naudā, redzam atkārtotu vēl 1935. gadā (Sal. Transehe-Rösenek, Gutsherr und Bauer, Strassburg 1890, 81. lpp. un Ž. Karlsons Zviedru laiki Vidzemē, Rīgā 1935., 46. lpp.) Ja izsakām redukcijas ienākumus dālderos sudraba naudā, tad visienesīgākajā gadā dabūjam tikai nedaudz pāri pusei no šīs summas. Protams, ka viss redukcijas novērtējums tad iznāk cits.

⁸⁾ Katalog des Schwedischen Generalgouverneurs - Archiv zu Riga, Rīga 1908.

bas, kas pārvaramas materiāla izlietāšanā, ir divējas. Vispirms grāmatas neuzrāda patiesi saņemto summas. Tai vietā uzrāda ienākumu pusē, cik vajadzēja saņemt, norakstot izdevumu pusē nesāņemto daļu. Ar lielāku vai mazāku atskaitījumu un pieskaitījumu patiesie ienākumi jāizlobo no pārējiem grāmatošanas lielumiem. Otrā grūtību sagādā iegrāmatojumu vērtējums. Traucētāji apstākļi šinī ziņā ir divi: pirmkārt, t. s. sugas naudas problēma un, otrkārt, taksu problēma. Pirmā problēma raksturo toreizējo naudas iekārtu. Vidzemē tāpat kā visā Vakarēiropā cirkulēja dažādas naudas, kuŗu kursi attīstījās pilnīgi neatkarīgi viens no otra. Lai valsts maksājumus un ienākumus varētu iegrāmatojāt, visas saņemtas un izdotās naudas bija jāpielīdzina kādai vienai naudai. Nelaīmīgā kārtā izraudzītā nauda, kuŗai pielīdzināja grāmatošanā visas pārējās, bija svārstīgais un nestabilais zviedru sudraba dālderis vai pareizāki, dālderis sudraba naudā (daler silfermynt). Radušās diferences tad nu vienmēr bija jānoraksta vai jāpieraksta, kas radīja īstu jucekli, kad vairs nevarēja noskaidrot, kuŗa nauda īsti izdota vai saņemta. Ar maz panākumiem centās grāmatošanai radīt starp dažādām naudām noteiktas attiecības, jo beidzot esošie kursi bija tiktālu attālmājušies no īstenības, ka visa grāmatvedība nemaz vairs pareizi neattēloja īsto stāvokli. Naudas sistēmu dēļ radītas nesaskaņas šinī pārskatā novērstas, pārlēšot svārstīgo sudraba dālderī uz laikmeta vienīgo, gandrīz nesvārstīgo naudas sugu — vecdālderī. Arī vecdālderī bija vairāki, bet svārstības un atšķirības starp tiem bija tik nenozīmīgas, ka tās var ignorēt. Pārlēsums izdarīts ar speciā dālderī, kas bija visai tuvs galvenai Rīgas tirdzniecības naudai — Alberta dālderim. Ka šāds pārlēsums bija nepieciešams, gribu rādīt tikai ar vienu piemēru. Redukcijas laikā speciā dālderis saņemtos maksājumus pārrēķināja ar kursu: 2 sudraba dālderī par 1 speciā dālderī, bet tai pašā laikā arī speciā dālderis saņemto staciņa maksājumu pārlēsa, ņemot 3 sudraba dālderis par 2 speciā dālderiem. Ja tagad jautā, kas īsti bija dālderis sudraba naudā, tad jautātājs var izvēlēties vienu no sekojošām atbildēm: Dālderis sudraba naudā varēja būt: 1) kalts markās no sudraba (kas atkal sadalījās trīs veidos: puskarolins, karolins un dubultkarolins); 2) kalts ērēs no sudraba (kuranta dālderis sudraba naudā); 3) kalts vara platēs (dālderis sudraba naudā vara platēs) un 4) dālderis sudraba naudā kalts ērēs no vara (slanteri). Kamēr karolīna faktiskais kurss svārstījās 12—16% zem aplēsuma kursa, slanteri nebija ne sestdaļas vērti no tā, par ko tos skaitīja. Patī pārlēšana ir daudz vienkāršāka, nekā tas varētu likties, jo pieņemtie pastāvīgie kursi bija samērā vienkārši skaitļi.

Otrā ir taksu problēma. Ievērojamu nodokļu daļu ievāca nevis naudā, bet graudā. Pieņemto labību iegrāmatoja nevis par tīrgus cenu, bet par kādu patvaļīgi pieņemtu cenu (taksi). Turklāt bieži dažāda nosaukuma nodokļiem bija katram sava takse; dažos gados operē ar trim dažādām taksēm. Pat vienam nodoklim vienā un tai pašā gadā bija dažādas takses. Turpretim, labību izdodot kaŗaspēkam, atkal aplēsa pavisam citu taksi, tā reizēm gūstot ievē-

rojamu, bet tikai šķietamu peļņu. Minēšu atkal tikai vienu piemēru. 1679. gada virsgrāmatā⁹⁾ iegrāmatota kontribūcijas labība par 1½ sudraba dālderiem mucā, kamēr staciņa labība iegrāmatota par 2 sudraba dālderiem. Šī rīcība minētajā gadā motivēta šādi: ja labību pieņems par diviem vecdālderiem kuranta sudraba naudā, kā pēc vecas parašas vērtē staciņu, tad landtāgs vēlāk cels lielu brēku (ombragie), ka tik daudz maksāts un, otrkārt, izdodot labību par šādu augstu cenu, valsts izdevumi būs pārāk lieli. No tagadējā viedokļa šāda argumentācija, protams, ir nonsens, bet šī motivācija jāizprot tā laika garā.

Lai dotu pareizu ainu, šīni pārskatā nemaz nav mēģināts pārreķināt naudā naturālās maksājamas nodevas, jo daudz pareizāku ieskatu gūstam, ja zinām, ko patiesībā maksāja. Šī motīva dēļ vairāki gadi mūsu pārskatā nemaz nav uzņemti, par kuriem gan bija virsgrāmatas, bet nebija žurnālu vai noliktavas grāmatu, kur redzami saņemto labību daudzumi. Diemžēl raksta šaurie apmēri neļauj izsekot daudzām, tikai garāmejojot skartām, parādībām visās to konsekvencēs, kaut arī šī apcerējuma nolūks ir tikai pārskata sniegšana par Vidzemes zviedru laiku finanču konkrētiem faktiem. Tomēr autors ir pārliecināts, ka vienu tādu mūsu vēsturei svarīgu konsekvenci katrs pats saskatīs arī šīni pārskatā, ko mūsu senātes zviedru laikmeta labākais pazinējs par kādu agrāku posmu ir teicis: „Arvienu skaidrāka un plašāka top latviešu loma un nozīme Livonijas celšanā, tiklab politiskā, kā saimnieciskā un kultūralā.“¹⁰⁾ Esmu priecīgs, ka šis atziņas autoram veltīts šis pārskats.

Staciņš.

Svarīgākais un pastāvīgākais nodoklis, kas Vidzemē gulās uz zemnieku zemi kā reālnasta, bija staciņš. Šo nodokli varam konstatēt jau 1621. gadā, kad zemnieki to maksāja kā kara kontribūciju, lai atpirktos no savu īpašumu nodedzināšanas.¹¹⁾ Vēlāk, kad zviedru karaspēks apsaimniekoja okupētās muižas Vidzemē, par staciņu sauca visu šo muižu ienākumus.¹²⁾ No kontribūcijas staciņš pakāpeniski pārvērtās par pastāvīgu nodokli, bet pat tad, kad šis process jau bija noslēdzies, Vidzemes virsgrāmatās šo nodokli apzīmē ar nosaukumu „station eller contribution“.

Zemniekiem staciņš bija smaga nasta. 1622. gadā Gustavs II Ādolfo raksta, ka, uzliekot staciņu, zemnieki nav taupāmi, jo nevar zināt, cik ilgi tos paturēs, turpretim karaspēks uzturams par katru cenu.¹³⁾ 1623. un 1624. gadā Delagardi vairākkārt lūdza karali un kancleru nepaaugstināt staciņu, jo zemnieki to nespējot maksāt.¹⁴⁾

⁹⁾ EKA LRKka XXII 46.

¹⁰⁾ A. Tentelis, Rīga un latvieši 13. gadsimtena sākumā, Senatne un māksla 1936. III 43. lpp.

¹¹⁾ A. Švābe, Pagasta vēsture Rīgā 1926. 319. lpp. A. Švābe, Grundriss der Agrargeschichte Rīgā 1928. 205. lpp. R. Liljedahl, Svensk förvaltning i Livland 1617.—1634. 48. lpp.

¹²⁾ Autora Uksensernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624.—1654, Rīgā 1935. (turpm. Muižu grāmatas) 70. lpp.

¹³⁾ Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och brevvexling (AOB) II, 1. Nr. 169.

¹⁴⁾ Autora muižu grāmatas 70. lpp.

Stādot pirmā vietā karašpēka apgādi, šo lūgumu tomēr nevarēja ievērot. Launākais bija tas, ka staciņš nebija normēts. Karašpēka vajadzībām rekvizēja visu, ko vien vajadzēja. Piemēram, no 1625. gada sarakstīšanās redzam, ka staciņam ņēma no zemniekiem vērus, govīs, cūkas, kazas, vistas, sviestu, labību, zirņus, pupas, putraimus, rokas dzirnavas (labības malšanai), apiņus, linus (degļu izgatavošanai), maizi, sāli, apavus un kara spēka apģērbšanai pat izģērba zemnieku, kas brauca šķūītīs.¹⁵⁾ Visas šīs rekvizīcijas sauca par staciņu. Tomēr jau drīz vien konstatējam zināmus staciņa normējumus. Uksenšerna muižās 1626. gadā zemniekiem no arkla bija jānod: 1 $\frac{1}{2}$ pūra rudzu un tik pat miežu, 3 p. auzu, $\frac{1}{2}$ p. zirņu, 5 lauku mārciņas sviesta, 1 pods cūkas gaļas, 2 vezumi siena, $\frac{1}{8}$ vēša, $\frac{1}{2}$ aitas, $\frac{1}{2}$ zoss, 10 olas, 4 vistas, 6 saiņi salmu. Šīs nodevas varēja atvietot ar naudu pēc noteiktas taksas. Nodokļa vērtība kopā bija 17 zviedru dālderu uz arkla pēc šīs taksas. Pat miera laika apstākļos tas būtu uzskatāms par pārāk smagu nodokli, kur nu vēl kara laikā, kad zemnieks bija galīgi izpostīts un darba spēka, sēklu trūkuma un ienaidnieku postījumu dēļ nespēj apstrādāt savus laukus. Tomēr, salīdzinot ar iepriekšējo stāvokli, jākonstatē uzlabojums, jo agrākās patvaļas vietā tagad mazākais bija noteikta zināma kvote, cik katram jāmaksā. Protams, ka tas bija iespējams tikai pēc tam, kad bija reģistrētas zemnieku saimniecības un viņu spējas maksāt. Šādu reģistrāciju, t. s. arkla revīziju karalis uzdeva izdarīt jau 1622. gadā, bet to veica tikai 1624. un 1625. gados; Tērbatas apriņķī 1627. gadā. Tomēr agrākā patvaļa tik ātri nebija izskaužama, turklāt revīzija arī nebija sevišķi rūpīgi izdarīta. Tādēļ arī saprotams, ka 1628. gadā, kad kamerālo pārvaldi Vidzemē uzdeva Ērikam Andersonam, viņa pienākumos ietilpa rūpes, lai staciņu ievāktu ražas laikā, lai naudu iemaksātu rentējā, un lai produktus saņemtu garnizoni uz vietas. Tāpat viņam bija jāgādā, lai staciņu sadalītu taisnīgāki starp atsevišķiem novadiem. Šinī nolūkā vajadzēja izdarīt jaunu revīziju, bet to paguva veikt tikai 1630.—32. gadā ģenerālgubernātors Johans Šite, kas par savu svarīgāko uzdevumu uzskatīja nodokļu jautājumu nokārtošanu. Revīzijā starp citu vajadzēja apjautāties zemniekiem, cik lielu viņi nodevuši staciņu 1628. un 1629. gadā, un vai muižu īpašnieki un pārvaldnieki nav ņēmuši no zemniekiem lielāku staciņu nekā nodevuši tālāk. Jādomā, ka kronim vai nu trūka īsta pārskata par staciņa izlietāšanu, vai bija nolūks kontrolēt iegrāmatojumus. Izdarītā revīzija deva iespēju staciņu reorganizēt. Cenšoties šo nodokli piemērot zemnieku spējām maksāt, jauno staciņu noteica (no arkla): 3 mucas rudzu (mucā — 2 pūri), 3 mucas miežu, 2 mucas auzu un 2 parmisi siena (parmisā 4 vēzumi). Bez tam no viru skaita (ciematu skaita) bija jāmaksā 12 ēres tiesu iestāžu uzturēšanai. Muižnieku spiediena mudināta, valsts padome 1633. gadā staciņu vēl samazināja uz 2 mucām rudzu, 2 mucām miežu un 1 mucu auzu no arkla. Tomēr gubernātors Anderss Ēriksons panāca, ka staciņu galīgi noteica uz 2 mucām rudzu, 2 mucām miežu, 2 mucām auzu, 2 parmisiem sie-

¹⁵⁾ Ibid. 71. un sek. lpp.

na un pus poda linu no arkla. Bez tam no ik 15 arkliem vajadzēja nodot vienas rokas dzirnavas. Laikam jau nākošajā 1634. gadā staciņu samazināja uz 2 mc. rudzu, 2 mc. miežu, 1 mc. auzu un 1 parmisu siena no arkla. Parmisu siena parasti vajadzēja atvietot ar vienu vecdālderu (Alberta dālderu). Šāda kvote pastāvēja līdz 1639. gadam, kad 18. martā ģenerālgubernātors izdeva noteikumus par šķūtīm un pastu.¹⁶⁾ Starp Rīgu un Tērbatu nodibināja pasta staciju (staduļu) virkni. Tām muižām, kuŗu robežas pasta stacijas atradās, bija jāuztur divi zirgi, par ko kronis maksāja 120 vecdālderus. Lai gūtu vajadzīgos līdzekļus stadulu uzturēšanai, staciņam pievienoja nodevu (Skiussferds och Posthesternass penningar) $\frac{1}{2}$ dālderu zviedru sudraba naudā¹⁷⁾ no arkla.

Ļoti svarīga staciņa reforma notika 1638. gadā, kad Vidzemē sarīkoja jaunu arklu revīziju. Šinī revīzijā arklu skaitu Vidzemē paaugstināja gandrīz par 50%. Tā sekas bija, ka par tikpat daudz palielinājās arī staciņš. 1638. gada revīzijas konstatētais arklu skaits (4343 arkli 1641. gadam) nostabilizējās uz 4249 arkliem un tāds palika (ar nelieliem labojumiem) līdz nākošai revīzijai 1690. gadā, t. i. 50 gadus, kas liecina par šīs līdz šim vēl neizpētītās revīzijas lielo nozīmi. 1639. gadā no jauna ievesto šķūšu naudu ņēma protams no jaunā paaugstinātā arklu skaita.

Šeit jāpiezīmē, ka visus nodokļus un nodevas, kur nodokļu mērogs bija arklu skaits, kronis ievāca nevis no faktiskā arklu skaita, kas atradās zemnieku valdīšanā, bet gan no revīzijā konstatētā arklu skaita. Turpretim muižnieki no zemniekiem šo nodokli, kas bija jānodod tālāk kronim, ievāca no faktiskā arklu skaita. Kā redzams no Uksenšernas Vidzemes muižu grāmatām pirmos gados pēc revīzijas, muiža no zemniekiem ievāca nedaudz mazāk nekā nomaksāja kronim; bet jau dažus gadus pēc revīzijas guva ievērojami vairāk, nekā pati nodeva kronim tālāk.¹⁸⁾ Ja jau to darīja visai ļoļalās Uksenšernas muižās, kur nu vēl pārējās.

1641. gadā staciņam pievieno jaunu nodevu, t. s. baļķu naudu $\frac{1}{4}$ vecdālderu no arkla.¹⁹⁾ Šī nodeva bija domāta apcietinājumu celšanai un labošanai. Nodevu zemnieki varēja arī atkalpot in natura, pievedot baļķus apcietinājumiem. Parasti tomēr šo nodevu nomaksāja naudā. Zviedru dālderus šķūšu nauda bija 16 ēres, bet baļķu nauda 12 ēres no arkla. Tikai 1648. gadā arī baļķu naudu paaugstina uz 16 ērēm no arkla un tupmāk abus šos maksājumus ņem vienādā apmērā. Staciņa kvote pēc 1648. gada līdz 1672. gadam vairs nemainās, un tā paliek: 2 mucas rudzu, 2 mucas miežu, 1 muca auzu, 1 parmiss siena, ko parasti atvietoja ar vienu vecdālderu un $\frac{2}{3}$ vecdālderu šķūšu un baļķu naudas, ko parasti samak-

¹⁶⁾ A. Richter, Geschichte der ... Ostseeprovinzen II 2 Rīgā 1858. 33. lpp. Sal. Muižu grāmatas 76. un 77. lpp.

¹⁷⁾ Richter l. c. nepareizi minēts viens dālderis kurantā naudā. Sal. EKA Vidzemes virsgrāmatas par 1638. un 1639. gadiem LRKKA XXII, 7 (fol. 8) un XXII, 8 (fol. 7).

¹⁸⁾ Muižu grāmatas 228. un sek. lpp.

¹⁹⁾ Zviedrijas valsts arhīvs, kamērālā nodaļa (KA) 1641. gada Vidzemes virsgrāmata fol. 20. Uksenšernas muižās šo nodokli maksāja tikai 1642. gadā. Muižu grāmatu 75. lpp.

sāja ar 2 karoliniem. Kā jau augšā norādīts, ar 1639. gadu, kad grāmatas sāka vest dāldeļos sudraba naudā, vienu vecdāldeļi takseja grāmatošanai par $1\frac{1}{2}$ dāldeļiem sudraba naudā. Sākot ar 1681. gadu, redukcijas ienākumos turpretim kā Alberta, tā speciā dāldeļus grāmatoja par diviem dāldeļiem sudraba naudā, bet karolīnus, kas atbilda viena vecdāldeļa vērtībai, grāmatoja par $1\frac{3}{4}$ dāldeļiem sudraba naudā. Turpretim staciņu turpināja grāmatojot pēc vecās takses līdz 1683. gadam ieskaitot. 1684. gadā naudas staciņa aplēsuma kursu groza un pieskaņo redukcijas ienākuma aplēsuma kursam. Naudas ienākums no staciņa ar to paaugstinājas no $2\frac{1}{2}$ dāldeļiem sudraba naudā uz $3\frac{1}{6}$ dāldeļiem sudraba naudā no arkla. Palielinātais staciņa ienākums valsts grāmatās, sākot ar 1684. gadu, tā tad ir tikai nomināls, faktiski staciņa lielums samazinājās, jo karolīns, salīdzinot ar vecdāldeļi, bija kļuvis lētāks. Redukcijas ienākumos bija labība, ko vērtēja zemāki nekā staciņa labību, tomēr labības taksi staciņam nemainīja. Šī takse staciņa labības grāmatošanai bija nostabilizējusies uz trīs dāldeļiem sudraba naudā rudziem un miežiem un uz $1\frac{1}{8}$ dāldeļiem sudraba naudā auzām. Sākot ar 1692. gadu staciņa labībai ir divējādas takses: no reducētām muižām saņemtos rudzus un miežus vērtē par 2 sudr. dāld. mucā, bet auzas par 1 sudr. dāld., kamēr pārējo muižu staciņu takse paliek līdzšinējā.

Kroņa ienākums no staciņa bija lielāks, nekā to uzrāda staciņa lēsums virsgrāmatā un, proti, divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, staciņu saņēma ar zviedru mucu, bet kaņaspēkam izdeva tālāk ar Rīgas mēru. Starpību dijas kapes uz mucu (1 kape = $\frac{1}{32}$ mucas) izgrāmatoja peļņas un zaudējumu lēsē. 1672. gadā noliktavās noteica lietāšanai jaunu mēru, kas no Rīgas mēra atšķīrās par $3\frac{1}{2}$ kapēm.²⁰⁾ Lietājot šo mēru, radās ietaupījums $3\frac{1}{2}$ kapes no katras mucas. Divas kapes bija līdzšinējā starpība, bet $1\frac{1}{2}$ kapes uzskatāms kā staciņa palielinājums.

Otrkārt, zemnieki uz staciņiem, kā jau visām natūrālām nodevām, bija spiesti uzbērt kaudzes tiesu. Kronis staciņa kaudzes tiesai ievāca vienu kapi no pūra jeb no mucas divas kapes. Noteicot, ka turpmāk peļu grauzuma tiesai pielaižama uz mucu tikai viena kape, otru kapi pievienoja staciņa ienākumiem. Pirmos gados šo diferenci arī iegrāmatoja kā peļu zaudējumu un peļņas lēsē, bet sākot ar 1683. gadu, diferences staciņa lēsumā parādīja tieši. Lēsē gan vēl atsevišķi uzrādīja lieko kaudzes tiesas kapi un mēru diferenci, bet sākot ar 1692. gadu, vienkāršības labā abas diferences apvienoja un uz ik 5 mucām ienākumiem pieskaitīja sešu mucu klāt. 1693. gadā staciņa kvote rudziem un miežiem formulēta šādi: no arkla staciņš jāmaksā 2 zviedru mucas, skaitot 5 zviedru mucas par 6 Rīgas mucām. Vēlāk aplēsumu vienkāršo vēl vairāk un skaita, ka no katra arkla saņem $2\frac{2}{3}$ mucas rudzu, tik pat daudz miežu un $1\frac{1}{6}$ mucas auzu vai pūros $4\frac{1}{6}$ pūra rudzu un miežu un $2\frac{2}{3}$ pūra auzu. Tā kā vienkāršības dēļ sāka skaitīt, ka kronis staciņu šādā daudzumā nevien saņem, bet arī ka to maksātājs nober un to ieveda reducēto muižu nomas līgumos, viegli sa-

²⁰⁾ EKA LRKka XXII 39 (fol. 103).

protams, kā varēja rasties ieskaits, ka līdz ar redukciju būtu pavairots arī staciņš. Nupat raksturotās pārmaiņas grāmatošanā rāda, ka kroņa ienākumi no staciņa gan palielinājās, bet ka maksātāju nodevas tādā mērā nepavairojās. Jaunie noteikumi vai nu spieda noliktavas pārziņus rīkoties taupīgāki, vai ierobežoja viņu nelegālo peļņu no pārāk lielās kaudzes tiesas un mēru diferences. Ar jauniem nosacījumiem kroņa ienākumi no staciņa bija palielinājušies grāmatās nomināli gandrīz par 13%, bet faktiski tikai par 7,8%. Zemnieku bērumi, ievēdot jauno mēru, 1672. gadā bija palielinājušies par 4,7%. Ja zinām, ka zemnieku kriju pūrs vispār bija visai nenoteikts un dažāds, tad varam arī pieņemt, ka zemnieki šādu palielinājumu nemaj nejutu. Turklāt iespējams, ka šo palielinājumu sedza muižnieks no tā, ko viņš no zemnieka ievāca vairāk, ņemot staciņu no faktiskā arklu skaita, bet nododot kronim tālāk no revīzijas arklu skaita. Tamdēļ pēc virsgrāmatas datiem nevaram spriest par to, cik daudz vispār zemnieki nodeva staciņa labību un naudas. Turklāt vairākos gadījumos varam konstatēt, ka karalis atsevišķus muižniekus par sevišķiem nopelniem vai citu iemeslu dēļ uz vienu vai vairākiem gadiem atsvabināja no staciņa. Protams, šim apbalvojumam bija nozīme tikai tad, ja muižnieks no zemniekiem turpināja kroņa bērumus ievākt. Kaut gan šāda parādība atkārtojas diezgan bieži, platības, kas baudīja atsvabinājumus, nebija sevišķi lielas. 1690. gada arkla revīzija lielā mērā samazināja muižnieku peļņu uz staciņu, jo šī revīzija oficiālo arklu skaitu ievērojami tuvināja patiesam zemnieku arklu skaitam. Kamēr 1638. gada revīzijas oficiālais arklu skaits bija nostabilizējies uz 4249 arkliem, 1691. gadā uz jaunās revīzijas pamata staciņu ievāca no 5929⁷/₈ arkliem. Šī arklu skaitā ietilpa reducēto un iznomāto muižu 623³/₄ vecie arkli, kurus pirms nomas līguma notecēšanas nevarēja paaugstināt. 1693. gadā staciņu ievāca jau no 6098⁷/₈ arkliem (4010¹/₈ kroņa muižu arkli, 2088³/₄ nereducēto muižu arkli). Arklu skaits tā tad bija palielinājies par apm. 23%. Attiecīgi bija arī pavairojies kroņa ienākums (cik tālu to neietekmēja 17. g. s. beigu neražas), bet zemnieku bērumi, kā redzējām, nebūt nebija palielinājušies. Fisks guva to, ko visu laiku nelegālā kārtā bija ņēmuši muižnieki. Saprotams, ka muižniekiem tas nebija pa prātam. Viņi griezās pie karaļa ar ļoti radikālu priekšlikumu — lūdza staciņu atcelt, motivējot savu lūgumu ar to, ka kronis tagad pietiekošu ienākumu gūstot no reducētām muižām. Karalis šo lūgumu noraidīja.

Ja tagad interesējamies, cik daudz mūsu apskatāmā laimētā staciņš faktiski deva fiskam, tad vislabāk to illūstrē paši konkrētie dati. Šinīs skaitļos saskatāma gan neražas, gan kara ietekme, bet šī svarīgākā natūrālā nodeva arī rāda, kāda loma bija zemniekam Vidzemes financēs.

Staciņa ienākums Vidzemē.

Gads	Rudzi	Mieži	Auzas	Lini	Nauda un siens ²¹⁾
	m u c ā s			podos	Vecdāļeros
1633 ²²⁾	9.072	8.277	6525	662	10.338
1636.	4.866	5.059	1428	—	1.192
1638.	5.893	6.037	3085	—	2.853
1639. ²³⁾	3.000	3.292	1770	—	2.039
1640.	7.793	7.797	3948	—	6.083
1644. ²⁴⁾	8.822	8.675	4861	—	7.628
1645.	8.723	8.643	4056	—	5.599
1646.	8.818	8.618	3942	—	6.584
1647.	8.475	8.263	3741	—	5.929
1648.	9.049	9.281	4709	—	6.861
1649.	8.563	8.679	4393	—	6.998
1650.	9.585	11.257	4920	—	8.127
1651. ²⁵⁾	8.614	6.623	2531	—	6.684
1652.	8.385	8.024	3913	—	4.486
1653.	8.468	8.657	3929	—	7.406
1656.	7.112	7.119	3118	—	4.677
1658. ²⁶⁾	599	2.216	1277	—	1.425
1659. ²⁷⁾	—	—	—	—	—
1660. ²⁷⁾	—	—	—	—	—
1661. ²⁸⁾	3.500	3.320	324	—	2.154
1662. ²⁸⁾	5.085	4.920	2211	—	2.860
1663.	3.874	3.495	1814	—	2.762
1664.	9.511	9.915	4529	—	6.931
1665.	4.465	4.890	2676	—	5.596
1666.	9.059	9.173	4475	—	6.728
1667.	4.882	7.048	857	—	4.267
1668.	8.552	8.126	3449	—	5.250
1669.	9.540	8.711	6165	—	9.413
1670.	10.043	9.621	4380	—	7.208
1671.	8.218	10.917	6685	—	9.213
1672.	8.686	8.776	4496	—	7.876
1673.	8.766	8.657	4332	—	7.981
1674.	8.266	8.600	4240	—	7.784
1675.	9.043	9.200	5039	—	6.303

²¹⁾ Sienu atvietoja 1 parmisu ar vienu vecdālderī. Tā kā vienmēr nevarēja konstatēt, cik maksāja naudā, cik natūrālīgās, tad arī par tiem gadiem, kad to var noteikt, abi šie posteņi apvienoti.

²²⁾ Šinī gadā iekasēja parādus Tērbatas apriņķī par vairākiem gadiem, kamdēļ ienākumi nesamērīgi lieli.

²³⁾ Sakarā ar 1638. gada arkla revīziju staciņu turpmāk izgrāmato vienu gadu vēlāk. Šinī gadā ietilpst vienīgi staciņa diferences starp agrāko revīziju un 1638. gada revīzijas arklēm.

²⁴⁾ Naudas ienākumos ietilpst artilērijas zirga nauda.

²⁵⁾ Līdz 1679. gadam piekalkulētas klāt kapes no peļņas un zaudējuma lēsuma.

²⁶⁾ Ienaidnieks okupējis daļu Vidzemes.

²⁷⁾ Karalis ar 1660. gada 23. nov. rezolūciju atļāž neiekasēto staciņu par ienaidnieku okupētiem apgabaliem.

²⁸⁾ Speciāllēses uzrāda citus datus.

1676.	8.859	8.675	4616	—	6.905
1677.	8.864	8.786	4205	—	7.357
1678.	9.672	9.210	3248	—	6.905
1679.	8.674	9.198	5477	—	6.714
1680.	10.278	10.280	5678	—	8.912
1681.	8.844	8.786	4741	—	6.820
1682.	9.375	9.628	4325	—	7.439
1683.	9.045	8.993	4638	—	7.605
1684.	7.449	7.835	5236	—	6.323
1685.	11.294	11.302	4798	—	6.227
1687.	10.225	10.174	5170	—	5.568
1688.	9.993	10.126	5045	—	6.696
1689.	9.885	10.561	4871	—	6.848
1690.	8.631	8.662	4262	—	6.665
1691.	14.332	14.025	6790	—	9.810
1692.	14.167	14.035	7282	—	9.683
1693.	14.581	14.667	7507	—	11.292
1694.	14.971	15.175	7558	—	10.287
1696.	14.905	14.807	7021	—	10.167

Licentes.

Svarīgākais naudas nodoklis bija licentes. Tās bija jūras muitas, ko zviedri ņēma nevien Rīgā, bet arī visās pārējās Baltijas ostās un vairākās ostās Prūsijā. Pirmo reizi šo nosaukumu lietāja 16. g. s. Holandē, lai apzīmētu nodokli, ko uzlika tirdzniecības apgrozījumiem ar karojošām valstīm. 1572. gadā licenti ņem Zelandē, tai seko citas provinces, bet 1578. gadā licente kļuva par valsts nodokli²⁹⁾. Vidzemē pirmo reizi šo nosaukumu sastopam kā apzīmējumu 5% muitai, ar ko Kārlis IX 1608. gadā Daugavgrīvā aplika Rīgas jūras tirdzniecību.³⁰⁾ Tirgotāji šo nodokli nemaksāja un atklātā cīņā starp tirgotājiem un zviedru kara kuģiem beidzās ar to, ka zviedri 1609. gada jūlijā aizliedza kuģniecību ar Rīgu, kam gan vairāk bija tikai deklarātvīvs raksturs.

Pēc Gustava II Ādolfā Rīgas iekarošanas fiks ievāca jau poļu laikos kronim maksāto daļu no pilsētas muitas — portorija.³¹⁾

1626. gadā radās grandiozais plāns aplikt ar jūras muitu visas Ingrijas, Igaunijas, Vidzemes, Kurzemes un Prūsijas ostas. Muitas apmēru paredzēja 10% ad valorem. Brandenburgas kurfirstam un Kurzemes hercogam paredzēja dot $\frac{1}{2}$ vai $\frac{1}{3}$ no muitu ienākumiem viņu ostās, tā saldīnot rūktās zāles. Projektu tiešām realizēja un licenti ievēda 1627. g. Prūsijā un Kurzemē, 1628. gadā Igaunijā un 1629. gadā Vidzemē. Karaļa 1629. gada 27. marta rīkojums³²⁾ Erikam Andersonam Rīgā pienāca 28. aprīlī. Jaunā muita Rīgas tir-

²⁹⁾ Einar Wendt Det svenska licentväsendet i Preusen 1627.—1635. (1933.) 45. un sek. lpp.

³⁰⁾ Stierman, Samling utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. (1760) I, 540. lpp.

³¹⁾ Zviedrijas valsts arhīvs (RA), latīņu un vācu reģistrātūra (LTR), 19. XI 1621.

³²⁾ PA Valsts reģistrātūra (RR) 27. III 1629.

gotāju aprindās, protams, nodibināja vislielāko opozīciju, kas nenorīna visus zviedru laikus. Jau tai pašā 1629. gadā rāte uz Stokholmu nosūtīja deputāciju, kas starp citu karalim iesniedza vairākus priekšlikumus licenti atcelt vai mīkstināt³³⁾. Karalis, atsaucoties uz valsts finanču grūto stāvokli, lūgumu noraidīja.

Konflikts ar Rīgas pilsētu kļuva daudz asāks, kad licenšu pārvaldi Ērika Andersona vietā pārņēma vēl tai pašā 1629. gadā Arts Spīrings un paaugstināja licences kvoti. Decembrī rāte uz Stokholmu nosūtīja jaunu deputāciju, kurai vajadzēja lūgt atcelt licences, minot kā iemeslu Altmarkas pamieru. Licences bija ievestas, it kā lai atvietotu kontribūciju, kas pilsētai saskaņā ar privilēģijām bija jānodod kara laikā zemes aizsardzībai. Ja ne vairāk, deputācijai bija jāpanāk licences mīkstinājums un licenšu pārvaldes nodošanu pilsētas portorija kamerai. Deputācija ieradās Stokholmā 1630. gada janvārī, bet jau decembrī Spīrings bija saņēmis instrukciju, kas noteica, ka licences nemamas Rīgā u. c. tādā pat veidā kā Dancigā (Pilavā)³⁴⁾, iekasējot maitu vecdālderu. Deputācijai bija tikai niecīgi panākumi. Pilsētai apsoliya kontroles tiesības licenšu pārvaldē (Spīrings drīz vien panāca šo tiesību atcelšanu), parādu samazinājumu uz nenomaksāto licenšu daļu u. c. Virsuzraudzību par licentēm nodeva valsts kancleram Akselim Uksenšernam un ģenerālgubernātoram Šitem. Pielīdzinot licenšu kvoti Dancigas licentēm, ņēma 5¹/₂% no preču taksētās vērtības, bet 1630. gadā noteica 3%. Patiesībā dažām precēm likme bija dažāda un, tā kā preču taksēto vērtību nemainīja ilgāku laiku, licenti nevar uzskatīt par ad valorem maitu. Nedzirdēti augstu licenti iekasēja 1631. gadā par labību, pēc tam kad kroņa labības tirdzniecības monopols bija cietis neveiksmi³⁵⁾. Arī citām precēm paaugstināja maitu, jo karali licenšu ienākumi neapmierināja. Tai pašā 1630. gadā virsuzraudzību par licentēm nodeva vienīgi Akseļa Uksenšernas ziņā, atsvabinot no šī pienākuma Šiti. Rezultātā visus licenšu ienākumus ieskaitīja kara budžetā, ģenerālgubernātorā budžetam atstājot tikai nelielu summu. Uksenšernas aizvējā esošā Spīringa stāvokli tas ļoti nostiprināja, un pilsētas sūdzību plūdi sekojošos gados par viņu it kā patvaļīgu rīcību palika bez panākumiem³⁶⁾. Arī 1634. gadā Rīgas deputācija Stokholmā nekā nepanāca. Tāds pats liktenis bija 1636. gada ridzenieku deputācijai, kurās prasības licenšu lietās vairākās sēdēs apsprieda valsts padome³⁷⁾.

Šī deputācija uzsvēra, ka licences iznīcina Rīgas tirdzniecību. 20 Rīgas tirgotāju jau esot pārcēlušies uz Lietuvu, bet preces sāk virzīties uz Karajāučiem un Kurzemes ostām. Par licenšu atcelšanu ridzīnieki piedāvāja vienreizēju maksājumu 20.000, vēlāk pat 40.000 valsts dālderus, resp. vairāk kā mucu zelta Holandes florinos. Valsts padome tomēr bija vienisprātis par to, ka licenti at-

³³⁾ R. Liljedahl, *Svensk förvaltning i Livland 1617.—1634.* (1933) 149. un sek. lpp.

³⁴⁾ RA LTR 1629. g. 12. dec. instrukcijas 28. p.

³⁵⁾ Autora Rīgas labības tirdzniecība 17. gadu simteni IMM 1936. 202. lpp.

³⁶⁾ Liljedahl, l. c. 458. lpp.

³⁷⁾ Svenska riksrådets protokol 1636. (VI) 188. un sek. lpp.

celt nevarēs, jo tad nebūs līdzekļu kaŗaspēka uzturēšanai. Gabriēls Uksenšerna izteica šo viedokli vārdiem, ka Vidzeme tad kļūtu kronim tikai par slogu. Attiecībā uz rīdzinieku argumentāciju, ka licentes varētu novirzīt Rīgas tirdzniecību uz Karaļaučiem, ar plašu ziņojumu (15. augustā) nāca Pēteris Spirings. Viņa viedoklis bija, ka licenšu lielāko tiesu dod smagās preces, kam vešana pa zemes ceļu iznāktu par dārgu: labība, darva, pelni, koki u. c. Šīm precēm gribot negribot būs jāizmanto lētākais ūdensceļš (Daugava). Turklāt jāievēro, ka arī Brandenburgas kurfirsts ņem visai prāvu muitu, kaut arī ar citu nosaukumu. Spirings tomēr ieteica licentes likmi nedaudz pazemināt. Attiecībā uz rīdzinieku solīto atpirkšanas maksu 40.000 valsts dālderiem, padome atzina, ka tik liela kontribūcija smagi gultos uz mazturīgākiem namniekiem, bet valstij šāds vienreizējs maksājums nekā nenozīmētu. Turpretim licentes Rīgas namnieki pārveļ uz ārzemiekiem, kas beigu beigās licenti samaksā. (Šis norādījums pilnīgi saskan ar ziņām, kas mums ir par Rīgas tirdzniecību un cenām). Uz rīdzinieku aizrādījumu, ka Rīgas tirdzniecība jau samazinājusies, Akselis Uksenšerna uzsvēra, ka stagnācija tirdzniecībā un visā Eiropā radusies kara seku dēļ. Valsts padomes priekšlikumu samazināt licenti no 4% uz 3% rīdzinieki atteicās apspriest, jo viņu pilnvarās esot tikai sarunas par licentes atpirkšanu. Galīgais valsts padomes lēmums (26. augustā)³⁹⁾ atstāja licentes, bet nolēma tikai tās pazemināt uz 3%, labībai maksimālo kvoti nosakot 100 dālderus par lasti.

Šīs sarunas labi raksturo abu pušu viedokļus, kas turpmāk vienmēr atkārtojās. No Rīgas namnieku viedokļa licentes bija tirdzniecības apgrūtinājums, kas transitu draudēja novirzīt uz konkurējošām ostām. Turpretim no fiska viedokļa licentes deva tik nepieciešamo, skanošo naudu kaŗaspēka uzturēšanai³⁹⁾. Valdība bija pārliecināta, ka Rīgas izdevīgākais ģeopolitiskais stāvoklis, izdevīgā tirdzniecības konjunktūra un politiskā konstelācija, kas spieda arī konkurējošo ostu zemes kungus ņemt visai prāvas muitas, tomēr neļaus tirdzniecībai meklēt citus ceļus. Valsts padome turklāt atgādināja, ka pāri pilsētas interesēm stādāmas visas valsts intereses.

Licenšu ņemšanas kārtību un pārvaldi noteica jau augšā minētā 1629. g. karaļa instrukcija un 1631. gada Uksenšernas instrukcija⁴⁰⁾. Licente bija jāmaksā kronim par visām precēm, ko ievada un izveda Rīgā un Pērnavā pa jūras ceļu. Izņēmums bija vienīgi ar nepārdotām precēm, ko importieri atkal izveda, ja šīs preces bija palikušas pirmās rokās. Turpretim preces, kas atradās uz kaŗakuģiem vai citiem kuģiem un kuŗas deklarēja par kroņa precēm, bija brīvas tikai tad, ja to paredzētā kārtā varēja pierādīt. Noteiktā kārtībā bija brīvs no licentes arī kroņa labības izvedums. Kurzemes hercogam saskaņā ar noslēgto līgumu bija brīv ievest

³⁹⁾ Ibid. 580. lpp.

³⁹⁾ Pēc Uksenšernas atzinuma stacijas ienākumi nebija pietiekoši kaŗaspēka uzturēšanai. Rīgas garnizonam vien mēnesī vajadzēja 5000 vecdālderus, bet šo izdevumu segšanai citus ienākumus nevarēja rast — l. c. 571. un sek. lpp.

⁴⁰⁾ Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevvevling (AOB), I, 4. 225. lpp.

bez licentes vīnu un izvest aprobežotu daudzumu labības. Kuģi, kas bija gājuši caur Zundu, deklarēja savas preces ar Zundā sastādītu manifestu, kamēr pārējie tādu sastādīja speciāli Rīgai. Instruccijas paredzēja arī sodus par noteikumu pārkāpšanu un licenšu pārzinim bija nevien tiesības „meklētājiem“ likt kravu pārbaudīt, bet arī to izkraut ar saviem laudim. Muitas tarifs bija slepens. Reizē ar licenti iekasēja arī vairākas, dažādu nosaukumu nodevas: lastu naudu, stūres naudu, enkura naudu, rakstveža naudu, veco un jauno mastu naudu, ugunsbāku naudu, nabagu naudu u. c. Šīs nodevas bija jāmaksā gan pēc kuģa lieluma, gan no precēm. Ugunsbāku naudu ņēma $\frac{1}{2}$ no precēm, $\frac{1}{2}$ no kuģa. Jaunās ugunsnaudas, nabagu naudas, admirālītātes, jūrastiesas un konvoja naudas ņēma no precēm; kuģu lastu naudas, enkuru un mastu naudas no kuģa. Visus maksājumus aplēsa grašos, 75 grašus skaitot par vienu vecdālderī (faktiski vecdālderī bija 90 graši). No kopējās licenšu un pārējo nodevu summas (ja tā pārsniedza 100 vecdālderu), katriem pilniem simts dālderiem atskaitīja 1%, ko saņēma kuģinieks. Kuģiniekam bez tam bija tiesības arī bez licences ievest un izvest personīgās preces, ja tās nebija „pārmērīgā daudzumā“. Šis apstāklis bija ļoti svarīgs, jo kuģinieki varēja izvēlēties kādu ostu vēlas un tamdēļ viņus vajadzēja personīgi ieinteresēt.⁴¹⁾

Par licenšu apmēriem Rīgā mums ir ziņas, sākot ar 1631. gadu. Par galvenām Rīgas tirdzniecības precēm licences ņēma pēc šāda tarifa⁴²⁾. (Sk. 79. lpp.)

1631. gadā tarifs saskanēja ar Prūsijas tarifu⁴³⁾. Kad Zviedrija 1635. gadā zaudēja Prūsijas licences, valsts padome lēma par licenšu pazemināšanu Vidzemē⁴⁴⁾, „lai tirdzniecība no Vidzemes nenovirzītos uz Karaļaučiem un neruinētu Rīgas licences“.

Kāds šis pazeminājums bija, nav zināms. 1636. gadā rīdziņķu deputācijai solīto pazeminājumu reālizēja 1637. gadā. Licenšu ienākumi, protams, ar to jūtami pazeminājās. Kaut gan pastiprinātais koku izvedums deva labu ienākumu, toties 1637. gadā bija mazāks labības un linu pievedums no Lietavas⁴⁵⁾. 1640. gadā izlietāja tarifu, kas bez pārmaiņām pastāvēja 14 gadus, kaut gan 1646. gadā projektēja tarifu paaugstināt. 1654. gadā paaugstināja tarifu kaņepājiem, liniem, linsēklām un kokiem. 1656. gada 10. aprīlī valsts kanclers paaugstināja licences vēl vairāk, bet jau tanī pašā gadā, konstatējot, ka tirdzniecība licenšu dēļ novēršas no Rīgas, atgriezās pie 1640. gada tarifa. 1662. gadā no 2. aprīļa līdz 5. septembrim ņēma par labību bez licences 6 vecdālderus par lastu

⁴¹⁾ Visai complicēto maksājumu aplēšanas procedūru aprakstījis protonotārijs Kaspari krievu laikos, kad zviedru ievestā kārtība vēl bija spēkā: *Benachrichtung-Buch welcher gestalt der Proto Notaire bey der hiesigen Kayserlichen Licent und beyh Portorio... Ausrechnung... sich zu verhalten hat*. Rīgas vēsturiskais arhīvs I, 11. 8.

⁴²⁾ Tabula sastādīta pēc materiāliem RA Livonica avd 14. KA Lizentrenskaper un pārskatiem Tidö archīvā.

⁴³⁾ Sal. E. Wendt, l. 174. lpp.

⁴⁴⁾ Riksrādetts Protokoll V, 150. lpp. 26. aug. sēdē.

⁴⁵⁾ Zviedrijas valsts arhīva kamerālā nodaļa (KA), licenšu lietas: *Ungef. überschlag 1637*. Sal. arī izvedumu indeku aplēsumu autora — Rīgas labības tirdzniecība 17. g. s. l. c. 188. un 191. lpp. (Licenšu tarifa piemērs 203. lpp. izlabojams saskaņā ar šo pārskatu).

„rekognīciju“. 1663. gadā kaņepājiem, liniem un kokiem ievēda atkal 1654. gada tarifu⁴⁶⁾). Lai noskaidrotu, kādēļ Rīgas tirdzniecībā iestājusies stagnācija, 1664. gadā Rīgā ieradās no Stokholmas valsts padomnieki Gustavs Šōps un Lorencs Krancs⁴⁷⁾). Rīgas rāte pārnāca tarifa pazemināšanu, kas vēl bija spēkā 1678. gadā un, kā liekas, arī vēl 1680. gadā⁴⁸⁾).

Rīgas namnieki pastāvīgi sūdzējās par licenšu pārvaldnieka patvarībām. 1636. gadā rīdzinieku deputācijai valsts kanclers bija atbildējis, ka licenšu pārvaldnieks ir tikai ierēdnis, kas izpilda viņa, kanclera, rīkojumus, un lai viņi nejauc pašu licenšu vēlamību vai nevēlamību ar simpatijām vai antipatijām pret ierēdni. Tā kā licenšu tarifs bija slepens, un licenšu pārvaldniekam Rīgas namniekiem nebija jārāda savas pilnvaras, korupcijas bija viegli iespējamās. Par rīdzinieku sūdzībām valdība vienmēr pieprasīja paša licenšu pārvaldnieka atsauksmi, kam vienmēr vairāk ticēja nekā opozicionālai rātei. Par to, kā patiesībā noritēja licenšu ņemšana, tamdēļ nevaram spriest. Turpretim Rīgas tirdzniecības statistika, kas mums ir par šo laiku, tikai pateicoties licenšu žurnāliem, ir ar lielu drošības pakāpi, jo kontrole par licenšu aplēsumiem un ienākumiem bija diezgan labi noorganizēta.

Protams, šīnī preču statistikā neietilpst legālā un nelegālā kontrabanda. Legālā — ko kuģnieks ievēda un izvēda kā savu personīgo mantu, kam saskaņā ar noteikumiem vajadzēja būt „visai mērenā daudzumā“, bet kas patiesībā reizēm sasniedza visai prāvus apmērus. Nelegālā kontrabandu, pateicoties stingriem vizitācijas noteikumiem, kuģnieki nevarēja sevišķi plašā mērā ievest, bet te rosīgi darbojās latviešu laivinieki. 1662. gada 2. decembrī komercollēģija rakstīja licenšu inspektoram Milleram⁴⁹⁾), ka ienākušās sūdzības par zemniekiem, kas savās laivās no Kurzemes ievēd veikalus precēs (Nirnbergas un Citeru „krāmus“). Komercollēģija uzdeva licenšu inspektoram turpmāk visas laivas vizitēt un atrastās precēs bez žēlastības konfiscēt. Kaut gan mums ir avoti, kas šo Kurzemes laivinieku tirdzniecību ar zivīm pierāda par visai plašu un nozīmīgu⁵⁰⁾), tomēr liekas, ka kurzemieku tirdzniecība ar veikalus precēm, salīdzinot ar visu Rīgas tirdzniecību, sevišķi plaša nebija. Bez Kurzemes zemniekiem ar preču kontra-

⁴⁶⁾ Paaugstinājumu izdarīja pēc komercollēģijas priekšlikuma. Motīvos nekā jauna nav: lini un kaņepāji ir smagas preces, ko uz asīm vest nevar, kamdēļ tās jāved pa Daugavu. Komercollēģija ģenerālgubernātoram 1663. g. 16. aprīlī RA Ūstermalmes nodaļa Komercollēģijas reģistrātūrā. Ka tarifu tiešām paaugstināja, redzams no pārskata Tidō archīvā.

⁴⁷⁾ Georg Jensch, Der Handel Rīgas im 17. Jahrhundert, Rīga 1930, 121. lpp.

⁴⁸⁾ Par šo pazeminājumu 1663. gada jūnijā komercollēģija rakstīja karalim, ka tā nebūtu vietā, jo paaugstinātā muiža tirdzniecību nenovērsīs: Karaļauču tuvumā meži izcirsti 3—40 jūdžu attālumā no upēm, bez tam Daugava derīgāka kuģošanai nekā Kuršu joma. Tirgotājiem koki jālīek zem gabalu precēm, un tādēļ tos sastop katrā kuģu lādīņā. Muiža ir tikai 4%, kamēr pašas rātes muiža sasniedz 40%. Paaugstinājums pamatojams vēl ar to, ka kokus skalda rupjāki; agrāk 170—180 lastu kuģis varēja uzņemt 200—210 šaku, bet tagad tikai 60—70. Komercollēģijas reģistrātūra 1663. g. jūlijā.

⁴⁹⁾ RA. Ūstrm. avd. Kommerskoll. Arch. Registratur 1662. 2. XII.

⁵⁰⁾ Autora, Rīgas kuģniecība zviedru laikos, I. c. 509. un sek. lpp.

bandu nodarbojās Rīgas loči. 1668. g. 27. augustā komercollēģija uzdeva ģenerālgubernātoram raudzīties, lai arī ločus vizitētu⁶¹⁾.

Licentes un citas muitas kronim nebija vienīgi naudas ienākumu avots, pareizāki, (lietājot tagadējo terminoloģiju, ārzemju valūtas iegūšanas līdzeklis, jo licente bija jāmaksā katrā ziņā ar speciāla dālderī, tikai, izvedot preces, izņēmuma gadījumos, varēja maksāt ar zviedru sudraba dālderiem⁶²⁾), bet Zviedrija sāka mēģināt ar savām muitām panākt arī citus, nevien tīri fiskālus mērķus. Protams šie, īsti merkantīlie mērķi, izraudzīti tā, ka tiem galu galā bija jāvairo valsts bagātība, bet tomēr var jau runāt par muitas politiku.

Pirmkārt, muitas un arī Rīgas licentes ielietāja kuģniecības veicināšanai. Šādu tendenci var saskatīt jau 1617. gadā⁶³⁾, bet noteikti tā iezīmējas Zviedrijas 1645. gada 8. decembra muitas nolikumā. Saskaņā ar šo nolikumu visi kuģi, kas bija būvēti Zviedrijā no ozola, kraveļbūves veidā, apbrunoti ar 14 (vēlāk 24) lielgabaliem un kuŗu apkalpe bija Zviedrijā vai provincēs dzīvojošie Zviedrijas pavalstnieki, baudīja vienu trešdaļu muitas nolaiduma, ko sauca par pilno brīvību. Visi pārējie zviedru kuģi baudīja vienu sestdaļu muitas nolaiduma (t. s. pusbrīvību), bet ārzemnieki, ja par to nebija panākta cita vienošanās tirdzniecības līgumos, maksāja pilnu muitu. 1646. gadā šo nolikumu attiecināja arī uz Vidzemi. Nolūks bija trejāds: izspiest nevēlamo ārzemju kuģu starpniecību, veicināt iekšzemes kuģu būvi un radīt tirdzniecības floti, ko kara gadījumā varēja arī izlietāt jūras kaujās. Kā šie pazeminājumi atsaucies uz Rīgas licenšu ienākumiem, par to licenšu kamera Rīgā bija izdarījusi attiecīgu aplēsumu⁶⁴⁾. Ja gadā nāktu klāt 50 kuģi, kas bauda pilnu brīvību, tad pirmajā gadā zaudējums no licentēm būtu 2500 vecdālderu, otrā gadā 5000, bet pēc astoņiem gadiem zaudējums jau sasniegtu 30.000 vecdālderu. Šis zaudējumu aplēsums bija tikai teorētisks, bet panākumi šai muitas pazemināšanas politikai bija nenoliedzami. Pat Rīgas namnieki, kas bija pilnīgi atteikušies no aktīvas tirdzniecības ar rietumiem, sāka iegādāties kuģus, un Rīgā pat uzplauka sava kuģu būvētava. Mums tagad jau zināmi 50 Rīgas kuģu vārdi, bet to skaits droši vien bija vēl lielāks⁶⁵⁾. Tikai nelaimīgu apstākļu sagādīšanās dēļ jaunajai Rīgas flotei nebija ilgs mūžs.

Otrkārt, valdība izlietāja licentes, lai virzītu preces sev vēlamā virzienā. Visvairāk šo līdzekli izlietāja, lai rēgulētu labības tirgu. Neražas gados Zviedrija un Somija bija spiesta importēt labību un tad parasti samazināja vai atcēla licenti labības izvedumiem no Vidzemes uz šīm vietām. Tā piem. 1650. gada 11. aprīļa karalienes Kristīnes patents⁶⁶⁾ konstatēja, ka plūdu dēļ Somijā un

⁶¹⁾ RA Östern. avd. registräturä.

⁶²⁾ Komerckollēģijas paskaidrojums licenšu inspektoram Ansim Milleram, 1662. g. 21. nov. Komerckol. registräturä.

⁶³⁾ Autora Rīgas kuģniecība zviedru laikos IMM 1935., 364. un sek. lpp.

⁶⁴⁾ RA Lfv. Avd. 14. Handlingar rör. tult. o. lic.

⁶⁵⁾ Autora Rīgas kuģniecība zviedru laikos IMM 1936., 364. un sek. lpp.

⁶⁶⁾ Stiernman, Samling utaf Kongl. bref, stadgar och förrordningar, angående Sweriges Rikes commerce, politie och oeconomie uti gemen, Stockholm 1750. II, 626. lpp.

Zviedrijā ir radusies neraža, un noteica, ka 1650. gadā no Igaunijas, Ingrijas un Vidzemes (minot arī Rīgu) uz Zviedriju un Somiju izvesā labība (rudzi, milti, mieži, iesals, auzas un zirņi) brīva no licentes un muitas kā eksport-, tā importostās. 1650. gada 30. novembrī rikojumu attiecināja arī uz 1651. gadu⁵⁷⁾). Bija arī nesekmīgi mēģinājumi šādā pat veidā novirzīt ādu tirdzniecību uz Zviedriju.

Treškārt, valdība izlietāja maitu, lai attīstītu un atbalstītu Vidzemē un Zviedrijā manufaktūras. Viens no lielākiem šāda rakstura pasākumiem bija pazīstamā Rademachera dzelzs preču rūpnīca⁵⁸⁾). Rīgā par dzelzs precēm, kādas izgatavoja Rademachers, maita bija ap 25% no vērtības, bet 1668. gadā Rademachers panāca, ka maitu paaugstināja uz 50%⁵⁹⁾). Tā kā šāda prohibītīva maita valsts kasei deva jūtamus zaudējumus, bet Rademachera rūpnīcas kapacitāte nebija pietiekoša, maitu 1669. gadā atkal pazemināja līdzšinējā līmenī⁶⁰⁾).

Minējam tikai vienu spilgtāko piemēru šādi protekcionisma politikai, bet tādus gadījumus var konstatēt vairākkārt, zīmējoties arī uz pasākumiem, kas atradās vienīgi Vidzemē⁶⁰⁾). Pilnīgi saprotams, un laika garam atbilstošs bija šāds protekcionisms attiecībā uz rūpniecību. Bet Zviedrijā muitas izlietāja arī lauksaimniecības sargāšanai. (Šo apstākli zviedru zinātniskā literatūra vēl nav apskatījusi) 1671. gadā karalis Kārlis XI raksta komercollēģijai, ka šādas labības cenas uzturamas lauksaimniecības labā: 3 dālderī un 10²/₃ šēres. Tikai šāda cena būtu pietiekoša, lai zemnieki varētu nopirkt nevien zivis un sāli, bet arī uzturēt savus gājējus un maksāt tiesu kronim, muižniekiem un mācītājiem. Turpat arī konstatē, ka augstās labības cenas gan neapmierinās otro plašo Zviedrijas iedzīvotāju slāni — kalnračus, bet uzsver, ka kalnrūpniecības rajonos ved labību tikai no tuvākām vietām, ne no svešuma. Šī apsvēruma sekas bija tās, ka Zviedrijā ievada labībai slidošo muitas skālu 1672. g. 3. aprīlī⁶²⁾). Ja labības cenas noslīdētu zem augšā minētās cenas, visa importētā labība, aplikama ar paaugstinātu maitu: 6 markas sudraba naudā virs parastās muitas. Somijas, Igaunijas,

⁵⁷⁾ Ibid. 644. lpp.

⁵⁸⁾ RA Östern. avd. Kommerskoll. arch. Registratur 6. XII, 1668.

⁵⁹⁾ Ibid. 15. IV. 1669.

⁶⁰⁾ Gutheima virves vērptuve (1673. g. 21. nov. reģistrātūrā). Niderhofs zāģētava (1654. g. 23. XII reģistrātūrā). Gisrehta fon Dama un Ārenda Cukurbekera ziepju vārtava un eļļas spiestuve (1673. g. 19. aug. reģistrātūrā) u. c.

⁶¹⁾ Rademachers ar 1654. gada privilēģiju (sal. RA Öst. avd. Kommerskoll. arch. Registratur 24. V. 1672.) Salaspili bija nodibinājis dzelzs manufaktūru, misina lietuvi un tērauda preču rūpnīcu, nodarbinot savā pasākumā 30 meistarū un kā mācekļus 100 kareivju. Viņam bija tiesības ievest bez muitas vajadzīgo dzelzi un ievest bez muitas savus ražojumus. Rīgā Rademachera ražojumiem bija piešķirtas monopola tiesības. Krievu iebrukuma dēļ Rademachers 1658. gadā savu pasākumu pārcēla uz Zviedriju, nodibinot vēl tagad plaukstošo Eskilstūnas dzelzs un tērauda preču rūpniecību. Salaspilī pēc krievu kara atjaunoja pasākuma nodalu, kuras darbība valstī nebija visai plaša. Atzīmējams, ka Rademachers bija Palmstrucha svainis. Arī šim rīdzeniekam bija izcila loma Zviedrijas saimnieciskajā dzīvē, jo viņš nodibināja tagadējās Zviedrijas valsts bankas priekšteci — pirmo tāda rakstura banku Eiropā.

⁶²⁾ RA Östern. avd. Kommerskoll. reg. 3. IV. 1672.

Vidzemes, Ingrijas, Hālandes, Blekingas un Skones labība tomēr no šī paaugstinājuma bija atsvabināta.

Kā redzams, Vidzemi un citas provinces centās ietvert mui-
tas „iekšzemē“. Šī tieksme izpaudās arī noteikumos, kas paredzē-
ja, ka licentes Rīgā nav iekasējamas par precēm, par kuŗām mui-
ta jau bija samaksāta citās Zviedrijas ostās. Svarīgākais tomēr, ko
vērojam augšējā piemērā, ir tas, ka pēc karaļa ieskatiem muitai bija
jākalpo arī plašā zemnieku slāņa turības celšanai. Nekādi tieši fiskā-
li nolūki te neizpaudās. Citās merkantilisma valstīs tādu vie-
dokli neredzam⁶³⁾. Manufaktūras dibināšanā un veicināšanā tur-
pretim fiskālais motīvs bija labi saskatāms. To zīmīgi formulēja
komerckollēģija savā instrukcijā Rīgas komerckollēģijas direktoram
Johanam fon Veidenhainam: manufaktūras vairošā iedzīvotāju skai-
tu, bet katra iedzīvotāju skaita vairošana savukārt pavairo kar-
liskās licences⁶⁴⁾.

Zviedru valdība un komerckollēģija vairākkārt arī nopietni ap-
svēra iemīloto Rīgas pilsētas argumentu pret licentēm, proti, ka tās
varētu novirzīt Rīgas tirdzniecību uz citām ostām. Ārēji gan vien-
mēr ar lielu drošību un pašpaļāvību deklarēja, ka licentes nekādu
iespaidu uz tirdzniecības apmēriem neatstāj. Patiesībā tomēr ar
šo lietu nopietni rēķinājās. Centieni bija divēji: 1) lai licentes
tirdzniecības apgrozījumus nemazinātu, 2) lai licenšu tarifu tā iekār-
totu, ka pārvilktu tirdzniecību uz Rīgu no citām vietām. Kā val-
dība, tā komerckollēģija atzina, ka, samazinot muiņas, tirdzniecības
apgrozījumi Rīgā pieaugtu. Tomēr pazemināt licenti fiskālu motī-
vu dēļ nevarēja. Dabīgi, ka uzmanība pievērsās citām iespējami-
bām samazināt kopējo muiņu, kas gūlās uz precēm. Te kā skabar-
ga acīs valdībai bija muiņa, ko Rīgas pilsēta ņēma sev (portorijs, rā-
tūža muiņa, „Obercassa“, Lielupes muiņa). Bet šīs muiņas Rīga aiz-
stāvēja kā savu vienīgo ienākumu, ar kuŗu uztur pilsētas apcietinā-
jumus un tā rūpējas par valsts drošību. Nav mans uzdevums iz-
sekot cīņām starp Rīgas pilsētu un kroni, tikai atzīmējams, ka, at-
ceļot Lielupes muiņu, komerckollēģija varēja ziņot karalim, ka
1673. gadā sāls un linsēklu izvedumi ievērojami pieauguši jau pašā
gada sākumā⁶⁵⁾. Lai cik liela bija tieksme pārvilkt uz Rīgu tirdz-
niecību no kaimiņu apgabaliem, tomēr tie paši apsvērumi, kas at-
ļāva tik augstu uzturēt licenti, jau pašā sākumā novilkā robežas
šim tieksmēm. Ja Rīgas ģeopolītiskais stāvoklis spieda precēm
plūst turp, tad dabīgi, kā arī citām vietām varēja būt tik izdevīgs
stāvoklis, ka jebkuŗai muiņas politikai vajadzēja būt nespējīgai šo
dabīgo priekšrocību pārvarēšanā. Šādu uzskatu tiešām izteica Kār-
lis XI: muiņas pazeminājums nemaz nespēs pievilkt linus no Lie-
tuvas. Liepāja un Ventspils no Samaites vieglāk sasniedzamas nekā
Rīga, tāpat kā Karāļauči no Šedovas. To tirdzniecību, kas da-

⁶³⁾ Sal. autora rakstu Merkantilisms Latviešu konversācijas vārdnīcā.

⁶⁴⁾ RA Ūsterm. avd. Kommerskoll. Archiv. Registratur 1651—55, 114.—
126. lpp.

⁶⁵⁾ RA Ūstermalms avd. Kommerskoll. Registr. 29. IV. 1673.

bīgi tiecas uz šīm vietām, no turienes diez vai būs iespējams atvilkt⁶⁶⁾).

Tādi bija spēki un tendences, kas veidoja Rīgas licentes. Turpmāk raksturojot pārējās muitas, nāksies vēl atgriezties pie dažiem momentiem, kas augšējo tēlojumu papildinās.

Valsts ieņēmumus no licentēm Vidzemē rāda sekojošā tabula:

Licenšu ieņēmumi Vidzemē (Rīgā un Pērnavā).

1633.	60.577	1651.	138.284	1668.	57.012	1682.	122.339
1636.	105.327	1652.	126.995	1669.	60.509	1683.	133.235
1638.	87.336	1653.	100.281	1670.	66.366	1684.	108.815
1639.	72.956	1656.	120.792	1671.	63.016	1685.	102.694
1640.	78.975	1658.	39.147	1672.	44.070	1687.	117.109
1641.	107.818	1659.	38.719	1673.	65.897	1688.	125.827
1642.	123.823	1660.	86.639	1674.	81.444	1689.	106.123
1644.	91.686	1661.	51.609	1675.	75.679	1690.	104.642
1645.	95.759	1662.	51.154	1676.	86.645	1691.	115.846
1646.	132.947	1663.	58.952	1677.	77.017	1692.	122.589
1647.	102.675	1664.	46.808	1678.	64.092	1693.	145.143
1648.	104.749	1665.	24.958	1679.	94.241	1694.	162.955
1649.	101.000	1666.	33.154	1680.	86.092	1696.	111.469
1650.	132.107	1667.	38.140	1681.	110.058	—	—

Licenti Vidzemē ņēma divās vietās: Rīgā un Pērnavā. Protais, pēdējā vietā ieņēmumi, salīdzinot ar Rīgu, bija mazi. Piemēram, 1673. gadā kopējais ieņēmums bija 65.897 vecdālderu, bet Rīga vien no šīs summas deva 64.275 vecdālderus; 1674. gadā — 77.324 vecdālderus; 1685. gadā Rīga deva 100.059 vecdālderus. Valsts ieņēmumos uzrādītā summa ir tikai licente bez dažādām nodevām, kuņas ņēma reizē ar licenti. Piemēra dēļ minēsim, ka 1694. gadā Rīgā licente deva 159.566 vecdālderus. Turpretim dažādās nodevās (ugunsbāku nauda, nabagu nauda, admirālītātes nabagu nauda, lastu nauda, konvoju nauda, licenšu kalpotāju nauda un ārkārtējo izdevumu nauda) kuģniekiem bez tam bija jāsamaksā 27.418 vecdālderu. Pērnavā licente deva 3390 vecdālderu, bet nodevās (ugunsbāku nauda, admirālītātes nabagu nauda, konvoju nauda un 1% karaliskais legāts mācītājiem) bez tam samaksāja 1003 vecdālderus. Kā šīs isti prāvās nodevas izlietāja, par to kamerālā grāmatvedībā ziņas neatrodam.

Licenšu ieņēmumos parasti ieskaitīja arī fiska tiesu no Rīgas pilsētas muitas — portorijs. Šī muita patiesībā bija pirmā valsts muita, ko pilsētai uzlika 1581. gadā, kad tā kļuva par Polijas sastāvdaļu. Pati pilsēta no portorijs saņēma vienu trešdaļu, bet Sigismunds III esot pilsētas tiesu paaugstinājis līdz pusei no muitas ieņēmumiem⁶⁷⁾. Gustavs II Ādolfs, ieņemot Rīgu, turpināja ņemt pusi no portorijs. Ievedot Rīgā licentes, portorijs ņēma reizē ar šo

⁶⁶⁾ RA Ūstermalms avd. Kommerskoll. reģistr. Karaļa 1666. g. 29. okt. rezolūcija.

⁶⁷⁾ Autora. Rīgas kuģniecība zviedru laikos IMM 1935., 199. lpp.

nodokli, bet sākot ar 1684. gadu, portorija ienākums parādīts atsevišķi. Salīdzināšanas labā vajadzētu augšējā tabulā pie licenšu ienākumiem pieskaitīt šīs muitas ienākumus klāt arī par laiku, sākot ar 1684. gadu, bet lai gūtu ieskatu par to, cik deva fiskam karaliskā portorija tiesa, uzrādām to atsevišķi:

Gads	Vecdālderī	Gads	Vecdālderī	Gads	Vecdālderī
				1692.	17.000
1684.	11.512	1688.	12.873	1693.	19.666
1685.	13.706	1690.	15.997	1694.	20.854
1687.	14.714	1691.	18.184	1696.	13.242

Lietuvas muitas un karaliskais pielikums.

Loti interesanta vēsture ir trešai Rīgas muiņai. 1655. gadā Kārlis X Gustavs bija iekarojis gandrīz visu Poliju. 1656. gada vasarā karaļa svainis Magnus Delagardi okupēja Lietuvu un Kurzemi⁶⁸⁾, bet krievu iebrukuma dēļ, viņam jau tā paša gada rudenī nācās atkāpties. Kurzemi zviedri atkal okupēja 1658. gada rudenī, noturoties šoreiz veselu gadu.

Islaicīgā Lietuvas okupācija Vidzemes financēs atbalsojās 12 gadus, jo tā deva fiskam jaunu ienākumu avotu, t. s. Lietuvas muiņu, ko vēlāk pārdēvēja par zemes muiņu. Lietuvā preču apgrozījumi bija aplikti ar trim muiņām: veco muižnieku muiņu, jauno muižnieku muiņu un akcīzi. Tūdaļ pēc Lietuvas okupācijas šīs muitas pārņēma kroņa ziņā. Par muitas inspektoru ģenerālgubernātors iecēla Reinholdu Palmstruchu un viņa palīgu Ipo Cukurbeķeri. Palmstrucha pārziņā nodeva arī Kurzemes muitas (tai skaitā arī Ventspils un Liepājas muiņu)⁶⁹⁾, par kuru pārņemšanu jau bija noslēgts līgums ar Kurzemes hercogu, bet ko pēdējais vēl nebija parakstījis⁷⁰⁾. Lietuvā bija trīs muitas iecirkņi: Biržu ar muitas punktiem no Daugavpils līdz žemaišu robežai. Palangas ar muitas punktiem no Žagares līdz Klaipēdai, Jurbarkas (Jürgensburg) ar muitas punktiem starp Klaipēdu un Kanēm. Novads starp Kauņu un Daugavpili bija pakļauts muiņu kamerām Biržos un Jurbarkā. Pavisam pastāvēja 16 muitas punktu. Nolēsumu vienkāršošanai par Rīgai destīnētām precēm, muiņu iekasēja Rīgā. 1656. gadā no šīm muiņām ieguva: Rīgā — 110.597 poļu florinus, (3 florini=viens vecdālderis), Daugavpili — 39.062 fl., Jurbarkā 10.674 fl., Žemaitē — 6193 fl., Biržos — 3025 fl. Akcīzi iekasēja 6098 fl., sodus — 152 fl.⁷¹⁾.

Kā redzam, šie ienākumi bija visai prāvi un, zaudējot Lietuvu, grūti nācās no tiem atteikties. Tiešām, kronis atrada ceļu, kas, mē-

⁶⁸⁾ A. Richter, Geschichte der ... Ostseeprovinzen Rīgā, 1858. II 2. 66. lpp. un II, 3. 69. lpp.

⁶⁹⁾ Ģenerālgubernātoru instrukcija par Lietuvas muiņu — EKA LRKKA XXII Nr. 77, 236. lpp. Ziņojumu karalim par Lietuvas muiņu 1659. g. 22. oktobrī iesniedza Palmstruchs: Gründliche Beantwortung auf wegen des Littawischen Licent und Zollwesen übergebene articulos inquisitionales. KA Tull och Accis (Rīga före 1720).

⁷⁰⁾ Tā Richters lc. II, 3. 69. lpp.

⁷¹⁾ EKA LRKKA XXII, 23. un 77.

reni izsakoties, bija visai oriģināls, kā paturēt Lietuvas muitu, kaut gan pašu Lietuvu zaudēja. Muitu vienkārši turpināja pemt Rīgā no precēm, kas nāca no Lietuvas, bet vēlāk „aplēsuma vienkāršošanai“ (šic!) šo muitu attiecināja uz visiem piededumiem, vienalga, vai tie nāca no Lietuvas vai no citurienes. Palmstruchs attaisno gleznainiem vārdiem muitas pārceļšanu uz Rīgu: „pārceļot muitu uz Rīgu, karaliskās majestātes intereses vislabāk varēja ievērot, jo visām precēm jāsanāk Rīgā kā skapī. Pretējā gadījumā ar Lietuvu būtu noticis tas pats, kas ar Šaļu tiesu pēc Lietuvas dumpja“⁷²⁾). Zviedri muitu ņēma arī no muižniekiem, tā radot pret sevi lielu īgnumu. Palmstruchs to attaisno, ka muižnieki par 50—100 dukātiem vai par audekla bakī muižnieka sievai ar savu vārdu ievēduši tirgotāju preces. Tā katrai muižnieku strūgai pa Daugavu uz leju nākušas līdz 10 tirgotāja strūgas. Ko tirgotāji ar kukuļiem nav panākuši pie lielākiem muižniekiem, to ar panākumiem pie viņu kalpotājiem. Turpretim, ja muita jāmaksā visiem, no tās neviens nevar izvairīties.

Ar Lietuvas muitu neapmierināti bija krievi, poļi un, protams, Rīgas rāte, kas bija opozīcijā pret visām valdības muitām. Poļu vidoklis bija, ka muita nesaskan ar Olīvas miera līgumu, kas (15. pantā) paredzēja, ka līguma slēdzēji neievedīs jaunas muitas. Zviedru sofistiskā argumentācija, ka tā nav jauna muita, bet tā pati vecā, ko agrāk ņēma uz Lietuvas robežas, protams, nevienu nevarēja apmierināt. Rīgas rāte pret šo muitu argumentēja ar tām pašām bažām, kas viņu mudināja uzstāties pret licentēm: ka muita novērsīs tirdzniecību uz citām vietām. Lietuvas muita šinī ziņā tiešām bija bīstamāka, nekā licentes. To varam izskaidrot ar Rīgas īpato tirdzniecības kārtību.⁷³⁾

No austrumiem Rīgai pa Daugavu piegādāja labību, šķiedraugus, kokus, ādas un citas izejvielas. Šīs preces Rīgas tirgotāji pārdeva uz rietumiem tirgotājiem, kas pavasaros ieradās ar saviem kuģiem. Rietumu tirgotāji savukārt piegādāja Rīgai sāli, audumus u. c. izstrādājumus. Tā kā rietumu tirgotāju iepirkumi bija lielāki nekā pārdevumi, starpību maksāja skaidrā naudā vai (retāki) vekseliem. Licente uz rietumu tirgotāju piegādātām precēm parasti bija augstāka nekā uz tām precēm, kuŗas viņi pirka. Kā augšā redzējam, licenti uz eksporta precēm Rīgas tirgotāji parasti pārcēla uz rietumu tirgotājiem, bet uz importa precēm licenti galu galā samaksāja šo preču noņēmēji, kas lielākā vairumā bija Vidzemes un Kurzemes zemnieki, mazākā daļa leiši, baltkrievi, poļi. Ja tagad aplūka ar muitu Rīgas piededumus no rietumiem, tad vispirms jākonstatē, ka tas pats preču apgrozījums bija aplikts ar muitu divas reizes: ievēdot — ar Lietuvas muitu, izvedot — ar licenti. (Uz šo apstākli gan toreiz neaizrādīja, jo dubultā aplikšana bija diezgan bieža parādība.) Svarīgākais tomēr šoreiz bija muitas pārceļšanas jautājums. Pārceļt to uz rietumu tirgotāju bija grūti, jo prece, salīdzinot ar Dancigu un Kaŗajaučiem, tad cenas ziņā neva-

⁷²⁾ KA I c. Palmstrucha ziņojums.

⁷³⁾ Plašāki par to autora Rīgas kuģniecība zviedru laikos IMM, 1935. 198. un sk. lpp.

rēja konkurēt. Atstājot šo muitu uz rietumu precēm, rietumu tirgotāju vairs neapmierināja iegūtā cena, un tas tiešam varēja sākt meklēt citu tirgu. Atlika tikai trešā iespēja, ka muitu sedz Rīgas tirgotājs. Ja varam ticēt Palmstrucha kalkulācijām par Rīgas tirgotāju peļņu, tad šī peļņa, kas sasniedza 100% par sāli, 50% par kaņepājiem, 100% par kokiem u. t. t.⁷⁴⁾, protams, samērā mazo Lietuvas muitu varēja panest. Bet pilnīgi saprotams, ka Rīgas tirgotāji enerģiski noraidīja jebkuŗu mēģinājumu samazināt viņu ienākumus. Palmstruchs norādīja pavisam citu izeju⁷⁵⁾: lai rīdznieki samazina paši savu muitu, bet tie darot pretējo. Arī šis arguments nav nekas jauns un to pazīstam jau no valdības un rātes konfliktiem licenšu lietā. Rātei bija atkal tās pašas atbildes, gala vārdā atsaucoties uz savām privilēģijām. (Tomēr, kad kronis uzaicināja celt galdā šīs privilēģijas, rāte no tā izvairījās). 1660. gadā Rīga nosūtīja uz Stokholmu deputāciju, lai tā panāktu Lietuvas muitas atcelšanu. Lietu iztīrāja komercollēģija.⁷⁶⁾ Viņas atzinums bija, ka vieglām precēm, kas pāņes transportu pa zemes ceļu, Lietuvas muita būtu pazemināma. Kā redzam, atkal tā pati ticība Rīgas labam ģeopolitiskam stāvoklim un pārliecība, ka smagās preces citu tirgu nevarēs meklēt.

Tā kā Rīgas tirgotāji bez žēlastības uzlika Lietuvas muitu tiem, kas savas preces nevarēja citur pārdot, piemēram, Vidzemes muižniekiem, saprotams, ka arī tie cēla iebildumus. Fisks centās ieinteresētos mierināt, ka no muitas iegūtos līdzekļus izlietās muižnieku un citu kroņa kreditoru prasību mazināšanai⁷⁷⁾.

1668. gadā nemiers ar Lietuvas muitu bija sasniedzis savu augstāko pakāpi. Ģenerālgubernātors Rīgas tirdzniecības ilgstošo stagnāciju, kas bija radusies pēc pirmā ziemeļu kara⁷⁸⁾, sāka uzskatīt par muitu politikas sekām⁷⁹⁾. Komercollēģija šādam viedoklim piekrita, bet, atzīstot, ka bez ienākumiem, ko dod šī muita, nevarēs iztikt, uzdeva ģenerālgubernātoram „pazondēt“, vai nevarētu Lietuvas muitu atvītot ar kādu citu: paaugstināt licenti, vai palielināt uz Rīgas lēsuma karalisko portorija tiesu⁸⁰⁾. Ģenerālgubernātors šo uzdevumu izpildīja spīdoši. Landtagā no neapmierinātiem muižniekiem viņš izkaulēja vienreizēju nodevu kā kompensāciju par muitas atcelšanu⁸¹⁾, bet rīdzniekiem bija jāsamierinās ar jaunās jūras muitas ieviešanu: 1668. g. 8. jūnijā ievēda t. s. karalisko pielikumu (Anlage). Šīs muitas maksātāji vairs nebija austrumu tirgotāji, un tās tarīfs bija veiklāki sastādīts, tā kā muitas pārcelšanas jautājums atrisinājās Rīgas tirgotājiem daudz pieņemamākā veidā. To panāca, šo muitu vienmērīgāk izdalot importa un eksporta preču starpā. Citiem vārdiem, jaunā muita nebija nekas

⁷⁴⁾ KA Tull och Accis — Riga före 1720.

⁷⁵⁾ Turpat.

⁷⁶⁾ RA Östern. avd. Kommerskoll. registr. 24. I. 1661.

⁷⁷⁾ Turpat, 1. X. 1661.

⁷⁸⁾ Izveduma Rīgas labības tirdzniecība 17. g. s. IMM, 1936. 188. lpp.

Sk. autora Rīgas labības tirdzniecība 17. g. s. IMM, 1936. 188. lpp.

⁷⁹⁾ RA Östern. avd. Kommerskoll. registr. 28. II 1668.

⁸⁰⁾ Turpat.

⁸¹⁾ Sk. 199. lpp.

cits, kā licentes paaugstinājums. Sākumā pielikums gan bija domāts tikai kā pārejas laika muiža, bet tā palika visu 17. g. s.

Lietuvas muižas un pielikuma kvote bija šāda⁸²⁾:

	ap 1659			1661.g. 24. jūl.— 1664.g. 7. nov.			Pēc 1664. g. 7. nov.			Pielikums	
	floreņi	graši	šiliņi	floreņi	graši	šiliņi	floreņi	graši	šiliņi	vecdāld.	graši ⁸³⁾
Labība un sēklas											
Kvieši 1 pūrs	0	4	0	0	4	0	0	3	0	0	3 ⁴ / ₅
Rudzi un mieži 1 pūrs	0	3	0	0	2	4	0	2	0	0	2
Auzas	0	2	4	0	2	0	0	1	0	0	1
Linsekļas 1 muca	0	10	0	0	10	0	0	10	0	0	15
Šķiedraugi											
Kaņepāji 1 birkavs	4	0	0	3	0	0	1	24	0	0	22 ¹ / ₂
Paskaņi	2	0	0	1	20	0	1	24	0	0	15
Lietuvas līni	3	0	0	2	15	0	1	21	0	0	15
Vidzemes līni	.	.	.	1	20	0	1	6	0	0	15

Mums vēl nav noteikti zināmi vekseļu kursi Rīgā starp vecdālderī un poļu florinu (guldeni), bet Lietuvas muižas kvotes (izteiktu florinos un grašos) salīdzināšanu ar pielikuma kvoti (izteiktu vecdālderī un grašos) atvieglo apstākļi, ka abām naudās sugām graši ir gandrīz vienvērtīgi. Kā redzam no augšējās tabulas, Lietuvas muižu pakāpeniski pazemināja, bet karaliskais pielikums bija vēl zemāks, izņemot par labību, kas palika uz tā paša līmeņa vai nedaudz augstāk.

Pielikumu sākumā iekasēja karolīnos un vērdiņos, bet tikai sākot ar 1693. gadu Alberta dālderī. Pārskatā par šīs muižas ienākumiem pārlēsums vecdālderī izdarīts ejot atpakaļ no pārlēsuma grāmatošanai uz zviedru dālderī sudraba naudā⁸³⁾.

Lietuvas muižas tīrais ienākums Rīgā.

1656.	36.865	1661.	32.088	1665.	24.453
1658.	40.250	1662.	34.459	1666.	23.868
1659.	26.824	1663.	42.679	1667.	23.626
1660.	34.887	1664.	40.332	1668.	12.133

1669. gadā iekasēja atlikušos namnieku parādus: 398 vecdālderī.

⁸²⁾ Sastādīts pēc KA 1661. m. fl. ār Tulltaxor af Östersjöprov.

⁸³⁾ 1681. gadā, vecdālderī aplēšot karolīnos, lāžs bija 14²/₇% (sk. KA Nr. 215 Marckgang o, myntval.). Tāda pat starpība iznāk, lietājot augšā minēto pārlēsuma metodi. Par turpmākiem gadiem šāda kontrole nav izdarīta.

Karaliskā pielikuma tīrais ienākums Rīgā.

Faktiskais karolīnos un vērdiņos saņemtais tīrais ienākums, kur summa atšķirās un bija noskaidrojama, uzrādīta piezīmēs.

Gads	Vecdālderī	Gads	Vecdālderī	Gads	Vecdālderī
1668.	10.432	1677.	27.484	1687.	43.209 ⁸⁶⁾
1669.	24.141	1678.	22.503	1688.	43.873 ⁸⁷⁾
1670.	21.152	1679.	41.047	1689.	37.143 ⁸⁸⁾
1671.	23.276	1680.	40.731	1690.	38.948 ⁸⁹⁾
1672.	19.433	1681.	43.782	1691.	42.721 ⁹⁰⁾
1673.	26.000	1682.	50.727	1692.	46.056
1674.	33.836	1683.	54.554 ⁸⁴⁾	1693.	59.940 ⁹¹⁾
1675.	29.691	1684.	39.986	1694.	72.571
1676.	31.635	1685.	44.081 ⁸⁵⁾	1696.	41.443

Rīgas naudas kaltuve.

Karaliene Kristīna, meklējot ienākumu avotus, sāka ekspluatēt arī naudas kalšanas regāliju Rīgā. Pašai Rīgas pilsētai naudas kalšanas tiesības konstatējamas jau 15. g. s. sākumā⁹²⁾. Poļu laikos Rīgas pilsētai kalšanas tiesības deva Stefana Batorija 1582. g. privilēģija, bet 1593. g. Sigismunds Rīgai piešķīra vienīgās kalšanas tiesības. 1621. g. 25. septembrī Gustavs II Ādolfs, apstiprinot Rīgas privilēģijas, Rīgai atstāja arī naudas kalšanas tiesības⁹³⁾. Rīgas naudas kaltuve darbojās ar labiem panākumiem, un valdībai nāca zināms, ka kaltuve dod visai lielu peļņu. Rīgas rāte gan centās pierādīt pretējo, bet 1644. g. 20. maijā karaliene Kristīna parakstīja rīkojumu, kas uzdeva bijušam Elbingas naudas meistaram Marselim Filipsonam iekārtot Rīgā kroņa naudas kaltuvi.⁹⁴⁾ Rīgas pilsēta nevien bažījās par savu peļņu, bet baidījās arī no inflācijas⁹⁵⁾. Rīgas rātes sūtnis Stokholmā pilsētas iebildumu dēļ vairākkārt izlūdzās karalienes rezolūciju, bet viņa ar to nesteidzās. Jau 1645. gada janvārī Rīgas rātes kungi varēja aplūkot jauno Rīgas naudu. Nebija līdzējuši nedz rātes protesti galmā, nedz rātes „pasīvā pretošanās“: brīdinājumi namniekiem ielaisties ar Marseli Filipsonu jebkādās darīšanās, aizliegumi amatniekiem strādāt jaunajā kaltuvē un centieni uzpirkt visu sudrabu. Gubernātoram rāte taisnojās, ka to visu esot darījusi tamdēļ, ka nevarējusi sagaidīt karalienes atbildi⁹⁶⁾, jo nevarot taču pielaiest otras kaltuves atvēr-

⁸⁴⁾ Saņemts Alberta dālderis 49.809, karolīnos 5.422 dālderī.

⁸⁵⁾ Karolīnos un vērdiņos 50.378 dālderī.

⁸⁶⁾ Karolīnos 43.209 dālderī.

⁸⁷⁾ Karolīnos 47.504 dālderī.

⁸⁸⁾ Karolīnos 40.218.

⁸⁹⁾ Karolīnos 41.545.

⁹⁰⁾ Karolīnos 45.569.

⁹¹⁾ Alberta dālderis 59.385, karolīnos 592 dālderī.

⁹²⁾ R. Šnore, Senā Rīgas nauda, Senatne un māksla. 1936. III, 80. lpp.

⁹³⁾ Autora Uksenšernas Vidzemes muižas saimniecības grāmatas Rīgā, 1935. 120. un sek. lpp.

⁹⁴⁾ RA Livonica Vol. 224, vairāki noraksti arī RVA, starp tiem V, 13. 11.

⁹⁵⁾ Rātes 1644. g. 4. jūlija raksts, RVA V, 13, 19.

⁹⁶⁾ RVA V, 13, 19, 1645. g. 8. janv.

šanu, ko varbūt pēc tam nemaz neatļaus! Šī epizode raksturo lielo rātes opozīciju pret jauno valdības pasākumu. Rāte bija pat ar mieru piekrist licentes paaugstinājumam, lai tikai viņai atstāj vienīgās kalšanas tiesības. Ģenerālgubernātors priekšlikumam piekrita, bet karaliene līgumu neratificēja⁹⁷⁾.

1647. gadā valdība iznomāja kaltuvi Marselim Filipsonam un Heinricham Jēgeram. Šinī pašā gadā pilsēta nosūtīja uz Stokholmu delegāciju ar uzdevumu panākt karaliskās naudas kaltuves likvidāciju. Rātes pūlēm arī šoreiz nebija panākumu. Rātes bažas par inflāciju tomēr izrādījās pareizas, un karalienei vairākkārt nācās uz laiku pārtraukt naudas kalšanu kā Rīgas pilsētās, tā Rīgas kroņa naudas kaltuvē. 1648. gadā uz laiku pārtrauca šiliņu kalšanu, bet turpināja kalt vērdivus⁹⁸⁾. 1650. gadā pēc rātes sūdzības, ka Vidzemes un kaimiņu zemes esot pārpildītas ar sīknaudu, karaliene deva rīkojumu valsts kaltuvei pārtraukt darbus. Pati pilsēta tomēr esot naudu izkalusi dubultā vairumā.

Abās kaltuvēs naudu kala pa lielāki tiesai pēc poļu naudas noteikumiem. Tā kā Polijā visu laiku naudu pasliktināja, Rīgā kaltā nauda, kas bija nedaudz labāka, lielā vairumā plūda uz Poliju kā prece, kur to pārkala. Tā arī jau 1651. gadā iestājās liels pieprasījums pēc sīkās naudas, un abas kaltuves atkal atjaunoja darbību. Bet aina drīz mainījās, un 1655. gadā poļu un zviedru kara laikā Vidzemē no Lietuvas sīkā nauda sāka plūst atpakaļ, radot 13—14% disažiju⁹⁹⁾. Disažija laikmetiem samazinājās, bet visumā turpināja augt, sevišķi pēc tam, kad Polija savas robežas slēdza šai naudai. Naudas kursa krišanu paātrināja plašā naudas viltošanas kustība. Naudas viltošanā piedalījās arī Rīgas rātes kungi Ansis Drelings un Lorencs Cimmermanis¹⁰⁰⁾, kas Bērzaunes mežos viltotā naudā izkala vairākus simtus birkavus vara. Stāvoklis beidzot pasliktinājās tādā mērā, ka karaliene Hedviga Eleonora šiliņus 1666. gadā pavisam aizliedza, nosakot, ka kaltuvei visi apgrozībā esošie šiliņi jāizpērk ar kursu: 630 šiliņi par 1 specija dālderī. Tā kā brīvā tirdzniecībā šiliņi bija augstāk vērtēti, tad rīkojums palika bez panākumiem.

Fiska ienākums no kaltuves svārstījās nevien atkarībā no tā, kā izveidojās kaltajām naudām tirgus (kā redzējām, kaltā nauda bija pa lielāki tiesai tikai prece), bet kaltuves ienākumus kronis bieži vien cedēja dažādiem kroņa kreditoriem viņu prasību apmierināšanai. Piemēram, Rīgas namnieki Statijs Šteins un Jēkabs Bekeris kronim kara laikā bija aizdevuši naudu, par to viņiem bija piespriestas dažādas privilēģijas un regāliju ekspluatēšana, citu starpā arī zināma tiesa uz kaltuves peļņas. Tomēr 1669. gadā komerc-kollēģija konstatē¹⁰¹⁾, ka kaltuves ienākumi iekļāti jau citām personām. Šis apstāklis, ka kaltuves ienākumus iekļāja kreditoriem un tādā gadījumā vairs neuzrādīja virsgrāmatā, mums neatļauj iz-

⁹⁷⁾ RVA, V 13, 17.

⁹⁸⁾ RVA, V 13, 17, karalienes 1648. g. 19. apr. raksts.

⁹⁹⁾ RVA, V 13, 11, Valor der Muntze.

¹⁰⁰⁾ RVA, V 13, U. Eenfaldigh Deduction sapt underdånigt... förslag.

¹⁰¹⁾ RA Östern. avd. Kommerskoll. reg. 30. VI. 1669.

darīt retrospektīvu slēdzienu par valsts kaltuves izkaltās naudas daudzumu.

Kaltuve deva fiskam šādu peļņu:

Gads	Vecdāldeři	Gads	Vecdāldeři	Gads	Vecdāldeři
1645.	1.901	1652.	15.000	1662.	12.000
1647.	4.410	1653.	23.336	1663.	21.192
1648.	13.884	1656.	8.916	1664.	—
1649.	12.084	1658.	296	1665.	500
1650.	7.286	1659.	—	1669.	24
1651.	10.503	1661.	20.393	1671.	235

Redukcijas ienākumi.

Zviedri pēc Vidzemes iekarošanas pārņēma okupācijas kara-spēka apsaimniekošanā visas muižas, kuŗu īpašnieki bija aizgājuši līdz poļiem¹⁰²⁾. Gustava II Ādolda aicināti daļa bijušo īpašnieku gan vēlāk atgriezās un turpināja saimniekot savās muižās, bet lielākā daļa muižu palika kroņa ricībā kā „kaducētās“ muižas. Tanī skaitā ļoti ievērojamas platības bija agrākās publiski tiesiskās domēnes, t. s. poļu laiku starostejas un bīskapijas. Kaducētās muižas Gustavs II Ādolfs izlēpoja pēc Norköpingas noteikumiem. Uz to mudināja gan karaļa un kanclera Uksenšernas teorētiskais ieskats, ka privātās rokās muižas tautsaimnieciski daudz labāk atmaksājas nekā kroņa pārvaldīšanā, gan daudz svarīgākā praktiskā vajadzība atalgot un ieinteresēt jaunās provinces paturēšanā tos, kam bija nopelni šīs provinces iekarošanā un pārvaldes organizēšanā. Tā izskaidrojams, ka 1680. gadā zviedru muižniecības rokās bija apmēram puse no visa Vidzemes arķlu skaita, kamēr agrākai Vidzemes muižniecībai tikai trešdaļa¹⁰³⁾, bet kronim pašam pavisam mazs arķlu skaits.

1633. gadā kronis guva ienākumus no šādām domēnēm: Daugavgrīvas un Spilves pļavām 859 vecdāldeŗus, Kokneses — 2514 vecdāldeŗu, Tēŗveres muižas (Techelfehr, ig. Tähtvere mōis) 3749 vecdāldeŗus, Rādi (Rādshof, ig. Raadi mōis) 2084 vecdāldeŗus. 1636. gadā bez tam vēl Dole deva 1657 vecdāldeŗus, 1638. gadā iznomātā lašu zveja Baldonē deva 100 vecdāldeŗus. Protams, ka šie ienākumi no domēnēm ik gadus bija citādi atkarībā no zemnieku kunga tiesas maksājumiem, ražas iznākuma un raŗojumu cenām. Skaidrais atlikums virsrāmatās uzrādīts šāds: 1633. — 9206 vecdāld., 1636. — 9258 vd., 1638. — 2709 vd., 1640. — 338 vd. Kaut gan jau Gustavs II Ādolfs bija deklarējis, ka iekarotām provincēm pašām sevi jāuztur, tomēr šo principu nedz viņam pašam,

¹⁰²⁾ RA Livonica glabājas lielā skaitā šo muižu saimniecības grāmatas.

¹⁰³⁾ Zviedrijas lielmuižniekiem 47,75%, Zviedrijas bruņniecības solā introducediem sīkiem muižniekiem 12,00%, īstiem Vidzemes muižniekiem 33,21%, mācītāju muižām 0,51%, karalienes atraitnes ķīlu muižām (Piebalga u. c.) 1,93%, pilsētu muižām 2,19%, kroņa muižām 1,41%, nezināms 1,00%. Sk. J. Vasar, 'Die grosse livländische Güterreduktion, Tartu 1931. 374. lpp.

nedz viņa pēcnācējiem neizdevās realizēt, iekams valdības grožus nesapņēma Kārlis XI. Vidzemes deficīts vienmēr bija īsti prāvs, bet pēc pirmā ziemeļu kara tas vēl pieauga ienākumu samazināšanās un pastiprinātās bruņošanās dēļ. 1662. gadā valsts padome, apspriežot Vidzemes budžetu, konstatēja 174.000 zviedru sudraba dālderu lielu deficitu¹⁰⁴). 1680. gadā konstatējam deficitu 159.000 sudr. dālderu apmērā. Naturālo nodevu garnizona vajadzībām nepietika, un trūkstošā labība valdībai bija jāpiepērk klāt. Visa valsts saimniecība Zviedrijā, kā arī citur l'ancien régime laikā, bija nesistēmatiska palīglīdzekļu meklēšana, kur visai iecienīti finanču saglabāšanas paņēmieni bija algu neizmaksāšana ierēdņiem, uzņemto saistību nepildīšana un aizdevumu meklēšana iekšzemē un ārzemēs. (Ar kādiem panākumiem šos līdzekļus lietāja Vidzemē, redzams no pārskata 64. un sek. lpp.). Tāds pat pagaidu līdzeklis bija Gustava II Ādofa iesāktā, Kristīnas aizbildņu valdības turpinātā un pašas Kristīnas līdz augstākai pakāpei kāpinātā akcija, kas Zviedrijas kroņa zemniekus un nodokļu zemniekus pārvērta par muižnieku zemniekiem (frälseköpen). Arī reakcija pret šo akciju — redukcija savā pirmā 17. g. s. izveidojumā — bija tikai pagaidu līdzeklis. 1655. gadā riksdags nolēma visus muižnieku ienākumus, ko tie bija guvuši no agrākām donācijām, aplikt ar nodokli 25% apmērā. Šo t. s. ceturtdaļas redukciju izdarīja visai gausi kā valsti, tā Vidzemē, kur to attiecināja uz zviedru lielmuižniekiem. Laikā no 1666. gada līdz 1674. gadam Vidzemes ienākumos no ceturtdaļas redukcijas uzņēma 883 dāld. sudr. naudā. Daudz labāki panākumi bija zviedru lielmuižniekiem uzliktam „pusrentes“ maksājumam sākot ar 1677. gadu, ko raksturojam 82. lpp. Radikāli atrisināja redukcijas jautājumu un ar to nokārtoja kā visas Zviedrijas, tā Vidzemes finanses Kārlis XI. Kamēr Zviedrijā lielā redukcija finanses saglāba ar to, ka reducēto zemnieku naturālās nodevas izlietāja kara spēka apgādāšanai, radot t. s. militāro iedalījumu (indelningsverket), t. i. panāca izdevumu samazināšanu, Vidzemē reducētās muižas pārvērta par kroņa domēnēm. Šīs domēnes iznomājot, kronis ievērojami palielināja savus ienākumus naudā un graudā. Kara spēka vajadzībām labības vairs nepietrūka, kā redzējam 1680. gadā, bet radās vēl prāvs atlikums pārdošanai vai disponēšanai citos valsts novados. Ja redukcija Zviedrijā samazināja fiska izdevumus, tad Vidzemē virziens bija pretējs — redukcija palielināja fiska ienākumus. Zviedrijā redukcija nozīmēja atgriešanos no naudas saimniecības uz naturālo saimniecību¹⁰⁵). Par Vidzemi to nevaram teikt. Reducēta Vidzemē turpinājās visus zviedru laikus. Vispirms (1681. g.) reducēja zviedru lielmuižnieku Vidzemes muižas, kas pirms donācijas bijušas publiski tiesisks īpašums: virsbīskapa, bīskapu, ordeņa muižas un poļu laika starostejas; pēc tam. visas pārējās muižas, kas nebija dāvinātas vai titulo legítimo iegūtas jau vācu un poļu laikos. Reducētās muižas sadalījās vairākās kategorijās: 1) kroņa muižas, kuŗas iznomāja (parastī bijušiem īpašniekiem) pret

¹⁰⁴) Juhan Vasar. Die grosse livländische Güterreduktion. 15. lpp.

¹⁰⁵) E. Heckscher, *Ekonomi och Historia*, Stockholm, 1922. 93. un sek. lpp.

noteiktu gada nomu naudā un graudā, nomnieks uzņēmās visu risku, izņemot kara gadījumu un mēra laiku zaudējumus; 2) terciālās muižas, t. i. visas muižas, kas ienesa ne vairāk par 1500 dālderiem, atstāja mūžīgā dzimtsnomā to bijušiem īpašniekiem, atlaižot no nomas trešo daļu; 3) žēlastības muižas bija atstātas bijušiem īpašniekiem uz 10 gadiem; 4) mūža žēlastības muižas bija atstātas bijušiem īpašniekiem līdz mūža beigām. 1700. gadā Vidzemes latviešu daļā dažādām muižu katēgorijām bija šāds arklu skaits¹⁰⁶⁾:

	Rīgas apriņķi	Cesu apriņķi
Privātās muižas	534 ¹ / ₂	221 ² / ₃
Mūža žēlastības muižas ¹⁰⁷⁾	49 ¹ / ₄	69 ³ / ₈
Terciālās muižas	241 ⁹ / ₈	140 ⁷ / ₈
Žēlastības muižas	11	85
Kroņa muižas	660 ³ / ₈	1013 ¹ / ₁₂
Kopā	1469³/₄	1530

Visas domēnes pārvaldīja ģenerālgubernātoram pakļautais domēņu valdes priekšnieks, bet saimnieciskus pārlēsumus izdarīja karaliskais oikonomijas kantoris Tērbatā¹⁰⁸⁾.

Muižu nomas aprēķinos dēbetā skaitīja šādus ienākumus: 1) ienākumus no muižas laukiem pēc lauku uzmērījuma un sadalījuma 4 grados, tāpat atmatas un mežu zemi; 2) ienākumus no dzirnavām, kas strādāja peļņai; 3) krogu renti; 4) ienākumus par pārdotu sienu, varbūtējus ienākumus no valsts mežiem; 5) kalķu, ķieģeļu un pelnu cepļu ienākumus; 6) ienākumus no lašu zvejas, ja tā notiek ar ārkārtējām kļaušām; 7) pārceltuvju un gadu tirgu maksas; 8) zemnieku kunga tiesu un kroņa tiesu, kas normētas saskaņā ar lielo kadastru un aplēstas naudā pēc noteiktas takses; 9) brīvzemnieku maksājumus; 10) kļaušu darba pārpalikumu, ja muižai pakļauto zemnieku arklu kļaušu pienākums pārsniedza muižai piedalīto kļaušnieku skaitu. No šiem ienākumiem kredīta atskaitīja: 1) valsts nodokļus — staciņu, jātnieku dienesta izdevumus, vēlāk arī armijas uzturu; 2) muižkunga algu un deputātus, ar šo summu parasti izdevumus noapaļoja, lai muižas noma iznāktu apaļos skaitļos; 3) nodevas mācītājiem, ķesterim un skolotājam; 4) četrus procentus atvilkumu no zemnieku nodevām, lai segtu varbūtējos zaudējumus, zemniekiem paliekot parādā kunga tiesu; 5) kļaušu darba iztrūkumu no normā paredzētā, izdevumus par muižas algādžiem un zirgiem. Terciālām muižām par labu no dēbeta un kredīta starpības pēc šī aprēķina atlauda vēl trešo daļu.¹⁰⁹⁾ Pā-

¹⁰⁶⁾ KA Līfl. Lettiska districtens haketalsbok 1708. (Nr. 896.)

¹⁰⁷⁾ Literātūrā parasti neatšķir šo muižu katēgoriju no žēlastības muižām.

¹⁰⁸⁾ A. Švābe, Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā, Rīgā, 1930. g. 104. lpp.

¹⁰⁹⁾ Par nomas aprēķinu, lielo kadastru ražojumu taksēm u. c. redukcijas saimnieciskiem un tiesiskiem jautājumiem plašāki sk. A. Švābes l. c. 106. un sek. lpp.

rējām muižām arī izdarīja vēl dažādus atskaitījumus par labu nomniekiem. Nomnieka peļņa no muižām pa lielākai tiesai bija cenu starpība starp nomas līguma dēbetā ieskaitīto zemnieku kunga tiesas un citu ražojumu taksēm par patieso tirgus cenu. Bez tam klaušu darbs bija notaksēts zemāk, nekā to izvērtēja, klaušiniekus darbinot muižu laukos. Šī peļņa bija pietiekoša, lai vienmēr būtu interesenti, kas vēlējās nomāt kroņa muižas, un lai redukcijas maksājumi ienāktu samērā labi.

Maksājumus kārtoja gan naudā, gan graudā atkarībā no līguma. Nomniekam, kā redzējām, bija izdevīgāki maksāt naudā, tā kā redukciju Vidzemē nebūt nevar uzskatīt par atgriešanos pie naturālās saimniecības, kā tas bija Zviedrijā.

Redukcija pirmos desmit gados fiskam deva šādus ienākumus:

Vidzemes muižu redukcijas ienākumi.

Gads	Bija paredzēts saņemt			Nomnieku parādi		
	rudzus un miežus	auzas	Vecdāleņi	rudzi un mieži	auzas	Vecdāleņi
	m u c a s					
1681.	5775	50	85 025			
1682.	17663	50	67 180			
1683.	25495	50	77 715	9081	126	3 200
1684.	19020	25	88 224	5212	126	488
1685.	29131		110 881	4637	126	1 500
1686.				7011	126	2 150
1687.	27375	31	114 038	2225	126	2 801
1688.	27511	154	148 490	3374	125	37 703
1689.	26243		144 550	4212	125	28 953

faktiski saņemts:

Gads	rudzi un mieži	auzas	Vecdāleņi
1684.	22889	25	90 936
1685.	29706		109 869
1687.	32161	31	113 387
1688.	26362	154	113 588
1689.	25406		153 300
1690.	13334	176	112 816

Turpmākos gados redukcijas ienākumus virsgrāmatā un žurnālā vairs nespecificē, cik saņemts graudā un cik naudā. Bez tam redukcijas ienākumu grāmatošanas kārtībā izdara pārmaiņas. Piemēram, Vidzemes latviešu apgabalā redukcijas ienākums par 1693. gadu iegrāmatots šādi:¹¹⁰⁾

¹¹⁰⁾ EKA LRKKA, XXII. 58.

Debets	dālderņ sudr. nauda	Kredits	dālderņ sudr. nauda
parādi	26 831 : 12	atlaists par mūža	
jāsaņem sask. ar		žēlast. muižām	21 238 : 22
ligumiem	206 494 : 9	atlaists terciā-	
staciņš	58 220 : 24	lām muižām .	10 440 : 2
armijas uzturs	21 290 : 25	maksājumi māci-	
pārmaksas	4 863 : 25	tājiem	3 241 : 1
		atlaists par po-	
		stažām	295 : 21
		atlaistas 4% pēc	
		ligumiem	2 716 : 13
		maksājumi muiž-	
		kungiem	15 920 : 16
		dažādi atlaid.	3 602 : 7
		jātnieku dienesta	
		izdevumi	4 854 :
		izdevumi Pālena	
		pulka uzturam	14 779 : 17
		norakstījumi	9 034 : 12
		nodotais staciņš	24 308 : 8
		parādi	58 220 : 24
		Saņemtā vērtība	
		pēc taksēs	149 049 : 16
	<u>317 700 : 31</u>		<u>317 700 : 31</u>

Šis piemērs rāda, ka bez dziļākas interpretācijas grāmatvedības skaitļus nevar izlietāt, lai raksturotu redukcijas finansiālos rezultātus.¹¹¹⁾ Bet šāda interpretācija būs iespējama tikai tad, kad būs atrastas palīgrāmatas. Minētais piemērs ir arī laba illūstrācija, kāda attiecībā bija viens pret otru dažādie nomas līgumu pārļēsumu posteņi. Skaitļi gan dod tikai vispārēju nojēgumu, jo vairākos posteņos slēpjas arī labība par patvaļīgi pieņemtām, turklāt dažādām taksēm, kuŗu samēru pret visu summu nezinām.¹¹²⁾

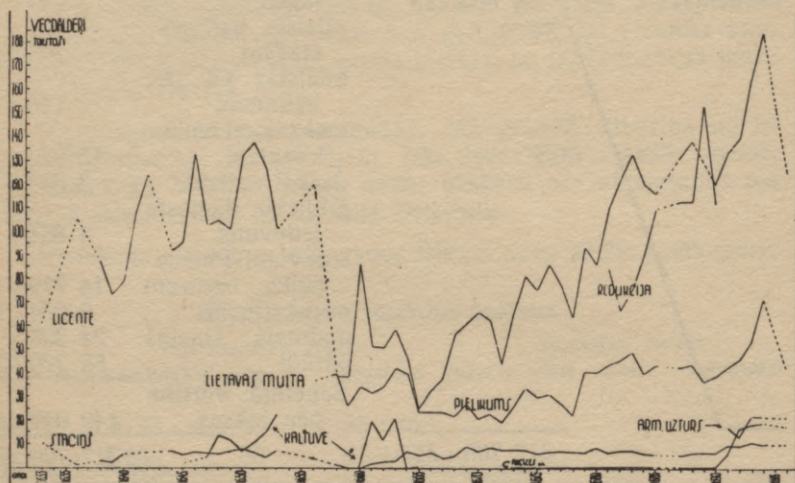
Reizē ar redukciju Kārlis XI bija paredzējis ievest arī Vidzemē kaut ko līdzīgu zviedru militāram iedalījumam, kas tur bija īstais redukcijas iemesls. 1686. gada landtagā ģenerālgubernators proponēja jau agrāk pārrunāto kaŗavīru kolonizēšanu Vidzemē.¹¹³⁾

¹¹¹⁾ Visērtāk rīkojas Tranzē — Rozeneks. Viņš vienkārši saskaita Vidzemes latviešu apgabala un Igaunijas apgabala redukcijas lēsumu slēguma summas un rezultātā konstatē, ka redukcija devusi 543.000 dālderu sudraba naudā (Gutsherr und Bauer 81. lpp.), t. i. otrtik daudz nekā patiesi. Protams, ka redukcijas novērtējums tad iznāk pavisam citāds. Šo pašu kļūdu izdaria arī vācū zviedru pētnieku: Karlsons, Hameršelds, Eriksons, Venbergs, Notbeks u. c. Pirmais uz šo kļūdu norādīja O. Līvs (Die wirtschaftliche Lage des Estnischen Gebietes, 103. lpp.). 1935. gadā.

¹¹²⁾ Vidzemes, Igaunijas un Sāmsalas reducēto muižu devumu fiskam 1690.—1699. gados min. O. Līvs darbā Die wirtschaftliche Lage des Estnischen Gebietes am Ausgang des XVII Jahrhunderts Tartu, 1935, 106. lpp., bet viņš arī turpat piezīmē, kā patiesībā ienākumi bijuši mazāki.

¹¹³⁾ G. Schirren, Die Recesses der livländischen Landtage 1681—1711, Dorpat 1865. 72. lpp.

Ierosināja katram jātniekam dot mazu zemes gabalu, kur viņš varētu iekārtot saimniecību. Landtags šo ierosinājumu noraidīja, motivējot, ka kolonisti, dzīvodami izkaisīti un nodarbinot zirgus lauksaimniecībā vai iznomājot zemniekiem, nespēs atvairīt ienaidnieka uzbrukumus.¹¹⁴⁾ 1687. gadā landtags pat lūdza zemi atbrīvot no

Fiska galvenie naudas ienākumi Vidzemē
(neatkarīgas rindas).

lielā kaŗaspēka uzturēšanas.¹¹⁵⁾ Ģenerālgubernātors uz to nemaz neatbildēja. Paredzēto kaŗavīru kolonizēšanu gan nereālizēja, bet totiesu sākumā ārkārtējā kontribūcija armijas uzturam kļuva par pastāvīgu nodokli. Šo nodokli ievest izdevās samērā viegli, paredzot maksājumus reducēto muižu nomas līgumos un iekasējot arī no pārējām muižām. Nodoklis bija sadalīts tā, ka kaŗavīri, kas bija novietoti muižās, saņēma uzturu un naudu no šīm muižām, bet pārējās maksāja nastas vienmērīgai sadalīšanai rentejā attiecīgo nodokli.

Nodoklis deva šādus ienākumus:

Armijas uztura ienākumi.

Gads	Vecdālerī	Gads	Vecdālerī	Gads	Vecdālerī
1691.	17.465	1693.	21.889	1696.	21.819
1692.	13.623	1694.	21.800		

Kā resecos, tā virsgrāmatā šo nodokli sākumā apzīmē par „Pālena pulka uzturu“.

¹¹⁴⁾ Turpat, 78. lpp.

¹¹⁵⁾ Turpat, 96. lpp.

Ārkārtējie nodokļi.

Ārkārtējos nodokļus uzlika gan kronis, gan arī tos uzņēmās valdības mudināta kārtu pārstāvniecība (landtags). Šos nodokļus parasti maksāja zemnieki. Atsevišķos gadījumos ārkārtējos nodokļus maksāja arī pilsētas un, kaut gan muižnieki no nodokļiem principā bija brīvi, arī pēdējie. Ārkārtējos nodokļus ņēma kādas sevišķas (parasti militāras) vajadzības segšanai, uz ko norāda visbiežāk lietātais šādu nodokļu zviedriskais apzīmējums „Hjälp“.¹¹⁶⁾ Vēl šos nodokļus apzīmē par kontribūcijām vai atvērējumiem (Bewilningen). 1629. gadā Uksenšernas muižās zemniekiem jāmaksā sevišķs nodoklis artilērijas iegādei un izdevumiem, t. s. artilērijas palīdzību „Archely Hjälpen“: 7 zviedru dālderī no arkla. Nodokli varēja arī atvietot ar labību. Artilērijas palīdzību Uksenšernas muižās ņēma arī 1634. gadā.¹¹⁷⁾ Vai šos nodokļus ņēma arī pārējā Vidzemē, neizdevās noskaidrot, bet jādōmā, ka ņēma gan. Turpretim 1644. gadā ņēmtā artilērijas zirgu nauda (Arkeliheste Peng) (2 markas no arkla) noteikti attiecās uz visu Vidzemi. Šo nodokli ievāca reizē ar pārējiem staciņa naudā maksājamiem nodokļiem (siena naudu, šķūšu un balķu naudu) un tā nolēsums ietilpst kopējā staciņa lēsē.¹¹⁸⁾

Jau priekš zviedru laikiem muižnieku pienākums bija uzturēt zemes aizsardzībai apbruņotus jātniekus. 1630. gada revīzijas viens nolūks bija nokārtot, lai šis pasākums sadalītos vienmērīgi uz visiem muižniekiem. Tā kā muižnieks savus ienākumus guva no zemniekiem, kas, pirmkārt, maksāja nodevas graudā un naudā, bet, otrkārt, apstrādāja savā maizē muižas laukus, dabīgi, ka šo muižnieku pienākumu sadalīja arī samērā ar muižas zemnieku zemi, tāpat kā tos nodokļus, kurus maksāja zemnieks. Abos gadījumos pamatā bija zemnieku zemes pēdējā revīzijā konstatētais arklu skaits. Saskaņā ar kārtību, kas nodibinājās pēc 1630. gada revīzijas, viens jātnieks bija jātura no ik 15 arkliem. Šī jātnieka karaspēka virsniekus iecēla un algoja valsts. Jātnieku karaspēka organizācijas un citiem izdevumiem reizu reizēm ņēma ārkārtējus nodokļus ar dažādiem nosaukumiem. 1629. gadā ņēma īpašu jātnieku staciņu (Ryttarnes station), kam mūsu literātūrā ieviesies ne visai izdevīgs nosaukums — armijas uzturs.

1639./40. gadā ģenerālgubernātors uzlika jātnieku kontribūciju (Ryttare Contribution): $\frac{1}{3}$ parmisa siena un $\frac{1}{3}$ mucas auzu no arkla. Jādōmā, ka šo nodokli uzlika karagājiena financēšanai pret Bōtu. Arī šī nodokļa nolēsums ietilpst staciņa lēsē,¹¹⁹⁾ bet, izdalot šo atsevišķi, konstatējam, ka nodoklis deva $1280\frac{5}{8}$ mucas auzu un $1247\frac{5}{8}$ parmisa siena.

Jātnieku dienesta labā ievāca arī 1645. gada karalisko subsīdiju. Pēc Kristīnas sekretāra Silveršernas priekšlikuma Cēsu land-

¹¹⁶⁾ Hjälp — apzīmējums zināmiem, sākumā gadījuma nodokļiem vai nodevām noteiktiem mērķiem — Zviedrijas akadēmijas Ordbok över Svenska språket 11. sēj. Lundā, 1932.

¹¹⁷⁾ Autora Uksenšernas Vidzemes muižu grāmatas 77. un sek. lpp.

¹¹⁸⁾ 1643. g. oktōbra landtaga lēmums, A. Richter, Geschichte der ... Ostsee-provinzen II, 2. 19. lpp.

¹¹⁹⁾ EKA LRKka, XXII, 10. (7. un sek. fol.)

tags bija atvēlējis 400 florinu (3 florini — 1 vecdālderis) no ik 15 arkliem.¹²⁰⁾ Šo subsidiju vajadzēja maksāt arī pilsētām: Rīgai 40.000 vecdālderu, Tērbatai 1000 vecdālderu un Valkai 64 vecdālderus. No šī nodokļa ienāca: no Tērbatas apriņķa, ieskaitot Tērbatas pilsētu un Valku, 13.893 vecdāld., no Rīgas, Kokneses, Pērnavas apriņķiem, ieskaitot Pērnavas pilsētu, vajadzēja ienākt 26.416 vecdāld., bet tā kā 1060 vecdālderu maksātāji atvilka par saviem agrākiem izdevumiem kroņa vajadzībām, nodoklis (no šiem apriņķiem) deva 25.356 vecdālderus. Rīgas pilsēta no maksājamiem 40.000 vecdālderiem bija jau izmaksājusi karalienei atraitnei 20.000. tā kā pēc šī nodokļa lēsuma no Rīgas pilsētas ienāca tikai 20.000 vecdālderu.¹²¹⁾ 1646. gadā atkal uzlika šo pašu nodokli, bet ar citu kvoti, proti, no ik 15 arkliem bija jāmaksā 100 vecdālderu, bet Valkai bija jāmaksā 50 vecdālderu un Pērnavai 666²/₃ vecdālderu. 1645. gadā subsidija bija iekasēta no visiem revidētiem staciņa arkliem. Tā kā no staciņa dažas muižas bijušas atsvabinātas, iekasējot 1646. gada subsidiju, šo vairāk iekasēto summu atskaitīja. Pērnavas pilsēta par 30 mučām alus, ko tā bija cēlusi uz steķiem, vērvējot jātniekus grāfam Turnam, atvilka un maksāja mazāk 60 vecdālderu. 1646. gada subsidija pavisam deva 29.000 vecdālderu,¹²²⁾ kamēr 1645. gadā kopā ienāca 59.250 vecdālderu, (pieskaitot Rīgas maksājumu karalienei atraitnei 79.250 vecdālderu). 1648. gadā radās nodoms nodibināt ceturto jātnieku rotu, un landtags rotas apgādāšanai atvēlēja vienu vecdālderu no arkla.¹²³⁾ 1653. gadā Zviedrijā ievēda ipašu vienreizēju bruņošanās nodevu. Vidzemē no ik 15 arkliem šo nodevu maksāja 200 dālderu, sadalot to uz diviem gadiem.¹²⁴⁾ 1654. gadā landtags atvēlēja 2000 uz Vidzemi pārvietoto kareivju uzturēšanai 30.000 vecdālderu, bet pēc ģenerālgubernātorā pieprasījuma šo summu palielināja līdz 9 vecdālderiem no arkla (ieskaitot naturālās nodevas).¹²⁵⁾ 1655. gada maijā landtags atvēlēja 1/2 vecdālderu no arkla artilērijas zirgu iegādei un jātnieku diņesta virsnieku algām — 5. Pirmā ziemeļu kara financēšanai 1656. gadā bija jāmaksā subsidija: 1 1/2 mucas rudzu un tikpat daudz miežu no katra arkla. 1656. gadā kronis ar šo nodokli un iepriekšējo gadu subsidiju parādu saņēma 4955 mucas rudzu, 1943 mucas miežu un 661 vecdālderu naudā. Turpretim nodokļa un parādu neiekasētā daļa 1656. gada beigās bija 12.036 mucas rudzu, 5181 muca miežu un 919 vecdālderu naudā. Ka šo nodokli tik slikti maksāja, to izskaidro kara darbība. 1656. gadā Rīgai uzliek fortifikācijas nodevu 16.000 vecdālderu, bet kopā ar iepriekšējā gada parādu 24.000 vecdālderu. Pirmais ziemeļu karš izpostīja Vidzemi, tā kā par ārkārtēju nodokļu uzlikšanu nebija ko domāt, jo pat kārtējos nodok-

¹²⁰⁾ EKA LRKka, XXII 14. Žurn. Nr. 188, 190, 192 un autora Uksenšernas Vidzemes muižu grāmatas. 78. lpp.

¹²¹⁾ A. Richters, I. c. 19. lpp. apgalvo, ka šis nodoklis ienācis ar lielār grūtībām.

¹²²⁾ EKA LRKka, XXII 15.

¹²³⁾ A. Richter, I. c. 19. lpp.

¹²⁴⁾ Autora. Muižu grāmatas 365. lpp. un A. Richters I. c. 19. lpp.

¹²⁵⁾ A. Richters, turpat.

lus neizdevās iekasēt. Šis karš Rīgas tirdzniecībai bija smagāks pārbaudījums nekā lielais ziemeļu karš.¹²⁶⁾

Jaunu ārkārtēju nodokli sastopam tamdēļ tikai 1664. gadā, kad katram arklam uzlika 1 vecdālderī hofhtiesas vajadzībām (Hoffrättzpengar). No paredzētiem 4265 vecdālderiem iekasēja 1802 vecdāld., pārējo nomaksāja turpmākos gados. 1665. gadā Rīgā saauktais landtags nolemj atļaut ievākt divu jātnieku pulku apgādāšanai „munterings peningerne“ 2 vecdālderus no arkla. Nodoklim no 4247¹/₈ apliekamiem arkliem vajadzēja dot 8496 vecdālderus. 1665. gadā izdevās ievākt 4215 vecdālderu,¹²⁷⁾ bet pārējo pa lielākai tiesai samaksāja nākošajā gadā.

1669. gadā no šī nodokļa, gadu beidzot, bija palikuši nesamaksāti tikai ap 140 vecdālderu.

Kaža kuģu būves atbalstīšanai bija domāts nodoklis, ko saskaņā ar landtaga lēmumu iegrāmatoja 1666. gadā. Šo nodokli sauca par „skiepz byggning hielpen“ un to ņēma 1¹/₂ mucas rudzu (Rīgas striķētā mērā) un tikpat daudz miežu no arkla. Nodoklis bija sadalīts pa trim gadiem, un to iekasēja jau 1664. un 1665. gadā pa vienam pūram rudzu un vienam pūram miežu no arkla.¹²⁸⁾ Ar šo nodokli līdz 1666. gadam bija ienākusi 3671 muca labības, bet 1669. gadā vēl nesamaksātas skaitījās 242 mucas.

1666. gadā landtags atvēlēja sākot ar 1. aprīli līdz miera noslēgšanai ar krieviem ¹/₈ vecdālderu mēnesī no arkla. No šīs kontribūcijas maksātāji atvilka Ārensdorfa jātnieku patērēto, tā kā skaidrā naudā iekasēja 3062 vecdālderus. Tērbata bez tam maksāja 400 vecdālderu, bet Rīga nodeva 30 lastu (1350 pūru) rudzu.

1669. gada kontribūcijas pamats ir cits, nekā līdz šim aprakstītais. Sākot ar 1656. gadu valdība ņēma t. s. Lietuvas muitu, ko vēlāk sauca par zemes muitu (Land Tulln). Šo muitu ierotāji pa daļai uzlika Vidzemes muižniekiem, atvelkot no ražojumu cenām, ko muižnieks pārdeva pilsētā. Uzlikt tālāk zemniekiem muižnieks šo muitu, protams, nevarēja, tamdēļ arī saprotami muižniecības centieni pēc šīs muitas atcelšanas. 1668. gadā landtags arī beidzot panāca, ka valdība apņēmās muitu atcelt, bet valdība par muitas atcelšanu izkaulēja vienreizēju nodokli — kontribūciju 6 pūrus labības no arkla. Pavisam no 4247¹/₈ arkliem vajadzēja ienākt 25.487¹/₂ pūra labības. Faktiski 1669. gadā iekasēja 4902¹/₂ mc. rudzu, 1937³/₄ mc. miežu, bet tā kā daudzos novados labība bija cietusi no salnas, ģenerālgubernātors atļāva 1364 pūrus labības atvietot ar naudu, aplēšot 2 dālderus sudraba naudā par mucu. Naudā par šiem atvietojumiem saņēma 908 vecdālderus.¹²⁹⁾ Patiesībā, atlaižot zemes muitu, valsts nekā nezaudēja, jo tai pašā gadā Rīgā ievēda jaunu muitu, t. s. pielikumu (Anlage). 1669. gada kontribūcijas parāda pusi izdevās iekasēt jau 1670. gadā, bet atlikumu ieka-

¹²⁶⁾ Sk. jūras eksporta indeksu autora rakstā Rīgas labības tirdzniecība 17. gadu simtenī. Izglītības ministrijas mēnešraksts 1936. Nr. 9. 188. lpp.

¹²⁷⁾ EKA LRKKA XXII, 31.

¹²⁸⁾ Uksensērnas muižu grāmatas Tidö archīvā par 1664. un 1665. gadiem. Sal. autora Rīgas kuģniecība zviedru laikos, Izgl. min. mēnešr. 1935. Nr 5/6. 510. lpp.

¹²⁹⁾ EKA LRKKA, XXII, 36.

sēja turpmākos gados. Protams, ka šo nodokli, kā visus graudā maksājamus nodokļus patiesībā maksāja zemnieki.

1674. gadā landtags cietokšņu būvei atļauj ievākt t. s. „Fortifications bewillningen“ — 1 pūru labības no arkla. Apmēram divas trešdaļas iekasēja tanī pašā gadā, bet atlikumu pilnā mērā izdevās ievākt nākošajā 1675. gadā.¹⁹⁰⁾ Ar šo gadu sākas nepārtraukti ārkārtējo nodokļu plūdi, kas turpinājās līdz redukcijai. Katru gadu landtags pieņem un ģenerālgubernātors izsludina kādu jaunu nodokli, vai nu „hielp“, vai „bewillgningen“. 1675. gadā Cēsu landtags, kas sanāca sakarā ar munsturīņu, atļāva t. s. Vidzemes kontribūciju: pa vienai mucai labības ($\frac{1}{2}$ mucas rudzu, $\frac{1}{2}$ mucas miežu) no katra arkla. Rīgas pilsēta arī maksāja šo kontribūciju ar 100 lastiem labības. Nodokli iekasēja pilnā apmērā. 1676. gadā dragūnu uzturēšanai no katra arkla ievāc $\frac{1}{4}$ vecdālderā vai 12 ēres. Šinī pašā gadā uzliek kronēšanas nodokli „Crönings Hielpen“: $1\frac{1}{2}$ mucas labības no arkla. Arī šo nodokli maksāja pilsētas: Rīga — $33.333\frac{1}{3}$ vecdālderā jeb 50.000 dālderu sudraba naudā, Tērbata deva 500 mucu labības, tikpat daudz arī Pērnavā. Šis nodoklis ienāca samērā labi — tek. gadā neiekasēti palika kādi 4%. 1677. gadā landtags atvēl kara nodokli „Krigs Hielpen“. Nodokļa uzlikšanai ir divi katēgorijas muižu. Vienas, t. s. „donation godzen“, maksā „pusrenti“, bet pārējās muižas deva trīs mucas labības no arkla. Šī nodokļa pamatā ir Zviedrijas parlamenta 1675. gada lēmums, kas kara izdevumu segšanai atļāva visu kopš 1604. gada piešķirto muižu pusgada ienākumus, kā ārkārtēju kontribūciju. 1675. un 1676. gadā Vidzemes landtags bija noraidījis lēmuma attiecināšanu arī uz Vidzemi, bet Zviedrijā introducētiem muižniekiem bija jāpilda Zviedrijas riksdaga lēmums,¹⁹¹⁾ kamēr pārējām muižām landtags nosprieda maksāt min. trīs mucas no arkla. Pusrenti maksāja: bijušās Uksensernas muižas Vidzemē (t. s. bīskapija — Valmiera, Burtņieki, Cēsis u. c.), Lugaži, Cesvaine, Vainiži, Sigulda, Rauna un Smiltene, Gaujiena, Alūksne un Gulbene, bet Igaunijas daļā Tarvastu, Karksi, Karitsa, Raine, Pērnavas grāfiste, Tekvere, Kirepe, Repina u. dažas citas mazākas muižas. Pa visām muižām kopā 1677. gadā ievāca 10.090 valsts dāld. naudā, 27.768 mucas miežu un rudzu un 1359 mucas auzu. Turpmākos gados šī nodokļa maksātāju starpā minētas arī Ērgļu, Limbažu, Ikšķiles, Salaspils un Nītaures muižas.

1678. gadā uzliek „bewillgning“: $\frac{1}{4}$ valsts dālderā no arkla. Šis nodoklis bija domāts artilērijas zirgu uzpirkšanai un ienāca pilnā apmērā 1060 vecdālderu. Šinī gadā cauri Vidzemei dodas Somijā un citur vērvētais karaspēks. Kareivjus novieto pie zemniekiem, bet tām muižām, kas no šīm klaušām bija brīvas, nācās maksāt naudā un graudā savu tiesu karaspēka uzturēšanai — „militiens förplängningh“. Šī nodokļa vērtību aplēsa pēc takses 3000 vecdālderu apmērā un to ņēma arī turpmākos gados.

¹⁹⁰⁾ EKA LRkka, XXII, 41, 42.

¹⁹¹⁾ Juhan Vasar, Die grosse livländische Güterreduktion, Tartu 1931. 51. lpp.

1679. gadā ievāc Cēsu landtaga (1678. g.) atļauto armijas uz-
turu: no arkla 2 Alberta dālderus, kopā 8482 Alberta dālderus. Šo
nodokli izlietāja armijas apgādāšanai, kas dodas no Vidzemes uz
Kurzemi. Bez tam dragūnu uzturēšanai ņēma 2 markas no arkla.
Šo nodokļu aplēsumi virsgrāmatā neietilpst. 1679. gadā vēl ņēma
trešo ārkārtējo nodokli, — kontribūciju: 3 mucas labības no arkla.
Pavisam no paredzētām 12.724¹/₈ mucām labības iekasēja 8900 mu-
cu. 1680. gadā ievāc „militien förplägning“. 1681. gadā ievāc 1680.
gadā atļauto nodokli Knoringa pulka uzturam pa vienai mucai labī-
bas no arkla. Ap 22% šī nodokļa tekošā gadā palika neiekasēti,
bet ienāca 2686 mucas labības.¹³²⁾

1681. gada landtagā pēc ģenerālgubernātorā priekšlikuma dot
pienācīgu balvu karalienes kronēšanai,¹³³⁾ landtags atvēlēja 3 pūrus
rudzu no arkla.¹³⁴⁾ Šādā apmērā nodevu ņēma no nereducētām
muižām, kamēr no reducētām muižām tikai divus pūrus, resp. vie-
nu mucu. No saņemtās labības 6749¹/₂ mucas nosūtīja uz Hambur-
gu karalienes Kristīnes rīcībā.¹³⁵⁾

1681. gada landtagā bruņniecība nolēma dot Pālena pulka zir-
gu apgādei no arkla ¹/₂ valsts dālderā. 1681. gada landtagā bru-
niecība arī uzsvēra, ka jau 11 gadus dots no muižām klausu darbs
apcietinājumu celšanai.¹³⁶⁾ 1682. gada landtagā atvēlēja uz laukiem
nometināto jātnieku uzturēšanai ¹/₈ dālderā karolinos no arkla¹³⁷⁾ mē-
nesī. Par šiem maksājumiem ziņas grāmatvedībā neatrodam.
1687. gada landtagā atvēlēja apcietinājumu celšanai „turpmākos
divos gados no arkla 3 pūrus rudzu un 3 pūrus miežu“.¹³⁸⁾ 1688. ga-
dā no šī nodokļa vajadzēja par dzimt-, lēnu, ķīlu, mūža žēlastības un
žēlastības muižām nomaksāt 4 pūrus no arkla, bet ienāca 1659 pūri
rudzu un 1578 pūri miežu, t. i. no apm. 808 arkliem.¹³⁹⁾ 1689. gadā
ievāca pa vienam pūram rudzu un tikpat daudz miežu no arkla,
kopā iegūstot 4371 pūru rudzu un 4320 pūru miežu.¹⁴⁰⁾ 1690. gada
landtagā¹⁴¹⁾ atļauto nodevu fortifikācijai ievāca 1691. gadā 3369 pū-

¹³²⁾ Visi dati un ziņas pēc attiecīga gada virsgrāmatas EKA. Sal. A. Richters l. c. 136. lpp.

¹³³⁾ C. Schirren, Die Recesse der livländischen Landtage 1681—1711. Tērbatā, 1865. 43. lpp.

¹³⁴⁾ Turpat 47. lpp.

¹³⁵⁾ EKA LRKkA XXII, 50, (fol. 4).

¹³⁶⁾ C. Schirren, l. c. 48. lpp.

¹³⁷⁾ C. Schirren, l. c. 49. un 58. lpp.

¹³⁸⁾ C. Schirren, l. c. 93. lpp., kur pareizi minēts, ka nodoklis attiecas uz 1689. un 1690. g. Grāmatvedībā tas atspoguļojas gadu ātrāk, Sakarā ar šo no-
dokli Hastfera vēstule karalim 1687. g. 10. oktobrī (RA Liv. Hastfer till KM 1686—87) apgaismo ģenerālgubernātorā un muižnieku attiecības. Vēstulē Hast-
fers citu starpā raksta: „Weilen sie (t. i. muižnieki) nun so viel raisonnrens ma-
chen, so habe ich sie auch ohne Contribution nicht wollen weggehen lassen, und
dahero ob ich gleich desfalls keinen Befehl von Ew. Kgl. Mt. gehabt, eine Be-
willigung an Gelde zum Fortifications Bau von ihnen zu begehren, Gelegenheit
genommen, damit ihnen auch dadurch die Lust desto mehr vergehen möge oft
nach diesem Landtage zu erfordern.“ Muižnieki naudu gan neatvēlēja, bet la-
bību. Naudas nodokli uz zemniekiem pārceļt nevarēja, bet gaudā maksājamo
gan.

¹³⁹⁾ EKA LRKkA XXII, 55.

¹⁴⁰⁾ EKA LRKkA XII, 107.

¹⁴¹⁾ Pēc Širrena l. c. 132. lpp. Rīgas landtags, pēc ieraksta virsgrāmatā EKA LRKkA XXII, 56, Tērbatas landtags.

rus rudzu un 3384 pūrus miežu, bet 1692. gadā 3598 pūrus rudzu un 3449 pūrus miežu. Šo nodevu maksāja augšā 1688. gadā minētās muižu katēgorijas.

1692. gada landtags solīja apcietinājumu būvei 1693. gadā dot no arkla divas zirdzinieku dienas vai 4 kājnieku dienas,¹⁴²⁾ bet maksājumu naudā vai graudā noraidīja. 1694. gadā redukcijas komisija saņem kā balvu no desmit gadu muižu rentes zināmu daļu. 5% no šīs balvas ieskaita valsts ienākumos (1225 valsts dālderus). 1699. gada konvents pēc gubernatora pieprasījuma samaksāt ārkārtēju kontribūciju trīs lastus labības (rudzus un miežus) no ik 15 arkliem, lūdza atļauju nomaksāt tikai 2 lastus,¹⁴³⁾ bet iekasēja tomēr trīs lastus.¹⁴⁴⁾ Tomēr, kādos apmēros šis nodoklis ienāca, tāpat arī kā saņēma turpmāko gadu ārkārtējās kontribūcijas,¹⁴⁵⁾ par to varēs spriest tikai tad, kad būs apstrādātas Zviedrijas kara arhīva attiecīgās saimniecības grāmatas un attiecīgie norēķini Zviedrijas kamerālā archīvā. Tāpat tad varēs spriest par to, cik lielā mērā apcietinājumu celšanai izlietāts zemnieku klaušu darbs, jo mūsu galvenais avots — Vidzemes grāmatvedības materiāls par to klusē.

Pārējie nodokļi.

Pārējie fiska kārtējie ienākumi no pilsētām Vidzemē bija šādi: Viļakas muižas noma ap 200 vecdālderu gadā, ko ņēma tikai gadu simteņa pirmajā pusē, Rīgas rekognīcija 400 vecdālderu gadā, Rīgas pils akcīze 40—200 vecdālderu (tikai g. s. pirmajā pusē), Tērbatas kontribūcija 166 vecdālderu gadā, Tērbatas akcīze 200—900 vecdālderu gadā, Pērnavas portorijs 95—780 vecdālderu gadā. Par Koknesi 1653. gadā lasām piezīmi, ka portorijs atlaists pilsētas labā. Gadu simteņa vidū gandrīz visu šo nodokļu maksāšana bija pārtraukta, un tikai pēc pirmā ziemeļu kara tos sāk enerģiski iekasēt. Gadu simteņa otrajā pusē Rīgā sāka ņemt īpašu oktroju par krievu tirdzniecības precēm. Kārlis XI dažiem Rīgas namniekiem piešķīra monopōla tiesības par atsevišķām krievu tirdzniecības precēm, par ko šie tirgotāji maksāja muižu — Maskavas, arī Arhanģeļskas oktroju. Šis oktrojs deva ap 500 vecdālderu gadā, un tas pastāvēja laikā no 1678. līdz 1691. gadam. 1692. gadā oktroju pārorganizēja uz citiem pamatiem, un tas deva lielāku ienākumu: 1692. gadā — 1273 vecdālderus, 1693. — 1267 vecdāld., 1694. — 1146 vecdāld., 1696. — 1357 vecdālderus. 1691. gadā grāmatās parādās jauns nodoklis Rīgā — rekognīcijas akcīze. Fiskam šis nodoklis deva 1691. gadā 4451 vecdālderu. 1692. — 14.342 vecdālderus, 1694. — 14.893 vecdālderus, 1696. — 14.112 vecdālderu.

Sliktais finansiālais stāvoklis spieda arī ķerties pie līdzekļa, kas bieži atkārtots vēlākos laikos. Sākot ar 1662. gadu sāka atvilkt no ierēdņu algām par labu fiskam 1%. Šos atvilkumus izda-

¹⁴²⁾ Č. Schirren l. c. 199. lpp. un 208. lpp.

¹⁴³⁾ EKA LRKka XXII. 59.

¹⁴⁴⁾ C. Schirren l. c. 259. lpp.

¹⁴⁵⁾ Turpat 272. lpp.

¹⁴⁶⁾ Turpat 272. lpp., 278., 287. lpp.

rija tikai no civilierēdņu algām, bet, sākot ar 1683. gadu, atvelk no civilierēdņu un virsnieku algām apm. 10% (Tyonde peng.), turpinot arī viena procenta atvilkumu. Šie atvilkumi ienākumos parādīti ar šādiem skaitļiem:

1% atvilkumi no ierēdņu algām.

Gads	Vecdālderī	Gads	Vecdālderī	Gads	Vecdālderī
				1682.	954
1662.	286	1672.	266	1683.	1013
1663.	618	1673.	317	1684.	798
1664.	388	1674.	379	1685.	819.
1665.	293	1675.	237	1687.	825
1666.	382	1676.	241	1688.	913
1667.	270	1677.	218	1691.	1205
1668.	264	1678.	138	1692.	1133
1669.	338	1679.	251	1693.	1321
1670.	356	1680.	251	1694.	1854
1671.	171	1681.	500	1696.	1727

Desmitās tiesas atvilkumi no algām.

1683.	8793	1688.	6970	1692.	4546
1687.	6986	1691.	4656	1693.	315

Šeit pat jāpiemin arī zīmognodeva (Chartae sigillatae), par ko landtags cēla iebildumus, ka tā ieviesta pēc karaļa rīkojuma, neprasot bruņniecības piekrišanu.¹⁴⁷⁾ 1696. gadā zīmognodeva deva 1529 vecdālderus. Ar šo gadu fiska ienākumos parādās arī pasta līdzekļi (Påst medlen). Rīgas un Pērnavas pastmeistari nomaksāja 4075 vecdālderus.

Noslēgums.

Šis pārskats konkrētos faktos un datos, dibinoties uz Vidzemes kamerālo grāmatvedību, rādīja, kā attīstījās Vidzemes finanses zviedru laikos. Fiska ienākumi gadusimteņa sākumā pakāpeniski auga, bet pirmais ziemeļu karš gadu simteņa vidū, ar smago saimniecisko depresiju pēc tam, radīja nepārvaramas grūtības finanču nostabilizēšanā. Atplaukums iestājās tikai lēni. Aina pilnīgi mainījās, kad valsts grožus saņēma Kārlis XI. Šis valdnieks prāta at-rast jaunus ienākumu avotus valsts kasei, tā kā varēja nevien samaksāt savu priekšgājēju parākus, izlabot viņu aplamības, bet vēl atlicināt prāvu atlikumu. Tikai lielais ziemeļu karš iz-tukšoja Kārļa XI uzkrātās rezerves. Šis karš arī pierādī-ja, ka Kārļa XI finanču politika Zviedrijā un viņa radī-tā militārā iedalījuma fiskālā puse bija gan piemērota miera laikam, bet ne kara prasībām. Kārlis XII tamdēļ bija spiests ķer-ties atkal pie agrākiem pagaidu līdzekļiem, lai segtu savu sirojumu izdevumus. Vidzemē sākās nevien muižu restitūcija par aizdevu-

¹⁴⁷⁾ C. Schirren, Reccesse 242. un sek. lpp.

miem, bet arī zemnieki par fiskam piešķirtā aizdevuma interesēm varēja iepirkties līdzīgā stāvoklī, kā zviedru zemnieki ar „skateköpen“ un iegūt savas mājas par dzimtu. Mēs nezinām, kā šī iepirkšanās kustība būtu attīstījusies, ja Vidzeme nebūtu nākusi Krievijas varā. Kaut gan krievi turpināja gandrīz visu zviedru pasākto finanču politiku, šo līniju pārtrauca Vidzemes muižniecība, kas ar krieviem visas Vidzemes vārdā noslēdza padošanās līgumu, kaut gan uz to viņiem nemaz nebija tiesību.¹⁴⁸⁾

---

¹⁴⁸⁾ A. Švābe Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā 118. lpp.

LATVJU ZEMNIEKA BRĪVĪBAS IZREDZES KĀRĻA XI LAIKĀ

Brīvības saule latvju zemniekam pamirdzēja ne vienu vien reizi ilgajos dzimtbūšanas gados, bet nekad tik spoži, kā 17. g. s. otrā pusē, kad Vidzeme bija Zviedrijas sastāvdaļa, bet šis valsts iekārtu ar stingru roku kārtoja Zviedrijas karalis Kārlis XI. Apcerējuma nolūks — rādīt saimniecisko fonu, uz kuŗa norisinājās šie lielie notikumi, latvju zemnieku brīvības izredzes un reālos sasniegumus, kā arī robežas tam, ko vispār varēja sasniegt.

1. Kārļa XI priekšlikums par dzimtbūšanas atcelšanu.

1681. gada 27. aprīlī Zviedrijas karalis Kārlis XI parakstīja dokumentu, kas ir viens no svarīgākiem latvju tautas senākā vēsturē. Tas bija priekšlikums Vidzemes muižniecībai, pirmkārt, zemes drošības labad sarīkot muižu redukciju, otrkārt, zemes apstākļu noskaidrošanai sarīkot revīziju un, treškārt, atcelt Vidzemē dzimtbūšanu.¹

Priekšlikuma trešā panta saturs bija šāds: «Karalis negrib Vidzemes bruņniecībai slēpt, ka viņš apsvēris parašas, kas radušās senos pagānu laikos un kas vēl saglabājušās dažās Zvied-

---

¹ Propozīcijas zviedru oriģināls atrodas VA, Vba 3. d. (karaliskās propozīcijas landtāgam). Vācu tulkojums, kādu to nolasīja landtāgā, iespiests C. Schirren, Die Reccesse der livländischen Landtage 1681.—1711. Dorpat 1865, 19. lp.

rijai pakļautās provincēs, sevišķi Vidzemē un Pomerānijā, proti, ka kungi uzurpējuši par saviem zemniekiem un viņu ģimenēm lielāku un mazāk ierobežotu brīvību un varu, nekā tas savienojams ar kristīgo mīlestību. Karalis tādēļ nevien līcis izteikt Pomerānijas bruņniecībai un muižniecībai savas kristīgās un žēlīgās domas par šādas neierobežotas (muižnieku) brīvības ierobežošanu un nožēlojamās verdzības un dzimtbūšanas atcelšanu, zem kuņas smok tik daudz kristiešu, bet karalis arī savā žēlastībā to pašu nodomājis darīt ar visiem zemniekiem un viņu ģimenēm, kas pieder pie karaļa un kroņa Vidzemes muižām. Tādēļ karalis savā žēlastībā liek bruņniecībai un muižniecībai apsvērt, cik tas būtu labi un kristīgi, ja bruņniecība un muižniecība šim piemēram sekotu un to pieņemtu savās privātās muižās un attiecībā uz saviem zemniekiem. Jāapsvež, ka nevien taisnība un kristīgi, labi tikumi cieš no tā, ka vienu cilvēku pakļauj otra diskrecijai un privātiem afektiem, bet arī, ka tas ir liels kavēklis iedzīvotāju mīlestības un uzticības pieaugumam un ka tas citiem atņem prieku un vēlēšanos tur apmesties, tāpat zemes iedzīvotāju vairumam atņem prieku un cenšanos vēlēties un meklēt to, kas vedis pretī vispārējai zemes labklājībai, jo kamēr viņus apspiež verdzība un dzimtbūšana, viņiem pie tā maz daļas un intereses. Turpretim pavisam citi panākumi taisnībai un vispārējā labuma veicināšanai gaidāmi, tikko reālizētu šo karaļa žēlīgo nodomu.»

Tā bija droša un asa valoda, kas nebaidījās lietas saukt istā vārdā, ar kuņu karalis griezās pie muižniekiem. Karalis savā priekšlikumā nevien nosoda dzimtbūšanu un varu, ko muižnieki piesavinājušies par saviem zemniekiem, nosaucot to par verdzību, bet deklarē arī savu nodomu par dzimtbūšanas atcelšanu savās un kroņa Vidzemes muižās, aicinot muižniekus to pašu darīt arī viņu privātās muižās.

---

² Sk. 2. pielikumu.

Kārļa XI mōtīvi dzimtbūšanas atcelšanai ir nevien tīri humānas dabas, bet viņš min arī politiskus un saimnieciskus argumentus.

Šie pēdējie paskaidrojami tuvāk. Pirmkārt, karalis konstatē, ka dzimtbūšana zemniekiem atņem prieku un vēlēšanos Vidzemē apmesties. Otrkārt, zemes iedzīvotāju vairumam nav intereses šādos dzīves apstākļos rūpēties par visās valsts labklājību.

Doma par to, ka Vidzemē ir pārāk maz iedzīvotāju, zviedru laikos nebūt nav jauna. Gustava II Adolfa nesekmīgais mēģinājums kolonizēt Vidzemi ar somiem³ un Zviedrijas kameras kollēģijas 1653. gada rezolūcija⁴ izsaka to pašu. Un tomēr Kārļa XI domai ir jauna nianse. Kameras kollēģija valsts labklājības pamatu redzēja rūpniecībā nodarbināto iedzīvotāju skaita pieaugumā, jo «katrs (šāds) iedzīvotāju skaita pieaugums vairo karaliskās licentes». Šinī ziņā kameras kollēģijas viedoklis bija tipiski merkantilistisks. Turpretim Kārlis XI bija atsavinājies no maldīgā uzskata, kas nesaprotamā kārtā tik ilgi bija valdījis Zviedrijā⁵, proti, ka rūpniecība un tirdzniecība būtu tautsaimnieciski svarīgākas un nozīmīgākas par zemkopību. Kārlis XI par zemniekiem runā kā par iedzīvotāju vairākumu un tieši šinī kārtā redz valsts labklājības pamatus. Nevar būt šaubu, ka Kārlis XI kā labs Vidzemes apstākļu pazinējs, runājot par «citiem», kam dzimtbūšana atņem prieku un vēlēšanos Vidzemē apmesties, domāja tos zemniekus kaīmiņos, ar kuņiem Vidzemes latviešu zemnieku saistīja kopējas parašas un valoda: kurzemniekus un latgaliešus. Tās jau bija rezerves, kas vienmēr ātri bija aizpildījušas Vidzemes latvju zemnieku rindās kara un mēru sistos robus. Tādēļ, runājot par

³ Autora — Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624.—1654., Rīgā, 1935. 63. un sek. lp.

⁴ RA Ö. avd. Komm. koll. Arkiv, Registratur 1653., 14. XI Instrukcija komercollēģijas asistencpadomniekam Veidenheimam Rīgā.

⁵ Eli F. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia I, Stockholm 1935/36. 287. lp.

Kārļa XI nodomiem Vidzemē, ar pilnām tiesībām varam runāt par latviešu zemnieku (nevien par Vidzemes zemnieku) izredzēm.

Rakstot sava priekšlikuma frazi, ka zemnieki, nebūdami pakļauti dzimtbūšanas žņaugiem, rūpēsies par visas valsts labklājību, karalim, bez šaubām, prātā bija zviedru zemnieki, kas, aktīvi piedaloties valsts politiskā dzīvē, ar saviem pārstāvjiem kā pilntiesīga politiska kārta veica visai svarīgu radošu darbu. Bet arī vispār, runājot par Vidzemes zemnieku nebrīvību, karalim par mērauklu salīdzinājumam būs noderējusi Zviedrijas zemnieku brīvība. Šī iemesla dēļ mums, kaut vispārējos vilcienos, jāraksturo zviedru zemnieku stāvoklis. Zviedrijas zemnieks gan bija brīvs, bet šī brīvība nebūt nebija neierobežota, kā varētu domāt, lietojot vārdu «brīvība» modernā nozīmē. Ar zviedru zemnieku stāvokli jāiepazīstas arī tādēļ, ka tas bija brīvības augstākā pakāpe, ko Vidzemes zemnieks varēja sasniegt vislabvēlīgākajos apstākļos. Protams, tikai brīvību saimnieciskā un tiesiskā ziņā, neskaitot politiskās tiesības, kas pašā Zviedrijā saistījās ar zemnieku brīvību. Par tām nemaz nevarēja būt runa, jo arī Vidzemes muižnieki nebaudīja tādas politiskas tiesības, kādas bija Zviedrijas muižniekiem.

2. Zviedru zemnieku brīvība un latvju nebrīvība.

Laikmetā, kas mūs interesē, Zviedrijas centrālās provincēs bija četrējādas zemnieku kategorijas: nodokļu zemnieki, kroņa zemnieki, muižnieku zemnieki un muižnieku nodokļu zemnieki.⁶ Šo zemnieku stāvoklis atšķīrās nevien tiesiskā, bet arī saimnieciskā ziņā.

Īpašuma tiesības uz savu dzimto ciematu un zemi bija vienīgi nodokļu zemniekiem un pa daļai arī muižnieku nodokļu zemniekiem. Pārējie bija vienīgi zemes nomnieki.

---

⁶ Par šo zemnieku grupu principiālo atšķirību sk. autora Muižu redukcija Zviedrijā LVIŽ. 1. 110. un sek. lp.

Nodokļu zemnieki īpašuma tiesības baudīja vienīgi tik ilgi, kamēr viņi maksāja gada renti un citus nodokļus.⁷ Ja nodokļu zemnieka ciemats bija trīs gadus bijis postaža vai par to nemaksāja nodokļus, to izolīja pagasta tiesā (ting) un uzaicināja nodokļa zemnieku vai viņa radniekus samaksāt nodokļu parādus. Ja neviens uz šo uzaicinājumu neatsaucās, nodokļu zemnieka ciematu ierakstīja zemes grāmatās kā kroņa zemnieka ciematu.⁸ Jaunais kroņa zemnieks, kas šo ciematu uzņēma, parasti baudīja tiesības uz dažiem brīvgadiem. Kroņa zemniekiem arī periodiskās revīzijās ciemata mantalu pieskaņoja zemnieka maksāšanas spējām, kamēr nodokļu zemniekam parasti bija jāmaksā bez kādiem atlaidumiem tas, kas bija ierakstīts zemes grāmatā. Neņēma pat vērā ugunsgrēka gadījumus, un tikai reti, piem., dāņu iebrukuma gadījumā, atkāpās no šī vispārējā noteikuma.⁹

Nodokļu zemnieki varēja cerēt uz kroņa pretimnākšanu vienīgi neražu vai vispārēju plūdu gadījumos, kad nelaime piemeklēja visu pagastu.

Muižnieku nodokļu zemnieku stāvoklis bija sliktāks. Šie bija tie nodokļu zemnieki, kuŗu nodevas kronis bija, vai nu dāvājis muižniekiem par nopelniem, vai viņiem pārdevis. Šie zemnieki taisni tādēļ, ka viņiem bija servitūtam līdzīgas īpašuma tiesības uz savu ciematu un zemi, nonāca sliktākā stāvoklī nekā muižnieku zemnieki. Pēdējie varēja nomas līgumu uzteikt, zināmos gadījumos pat atprasot renti vai līguma maksu, kāpēc katrs muižnieks sargājās zaudēt labu zemnieku, turpretim muižnieku nodokļu zemniekam uzteikšanas tiesību nebija. Viņam konflikta gadījumā vienīgi atlika savu ciematu

---

⁷ L. G. Linde, Sveriges ekonomirätt, Stockholm, 1886, 109. un sek. lp.

⁸ Ibid. un Hakon Swenne, Svenska adelns ekonomiska privilegier 1612—1651, Göteborg 1933. 171 lp.

⁹ 1642. gadā, piem., kamera kategoriski paskaidroja, ka tie ciemati, kuŗus zemnieki nevar noturēt, nododami kronim. Sal. H. Swenne, l. c. 173. lp.

atstāt, pametot to muižniekam. Raksturīgi, ka lielākā tiesa zemnieku sūdzību par muižniekiem rīksdagā nāk tieši no šīs zemnieku katēgorijas.

Muižnieku zemnieki zemi parasti nomāja uz 6 gadiem.¹⁰ Viņu attiecības ar muižniekiem kārtoja zemes likums (landlagen) un Kārļa IX 1590. gada nolikums, bet ar 1681. gadu Kārļa XI nolikums (husesynsordning). Pirms nomas līguma izbeigšanās zemnieku (ar nedaudziem izņēmumiem) no zemes nevarēja nodzīt, ja vien viņš savus pienākumus kārtīgi pildīja. Pirms termiņa notecēšanas abas puses varēja noteiktā laikā līgumu uzteikt. Zemnieks, kas likumīgā laikā bija zemi uzteicis, varēja doties, kurp vēlas. Ja zemnieks zemi atstāja ar parādiem, muižniekam sava taisnība bija jāmeklē tiesā. Samērā maz muižnieku izlietoja tiesības atvest ar varu atpakaļ patvarīgi pirms līguma termiņa aizgājušo zemnieku. Līgumus parasti slēdza mutes vārdiem, lieciniekiem klāt esot, pēc viegli iegaumējamas formulas: «zemnieks uzņemas ciematu un pildīs visas zināmās un nezināmās rentes, kā no šī ciemata parasts, izņemot . . .». Retāki bija rakstveida līgumi. Līgumu slēdzot vai atjaunojot, bija jāmaksā vienreizējs maksājums (stādja), kas variēja atkarībā no ciemata labuma. Bez šī vienreizējā maksājuma zemnieka pienākums bija maksāt gada renti, to kroņa nodokļu daļu, kas bija jāmaksā viņa katēgorijas zemniekiem (parasti pusi no tā, ko maksāja kroņa un nodokļa zemnieki, sk. 1. pielikumu), un muižniekam vēl to kroņa nodokļa daļu, ko muižnieka zemnieks maksāja mazāk nekā kroņa resp. nodokļu zemnieki (t. i. šo nodokļu otro pusi). Bez šiem maksājumiem zemniekam bija jāpilda muižnieka labā kļaušas (dagsverk). Kļaušas nebija normētas, bet no pilna ciemata parastās kļaušas, kas ietilpa rentē, bija 6—8 dienas gadā.¹¹ Bez tam muižnieks no katra ciemata varēja prasīt papildu kļaušas tik, cik tās pildīja kroņa labā nodokļu un kroņa zemnieki, parasti līdz 6 dienām gadā. Atvietojojot ar kļaušām

¹⁰ H. Swenne, l. c. 285. un sek. lp.

¹¹ H. Swenne, 144. un sek. lp.

dažādu ārkārtējus nodokļus, ko maksāja kronim pārējo katēgoriju zemnieki, muižnieku zemnieku kopējās kļaušas varēja sasniegt 30 dienas no pilna ciemata. Kļaušas natūrā pildīja vienīgi zemnieki, kas dzīvoja muižas tuvumā, parasti vienīgi no tā pašā ciema, kur atradās muiža. Pārējie kļaušas atvietoja ar naudu. Tā kā muižās parasti bija 4—5 kalpi, bet pašas muižas Zviedrijā 17. g. s. bija tikai prāvas zemnieka mājas lielumā, kļaušu darbu izlietoja vienīgi steidzamos sezonas darbos — ražas novākšanai un tml. Smagākas kļaušas bija tur, kur muižnieks blakus zemkopībai nodarbojās citās ražošanas nozarēs: ķieģeļniecās vai tml. Šķūšu prasības muižniekam nebija ierobežotas. Kroņa un nodokļu zemnieki kļaušu pildīšanā bija nedaudz sliktākā stāvoklī. Šo zemnieku kļaušu darbu izlietoja gan kroņa izrentēto muižu apstrādāšanai, gan būvmateriālu pievešanai kroņa ēkām un šo ēku celšanai. Sliktākais tomēr bija tas, ka kronis daudz mazāk ņēma vērā zemnieka dzīves vietas attālumu, un reizēm zemniekiem bija jābrauc līdz 60 km līdz kļaušu vietai. Kārlis XI šinī ziņā ievēda atvieglojumu, nosakot arī kļaušu dienas ilgumu 12 stundas agrākās kļaušu dienas vietā, kas turpinājās no saules līdz saulei.

Salīdzinot kroņa un nodokļu zemnieku stāvokli ar muižnieku zemnieku un muižnieku nodokļu zemnieku stāvokli, jākonstatē, ka gadu simteņa pirmā pusē muižnieku zemnieku stāvoklis bija labāks. Bija vieglāka zemnieku nodokļu nasta, jo muižnieku saimniecisko privilēģiju galvenais saturs bija tieši tas, ka muižnieku zemnieki no daudziem nodokļiem bija atsvabināti, no citiem kroņa nodokļiem maksāja tikai pusi. Kaut gan muižnieki šo nodokļu daļu, ko kronis no muižnieku zemniekiem neņēma, varēja iekasēt savā labā, šī iekasēšana bija daudz vairāk piemērota faktiskām zemnieku maksāšanas spējām. Bez tam šinī laikā norisinājās īsta sacensība starp kroni un muižniekiem, lai iegūtu sev labākos zemniekus. Muižnieku zemnieku saimnieciskais stāvoklis bija arī labāks muižnieku un viņu fogtu stingrās uzraudzības dēļ par zemnieku saimniecību. Muižnieks bija visvairāk ieinteresēts, lai zem-

nieks varētu laikā un kārtīgi pildīt savus maksājumus, un tādēļ arī stingri uzraudzīja zemnieku saimniecību. Kronis ar savu birokrātisko ierēdņu aparātu to nespēja, bet izrentētās kroņa muižās rentnieki bija vairāk ieinteresēti vienreizējos lielos ienākumos, nekā ilgstošos sīkos.¹²

Labākā stāvoklī par kroņa zemniekiem bija muižnieku zemnieki arī rekrūtēšanā.

1627. gadā Gustavs II Ādolfs ar riksdaga piekrišanu izdeva jaunu kaŗa klausības likumu, kas nodibināja pastāvīgu armiju. (Līdz tam Zviedrijas kaŗaspēks pastāvēja vienīgi no algotņiem.¹³) Nodibinot rekrūtēšanas un konskripcijas sistēmu, ik desmito kaŗa dienestam derīgo zemnieku (parasti kalpu vai mazāku ciematu saimnieku) iesauca kājniekos. Šī rekrūša apgādāšanai ar ietērpu, uzturu un ieročiem zemniekus, vīriešus, kas atbilda zināmam vecuma cenzam, iedalīja rotās pa desmit personām katrā. Atsevišķos gados rotas atpirkās no rekrūšu došanas. Muižnieku zemnieku stāvoklis, sākot ar 1633. gadu, bija labāks par pārējo zemnieku stāvokli tanī ziņā, ka rotas komplektēja un arī rekrūšus ņēma no ik 20 cilvēkiem. Sliktāks muižnieku zemnieku stāvoklis turpretim bija, ka kaŗa kalpu varēja izraudzīt pats muižnieks,¹⁴ kamēr kroņa un nodokļu zemnieki, vai nu vienojās paši, vai lozēja, kuŗam no rotas jāiet kaŗa klausībā.

Lai varētu salīdzināt Zviedrijas un Vidzemes zemnieku stāvokli, vēl jāraksturo disciplinārā vara, kas Zviedrijas muižniekam bija par viņa zemniekiem.

Likums Zviedrijas muižniekam disciplināru varu deva tikai par viņa personīgiem kalpotājiem sīku pārkāpumu gadījumos. Zemniekus muižnieks nevarēja sodīt, izņemot nedaudzas

---

¹² Par muižnieku rūpēm par saimniecību liecina starp citu arī šī laika saimniecības rokas grāmatas, piem., Schering Rosenhane, *Oeconomiae Book*, rokrakstā KB. Sk. 19. piezīmi.

¹³ A. Švābe, *Kārļa XI kaŗa sodu likums, Atsevišķs novilkums no Tieslietu ministrijas vēstneša 1935. g., 1. nr. 10. lp.*

¹⁴ H. Swenne, I. c. 228. lp.

muižas, kur to pieļāva ierašu tiesības. Tomēr faktiski muižnieki zemniekus par sīkākiem pārkāpumiem sodīja paši, pat ar cietumu pie maizes un ūdens, un 1723. gada privilēģija, kas šādas tiesības muižniekiem piešķīra,¹⁵ tikai legalizēja iepriekšējo gadu praksi.

Zviedru zemnieku stāvoklis visumā pasliktinājās 17. g. s. otrā pusē.¹⁶ Zemnieku nodevu atsavināšanai vēršoties plašumā, arvien vairāk pieauga to zemnieku skaits, kas bija atkarīgi no muižniekiem. Līdz ar to mazinājās konkurence starp kroni un muižniekiem labu zemnieku iegūšanai. Iegūstot lielāku skaitu zemnieku, muižniekam vairs nebija tik svarīgi, lai katrs atsevišķs zemnieks nepamestu savu ciematu postazā. Atsevišķa zemnieka loma kopējos muižnieka ienākumos bija mazinājusies. Lielā zemnieku skaita dēļ zuda arī personīgais kontakts starp muižnieku un zemniekiem. Bez tam, pieaugot muižu skaitam, muižnieks tās vairs personīgi nepārvaldīja, un viņa viedoklis kļuva tīri materiāls — katra muiža reprezentēja tikai zināmu daļu muižnieka ienākumos. Ja vēl ņemam vērā pieaugušās prasības un augstāku dzīves standartu, kas pēc 30 gadu kara ieviesās Zviedrijā, bet kas bija jāsamaksā zemniekam, tad skaidrs, ka zemnieku stāvoklis kļuva arvien ļaunāks. Turklāt vēl pievienojās draudi, ka zemnieki zaudēs savu politisko svaru un stāvokli.

Tādas bažas izteica zemnieki jau 1655. gadā.¹⁷ Zemnieku runas vīrs valsts padomes apspriedē bažījās, ka Zviedrijā varētu nostiprināties «Vidzemes paraša», t. i. dzimtbūšana. Kanc-

---

¹⁵ H. Wachtmeister, Utredning rörande de ridderskapets och adelns privilegier, förmaner, rättigheter och friheter, hvilka böra anses ännu ega gällande kraft, Stockholm, 1886. 226. lp.. A. Transehe - Roseneck'a ziņa (Gutsherr und Bauer, Strassburg 1890), ka zviedru muižniekiem 1671. g. piešķirtas pārmācības tiesības par zemniekiem (cietums un miesas sods), neatbilst patiesībai. Tas bija vienīgi projekts, ko turklāt bija paredzēts attiecināt vienīgi uz muižnieku kalpotājiem, sal. H. Swenne I. c. 296. lp.

¹⁶ H. Swenne, I. c. 313. lp.

¹⁷ Svenska riksrådets protokoll 16. 220. lp. 16. aprīļa sēde.

lers zemnieku pārstāvi mierināja, ka neesot ko baidīties no Vidzemes parašām, jo Zviedrijas zemnieki esot brīva kārtā un katrs atsevišķi baudot šīs kārtas tiesības. Tiesa un taisnība esot zemnieku pusē. Zemnieku runas vīrs tomēr palika pie savām domām un lūdza jautājumu, kuŗa dēļ šīs pārrunas bija cēlušās, atlikt līdz nākošam riksdagam, lai varētu apdomāties.

Atšķirību starp Zviedrijas un Vidzemes apstākļiem pasvītro arī 1656. g. 8. augusta valsts padomes lēmums.¹⁸

Pēc kāda muižnieka pieprasījuma, vai kādam muižā dzi-
mušam zemniekam var atļaut uzņemt zemi citur, valsts pa-
dome nolēma, ka Zviedrijā to nevar noliegt, turpretim Vid-
zemē būtu cita lieta.

Kā redzam, doma par zviedru zemnieku saistīšanu pie ze-
mes jau bija radusies. Tāpat diskutēja jautājumu par to, cik
izdevīgs no saimnieciskā viedokļa būtu klaušu darbs pēc Vid-
zemes parauga.

Ievērojamais valsts darbinieks Šerings Rosenhane šo jau-
tājumu iztīrī savā rūpīgi izstrādātā lauksaimniecības rokas
grāmatā *Oeconomiae-Book*.¹⁹

Esot divi paņēmieni, kā apsaimniekot muižu. Muižas zem-
niekus varot, pirmkārt, strādāt kā kalpus. Otrkārt, varot, vai
nu sadalīt katram zemniekam savu gabalu tīrumā, vai likt
viņiem strādāt «vienam par otru» (t. i. vienkopus). Rikojoties
pēc otrā paņēmiena muižai pašai neesot jātur vairāk cilvēku
kā vienīgi uzraugs jeb jātnieks, kas vada darbu.

«Bet,» raksta tālāk Rosenhane, «kaut gan tas visai izplatīts
(paņēmieni) Vidzemē un Skōnē, tomēr nav konstatēts, ka tas
sevišķi būtu laimējies Zviedrijā, jo, vai nu samaitā zemniekus
vai arī muižu slikti apsaimnieko un samaitā.»

Kaut visos minētos piemēros Zviedrijā izsakās pret
Vidzemē parasto kārtību, tomēr ar muižnieku zemnieku un
muižnieku nodokļu zemnieku skaita pieaugumu sāka arvien

¹⁸ Ibid. 585. lp.

¹⁹ Nav iespiesta. Rokraksts glabājas Zviedrijas karaliskā bibliotē-
kā: Rålambska saml. Nr. 28.

vairāk nostiprināties no Vācijas ievazātais uzskats, ka zemnieki nav tieši, bet gan tikai netieši kroņa pavalstnieki.²⁰

Kārļa XI redukcija nāca īstā laikā, lai glābtu zviedru zemnieku no politiskās nāves un no muižnieku saimnieciskās varas.

Tāda vispārējos vilcienos bija zviedru zemnieku brīvība, ar kuŗu salīdzinot, ir Kristīna,²¹ ir Kārlis XI Vidzemes zemnieku stāvokli nosauca par verdzību.

Zviedru zemnieku brīvība arī tās sliktākā izdevumā — muižnieku nodokļu zemniekam — atļāva zemniekam savu ciematu atstāt (ja vien viņam nebija parādi) un meklēt jaunu ciematu, lai kā muižnieka zemnieks vai kroņa zemnieks nomātu zemi, kuŗā droši var saimniekot, kaut arī tikai nākošos sešus gadus. Ja zemnieks bija pietiekoši bagāts, viņš varēja arī iepirkties nodokļu zemniekos, kaut gan tad bija jārēķinās, ka kronis visus maksājumus piedzīs bez saudzības arī sliktākos gados un ka kādā jaukā dienā kronis viņu resp. viņa nodevas atkal var atdāvināt vai pārdot kā muižnieka nodokļu zemnieku. Muižnieku zemnieks varēja uzteikt savu līgumu un doties, kurp tik, bet atkal, ja vien viņš nebija muižniekam parādā. Bet no otras puses, arī muižnieks varēja zemniekam līgumu uzteikt un labi iekoptās mājas nodot citam vai zināmos gadījumos arī paturēt sev kā jaunu muižu, nodzenot zemnieku no zemes pirms līguma uzteikšanas, tikai atmaksājot «stādja».

---

²⁰ E. Heckscher, Hur Sveriges bönder förlorade sin jord och hur de återvunno den. Nordisk Tidskrift. 1935. 335. lp. un tā paša Sveriges ekonomiska historia 332. lp.

²¹ Gustavs II Ādolfs runā par Vidzemes dzimtbūšanu» pretstatā «zviedru un vācu brīvībai» (RA, LTR 1627. gada 18. jūnija brīvības vēstule Ansim Kemem). 1629 gada 1. maijā Gustavs II Ādolfs noteica, ka somu un zviedru zemniekus drikst nodarbināt Vidzemē tikai par algu un nedrikst padarīt par dzimtļaudīm. (RA, LTR paskaidrojums Vidzemes bruņniecībai). Kristīna 1634. g. 20. augustā, atkārtojot šos noteikumus, raksta, ka somi, kuŗi apmetas Vidzemē, no brīvas nācijas nav padarāmi par dzimtļaudīm un vergiem (Leibeigene Schlawen) (VA. Ea IV B 35).

Vidzemes zemniekam pašam, nedz viņa pēcnācējiem (izņemot uz citurieni izprecinātas meitas) nebija tiesības atstāt kunga novadu. Tā, mazākais, šo jautājumu formulēja 1671. gadā Zemes policijas noteikumi. Vai tai pašā laikā muižniekam tiesības zemnieku nodzīt no zemes, par to šie noteikumi klusē, tāpat kā par to, ar kādām tiesībām zemnieki valda savu zemi un cik tālu viņi var noteikt par savu nekustamo īpašumu.²²

No vienas puses, šie noteikumi, kuŗi diktēja zemnieka pienākumus pret kungu un piecietināja zemnieku pie zemes, bet kuŗus zemnieki pastāvīgi un sistēmatiski pārkāpa,²³ no otras, nenoteiktība jautājumos par zemnieku tiesībām, deva pamatu runāt par Vidzemes zemnieku verdzību, pretēji zviedru zemnieku brīvībai. Turklāt vēl jāievēro, ka Vidzemē likums muižniekam bija atstājis par zemniekiem «mājas pārmācības» tiesības ar 10 pāriem rīkšu, sitot ar katru pāri 3—4 reizes. Ja zviedru muižnieki sev uzurpēja disciplināras varas tiesības, kaut gan likums viņiem tādas nemaz nedeļa, tad arī saprotams, ka Vidzemes muižnieki savas tiesības izlietoja ar uzviņu. Zviedru zemnieku pienākumu — kunga tiesas un kļaušu augšējo robežu noteica kroņa zemnieku pienākumi. Vidzemē tādas robežas nebija — ja neskaita tradīciju un parašu saistības, kas pēckaŗa laikos kļuva arvien diezgan vaļīgas. Ka šīs tradīciju viltās robežas bija tālu virs Vidzemes zemnieka maksāšanas spējām, par to liecina saglabājušās muižu grāmatas, ar impozantiem skaitļiem par zemnieku parādīem. Beidzot — principiālā atšķirība starp zviedru zemnieku kļaušu darbu un Vidzemes zemnieku kļaušu darbu. Zviedru zemnieku kļaušas bija mazas, lielākais 30 dienas gadā, turklāt parasti kunga maizē; Vidzemes zemnieks nevien kopa un no-

---

²² A. Švābe, Grundriss der Agrargeschichte Lettlands, Rīga 1928, 170. lp.

²³ Vidzemes zemnieku plašo bēgļu kustību tik spilgti aprakstījis A. Švābe (Zemes attīcību un zemes reformu vēsturē Latvijā. Rīgā, 1930. 97. un sek. lp.), ka būtu lieki pie tās šeit vēlreiz sīkāki kavēties.

vāca kunga laukus, bet veica visus saimniecības darbus, strādājot savā maizē un ar savu inventāru cauru gadu, vasarā pat ar 3 cilvēkiem no katra ciemata. Vidzemes zemnieks kunga tīrumā nodarbināja līdz 15% no darba spēka, kas vispār bija viņa rīcībā.²⁴

Šis smagās klausas, ar ko ražoja uztura līdzekļus, kuņģus paši ražotāji nevarēja savā labā izlietot, mazināja nevien Vidzemes zemnieku saimniecisko labklājību, bet bija arī pastāvīgs slogs, kas kavēja iedzīvotāju skaita pieaugumu. Savu deklarēto saimniecisko nolūku — panākt iedzīvotāju skaita pieaugumu — Kārlis XI pilnā mērā būtu panācis, radot esošās kļaušu sistēmas vietā citu. Bet viņa reformas gāja citā virzienā, un turklāt šāda agrārā revolūcija arī šī valdnieka dzelzs gribai nebūtu bijusi pa spēkam.

Iepazīnušies ar zviedru zemnieku stāvokli, tas ir, to brīvības ideālu, ko latvju zemnieks būtu labākā gadījumā varējis sasniegt, raksturosim Kārļa XI plānu turpmāko likteni un viņa reformas Vidzemes zemnieku labā.

3. Kārļa XI reformas Vidzemes zemnieku labā.

Muižnieku atbilde uz Kārļa XI 1681. g. 27. aprīļa ierosinājumu par zemnieku dzimtbūšanas atcelšanu ir vispār pazīstama. Tā bija noraidoša.²⁵ Ja neskaita tos pašus anekdotus, ko Vidzemes muižniecība jau bija cēlusi priekšā uz līdzīgu priekšlikumu 1601. gadā Sēdermanlandes hercogam Kārlim (no 1604. gada Kārlis IX), motīvi pret dzimtbūšanas atcelšanu bija, ka zemnieki savā iedzimtā naidā tad vērsīšoties pret kungiem, «piepildot šo zemi ar slepkavībām un asinsizliešanu». Attie-

²⁴ Autora — Uksenšernas Vidzemes muižu saimn. grāmatas 1624.—1654. 113. un sek. lp.

²⁵ Atbildes teksts C. Schirren, l. c. 30. un sek. lp. Ar interesantiem komentāriem muižnieku atbildi atreferējis R. Vipers, Jauno laiku vēsture, Rīgā, 1937., 205. lp. un A. Švābe vairākos savos darbos, piemēram: Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā, 95. lp.

cībā uz karaļa izteiktām cerībām, ka brīvība pamudinās apmesties Vidzemē zemniekus no kaimiņu valstīm, muižnieki ir pilnīgi pretējās domās. Ja viņi apmetīsies, tad saskaņā ar noslēgtiem starptautiskiem līgumiem šie zemnieki būs atkal jāizdod, bet brīvību ieguvušie pašu zemnieki atstās zemi un aizies uz citurieni (sic! jādomā uz turieni, kur ir nebrīvība). Šī ar diezgan vāju loģiku uzbūvētā argumentācija, protams, pati par sevi karali nevarēja ietekmēt. Vienīgi atgādinājums par starptautiskām saistībām mudināja būt uzmanīgam, lai kaimiņi neiztulkotu karaļa priekšlikumu kā nodomu no šīm saistībām atteikties.

Daudz lielāku iespaidu uz Kārli XI varēja darīt Lichtona pavadvēstule, ar kuŗu pēdējais muižnieku lēmumu nosūtīja karalim.²⁶ Lichtons raksta: «beidzot nevaru paiet gaŗām, padēvīgi nepieminot zemnieku brīvības ievēšanu karaļa majestātes muižās. Nevien bruņniecība cieši stāv par to, lai paturētu savus zemniekus ar vecām tiesībām, bet tas varētu kļūt arī visai kļūmīgi karaliskās majestātes rentēm. Tāpat būtu lielākās grūtības ar (muižu) nomniekiem, ja atceltu mājas disciplīnu un īpašuma tiesības, kas ir vienīgais likumīgā servitūta saturs, un ja zemnieki gūtu tiesības mainīt savus kungus. Tāpat (būtu grūtības), ja viņu (sīkos) pārkāpumus nodotu lēnai tiesas izmeklēšanai, jo nevar noliegt, ka tā ir tauta ar cietu dabu un tāda, kuŗai vajaga stingra un ātra soda, lai tos pieturētu pie viņu pienākumiem un novērstu patvarības. Visu to nododu karaliskas majestātes apsvēŗšanai u. t. t.»

Kā redzam, Lichtona argumentos pret dzimtbūšanas atcelšanu nav tā plašā vēriena, kas ir Kārļa XI propozīcijā. Tie ir šauri dienas politikas argumenti, ka būs grūti dabūt reducējamām muižām rentniekus. Tomēr šis arguments varēja darīt uz karali zināmu iespaidu, jo redukcijai Vidzemē bija

---

²⁶ VA, Ea IV A 7. 15. un sek. lp. Lichtona 1681. g. 9. augusta raksta koncepts karalim. Sk. 3. pielikumu.

pirmām kārtām fiskāls nolūks, un reducēto muižu iznomāšanai redukcijas plānā bija jo nozīmīga vieta.

Neapšaubāmi liela nozīme bija tam, ka Lichtons pret karaļa nodomiem zemnieku brīvības jautājumā izturējās noraidoši. Kaut gan viņš savu viedokli, cik varam vērot, uz ārieni nemanifestēja un muižniekiem ar savu 4. augusta rakstu²⁷ tikai ziņoja, ka jautājumu par to, cik tālu brīvību ievedīs karaļa paša muižās, padevīgi nodevis karaļa izšķiršanai, tomēr pats fakts, ka Lichtons kā galvenais karaļa nodomu realizētājs Vidzemē nekā nedarīja šīnī lietā,²⁸ protams, karaļa nodomus neveicināja.

Ar šo sarakstīšanos tiešā dokumentācija par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē Kārļa XI laikā beidzas. Tomēr karaļa turpmākās reformas mums ļauj secināt, ka viņa ierosinājums nebija tikai demagoģija, bet domu par zemnieku brīvlaišanu pamazām, bet neatlaidīgi sāka realizēt.

Karaļa nodomiem varam izsekot trijos virzienos: reducēto muižu zemnieku tiesību un pienākumu noteikšanā, centienos atbrīvot Vidzemes zemniekus no Rīgas namnieku saimnieciskās aizbildnības un beidzot projektā par militāro iedalījumu Vidzemē.

Reducēto muižu zemnieku attiecības pret muižu nomniekiem noteica karaļa 1691. gada instrukcija un 1696. g. 21. marta ekonomijas reglāments.²⁹

Šis dokuments mūs interesē, pirmkārt, no tā viedokļa, ka tagad pirmo reizi likumdošanas ceļā bija nokārtotas zemnieku un kungu savstarpējās attiecības, otrkārt, jautājumā par zemnieku īpašuma tiesībām uz zemi.

Kaut gan likums skaidri neformulē Vidzemes zemnieka

---

²⁷ Koncepts VA Ea IV B 40 vol. 1, oriģināls Vba propozīciju mapē.

²⁸ J. Vasar, Die grosse Livländische Güterreduktion, Tartu 1931, 151 lp.

²⁹ A. Švābe, Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā 113. un sek. lp.

Īpašuma tiesības uz viņa zemi, tomēr, spriežot pēc likuma terminoloģijas, kas saimnieka maksājumu nosauc par renti, varētu secināt, ka zemnieki bija rentnieki, kuŗu darbs un nodevas savukārt iznomātas tālāk muižas nomniekam.

Šāds secinājums būtu pārbaudāms, meklējot analogiju ar zviedru apstākļiem. Zviedrijā «renti» maksāja kā kroņa zemnieki, tā nodokļu zemnieki. Pirmiem nebija dzimtīpašuma tiesības uz savu zemi, otriem bija. Pirmie slēdza ar kroni līgumu uz noteiktu laiku un maksāja, līgumu slēdzot, vienreizēju nodevu, otriem tāds līgums nebija jāslēdz. Šinī ziņā Vidzemes kroņa zemnieku stāvoklis bija līdzīgs Zviedrijas nodokļu zemnieku stāvoklim. Tā kā Zviedrijas nodokļu zemnieku uzskata par savas zemes īpašnieku, tad varētu pieņemt, ka šāds uzskats jāattiecina arī uz Vidzemes kroņa zemniekiem. To pilnīgi apstiprina analogija: aizliegums zemi pārdot, iznomāt vai citā veidā atdot trešās personas lietošanā un arī paredzētais sods. Ja kāds saimnieks šo aizliegumu pārkāpa, tad viņu izlika no mājām un piedzina zaudējumus par brīvgadiem, kas bija jādod jaunsaimniekam.³⁰ Tāpat zemniekus varēja izlikt no mājām, ja viņi nemaksāja nodevas vai nespēja vairs pildīt klaugas.³¹ Arī šinī ziņā ir liela analogija ar Zviedrijas nodokļu zemniekiem. Nepareizais tulkojums, kas Vidzemes kroņa zemnieku nosauc par «Arrende Bauer» nekā nepierāda. Protams, jautājums par to, vai Vidzemes kroņa zemniekiem viņu zeme piederēja par

---

³⁰ Budenbrock, Sammlung der Gesetze II 1231. lp. 1691. g. 21. augustā instrukcijas domēņu valdes priekšniekam 13 § un 1696. g. 21. marta reglāmenta I 13 § l. c. 1205. lp.

³¹ Pārkāpumam atkārtojoties trešo reizi, saimnieku varēja izlikt no mājām, ja viņš nemaksāja mācītāja sieciņus (1696. g. 21. marta reglāments I, 7. §). Šinī gadījumā un arī, ja saimnieks nevarēja pildīt vaku grāmatā noteiktos pienākumus (l. c. 18. §), domēņu valdes priekšnieks viņu varēja izlikt no mājām tikai tad, ja bija cits zemnieks, ko likt vietā. Par šo jautājumu 1691. g. 21. augusta instrukcija (15. §) nosaka, ka postazām un ciematiem, kuŗus esošais saimnieks nevar apsaimniekot, jauns saimnieks ņemams no tiem ciematiem, kur daudz ļaužu. Vai šo noteikumu arī tiešām realizēja, par to pētījumu trūkst.

dzimtu, vai arī tiem bija tikai dzimtnomnieka tiesības, jāizšķir tiesību vēsturniekiem.

Mums šeit svarīgāki noskaidrot, kāds bija Vidzemes kroņa zemnieka faktiskais stāvoklis pēc Kārļa XI reformām, un ar ko šis stāvoklis atšķirās no iepriekšējā, muižnieku zemnieka stāvokļa. Starpība bija tiešām liela. Tagad vairs zemniekam nebija pienākums, bet gan tiesība palikt uz savas zemes. Šīs tiesības zemnieks varēja zaudēt tikai tad, ja viņš no tām labprātīgi atsacījās, pārdodot vai citādi zemi atsavinot. Otrkārt, zemnieks tiesības uz zemi varēja zaudēt, ja viņš nepildīja vai nespēja pildīt klaušas un nodevas. Ja 1691. gada instrukcija atļāva sadalīt lielās zemnieku ģimenes un izraudzīt no tām saimniekus ciematiem, kur tādus vajadzēja, tad nav domājams, ka tas varēja notikt bez paša zemnieka piekrišanas. To redzam no lielā kadastra protokoliem, kur revīzijas komisijas vienmēr prasa zemnieku piekrišanu pārkārtojumiem.³² Ir nepareizs apgalvojums, ka Vidzemes kroņa zemnieks būtu bijis pilnīgi beztiesīgs, ka valdība viņu pēc savas patikas varēja pārcelt uz citu vietu un no zemes pavisam padzīt. Pārcelt varēja tikai ar zemnieka paša piekrišanu, bet padzīt, ja zemnieks nepildīja pienākumus vai labprātīgi atteicās no savām tiesībām.

Treškārt, mūs var interesēt, kā bija nokārtota kunga, t. i. muižas nomnieka administratīvā vara par zemnieku. 1696. gada reglāments mājas pārmācības tiesības stipri sašaurināja. Visi pārkāpumi principā bija jānodod tiesai, bet klaušu darbinieku sikos pārkāpumus varēja sodīt muižas ierēdņi, lielākais, ar trim pāriem rīkšu. Saimniekus par atkārtotu nepaklausību muižai varēja sodīt pirmo un otro reizi ar 48 stundām muižas cietumā un tikai trešo reizi ar 3 pā-

---

³² Piemēra dēļ, Carnikavas revīzijas protokolā (VA, Vidzemes muižu aktis 230) lasām: «... Es wurde den Bauern auf Cremonscher seiten der Aa eine vorstehende Veränderung, mit dem Guhte kund gemacht, wesswegen nach gehaltener Inquisition mann ihnen ein Neuwes Wackenbuch setzen würde wornach sie hinförder sich richten und beachten solten. Die Bauern warens zu fried...»

riem rikšu. Ir jāpievienojas A. Švābes spriedumam, ka Kārļa XI. 1696. gada reglāments nodrošināja dzimtcilvēka personīgās tiesības vairāk nekā cara Aleksandra I. 1819. gada likums par Vidzemes dzimtļaužu brīvlaišanu, jo šis pēdējais likums paredzēja bērniem bargākus miesas sodus, nekā 1696. gadā paredzēja pieaugušiem vīriešiem.³³ Kā redzējām, Vidzemes zemnieku stāvoklis pēc 1696. gada reglāmenta arī šinī ziņā daudz neatšķīrās no Zviedrijas zemnieku faktiskā stāvokļa, jo tur kungi, ieskaitot kroņa muižu nomniekus, mājas pārmācības tiesības, kaut arī nelikumīgi, tomēr izlietoja.

No teiktā jāsecina, ka pēc Kārļa XI. reformām Vidzemes zemnieku stāvoklis visai ievērojamā veidā bija tuvojies Zviedrijas nodokļu zemnieku stāvoklim. Starpība bija vairāk kvantitatīva nekā kvalitatīva: Vidzemes zemniekam bija lielāka kļaušu nasta. Tās samazinot vai pārejot uz muižu lauku apsaimniekošanu ar algotiem kalpiem, būtu cietušas fiska intereses, tādā gadījumā par pavairotiem izdevumiem kalpu algošanā būtu samazinājušās muižas nomnieku nomas maksas. Arī tas, ka Vidzemes zemnieks vēl joprojām bija piecietināts pie novada, viņu tikai kvantitatīvi atšķīr no zviedru nodokļu zemnieka stāvokļa — arī pēdējam nebija uzteikšanas tiesības. Atstāt novadu viņš varēja vienīgi, ciematu pametot.

Kā nepareizs un nevēsturisks tādēļ noraidāms apgalvojums, ka Kārlis XI, sekodams finanču politikas interesēm, pats nerealizējis to, ko prasījis no muižniekiem — dzimtbūšanas atcelšanu.³⁴

Ja Vidzemes muižniecība deklarēja, ka Vidzemes zemnieku dzimtbūšanas saturs ir vienīgi muižnieku mājas pārmācības un īpašuma tiesības,³⁵ tad šinī ziņā Vidzemes zemnieka stāvoklis pēc Kārļa XI reformām vairs neko daudz neatšķīrās no «brīvā»

³³ A. Švābe, Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā, 114. lp.

³⁴ A. Transche - Roseneck, Gutsherr und Bauer in Livland, Strassburg. 1890. 75.—78. lp.

³⁵ C. Schirren, Recesse 31. lp

Zviedrijas zemnieka stāvokļa. Kārlis XI savu deklarāciju par brīvības piešķiršanu Vidzemes zemniekam nebija aizmirsis, bet būtu aplam gaidīt, ka šī brīvība varētu būt lielāka nekā pašā Zviedrijā, vai arī, lai karalis to būtu sācis realizēt pirms redukcijas nostiprināšanas.

Nevaram arī gaidīt, lai karalis būtu noārdījis barjēras starp kārtām. Par muižnieku varēja kļūt tikai tas, ko karalis individuāli pacēla šīnī kārtā. Tāpat zemnieku kārtu varēja atstāt tikai tas, kam karalis individuāli piešķīra «brīvības grāmatu». Abos gadījumos pacelšana augstākā kārtā bija apbalvojums par kādiem sevišķiem nopelniem. Bet zemniekam miera laikā iegūt šādu apbalvojumu bija visai grūti.

Šīnī pašā sakarā jāatzīmē karaļa centieni reformas attiecināt arī uz to muižu trešdaļu, kas bija palikušas nereducētas muižnieku rokās. 1695. gada 22. oktobrī Vidzemes ģenerālgubernātors Hastfers karaļa uzdevumā pieprasīja muižniekiem, ko viņi domājuši darīt, lai ievestu tādas pašas mājas pārmācības tiesības un mazus sodus, kādi pastāv domenēs.³⁶ Karalim ienākušas sūdzības, ka muižnieki pret saviem zemniekiem lietojot tik necilvēcīgus sodus, ka daudzi zemnieki zaudējuši locekļus, darba spējas un pat dzīvību. Lai ievadītu izmeklēšanu, ģenerālgubernātors pieprasīja no bruņniecības rakstveida paskaidrojumu.

Kā Vidzemes zemnieku stāvoklis bija mainījies Kārļa XI laikā, par to zīmīgu liecību dod Doles zemnieku sūdzība.³⁷ Doles zemnieki sūdzējās, ka viņus pārmērīgi nodarbina kaļķu lautzuvēs. Ģenerālgubernātora Hastfera rezolūcija uz šo sūdzību bija, ka zemniekus kaļķu lautzuvēs var nodarbināt tikai tad, ja tiešām ir brīvas darba rokas, bet ne citādi, kā maksājot algu tikpat, cik saņem Rīgas strādnieki rātei piederušās Ikšķiles kaļķu lautzuvēs. Ja kāds zemnieks būtu parādā muižas valdītājam, algu var atskaitīt no viņa parāda.

Gustavs II Ādolfs kā galveno prasību somu un zviedru

³⁶ VA, Vba. Rezolūciju oriģināli.

³⁷ VA, Ea IV A 14, vol. 1, 175. un 176. lp.

zemnieku brīvības aizsardzībai minēja maksu par darbu. Tai pašā laikā Uksensernas Vidzemes muižu pārvaldnieks atraidīja domu, ka Vidzemes zemniekiem varētu par viņu darbu arī kautko maksāt.³⁸

Tagad turpretim ģenerālgubernātors atzina, ka zemnieki par savu darbu var pretendēt arī uz samaksu.

Ši uzskata maiņa ir visai zīmīga un vērā ņemama.

Diemžēl, Kārļa XI nāve, Lielais ziemeļu karš un politiskās pārmaiņas pārtrauca sāktās reformas. Nāca laikmets, kam A. Švābe devis zīmīgu virsrakstu — «nāves ēnā».

4. Zemnieku tirdzniecības emancipācijas jautājums.

Kārļa XI centieni atbrīvot Vidzemes zemniekus gāja arī citā virzienā. Vidzemē pastāvēja kārtība, ka katrs zemnieks varēja tirgoties tikai ar noteiktu Rīgas namnieku. Šī kārtība bija radusies tā, ka namnieki zemniekiem dotos kreditus fungibilizēja, pārdodot t. s. zemnieku grāmatiņas. Zemnieks bija spiests tirgoties ar to namnieku, kam bija viņa zemnieku grāmatiņa. Bet vēl vairāk — parāds tika uzskatīts nevis par personīgu, bet par reālu, t. i. kā saistīts ar zemnieka ciematu.³⁹ Ja, piemēram, kāds jaunsaimnieks uzņēma jaunu ciematu, tad Rīgas tirgotājs, kuŗa rokās atradās attiecīgā «zemnieka grāmatiņa», varēja zemnieku piespiest preces nodot tikai viņam. Pilnīgi saprotams, ka tas deva iespēju tirgotājam diktēt cenas un ka viņi nebūt necentās iekasēt parādus, kas bija ierakstīti zemnieku grāmatiņās. Šos parādus, pēc tirgotāju pašu paskaidrojuma, uzskatīja vienīgi kā «tirdzniecības saiti».

Pret šo saistīto tirdzniecību tad nu karaļa uzdevumā vērsās ģenerālgubernātors. Uz 1684. g. 15. marta ģenerālgubernātora

³⁸ Sarakstīšanās Tidō archīvā.

³⁹ Sal. Georg Jensch. Der Handel Rigas im 17. Jahrhundert. Mitteilungen 24. Bd., Riga 1928—1933. 79. un sek. lp.

vēstuli Rīgas rāte atbildēja 12. aprīlī.⁴⁰ Rāte paskaidroja, ka šāda tirdzniecības kārtība pastāvot pašu zemnieku labā, jo neražas gados katrs zemnieks pie sava namnieka varot cerēt uz palīdzību. Atceļot pastāvošo kārtību, Rīgas tirgotāji kļūtu nabagi, jo zemnieki nespētu samaksāt savus parādus. Apgalvojums, ka zemnieki saņemot mazu cenu par saviem ražojumiem, neesot pareizs, jo zemnieki savstarpēji par cenu sazinoties.

Ģenerālgubernātoru šī atbilde tomēr neapmierināja, un 1688. g. 14. februārī viņa vadībā sanāca apspriede, kuŗā starp citu iztīrāja arī saistītās tirdzniecības jautājumus. Apspriedē piedalījās Rīgas pilsētas un muižniecības pārstāvji.⁴¹ Arī muižnieku interesēs bija atbrīvot tirdzniecību no ierobežojumiem. Ģenerālgubernātorā viedoklis, protams, bija tāds pats. Viņš pasvītvoja, ka nevarot saprast, kā var prasīt no zemnieka, kas uzņemas zemi, lai viņš maksātu zemes iepriekšējā valdītāja parādus, kuŗi radušies priekš 30—40 gadiem, un ko tagadējais valdītājs nemaz nav pazinis, nedz kaut ko no viņa mantojis. Vēl svarīgāks esot jautājums, kā lai zemnieks nokārto šos parādus. Šis problēmas atrisināšanai būtu iecerāma īpaša likvidācijas komisija, kuŗā ietilptu valdības, muižniecības un namniecības pārstāvji. Karalis vēloties, lai šo jautājumu, vai nu nokārto uz vietas, vai nodod izšķirt valdībai.

Šo atrisinājumu tad arī paredzēja 1688. g. 18. februāra ģenerālgubernātorā memoriāls.⁴² Parādu likvidēšanai iecerāmi bezpartejiski likvidātori, kas vienotos ar abām pusēm par parādu likvidēšanu, resp. konversiju. Turpretim zemnieki, kam šādu parādu vairs nebūtu, varētu brīvi tirgoties.

Norādot, ka saistītā tirdzniecība visvairāk apdraud kroņa zemniekus, ģenerālgubernātors arī karalim rakstīja par šo savu priekšlikumu.⁴³

⁴⁰ VA, Ea IV B 35.

⁴¹ C. Schirren, *Recesse* 120. un sek. lp.

⁴² VA, Vba. Ģenerālgubernātorā rezolūcijas.

⁴³ RA Livonica. *Hastfer till Kongl. Maj. 1688. gada 14. marta vēstule.*

Tomēr 1693. gadā jautājums vēl nebija nokārtots. To liecina kāds ziņojums ģenerālgubernātoram.⁴⁴

Šinī dokumentā pasvītrots, ka zemnieki nespējot nomaksāt naudā maksājamo armijas uzturu, jo viņiem savi ražojumi saistītas tirdzniecības dēļ jāpārdodot par puscenu.

Memoriālā tālāk pārliecinoši aizrāda, ka karaļa interesēm, t. i. no tautsaimniecības un no fiska viedokļa, ir vienaldzīgi, vai viens vai otrs namnieks ir ražojumu pircējs, ja vien, preces izveidot, tiek pareizi samaksātas licences. Tāpat pilsētas labklājībai vienaldzīgi, kuŗš namnieks preces saņem, ja vien viņš uz percēm kaut ko nopelna. Labāk būtu, ja tirgotāja peļņa atkarātos no viņa rosības, ne no spaidiem. Nekas tā neposta zemnieku, kā tas, ka visi ražojumi tik lēti, ka tie pat jāpārdod zem kroņa takses. Zemnieku un vispārējas rosības labā arī šinī iesniegumā prasa zemnieku saistītās tirdzniecības izbeigšanu. Tirgotājiem savi prasījumi pret zemniekiem jāpiedzen tiesā.

Diemžēl, pagaidām nevaram pateikt, kā šī lieta nokārtojās pēc 1693. gada. Tomēr zīmīgi ir karaļa centieni panākt, lai latvju zemnieki⁴⁵ varētu brīvi pārdot savu pūliņu augļus, un rūpes, lai viņi iegūtu par saviem ražojumiem taisnīgāku cenu.

Katrā ziņā nevarēs pievienoties domām,⁴⁶ ka zviedru valdība nebūtu reālizējusi savu priekšlikumu par zemnieku atbrīvošanu no šīm saitēm, iekām nebūs izstudēts par šo jautājumu plašais Zviedrijas komerckollēģijas arhīvs.

Latvju zemnieku brīvības izredzes pamirdzēja, bet, diemžēl, nereālizējās Kārļa XI laikā vēl kādā citā virzienā, proti, projektā par t. s. militārā iedalījuma ieviešanu Vidzemē. Lai

---

⁴⁴ VA, Ea IV B 35. 1693. g. 31. marta memoriāla koncepts.

⁴⁵ Kurzemes un Latgales zemniekus atbrīvojot karalim bija visai viegli, jo pietika norādīt, ka šie zemnieki atrodas svešās valstīs un ka šādas saistības runā pretī starptautiskiem līgumiem.

⁴⁶ Sal. Georg Jensch. Der Handel Rigas im 17. Jahrhundert 85. lp.

saprastu tā būtību, mazliet jāpakavējas pie dažām Zviedrijas valsts saimniecības problēmām, kas radās jau Gustava II Ādolfa laikā.

5. Projekts par militāro iedalījumu Vidzemē.

Jau pieminējām Gustava II Ādolfa kaŗaspēka reformas, ievēdot rekrūtēšanu. Tomēr Gustava II Ādolfa armijas lielākā daļa bija vervēti kaŗakalpi. 1631. gadā zviedru kaŗaspēkā Vācijā bija ap 72% vervētu algādžu, bet 1632. gada sākumā pat 88%.⁴⁷ Šis kaŗaspēks bija Gustava II Ādolfa pasāktās plašās Eiropas politikas galvenais balsts, bet tas prasīja no valsts kases lielus upurus. 1630. gadā kaŗa izdevumi bija $\frac{3}{4}$ no visa budžeta.⁴⁸ Turklāt šie izdevumi bija jāsedz skanošā naudā, runājot modernā valodā — ārzemju valūtā. Ja agrākā, Gustava Vazas Zviedrijas valsts saimniecība bija stingri natūrāla, tad tagad Gustavam II Ādolfam un viņa kancleram Akselim Uksenšernam bija jāvada valsts kuģis pa naudas saimniecības klinšainiem ūdeņiem. Zviedrijas lielvalsts stāvoklis atkarājās no kaŗaspēka, bet vervētais algotņu kaŗaspēks kalpoja tikai tādām kungam, kas maksāja vai, mazākais, pārliecinoši varēja solīt algu pēc «augstākās tirgus cenas».

Protams, arī laba izredze uz laupīšanu varēja iededzināt ciņas prieku, bet atvītot atalgojumu izredze vien nevarēja.⁴⁹

---

⁴⁷ E. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia I, Stockholm 1935/36, 293. lp., pēc Zviedrijas ģenerālštāba kaŗa vēstures nodaļas pētījumiem.

⁴⁸ Th. Lorentzen, Die Schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung, Leipzig, 1894; citēts pēc A. Švābes, Kārļa XI kaŗa soda likums, Rīgā, 1935. 6. lp.

⁴⁹ Gustava Ādolfa 1621. g. 15. jūlija kaŗa soda likumi (iespiesti Kongl. Stadgar. Förordningar, Bref och Resolutioner, ifrån åhr 1528 til 1701, Stockholm 1706 J. Schmedeman'a sakopojumā (192.—216. lp.) 97.—102. panti gan reglāmentē un līdz ar to sankcionē laupīšanu ienaidnieka zemē, bet, kā to atzīmē A. Švābe l. c. 7. lp., karalim laupīšana bijusi pretīga.

Lai sagādātu vajadzīgo skanošo naudu, Gustavs Ādolfs pasāka plaša vēriena tirdzniecības operācijas, jo sevišķi ar vaŗu, un ievēda veselu rindu tieŗu un netieŗu nodokļu, no kuŗiem vislielākos ienākumus deva licētes, t. i. jūŗas muitas, kuŗas ņēma nevien iekāŗotās, bet arī dažās citās Baltijas jūŗas ostās. Bez tam iekāŗotos apgabalus aplika ar smagām kontribūcijām, kas bieŗi vien tika pārvērstas pastāvīgos nodokļos. Tomēr visi šie ienākumi nesēdza izdevumus, un Gustavs Ādolfs sāka plaŗas kredītooperācijas vajadzīgo līdzekļu sagādāŗšanā. Kreditori bija nevien āŗzemju tirgotāji un bankieŗi, kam par likvidiem līdzekļiem iekļilāja vaŗu un nodokļus (brāli Spīringi!), bet par valsts kreditoriem kļuva arī kaŗa kaŗu pulku komplektētāji pulkveŗi un kaŗa uzticības personas šinīs pulkos — ģenerāļi. Šiem augstajiem virsniekiem Gustavs Ādolfs un viņa meita Kristīna bija spiesti kompensācijai par aizdevumiem izlēŗot plaŗus novadus Zviedrijā, Vācijā un Vidzemē.⁵⁰ Zviedrijā sākās plaŗa kroņa zemnieku un nodokļu zemnieku nodevu atsavināŗšana muiŗnieku labā,⁵¹ Vidzemē visas lielās poļu laiku domēnes un bīskapijas nodeva zviedru augstākiem valsts vīriem. Tā vairāk kā puse no visas Vidzemes nonāca zviedru muiŗnieku rokās, bet kronim palika pavisam mazs arklu skaits (Spilve, Koknese, Tetvere u. c.). Nevien kreditoru prasības un vajadzība pēc naudas spieda Gustavu Ādolfu atsavināt kroņa īpaŗumus un natūrā maksājamos nodokļus, bet uz to mudināja arī viņa un Akseļa Uksenŗernas teōrētiskais uzskats, ka privātās rokās zemes īpaŗumi labāk rentējas, nekā valsts pārziņā. Pērs Brahe drastiski formulēja šo uzskatu vārdos, ka karalis būtu palicis vienaldzīgs, kaut valstij vairs nebūtu piederējis ne sētas miets.⁵²

Gustava Ādolda pēcnācējas — Kristīnas nepilngadības dēļ valsts groŗus turēja t. s. aizbildņu valdība. Šī valdība iesākto ceļu turpināja, kaut arī atseviŗki valdības locekļi vēlējās at-

⁵⁰ A. Švābe, l. c. 9. lp.

⁵¹ Sal. autora Muiŗu redukcija Zviedrijā LVIŽ 1. 111. lp.

⁵² E. Heckscher, *Ekonomi och Historia*, Stockholm 1922, 95. lp.

griezties pie natūrālās saimniecības. Tomēr viss turpinājās agrāk pasāktā virzienā. Vienīgi dažādo nodokļu iznomāšanu vajadzēja izbeigt, jo bija pilnīgi dabiski, ka nodokļu nomnieki, kuŗu uzdevums bija kreditēt valsti, maksātājus labi prata izsūkt, kas, protams, atbalsojās parlamentā. Zīmējoties uz kroņa un nodokļu zemnieku nodošanu muižniekiem, turpināja Gustava Adolfa politiku, pareizāki: kailā vajadzība spieda nevien Kristīnas aizbildņu valdību, bet arī pašu Kristīnu šo politiku turpināt.

Tekošus, ikgadējus ienākumus turpināja apmainīt pret vienreizējiem maksājumiem. Kaut gan zemkopība bija svarīgākā tautas nodarbošanās nozare, laikmetam raksturīgais kalnrūpniecības un tirdzniecības pārvērtējums mudināja tieši šīs nozares aplikt ar nodokļiem. Tomēr šie avoti nevarēja apmierināt arvien pieaugošās valsts vajadzības, kāpēc minētās rīcības sekas bija valsts parādu pieaugums.

Jaunā, uz naudas saimniecību orientētā politika radīja arvien lielāku pretestību parlamentā, pirmām kārtām zemniekos. Zemnieki nevien bažījās par savu likteni, baidoties, ka Zviedrija «neievazā Vidzemes zemnieku parašas», t. i. dzimtbūšanu, bet mainīgās naudas pirkšanas spējas dēļ viņi arī dibināti redzēja briesmas pašā pārejā uz naudu — pasvītrotot, ka kaŗa laikā pārtikas līdzekļi sadārdzinoties. Arī kameras kollēģija nostājās uz tāda viedokļa. Tā bija nobriedusi vajadzība pēc reformām, kuŗas izdarīja Kārlis XI. Izdarītā redukcija arī tiešām attaisnojās. Bija saglābtas valsts finances, valsts kļuva neatkarīga no kreditoriem, un Stokholmas pils pagrabos sāka uzkrāt naudu, kas ieplūda no provincēm un naudā maksājamiem nodokļiem. Pašā Zviedrijā veiktā redukcijā svarīgākais bija t. s. militārais iedalījums.⁵³

Zviedrijā militārais iedalījums izpaudās divos, principiāli atšķirīgos veidos. Pirmkārt, atsavinot kroņa labā iepriekšējos gados muižnieku rīcībā nodotos zemnieku natūrālos nodokļus,

---

⁵³ E. F. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia I, 290. un sek. lp.

šos nodokļus izlietoja natūrā uz vietām, jātnieku kaŗaspēka uzturēšanai un apgādāšanai. Otrkārt, reducētos zemniekus vispār atsvabināja no rekrūtēšanas, bet par to viņiem bija jāuztur līgumā paredzētais skaits kaŗa kalpu. Tas vairs nebija vervēts kaŗaspēks. Kā jātniekus, tā kājniekus apgādāja ar nelielu ciematu (torp). Patiesībā tikai pirmo reformas daļu varētu saukt par «iedalījumu», jo te tiešām disponēja par nodokļiem, iedalot nodokļu izlietošanu natūrā. Turpretim otrā reformas daļa panāca to, ka lielākā tiesa valsts izdevumu kaŗaspēka uzturēšanai vispār vairs negūlās uz valsts budžetu. Citiem vārdiem, reformas panāca izdevumu samazināšanu. Tomēr visa Kārļa XI finanču politika un uz natūrālās saimniecības principiem dibinātais militārais iedalījums bija gan piemērots miera laikiem, bet Kārļa XII lielajām cīņām nebija piemērots ne viens, ne otrs. Pat uzkrātie naudas līdzekļi bija iztērēti jau pirms kaŗa sākuma. Kārlis XII tad arī visu sistēmu suspendēja. Sākumā tas izpaudās tādā veidā, ka Kārlis XII, pārkāpjot tēva vienošanos ar zemniecību, lika rotām dot divkārt, trīskārt u. t. t. vairāk vīru. Pēc atgriešanās no Stralzundes viņš pilnīgi atteicās no visas šīs sistēmas un pakāpeniski ieveda vispārēju spaidu vervēšanu, kaut ko visai tuvu vispārējai kaŗa klausībai. 1700. gadā vervētais kaŗaspēks bija ap 35% no kopējā kaŗaspēka, bet 1708. gadā ap 46%.⁵⁴ Salīdzinot ar Gustava Ādolfa laikiem, starpība bija vienīgi tā, ka vervētā kaŗaspēkā vairs nebija lielum lielā daļa ārzemnieku, kuŗu vienīgās intereses bija pēc iespējas dārgi pārdot savu ādu. Kārļa XII vervētais kaŗaspēks komplektējās lielāko tiesu no pašas Zviedrijas un ārējo provinču ļaudīm, to starpā arī latviešiem, kas bija zvērējuši uzticīgi kalpot savam karalim.⁵⁵ Iestājoties mieram, Zviedrija atkal atgriezās pie agrākās militārā iedalījuma sistēmas, un tā palika zviedru pārvaldes stūrakmens gandrīz divsimt gadus līdz 1901. gadam.⁵⁶

⁵⁴ Ibid. 294. lp.

⁵⁵ VA, Ea IV B 30. vol. 2. Aptauja latviešu kaŗaspēka daļās.

⁵⁶ E. F. Heckscher, *Ekonomi och historia* 97. lp.

Pati militārā iedalījuma doma Kārļa XI laikā nebija nekas jauns. Jau 1623. gadā kaut kas līdzīgs, attiecībā uz flotes kaŗavīriem bija realizēts Somijā, Ūlandē, Uplandē un Sēdermanlandē.⁵⁷

Tāpat Gustavs II Ādolfs bija mēģinājis iet šo ceļu arī Vidzemē. Lai atrisinātu jautājumu, kā segt lielos izdevumus par pastāvīgo garnizonu, kas bija jātur robežu provincēs: Karielijā, Ingrijā un Vidzemē, šeit dibināja militāras kolonijas. Kolonijās noietināja kaŗavīrus ar visām ģimenēm un apgādāja viņus ar zemi. Vidzemē viena no tādām militārām kolonijām, par kuŗu mums ir sīkākas ziņas, bija Valmierā.⁵⁸ Akselim Uksensērnā bija piešķirts viens no lielākiem un bagātākiem Vidzemes novadiem. Lēņu grāmatā tieši bija paredzēts,⁵⁹ ka viņa pienākums ir uzturēt uz sava rēķina garnizonu. Šo jautājumu Uksensērna nokārtoja tā, ka Valmieras pilsētā ataicināja no Somijas kaŗavīrus ar visām ģimenēm un piešķīra katram 7—8 mucas vietas zemes no agrākiem Valmieras muižas laukiem. Zemniekiem muižas vajadzībām tai vietā bija jāierīko jauni lauki lidumā. Virsniekiem piešķīra nevien zemi, bet nodeva viņu rīcībā arī zemnieku kļaušu darbu. Kamēr Gustava Ādolda agrākos projektos par militārām kolonijām bija paredzēts nodot zemnieku kļaušu darbu arī kareivju rīcībā, Vidzemes Uksensērnas militārā kolonijā bija otrādi — kareivju dēli kalpoja pie zemniekiem par gājējiem, lai sagādātu sev iztiku.

Līdzīgi Uksensērnā garnizons bija jāuztur arī citiem, kas bija saņēmuši Vidzemē lielākus lēņus (piem. Hornam).

Kā redzams, arī šīs militārās kolonijas jau stipri tuvas Kārļa XI iedalītai armijai, un pēdējam nebūt nevar piešķirt to oriģinālītāti, kā to mēdz zviedru literātūrā.

Vidzemē pirmām kārtām reducēja lielās muižas, kuŗas uzturēja uz sava rēķina militārās kolonijas (kā pašas pirmās

---

⁵⁷ H. Swenne I. c. 260. lp.

⁵⁸ Autora — Uksensērnas Vidzemes muižu grāmatas 1624.—1654. 63. un sek. lp.

⁵⁹ Ibid. 126. lp.

reducēja bijušās Uksenšernas muižas). No šo muižu rentniekiem, protams, vairs nevarēja prasīt kaŗaspēka uzturēšanu. Bez tam šis samērā mazās kaŗaspēka daļas pārbaudījumu brīžos — pirmā ziemeļu kaŗa laikā — tāpat kā muižnieku jātnieku kaŗaspēks nebija bijušas savu uzdevumu augstumos.

Lai gan mums pagaidām vēl trūkst speciālu pētījumu par 17. g. s. otrās puses Vidzemes aizsardzības organizāciju, tomēr vispārējos vilcienos ir zināms, ka bez apm. 280 jātniekiem, kas bija jāuztur Vidzemes muižniekiem,⁶⁰ bez militārām kolonijām, kas pastāvēja pirms redukcijas, galvenais kaŗaspēka kodols bija vervēti kaŗakalpi. Pēc pirmā ziemeļu kaŗa, bet sevišķi 70. gados, kad Vidzemes kaŗaspēku ievērojami pastiprināja, šī vervētā kaŗaspēka apgādē un novietošanā uzaicināja piedalīties muižniekus. Pēdējie šis nastas, protams, novēla uz zemniekiem. 1680. gadā no Vidzemē esošiem vervētiem kaŗavīriem saformēja t. s. Pālena pulku un Knoringa dragūnus.⁶¹ Šie kaŗavīri bija novietoti apgādāšanā pie zemniekiem. Pēdējiem tā bija ļoti smaga nasta, un, spriežot pēc 1682. gadā landtāgam iesniegtās ģenerālgubernatora propozīcijas,⁶² vervētais kaŗaspēks zemnieku stāvokļa atvieglošanai saskaņā ar karaļa rīkojumu ap minēto gadu bija novietots garnizonā vairāk vienkopus un mazākās pilsētiņās. Muižnieki tam īsti negribēja piekrist,⁶³ vienkārši tādēļ, ka viņiem turpmāk bija jāuzņemas starpniecība kaŗaspēka uzturam nepieciešamo nodevu iekasēšanā no zemniekiem. Tiešām, sākumā ārkārtējās nodevas, kuŗas landtāgs laiku pa laikam atvēlēja, sākot ar 1691. gadu pārvērtās rēgulārā nodoklī, t. s. armijas uzturā.⁶⁴

⁶⁰ 1675. gadā landtāgs uz katru jātnieku vēl atļāva īslaicīgai iesaukšanai vienu vieglo jātnieku. VA, Vba, propozīcijas.

⁶¹ VA, Vba, propozīcijas.

⁶² Schirren, Recesse 54. un sek. lp.

⁶³ C. Schirren, Recesse 58. lp.

⁶⁴ Autora, Vidzemes zviedru laiku finances, Rīgā 1936. 96. lp. Nodokļa kvote bija mēnesī $\frac{1}{2}$ pūra rudzu, $\frac{1}{2}$ pūra miežu, 15 mārciņas gaļas vai speķa, 3 stopi zirņu vai putraimu, 6 mārciņas sāls un 30 vērđiņi

Šāda kaņaspēka apgāde bija neparocīga un pilnīgi saprotams, ka karalis vēlējās arī Vidzemē to pārorganizēt pēc Zviedrijas parauga.

1686. g. 3. februārī ģenerālgubernātors propozīcijā landtāgam⁶⁵ arī tiešām nāca ar priekšlikumu, kas nebija nekas cits, kā ierosinājums nodibināt Vidzemē militāro iedalījumu. Ģenerālgubernātors rakstīja, ka, ņemot vērā grūtības kaņaspēka apgādāšanā, karalis atzinis par nepieciešamu kaņavīrus (pirmkārt jātnieku pulku) atkal novietot uz laukiem. Bet tā kā novietot kaņavīrus pie zemniekiem būtu visai neizdevīgi abām pusēm, kā kaņavīriem, tā zemniekiem, tad karalis ierosina, lai katram kaņavīram piešķir četras mucas vietas zemes un vajadzīgās pļavas, uzceļ vajadzīgās ēkas, iekārtojot saimniecību, lai varētu turēt dažas govīs un aitas. Bez tam kaņavīri arī turpmāk saņemtu, bet zemnieki maksātu līdzšinējo nodokli. Ģenerālgubernātors motivēja šo karaļa priekšlikumu,⁶⁶ ka kaņavīri kolonisti kaņā laikos būs vislabākie kaņotāji, jo viņi cīnīsies par savu ģimeni un savu stūrīti zemes.

Landtāgs šo priekšlikumu noraidīja.⁶⁷ Muižnieku motīvi bija, ka tādā sistēmā zeme palikšot pilnīgi neaizsargāta, jo jātnieki atradīšoties tālu viens no otra, viņu zirgi būšot pārāk nogurdināti lauku darbos, vai nu paša kaņavīra saimniecībā, vai izīrējot zemniekiem.⁶⁸

---

⁶⁵ VA, Vba, propozīcijas. Propozīcijas izvilks un arī C. Scirren, *Recesse* 73. lp.

⁶⁶ C. Scirren, *Recesse* 72. lp.

⁶⁷ *Ibid.* 82. lp.

⁶⁸ *Ibid.* 77. lp.

---

naudā, bez tam ziemas mēnešos vēl 1 pūrs auzu un 1 vezums siena — no ik 6¼ arkla. Zemnieki, kas dzīvoja kaņaspēka novietošanas vietu tuvumā, nodokli maksāja natūrā, tālākie naudā: vasarā 1 vecdālderis un 1 karolinu, ziemā 2 vecdālderis un 1 karolinu. Sk. VA, Ea B IV 40 vol. 1: 254. lp.

No Strēmfelda un Strokirka 1693. gada iesnieguma ģenerāl-gubernātoram⁶⁹ redzam, ka karaļa projekts vēl nebija realizēts. Protams, ka tā realizēšanai šķērslis nebija muižnieku iebildumi. Jo uz $\frac{2}{3}$ no visas Vidzemes arklu skaita, kas bija reducēti, šis iebildums nemaz neattiecās. Kādi isti bija nodoma nereālizēšanas iemesli, tas būtu jāizšķir kara vēsturniekam.

Mūs interesē šeit minētais iesniegums kā dokuments, kas raksturo zemnieku stāvokli un lielo nastu, kas viņiem bija jānes valsts drošības labā, uzturot kara spēku.

Kā liecina Strēmfelda un Strokirka iesniegums, 1693. gadā kara spēks bija novietots atkal pie zemniekiem. Pēc iesnieguma autoru domām, šī kārtība zemniekus, vārda tiešā nozīmē, izpostot. Neesot grūti nākt pie tādas atziņas, ja ņemot vērā, ka kara vīram izsniegtais uzturs neesot pietiekošs. Tāds kara vīrs, kas ar sievu un vairākiem bērniem, govīm, cūkām un citiem mājlopiem novietots pie kāda zemnieka, ēdot viņa labumu, jo nevarot iedomāties, ka tik daudz cilvēku un kustoņu varētu pārtikt, nesagādājot zaudējumus zemniekam. Vēl jo nelaimīgāks esot zemnieks, kas redzot, kā viņa acu priekšā patērē viņa sējumus, zirņus, kāpostus, saknes un visu, kas vien atrodas laukos un kūtī. Tomēr zemnieks nevarot sev dabūt taisnību, jo neesot liecinieku, kas varētu apstiprināt zemnieka sūdzību. Tādēļ, pēc memoriāla iesnieguma autoru domām, būtu atkal cilājams agrākais projekts par īpašu kara vīru zemes iedalīšanu.

Šo pašu projektu piemin arī kāds 1693. gada iesniegums karaliskai kameras kollēģijai Stokholmā.⁷⁰ Daudzos novados, piemēram Rūjienā, Vainižos, Alūksnē, esot vairāk tūkstošu mucas vietu brīvu zemju, bez tam muižās esot daudz zemes, kas neesot uzdotas revīzijā un kuņas varot konfiscēt. Šīs brīvās zemes, pēc iesnieguma autora domām, nebūtu lietderīgi kolonizēt ar parastiem zemniekiem, jo visām muižām jau esot pietiekoši daudz kļaušu darbu darītāju un citādi nevarot karaļa

⁶⁹ VA, Ea IV B 35. 20 un 22. apr. raksta 2. p.

⁷⁰ KA, Handl. rör. tyska och balt. prov. vol. 139. And. Neidāla 1693. gada 23. janvāra iesniegums.

un neizpētītie archīvu materiāli Zviedrijas un Latvijas valsts archīvos liecina, ka Kārļa XI vervētā armijā, kuŗu komplektēja Vidzemē, vairums bija latvieši.

Pēc sava sociālā stāvokļa tie gandrīz visi bija bezzemnieki — kalpi un vaļinieki. Latviešu mīlestība uz zemi un cenšanās pēc sava zemes stūrīša ir vienmēr bijusi dzīva, un nav šaubu, ka izredzes iegūt savu zemes stūrīti būtu panākušas, ka latviešu kalpi un vaļinieki būtu daudz labprātīgāki pēmuši vervētāju rokas naudu, nekā līdz tam. Tā būtu radies jauns, turklāt brīvs, zemnieku nogrupējums. Nav lielas nozīmes apskatīt vēsturi no varbūtības viedokļa, «kas būtu bijis tad, ja nebūtu...», kādēļ arī sīkāki vairs nekavēsimies pie šīs nereālizētās latvju zemnieku brīvības izredzes.

Arī tas, kas bija reālizēts un panākts, jau bija daudz, tik daudz, ka gandrīz jau bija sasniegta robeža tam, ko vispār varēja cerēt. Cik tuvu latvju zemnieks bija brīvībai, pat brīvībai modernā nozīmē, par to liecina notikumi Lielā ziemeļu kara laikā.

Vairāki Vidzemes kroņa zemnieki, aizdodot kronim naudu, par sava aizdevuma rentēm dzēsa savu nodevu un klaušu pienākumus, t. i. atraisījās no visām saitēm pret muižu. Cik līdz šim zināms, šie zemnieki bija Cēsu Inķis, Cēsu Šmīdis, Spāres muižas Voitiņš un Burtnieku Jaunās muižas Zēmelis.⁷¹ Šie zemnieki ieguva brīvību, par kuŗu tanī laikā pilnīgāku nevar vairs iedomāties, bet tā bija kļuvusi iespējama tikai tādēļ, ka Kārļa XI reformas Vidzemes zemnieku bija šai brīvībai tik ievērojamā mērā tuvinājušas. Šajos jaunajos Vidzemes brīvzemniekos brīvības un neatkarības, varētu teikt, pašapziņa bija tik liela, ka viņi pat atteicās vēlāk, krievu laikos, maksāt kronim nodokļus.

---

⁷¹ KA LDK Nr. 58. Pantegods uti Riga och Wenden. Par šo zemnieku aizdevumiem kronim sīkākas ziņas paredzu publicēt turpmāk.

6. Daži vērtējumi.

Šinī rakstā varējām sniegt vairāk, nekā bija solīts virsrakstā. Varējām iztirzāt nevien latvju zemnieku brīvības izredzes Kārļa XI laikā, bet arī parādīt ievērojamus panākumus šīs brīvības sasniegšanā. Paturot prātā, ka zemnieku brīvība varēja būt tikai tāda, ka zemnieks paliek savas kārtas loceklis, nevaram gaidīt, ka šī brīvība būtu bijusi vēlākās liberālās skolas izpratnē. Tikai individuāli atsevišķi zemnieki ar karaļa žēlastību varēja pacelties augstākā kārtā pa kārtu hierarchijas trepēm. Savas kārtas robežās Kārļa XI Vidzemes kroņa zemnieki bija ievērojami tuvojušies tam stāvoklim, kādā otrpus Baltijas jūras atradās centrālo Zviedrijas provinču zemnieki. Tās pašas Zviedrijas dienvidu provinces zemnieki bija sliktākā stāvoklī nekā Vidzemes zemnieki.

Vidzemes zemnieku pienākumi bija normēti. Pienākums palikt uz savas dzimtās zemes bija kļuvis par tiesību. Vidzemes zemnieks varēja sūdzēties par kungu — muižas rentnieku. Ar to viņš bija nevien teorētiski, bet arī praktiski ieguvis pilsoņa stāvokli.⁷² Vidzemes zemniekam bija tiesība prasīt samaksu par to darbu, ko viņš veica kunga labā virs viņam noteiktas kļaušu normas tāpat kā jebkuņam brīvam namnieku kārtas loceklim. Tie, lūk, galvenie reālie sasniegumi. Līdz pilnīgai zemnieka neatkarībai no muižas, kā redzējām, bija tikai viens solis.

Ir bijuši mēģinājumi noliegt, ka Kārlis XI būtu kaut ko darījis Vidzemes zemnieku emancipācijas labā — pārmaiņu kodsols esot bijis vienīgi tas, ka muižnieku vietā stājies kronis. Karalis ir zemniekus, ir muižniekus esot uzskatjis par valsts ierēdņiem. Ir bijuši mēģinājumi izskaidrot Kārļa XI soļus zemnieku labā, meklējot kādus šaursirdīgus nolūkus. Vēsturiskā 1681. gada prozocija esot bijusi tikai dēmagoģija, lai zemnieku acīs kompromitētu muižniekus. (Patiesības labā: zemnieki par šo ierosinājumu nekā neuzzināja.) Ir mēģināts izskaidrot ka-

⁷² R. Vipers, Jauno laiku vēsture 210. lp.

raļa centienus atbrīvot zemnieku tirdzniecību kā veiklu manevru, lai izspēlētu muižniekus pret Rīgas namniekiem. Karalis zemniekiem esot devis tiesības sūdzēties par muižu nomniekiem tikai tādēļ, lai pēdējos savaldītu.

Šos apgalvojumus ar vēstures faktiem nevar pierādīt, bet, iepazīstoties ar Kārļa XI darbību un spriežot pēc tās par viņa personību, visi šie apgalvojumi sabrūk.

No otras puses ir nepareizs arī apgalvojums, kas visas Kārļa XI reformas izskaidro ar naidu pret muižniekiem. Kārlim XI pret muižnieku kārtu nekāda naida nebija.⁷³ Viņa taisnības sajūta tikai nevarēja pieļaut, ka nesodītas paliek personas, kas aizbildņu valdības laikā bija izšķiedušas miljoniem valsts naudas⁷⁴ un mantas. Protams, nevarēja arī pieļaut, ka Vidzemes muižnieki atklāti dumpojas. Bet redukcija un zemnieku atsvabināšanai darītais nebija sods par šo dumpi. Kārļa XI valstī ir izšķērdētājus, ir dumpiniekus sodīja tiesa pēc objektīvas izmeklēšanas.

Kādēļ Kārlis XI centās dot latvju zemniekiem brīvību, (saprotot šo vārdu tā laikmeta izpratnē), tam izskaidrojums nemaz tālu nav jāmeklē. Viņš pats savus motīvus godīgi un atklāti (pat pārāk atklāti) izteica savā 1681. gada propozīcijā.

Pirmām kārtām motīvi bija humānas dabas (viņa vārdiem: kristīgās tuvāku mīlestības diktēti), otrām kārtām, bija arī saimnieciski apsvērumi.

Ja praktiskā dzīvē abi šie motīvi sadūrās un daudzus nodomus nevarēja realizēt tādēļ, ka bija jāmeklē kompromiss starp abām sfērām — garīgo un materiālo, tad tā ir vēstures traģika, ko varam gan nožēlot, bet kas nevar mazināt Kārļa XI izcilo nozīmi mūsu vēsturē.

---

⁷³ To pārliecinoši pierādījis E. Hekšers, *Sveriges ekonomiska historia* 337. un sek. lp.

⁷⁴ S. Brismanis, recenzijā par E. Hekšera grāmatu.

I pielikums.

Zviedru zemnieku nodokļi un maksājumi 17. gadu simtenī.

Sekojošais apcerējums dibinās uz šādiem darbiem: Hakon Swenne, Svenska adelns ekonomiska privilegier 1612—1651, Göteborg 1933, E. F. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia I, Stockholm 1935/36, L. G. Linde, Sveriges ekonomirätt, Stockholm, 1888, L. G. Linde, Sveriges finansrätt, Stockholm 1887. Lielāko tiesu izmantots pirmais darbs, kācēļ nav atzīmēti norādījumi piezīmēs.

Zviedru zemnieki 17. g. s. maksāja: līguma naudu, noteiktu gada renti, nenoteiktās rentes, speciālās nodevas un ārkārtējās nodevas. Līguma naudu (stādja) maksāja muižnieku un kroņa zemnieki, uzņemoties ciematu vai pagarinot līgumu. Noteikto gada renti (ārlīga rāntan) maksāja nodokļu un kroņa zemnieki natūrā vai naudā, vai abos veidos. Pēc takses aplēšot, no pilna ciemata (vesela mantāla) šīs nodevas svārstījās no 8 līdz 15 zviedru sudraba dālderiem. Maksājumus saņēma kronis. Rentē ietilpa arī no katra mantāla karalim nododamie divi zirgi, kuņus parasti atvietoja naudā ar apm. 6 ērēm par zirgu. Šo rentes daļu kronis iekasēja arī no muižnieku zemniekiem un muižnieku nodokļu zemniekiem. Turpretim pārējo rentes daļu no šiem zemniekiem iekasēja muižnieks. Rentes lielums dažādos novados bija dažāds. Rentē ietilpa arī klaušas.

Nenoteiktās rentes bija šādas: 1) Aizsardzības nodeva (landtāgs-gården) kopš 1611. g. karaspēka uzturam. Sākumā šo nodokli iekasēja natūrā, brīvi vienojoties ar zemniekiem, vēlāk naudā līdz 9 sudr. dālderiem no pilna ciemata. Muižnieku zemnieki līdz 1644. gadam pusi no šī nodokļa maksāja savam kungam, pusi kronim, bet pēc 1644. gada visu kungam. 2) Celtņu palīdzība (byggningshjälpen). Zemnieku pienākums kopš seniem laikiem bija palīdzēt karalim celt pils un apcietinājumus, cērtot kokus, laužot akmeņus un pievedot šos materiālus. Atvietojot šo pienākumu ar naudu, radās nodoklis, ko iekasēja no visiem zemniekiem, kaut arī ne katru gadu. Nodokļa apmērs svārstījās no 12 ērēm līdz 2 dālderiem 20 ērēm sudr. naudā. Atsevišķos gadījumos klaušas bija jāpilda natūrā paralēli maksājumam. Muižnieku zemnieki kronim maksāja pusi no tā, ko maksāja pārējie, bet saskaņā ar 1644. gada privilēģiju muižnieku un muižnieku nodokļu zemniekiem šis nodoklis kronim nav jāmaksā, tā kā to turpina iekasēt muižnieki savā labā. 3) Salpētra palīdzība (salpeterhjälpen). Šīs svarīgās šaujamā pulvera izejvielas ražošanai zemniekiem bija jāpieved zeme, pelni, salmi, mēsli, malka un jāstrādā divi dienas salpētri ražojot. No 1636. g. klaušas sāk atvietot ar naudu — ar 1:13 līdz 1:27 dāld. sudr. naudā.

Muižnieku zemnieki maksāja šo nodokli tāpat kā iepriekšējo, t. i. līdz 1644. gadam pusi kronim, pēc šī gada visu kungam.

Speciālas nodevas bija: 1) Kroņa desmitā (Krono-tienden), ko garīdznieku labā maksāja visu katēgoriju zemnieki, resp., kas vien kaut ko sēja. Zemnieku pienākums bija nodot desmito tiesu no ražas, pievest nodevu norādītā vietā, uzcelt un uzturēt klētis, mācītāju un zvaniķu ēkas un baznīcas. Daļu no šī nodokļa saņēma arī kronis. 2) Tiesnešu nauda (Lagmans- och härads hövdingepengar) saskaņā ar 1604. gada Norķepingas riksdaga lēmumu bija jāmaksā visiem zemniekiem, neatkarīgi no viņu zemes kamerālās dabas vai ciemata lieluma. Šīs nodevas kvote bija 4—12 ēres no ciemata. Tā kā tiesneši un draudznieki bija muižnieki, kas parasti savus pārvaldnieku pienākumus nodeva tālāk saviem ierēdņiem, pēdējie pa «tinga» laiku bija jāuztur un jādod šķūtis. Šīs nodevas svārstījās ap 2 ērēm. Bez tam zemnieku pienākums bija celt tiesu namus un cietumus.

Ārkārtējās nodevas un ārkārtējie nodokļi bija šādi: 1) Kažoku nodevas (pålsgården). Kaŗaspēka apgādāšanai dažos gados bija jānodod kažoki, aītādas, apavi, zeķes, linu audekls un ādas. 2) Lopu nauda (boskapspengar) saskaņā ar vairāku riksdagu lēmumu bija zemniekiem jāmaksā atkarībā no viņu lopu skaita, ko pa ziemu izmitina. Atkarībā no ciematu lieluma un lopu sugas, nodevu atvietoja ar naudu, piem., par zirgu vai vērsi $24\frac{1}{2}$ ēres. Nodokli paaugstināja vai pazemināja atkarībā no naudas kursa svārstībām. Muižnieku un muižnieku nodokļu zemnieki kronim atsevišķos gados maksāja tikpat, atsevišķos gados pusi no tā, ko pārējie zemnieki. 3) Rudzu palīdzību (råghjålperna) maksāja atsevišķos gados, gan pusemucū, gan veselu mucu no pilna ciemata. Parasti mucu rudzu atvietoja ar diviem vecdāldeŗiem. Muižnieku un muižnieku nodokļu zemnieki maksāja pusi kronim, pusi kungam. 4) Naudas palīdzība (Penninghjålper) bija jāmaksā atsevišķos periodos ar mainīgu nodokļa kvoti. Piemēram, no 1614. līdz 1619. gadam katru gadu katram zemniekam bija jānomaksā 2 vecdāldeŗi, kalpiem 1 vecdāldeŗis, kalponēm $\frac{1}{2}$ vecd. Elfsborgas cietokšņa izpirkšanai. (Šinī gadījumā nodokli vajadzēja maksāt visiem valsts iedzīvotājiem, sākot ar karalieni un beidzot ar kalponēm.) 1646. gadā šis nodoklis bija 6 markas sudrabā no katra pilna ciemata. 5) Dzirnavu muitas un viru nauda (Kvarntulls- och mantalspengarna). Pirmā nodeva bija jāmaksā par tiesību lietot rokas dzirnavas, otrā par dzirnavu muitas atcelšanu. Jāmaksā bija par visām personām, kas vecākas par 12 gadiem. Kā naudas palīdzību, tā abus pēdējos nodokļus muižnieku un muižnieku nodokļu zemnieki maksāja gan tikpat kā pārējie, visu kronim, gan pusi kungam.

Bez šīm ārkārtējām nodevām, kas bija jāmaksā ar pārtraukumiem vairākus gadus no vietas, bija vēl vienreizēji maksājumi: karaliskā nama locekļu kāzu, bēru, kronēšanas gadījumā un tml.

Kā redzams, parasti no visām nodevām un nodokļiem muižnieku un muižnieku nodokļu zemnieki maksāja kronim tikai pusi no tā, ko maksāja kroņa un nodokļu zemnieki. Otru pusi, vai nu tieši tādā pašā veidā, vai arī atvietotu ar klaušām un naudu, iekasēja muižnieki savā labā.

Kaut gan muižniekiem no šī viedokļa būtu bijis izdevīgi panākt nodokļu paaugstināšanu, viņi tam vienmēr rīksdagā pretojās.

Bez šiem speciāliem zemnieku maksājumiem uz zemniekiem sevišķi smagi gūlās tāds vispārējs nodoklis, kāds bija t. s. mazās muitas (lilla tullen). Sākot ar 1622. gadu, par visām precēm, ko veda uz tirgiem vai pilsētām, bija jāmaksā muita. Zemniekam muita bija jāmaksā nevien par precēm, kuŗas viņš veda pārdot, bet arī par nodevām, kuŗas viņam vajadzēja pievest kroņa noliktavās, pat par sienu, ko zemnieks klaušu kārtā bija sapļāvis kroņa pļavās un veda uz kroņa noliktavām. Muižnieku zemnieki bija spiesti maksāt šo muitu par produktiem, kuŗus viņi, pildot šķūšu pienākumus, bija spiesti vest uz pilsētām. Daudzās vietās muižnieki, paturot ražojumus muižā, tomēr iekasēja šo muitu no zemniekiem un paturēja sev kā kompensāciju par to, ka zemniekiem šinīs gadījumos tā nebija jāmaksā. Bez tam muitas ērtākai ņemšanai zemniekiem bija ap pilsētām ceļamiem žogiem jāpieved materiāls un jāuzceļ arī paši žogi.

Šinī vispārējā kārtībā par zviedru zemnieku nodokļiem bija vairāki visai nozīmīgi un plašus novadus aptveoši izņēmumi. Pirmkārt, no nodokļiem bija brīvi pašu muižnieku īpašumi, t. i. viņu muižas (Sātesgārdar) un blakus muižas (Ladugārdar). Šo muižu apmēri, salīdzinot ar Vidzemes muižām, bija mazi. Otrkārt, muižnieki, izkaulējot privilēģijas, pakāpeniski bija panākuši, ka no lielākās daļas kroņa nodokļu atsvabināja tos muižnieku zemnieku ciematus, kas atradās tai pašā ciematā, kuŗā atradās muiža. Šos zemnieku ciematus sauca par «å och rörsheffield», kaut gan šī apzīmējuma nozīme pieļāva dažādu iztulkojumu. Treškārt, no daudziem pienākumiem kronim: šķūtīm, rekrūšu došanas, un daudziem kroņa nodokļiem pilnīgi bija brīvi muižnieku zemnieku ciemati, kas atradās jūdzes attālumā no muižas. Šī «brīvības jūdze» (frihetsmiln) bija katrā novadā citādā gaŗumā (14—27 km).

Visi šie izņēmumi bija vienīgi muižnieku privilēģija, jo zemniekiem nodokļu un citu pienākumu atvieglojumi bija jāatlīdzina, parasti jāatkalpo klaušās, savam muižniekam.

2. pielikums.

Kārļa XI propozīcijas Vidzemes bruņniecībai 1681. g. 27. aprīlī trešais pants. Parakstīts oriģināls VA, Vidzemes bruņn. arhīvā 3d (karaliskās propozīcijas landtāgam). Vācu tulkojums: C. Schirren, Die Recesse der livländischen Landtage aus den Jahren 1681 bis 1711. Dorpat 1865, 19. lp.

Proposition hwilken Kongl: May: tt dhes trogne Männ, Tienare och undersåthere, samptelige Landråden, Ridderskapet och Landsåtharne uti Hertigdomet Lyfflandh, som till een allmen Landtdagh, bliffwa forskreffna och samblade, i nåder haffwer welat låtha framstella. Daterad Kongsöhr. d. 27 April Ao 1681.

— — — —

3. Kongl: May: will ochså Ridderskapet och Adelen i Lyfflandh i nåder icke förhålla, hurusom Kongl: May: haffwer i synnerligt betrachtande hooss sig komma låtit dhet bruuk, som uti dhe gamble hedniske tydher hooss många folck och Nationer finnes haffwa warit inrytat, iemwål uti någre Sweriges tillydande Provincier serdeles Lifflandh och Pommern alt till närwerande tydh ähr behållit, nembl. at Herrskaperne usurpera öffwer dheres bönder och bondefamilier, een större och mehra oomskrenckt fryheet och macht, än dhen inbördes skyldiga Christelige kärleekan synes kunna tābla. Hwerföre och såsom Kongl: May: icke allenest hafwer låtit förhålla dhes trogne undersåthare Ridderskapet och Adelen i Pommern sine Christelige och nådige tanckar om sådan olimitered fryheets modererande och dhet elendige Slaffwerytz och Lyfegenheetz affskaffande, som så många Christne måste sucka under; uthan och i nåder sinnad ähr at låtha dhetsamma skee och practiceras medh alle bönder och familier som höra till Kongl: May: ts och Chronones Godz i Lyfland. Altså heemsteller Kongl: May: i nåder till Ridderskapetz och Adelens werdsinnige efftertenkiande, huru wähl och Christeligit dhet wore, at sådant Exempel af Ridderskapet och Adelen wydh dheres enskylte Godz och Bönder blefwe effterfolgdh och antagit besinnandes dheriempte at förutan dhet Meen som Justitien och Christelige godha seeder kunna lyda, då dhen eene Menniskan lembnes under dhens andres discretion och Privat affecter, så ähr och dhetsamma et stoort hinder för inbördes affections och förtroligheets tillwexande, och betager bådhe andre hugh och willie at settia sigh dher neder, iemwähl dhe meste Landetz Inbyggjare Lust och Bekymmer at önska och sökia dhet som lender till ett allgemeent Landetz wählståndh: emedan dhe föga deel och Interesse dheruthinnan kunna haffwa så lenge dhe aff Schlawwerytz och Lyfegenheetz bör-

ZVIEDRIJAS KARALIS KĀRLIS XI.

den bleffwa tryckte; dheremoth heelt andre effecter till Justitiens och dhet allgemeene bestas förkåfring wore till at wenta, så snart denne Kongl: May: ts nådigste Intention blefwe werckstellig giordh.

— — — —

3. pielikums.

Lichtona 1681. g. 9. augusta raksts karalim par brīvības piešķiršanu Vidzemes zemniekiem. Raksta koncepts atrodas VA, Ekonomijas arhīvs IV A 7, 15. un sek. lp. Lichtona ļabojumi konceptā labāk apgaismo viņa viedokli, nekā tīrraksts, kādēļ tie visi arī šeit minēti.

— — — —

Sist hafr iagh iemwāl intet skolat förbigåå att underdånigst pāminna angāende bōndernas friheets introducerande wedh E. K. Mtz gods, att emden icke allenast Ridderskapet (svitrots har rätt) stāår hōgt dherpā att beholla sina bōnder wedh gamla rettigheten, uthan dhet och kunde blifwa mycket efwentyrligit för E. K. Mtz rentor (svitrots: och arendatorerne finnas) och giōra mehr swārigheet uthi arenderna om huus disciplinen och Egendombs retten, hwaruthi (svitrots: bōndernas hārda wilkor, iesprausts:) dher rettmātige Servituten allenast bestāår, skulle afskaffas, och bōnderna (svitrots: māngehanda) fåå frihet att ōmsa huusbōnder, iemwāhl (iesprausts:) hwariehanda dheras fehl stellas under (sek. 6 vārdi iesprausti:) process och ius santiernes långsama skerskādande (svitrots: lagh och domb) efftersom man intet kan neka att dhet āhr (svitrots: ett) folck af een hārd natur och sādant som behōfwer een (svitrots: ex) streng och prompt nāpst sā frampt dhe skola hollas till dheras plicht, (svitrots: hwilket neppligen kan förmodas om alt skalle, tai vietā pierakstīs:) och icke förkalla uthi ōfwermodigheet. Hwilket alt submitteras E. K. Mtz nådigste efftertenkiande och uthslagh . . . . .

— — — —

* * *

KURZEMES HERCOGA JĒKABA SAIMNIECISKIE PASĀKUMI DĀNIJĀ

1. Dzelzsraktuves Norveģijā.

1662. gada 3. decembrī no Ventspils uz Kopenhāģenu devās ceļā Kurzemes hercoga Jēkaba sūtnis Nilss Andersens (arī Niklass Andersons). Viņa uzdevums bija ievadīt sarunas ar Dānijas karali Frīdrihu III par tirdzniecības tiesību iegūšanu Īslandē un dzelzs un citu metālu raktuvju ekspluatēšanu Norveģijā. Ar labo rudens vēju 9. decembrī hercoga sūtnis ieradās Kopenhāģenā un audiencē pie karaļa saņēma principiālu piekrišanu abiem nodomātiem pasākumiem. Tomēr tūlīt saņemt privilēģijas hercoga pilnvarotais nevarēja, jo viņam trūka naudas, lai segtu izdevumus pasēm un rekomandācijas vēstulēm Norveģijas vicekaralim, kalnu lietu pārzinim u. c.¹

1663. g. maijā šie šķēršļi novērsti, un jūlijā Norveģijas vicekaralis Krabe un kalnu pārzinis Bostrups Gede ierāda Andersenam Eidsvoldas, Vikas un Julsrūdas raktuves². Bez tam

---

¹ VA, Kha (Kurzemes hercogu archīvs) 108/642 Andersens hercogam 1662. g. 12. decembrī.

² VA, Kha 61/713 virsrentmeistars Brants hercogam Frīdriham Kazimīram 1687. g. 27. augustā un 1669. g. 6. maija privilēģija (sk. 5. piezīmi).

saskaņā ar Dānijas karaļa rīkojumu Ānsis Juels ierāda Andersenam Flekerē vietu noliktavai³.

Eidsvoldas, Vikas un Julsrūdas raktuves atradās Dienvidnorveģijā uz ziemeļaustrumiem no Oslo, Mjēsenas un Hurdales ezeru tuvumā (netālu no tagadējās Eidsvoldas pilsētas). Andersenam ierodoties Norveģijā, raktuves stāvēja dikā.

Uz kādiem noteikumiem Kurzemes hercogam nodeva ekspluatēšanai raktuves, uzzinām pēc Dānijas karaļa Frīdriha III privilēģiju tekstiem. Pirmā 1664. gada 13. maija privilēģija⁴ tikai nosaka vispārējās frazēs, ka hercogam uz viņa lūgumu atļauts ar saviem pilnvarotiem meklēt Norveģijā dažādas rūdas — sudraba, vara, dzelzs, svina un citu metālu. Pēc rūdu atrašanās hercogam tiesības ierīkot un lietot raktuves un ceļus, par cik tas netraucē citu privilēģijas un turoties pie kalnu likumiem. Cik tālu Kurzemes hercogs šo privilēģiju izmantoja, nav nosakāms.

Konkrēti par Eidsvoldas, Vikas un Julsrūdas raktuvēm runā 1669. gada 6. maija privilēģija⁵. Šīs privilēģijas ievadā, atsaucoties uz 1664. g. 25. maijā Norveģijas amata personām dotiem rīkojumiem, konstatēts, ka tā paša gada 4. jūlijā pilnvarniekam Nilsam Andersenam ierādītas raktuves Eidsvoldā, Julsrūdā un Vikā, un tagad (1669. gadā) viņš lūdz attiecīgu dokumentu. Uz šo lūgumu karalis izdod atklāto vēstuli, ka

---

³ Dānijas karaļa rīkojums Krabem un Gedem atrodas Norveģijas valsts archīvā. Turpat arī rīkojums Juelam. Šī dokumenta fotokopiju iespiedis Fr. Igals savā rakstā Kurzemnieku kolonijas Norveģijā, Brīvās Zemes illūstrētā pielikumā 1934. g. 164. lp. Dokuments bijis sākumā datēts ar 1663. g. 9. februāri, bet vēlāk pārlabots uz 25. maiju, kas, acīm redzot, izskaidrojams ar to, ka Nilsam Andersenam tikai maijā radās līdzekļi, lai samaksātu šī un citu dokumentu izgatavošanas izdevumus.

⁴ Tulkojumu vācu valodā iespiedis Christoph George von Ziegenhorn, Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen, Königsberg, 1772.

⁵ Privilēģijas oriģināls (dāņu valodā) glabājas VA, Kha 108/642. Literātūrā, cik man zināms, uz šo dokumentu norādījumu nav.

Kurzemes hercogam tiesības lietot un paturēt minētās raktuves, cik ilgi vien viņam patīk, ar visām Norveģijā parastām dzelzsraktuvju tiesībām un tām tiesībām, kas nodotajām raktuvēm priekš tam neierobežotā veidā bijušas. Privilēģijas pirmais pants nosaka, ka hercogam tiesības netraucēti lauzt dzelzs rūdu tagadējās vecās lauztuvēs un arī citās vietās četras jūdzes attālumā no Eidsvoldas ceļiem. Ja tanī pašā apvidū atrastu vaŗa vai svina rūdu, tad hercogam būs tiesības arī šo rūdu izmantot dažus gadus par brīvu, pēc tam — maksājot pienācīgo desmito tiesu un muitu, kā tas parasts citās lauztuvēs.

Kā redzams, pirmais privilēģijas pants nokārtoja visai svarīgo jautājumu par raktuvju teritoriju, fiksējot to četru jūdžu apkārtmērā no veciem ceļiem. Bez tam no šī panta varam arī netieši secināt, ka līdz 1669. gadam hercogam par piešķirtām tiesībām izmantot raktuves nekas nav bijis jāmaksā, jo brīvgadi, kuŗus sola par nākotnē atrodamo vaŗa un svina rūdas izmantošanu, bez šaubām tika arī attiecināti uz dzelzsrūdas izmantošanu, kamēr vēl raktuves nebija iekārtotas un sākušas darboties.

Ne mazāk svarīgs par privilēģijas pirmo pantu ir arī otrais. Hercogam atļauts izmantot ap raktuvēm esošos karaliskos meŗus. Viņam tiesības likt cirst vajadzīgos kokus raktuvju darbināšanai un celtnēm. Turpretim, ja šajos meŗos būtu koki, kas derīgi kuŗu būvei un mastiem, tad tie nav aizkaŗami, bet rezervējami karaļa vajadzībām. Tā kā vairāki ciemati ap raktuvēm jau pārdoti un arī turpmāk ciematus varētu pārdot, tad privilēģija tālāk nosaka, ka šo ciematu meŗi paliek raktuvju rīcībā. Gadījumā, ja hercogs nevarētu ar zemes īpašniekiem vai nomniekiem vienoties par meŗu ekspluatēšanas nomu, pēdējiem ir pienākums meŗus pārdot par lētu cenu.

Šis privilēģijas noteikums par brīvu karaļa meŗu izmantošanu un priekšpirkuma tiesībām uz privātiem meŗiem bija visai svarīgs tādēļ, ka raktuvju izmantošanas iespēja toreizējā teknikās stāvoklī uz visciešāko bija saistīta ar to, vai pieejamā tuvumā bija pietiekoši daudz koku. Lieta tā, ka dzelzs

raktuvju ekspluatēšanai bija vajadzīgi koki ļoti lielos daudzumos. Vispirms sakurināja milzīgus sārtus tajās vietās, kur bija nodomāts lauzt rūdu, lai atvieglotu laušanu. Otrkārt, rūdas kausēšanai lietoja koka ogles, kuŗu iegūšanai arī patērēja lielus daudzumus koku.

Transporta tehnika bija tik neattīstīta, ka nebija ko domāt par koku piegādāšanu no tālākiem apvidiem, izņemot vieniņi, ja mežainos apvidus un lautzuvi skāra kāda plostojama upe vai ezers.

Zviedrijā 17. g. s. visas kalnrūpniecības politikas galvenais uzdevums bija pēc iespējas nodrošināt kokus raktuvju vajadzībām. To necentās panākt, pamudinot racionālizēt koku patēriņu, bet cenšoties pārvietot kaltuves, kas arī patērēja koka ogles, uz tādām vietām, kur nebija raktuvju⁶.

Ņemot vērā lielos koku daudzumus, kas bija vajadzīgi raktuvju ekspluatēšanai, arī kļūst saprotama privilēģijas gādība, kas hercoga raktuvēm nodrošināja nevien kroņa, bet arī apkārtējos privātos mežus.

Lai hercoga raktuves varētu izmantot upes un citus ūdeņus transportam un arī ierīkot ūdensratus mēchaniska dzinēj spēka izmantošanai cepliem, privilēģijas trešais pants noteica, ka hercogam tiesības lietot visus ūdeņus, strautus, upes un straumes, tos nosprostojot, kur tas būtu nepieciešams. Aizsprosti tikai nedrīkst sagādāt nevienam zaudējumus vai aizskart citu tiesības. Hercogam nav arī tiesības ierīkot jaunas dzirnavas, zāģētavas vai tamlīdzīgus pasākumus, bet aizsprostus var izlietot vienīgi raktuvju ekspluatēšanai.

Turpretim (privilēģijas 4. pants) hercogs var izlietot jau uzceltās, dikā stāvošās zāģētavas un dzirnavas. Tāpat viņš patur visas vecās kalves un četrus vecos ceplis ar to piederumiem, kas atrodas piešķirtā vietā, līdz ar visām pārējām jau tur esošām ēkām. Privilēģijas piektais un sestais pants nokārto raktuvju strādnieku jautājumu. Visiem, kas nodarbināti

---

⁶ E. Heckscher, *Ekonomi och historia*, Stockholm 1922. 129. un sek. lp.

raktuvēs hercoga dienestā, piešķir atsvabinājumus no dažādiem pienākumiem pret kroni un fogtiem, par cik šis atsvabinājums nemazina nodokļus un kaŗa klausības pienākumu resp. attiecīgo mantāla skaitu. Raktuvju ļaudis pakļauti karaliskā kalnu pārziņa jurisdikcijai caur hercoga pilnvarniekiem, bet karaļa ierēdņiem nav tiesības dzīvot raktuvēs uz hercoga rēķina.

Visiem karaļa pavalstniekiem un zemniekiem, kas dzīvo ap raktuvēm, ir pienākums pret samaksu kalpot hercogam, cik tas būtu vajadzīgs raktuvēm un saskaņā ar agrākām parašām.

Jādomā, ka norveģu zemnieku darba spēks bija dārgāks, nekā latviešu zemnieku darba spēks hercoga Kurzemes rūpniecās, un tādēļ arī no šī viedokļa ļoti ticama hipoteze, ka hercogs uz Norveģiju aizveda nevien Jelgavas amatniekus, kuŗus minēsim turpmāk, bet arī Kurzemes zemniekus.

Privilēģijas septītais pants atļauj hercogam ievest un pārdot visas preces, kas nepieciešamas rūpniecās darbināšanai un ļaužu uzturam. Saskaņā ar devīto pantu šie ievedumi atsvabināti no muitas, ja vien ievedumus neizlieto citiem nolūkiem.

Privilēģijas devītais (noslēguma) pants formulē sīkāk noteikumus rūpniecās ekspluatēšanai. Pirmkārt, hercogam pienākums apgādāt pietiekoši daudz ļaužu un nodarbināt pasākumus pastāvīgi un līdz maksimālai iespējai, t. i., cik to atļauj rūda un meži. Saskaņā ar kalnu likumiem darbu pārtraukums nevar būt ilgāks par ceturtdaļu gada, ja vien darbus netraucē epidēmijas, kaŗš vai rūdas, mežu un ūdens trūkums. Otrkārt, hercogam jāmaksā viens orsts kā desmitā tiesa no katra birkava ķeta (čuguna) vai izkaltas dzelzs, kas ražota uzņēmumā. Šis maksājums nokārtojams katru gadu Oslo. Treškārt, izvedot dzelzi no Norveģijas, bez tam jāmaksā muiža saskaņā ar muitas nolikumu. Tāpat jāmaksā arī muiža par visām citām precēm, ko ievēd un izved, izņemot tās, kas minētas privilēģijas astotā pantā.

Nabagu un bāriņu uzturēšanai, kā arī mācītāja un skolotāja vajadzībām saskaņā ar agrākām parašām no katra birkava dzelzs jāmaksā četri dāņu šiliņi. (9. § 8.)

Ja hercogs ar šiem noteikumiem vairs nevēlas raktuves paturēt, tad viņam jāuzteic gadu iepriekš (9. § 4.). Atstājot raktuves, tās jānodod tādā pašā stāvoklī, kādā tās saņemtas, bet par uzlabojumiem hercogam tiesības prasīt samaksu saskaņā ar īpašas komisijas novērtējumu vai arī tiesības visu, kas pielikts, pārdot citiem vai arī noplēst un aizvest. (9. § 5. un 6.) Kamēr raktuves atrodas hercoga rīcībā, tikmēr viņam jāuztur labā stāvoklī visu raktuvju ciematu ēkas.

Noslēgumā Dānijas karalis Frīdrihs III deklarē, ka privilēģija ir spēkā, zīmējoties arī uz viņa un hercoga Jēkaba pēcnācējiem.

Privilēģijā duļņas acis noteikums, ka raktuves nedrīkst pārtraukt darbību uz laiku, ilgāku par $\frac{1}{4}$ gada. Šis noteikums bija domāts vienīgi fiskālos nolūkos, jo karaļa ienākumi no desmitās tiesas bija jo lielāki, jo intensīvāki ceļus darbināja. Tomēr pārsība nodarbināt ceļus $\frac{3}{4}$ gada no vietas uzstatāma par pārspilētu. Zviedrijā (kur dzelzs raktuvju tehnikas vēsture labi noskaidrota) 17. g. s. sākumā ceļus darbināja gadā caurmērā 34 diennaktis, bet 18. g. s. sākumā, uzlabojot tehniku, caurmērs bija 86 diennaktis. Tikai 1 pats Zviedrijas ceplis no 41 bija darbojies 243 diennaktis, t. i. divas trešdaļas gada⁷.

Nav domājams, ka Norveģijas raktuvēs būtu bijusi iespējama intensīvāka produkcija, jo Zviedrijas dzelzs raktuvju tehnika visādā ziņā bija pārāka.

Kā jau minējām, no privilēģijas pirmā panta var secināt, ka Kurzemes hercogam raktuvju ierīkošanai deva brīvgadus. Hercogs, cik varam spriest, raktuvju ekspluatēšanu tūdaļ neiesāka.

Tikai 1664. gada vasarā Jelgavā pieņem vairākus amatniekus, kas apņemas uzcelt Norveģijas raktuvēm vajadzīgās ēkas un tur strādāt. Ir uzglabājušies šādi hercoga līgumi ar amatniekiem⁸.

⁷ E. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia, Stockholm 1935/36 466. un sek. lp.

⁸ VA, Kha 439/272 55., 66., 67 fol.

1664. g. 24. jūlijā Norveģijas raktuvēm pieņēma kalēja meistarū Pitu Draku (Pitto Drack) ar algu 100 vecdāldeņu gadā. 1664. gada 1. septembrī namdaris Indriķis Perso (Hinrich Perso) apņēmas uzcelt Norveģijā dzelzsveserim vajadzīgās ēkas un pēc tam palikt Norveģijā, lai ēkas uzraudzītu un visu vajadzīgo pielabotu. Arī viņam alga paredzēta 100 vecdāldeņi, atskaitot izdevumus par uzturu. Līgumu ar hercogu slēdz arī Indriķa Perso tēvs Jānis (Jaan Persoo) ar to pašu algu, lai «ir cepļus, ir veseļus ar viņu čaklumu steidzīgi varētu sākt darbināt».

Ka uz Norveģiju aizvesti arī Kurzemes zemnieki, spriež pēc tā, ka 1665. gada 6. oktobrī pieņemts mācītājs Jānis Rautenbergs (Johannes Rautenberg) «für die Curischen Leute bei den fürstlichen Eisenwercken in Norwegen»⁹, un pēc kāda 18. g. s. rakstnieka, mācītāja K. M. Legangera ziņām, ka Jēkabs uz Norveģiju esot nosūtījis vairāk desmit ģimenes¹⁰. Diemžēl, Eidsvoldas draudzes baznīcas un pagasta grāmatas priekš 100 gadiem gājušas bojā ugunsgrēkā, tā kā izsekot šai Norveģijas kolonijai nevaram¹¹. (18. g. s. beigās pēc Legangera liecības Kurzemes kalnraču pēcnācēji, kādas 48 ģimenes ar 335 locekļiem esot nodarbojušās ar zemkopību.)

1666. gadā Kurzemes hercogs kā ķīlu saņēma arī kādu muižu ar tās zemniekiem raktuvju tuvumā¹². Šo muižu kronis bija ieķīlājis hercogam par 4900 vecdāldeņiem zaudējumu dzēšanai, kuŗi hercogam bija cēlušies sakarā ar to, ka dāņi bija izlietojuši kaŗā pret zviedriem kādu hercoga kuģi, kas bija gājis bojā (laikam 1659. gadā fregate Die Grosse Chur)¹³.

⁹ Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst, Mitau 1893. g. 59. lp.

¹⁰ Fr. Igals, op. cit. atreferē sīkāk ziņas, kas sniegtas K. M. Legangera darbā *Physisk og økonomisk beskrivelse av Eidsvold Jernverk*, *Topografisk Journal for Norge* 1792—1793.

¹¹ Fr. Igals, op. c. 178. lp.

¹² Magnus Gothards Korfs hercogam Fridricham Kazimiram 1688. g. 10. janv. VA, Kha 108/642.

¹³ J. Juškeviča ziņa (Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē, Rīgā 1931. g. 276. lp.), ka karalis kompensācijai par šo zaudējumu piešķīris raktuvju privilēģijas, ar avotiem nav pierādāma.

Vai iekļātās muižas zemniekus nodarbināja raktuves darbos, par to ziņu nav.

Raktuvju izmantošana, kā redzējām, būs sākusies ne ātrāk par 1665. gadu, varbūt pat tikai 1666. gadā. Par to, ka darbi uzsākti tikai 1666. gadā, liecina vairāki apstākļi. Pirmkārt, 1666. g. 18. jūnijā raktuvēs Dānijas karaļa uzdevumā izdara inventūru, lai vēlāk, raktuves nododot, varētu konstatēt, kādas ēkas u. c. tur bijušas¹⁴. Kā redzējām, 1669. gada privilēģija sava pēdējā panta 5. un 6. punktā paredzēja, ka raktuves nododamas tādā kārtībā, kā tās saņemtas, bet par uzlabojumiem hercogs var prasīt samaksu. 1666. gadā vēl labi varēja konstatēt, kas ir no jauna uzcelts un kas jau agrāk bijis. Otrkārt, 1667. gadā ar Baltijas kuģiem caur Zundu izved austrumu virzienā 218,7 birkavus dzelzs un dzelzs izstrādājumus¹⁵, kas varētu būt apmēram divu gadu raža. Tā kā minētā gadā caur Zundu austrumu virzienā devušies pavisam 6 Baltijas kuģi, no kuģiem 3 bijuši Kurzemes kuģi, tad ļoti iespējams, ka visu šo dzelzs krāvu veda uz Kurzemi ar kuģi, kas nāca no Norvēģijas, jo pārējie 5 kuģi nāca no Francijas¹⁶. Kopš 1640. gada dzelzi Baltijas kuģi 1667. gadā caur Zundu ieveda pirmo reizi, ja neskaita 1646. gadā ievestos 242 birkavus. Turpretim ar 1667. gadu sākas diezgan biežie izvedumi: 1668. gadā 47 birkavi, 1670. gadā 80 birkavi, 1673. gadā 2 birkavi, 1674. gadā 120 birkavi, 1675. gadā 6 birkavi, 1678. gadā 71 birkavs, 1680. gadā 35 birkavi un 1681. gadā 60 birkavi.

---

¹⁴ Brants Frīdriham Kazimiram 1687. g. 27. augustā, pielikums. VA, Kha 131/868.

¹⁵ N. E. Bangas un K. Korsta publikācija *Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund* otrā daļā pagaidām sniedz ziņas par preču izvedumiem caur Zundu tikai līdz 1660. resp. 1657. gadam. Ziņas par turpmākiem gadiem vēl nav izdotas, bet par Baltijas kuģu preču transportiem līdz 1682. gadam no Bangas saņemtās ziņas publicējis V. Ekerts, *Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus*, Rīga 1927., darba V pielikums.

¹⁶ Baltijas kuģu kustība 1640.—1682. W. Eckert op. c. III pielikums.

Ja zinām, ka Rīgas lielajam tirgum ievada dzelzi no Zviedrijas, tad, ņemot vērā, ka dzelzs ievedumi caur Zundu ar Baltijas kuģiem sākas un beidzas ap to pašu laiku, kad darbojās Kurzemes hercoga raktuves Norvēģijā, arī nevar būt šaubu, ka tiešām visa šī dzelzs gāja uz Kurzemi.

Importētie dzelzs daudzumi ir visai mazi¹⁷. No tā varam secināt, ka arī produkcija Norvēģijas raktuvēs noritēja diezgan šauros apstākļos. Dati par produkciju mums pagaidām ir par 1679.—1681. gadiem¹⁸: 1679. gadā ražoti 50 birkavi ķeta un 150 birkavi kaļamas dzelzs, 1680. gadā 100 birkavi kaļamas dzelzs un 40 birkavi ķeta, 1681. gadā 150 birkavi kaļamas dzelzs un 110 birkavi ķeta. Ja šos produkcijas skaitļus nostādām pretī augšējiem skaitļiem par dzelzs importu Kurzemē, tad redzam, ka no visas produkcijas tikai kādu ceturto daļu minētos gados izveda uz Kurzemi. Cik varam spriest pēc dažādiem blakus apstākļiem, produkcija Norvēģijas raktuvēs bijusi nevienmērīga un noritējusi ar lieliem traucējumiem.

Visvairāk neapmierināts bija fisks, jo desmito tiesu maksāja visai nolaidīgi. 1671. gadā šis nodevas pat atļāva likvidēt ar metalla izstrādājumiem. Kad 1673. gadā valdības ierēdņi mēģina iekasēt 150 dāldeņu lielo nodokļu parādu, raktuvju grāmatvedis Andrejs Berglunds paskaidro, ka «raktuvēm nekāda krājuma nav un ka nevienu dālderi nevar dabūt nedz no raktuvēm, nedz no raktuvju kungiem»¹⁹.

Kā raktuves pārzinis darbojās Kurzemes hercoga pilnvarnieks Felkerzāms. Lai pārbaudītu viņa darbību, 1677. gadā hercogs sūta uz Norvēģiju Oto Šrāderu. Diemžēl, neizdevās atrast viņa ziņojumu par raktuvju stāvokli, bet 1684. gadā, kad hercoga amatā stājās Frīdrihs Kazimirs, Felkerzāms bija ļoti norūpē-

---

¹⁷ Fr. Igals op. c. skaita vienu birkavu par 170 kg. Tas ir parastais Norvēģijas birkavs. Dzelzs svēršanai birkavs tomēr atšķiras no parastā birkava, piem., Zviedrijā tas bija 194,5 kg.

¹⁸ Ziņas pēc pārskata fotokopijas no Norvēģijas kalnrūpniecības pārvaldes archīva, ko publicējis Fr. Igals op. c.

¹⁹ Fr. Igals op. cit. 170 lp.

jies, lai arī Frīdrichs Kazimirs apstiprina, ka Šrāders visu atradis pilnā kārtībā²⁰.

Dānijas karaļa galmā gan sevišķi labās domās par kārtību hercoga raktuvēs nebija²¹.

Arī Kurzemes hercogam Jēkabam pēdējos gados no raktuvēm bija maz prieka. 1681. gadā raktuves ražošanu bija pilnīgi pārtraukušas, bet nenomaksāts bija palicis diezgan prāvs nodokļu parāds. Savā 1673. g. 6. septembra testamentā hercogs atstāj «visu, kas mums ir Zviedrijā un Dānijā, kā arī Pomerānijas muižas» princim Kārlim Jēkabam²². Kad Kārlis Jēkabs mirst, 1677. g. 31. martā hercogs testamentu papildina un nodod savam jaunākam dēlam Aleksandram «ziemeļu raktuves un visu, kas uz tām pienākās no Dānijas karaļa, tāpat arī Dānijas karaļa privilēģijas uz Īslandi un Flekerē». Kamēr šīs tiesības princis var realizēt, viņam garantē no dažām muižām 10.000 vecdālderu gadā. Ar frazi — visu, kas uz raktuvēm pienākas no Dānijas karaļa — domāta ķilas summa 4900 vecdālderu.

Aleksandrs tomēr pēc Jēkaba nāves raktuves neuzņēma, bet 1688. gadā hercogs Frīdrichs Kazimirs bija spiests raktuves nodot atpakaļ Dānijas karalim, kas savukārt raktuves nodeva kalnu lietu pārzinim Šlangenbušam.

Lietas tuvākie apstākļi bija šādi.

Kurzemes hercoga meita Marija Amelija bija izprecināta Hesenes grāfam Kārlim. Saskaņā ar laulības līgumu hercogam Jēkabam bija jāmaksā 100.000 vecdālderu pūra naudas. Naudas trūkuma dēļ viņš šo summu bija palicis parādā. Hesenes grāfs Kārlis savukārt bija parādā Dānijas karalim par pūra naudas atlikumu Dānijas karalienei un atsvabinājumu no kaņšpēka uzturēšanas kara laikā. Sava parāda segšanai grāfs Kārlis

---

²⁰ Felkerzāms Frīdriham Kazimiram 1684. g. 21. augustā VA, Kha 155/1053.

²¹ Brants Frīdriham Kazimiram 1687. g. 27. augustā l. c.

²² VA, Kha 126/808.

1680. g. 20. decembrī cedēja Dānijas karalim savu prasību pret hercogu Jēkabu, kopā ar rentēm 136.000 specija vecdāldeņu²³.

Jau 1681. g. 18. janvārī Dānijas karalis pieprasa Kurzemes hercogam parāda samaksu. Nesaņemot atbildi, viņa vēstules kļūst arvien neatlaidīgākas, un jūlijā Dānijas karaļa sūtnis ierodas Kurzemē, lai parādu iekasētu²⁴. Citu panākumu viņam tomēr nebija, kā tikai tas, ka Kurzemes hercogs solīja parādu nomaksāt pa daļām precēs. Pēc hercoga Jēkaba nāves Dānijas karalis ar savu prasību griezās pie hercoga Frīdriha Kazimira. Pēdējais sākumā liedzās parādu atzīt un lūdza arī Hesenes grāfu cesiju atsaukt. Vēlāk sarunās par parādu ar Dānijas karali hercogs Frīdrihs Kazimirs, balstoties uz hercoga Jēkaba testamentu²⁵, prasības segšanai par pūra naudu savukārt gribēja cedēt Kurzemes hercoga prasību pret Zviedriju un Angliju. Tā kā iekasēt šīs prasības nebija nekādas izredzes, Dānijas karalis, protams, šo priekšlikumu katēgoriski noraidīja²⁶.

Pēc ilgākas sarakstīšanās un sūtņu apciemojumiem beidzot vienojās, ka Frīdrihs Kazimirs parādu nomaksās precēs: kažu materiālos, linsēklās un labībā. 1687. gadā parāda atlikums vēl bija 74.000 vecdāldeņi, un tā galīgai likvidēšanai hercoga uzdevumā uz Dāniju dodas Magnus Gothards Korfs. Saskaņā ar instrukciju sūtnim starp citu vajadzēja piedāvāt Dānijas karalim parāda dzēšanai arī Norveģijas raktuves²⁷. Korfa sarunas ar Dānijas galma amatpersonām un no tām izrietošā sarakstīšanās paveŗ interesantu skatu raktuvju saimniecībā.

Saskaņā ar instrukciju Korfam, piedāvājot raktuves Dānijas karalim bija jāpasvīturo, ka hercogs Jēkabs raktuvju iekārtošanā izdevis 30.000 vecdāldeņus un ka tādēļ gaidāms, ka Dānijas

---

²³ VA, Kha 131/868.

²⁴ Plašā sarakstīšanās VA, Kha 131/868.

²⁵ VA, Kha 126/808 1677. gada 5. maija memoriāls.

²⁶ Par Kurzemes hercoga Jēkaba prasību pret Angliju sk. M. Stepermanis, Kurzemes hercoga Jēkaba palīdzība Anglijas ķēniņam Kārlim I cīņā pret parlamentu. Senatne un Māksla 1936. II 16. lp.

²⁷ VA, Kha 155/1053 1687. g. 8. augusta instrukcijas 8. pants.

karalis tās pārņems par «labu cenu». Blakus instrukcijā Korfam turpretim bija teikts²⁸, ka hercogam Frīdriham Kazimiram nav istas takses, par cik raktuves varētu pārdot, un lai sūtnis tādēļ lūdz saskaņā ar privilēģiju iecelt šķirējtiesu, kas konstatētu uzlabojumus. Tai pašā blakus instrukcijā (3. pants) Frīdrihs Kazimirs lūdz Korfu noskaidrot, kā radusies Kurzemes ķilas prasība pret Dāniju.

Hercoga sūtni Dānijā uzņēma vēsi. Viņš ieradās Kopenhāgenā 1687. gada 24. septembrī, bet audiencē pie karaļa tika vienīgi 28. oktobrī. Sarunu vedējs no dāņu puses bija Dānijas karaļa virsrentmeistars Brants. Par pirmo sarunu ar Brantu Korfs ziņo hercogam²⁹: «Rentmeistars bija ļoti atturīgs (wass kaltsinnig), bet kad ieminējos par dāvanu, viņš kļuva piekāpīgāks, vēlāk viņš arī rīkojās kā goda vīrs».

Hercoga sūtītie dzintara izstrādājumi tiešām panāca to, ka Dānijas admirālitate pieņēma parāda nomaksai hercoga sūtītās granātas, par kuņām sākumā zobojās, ka tās salasītas Kurzemes jūrmalā un Jelgavas grāvmalās. Turpretim attiecībā uz Norveģijas raktuvēm dāņi palika nelokāmi. Dāņu viedokli formulē Branta 1687. g. 27. augusta raksts Kurzemes hercogam³⁰. Šinī vēstulē Brants norāda, ka Dānijas karalis, lai pārbaudītu raktuvju stāvokli Norveģijā, uz turieni sūtījis īpašu komisiju. Tā citu starpā pārbaudījusi arī Eidsvoldas raktuves. Komisija konstatējusi, ka kopš 1680. gada raktuves stāv dikā, ka hercoga ierēdņi par tām maz vai nemaz nerūpējas un ka visas ēkas sabrukušas. Muiža un desmitā tiesa par daudziem gadiem neesot samaksāta, tā kā karaļa prasība jau sasniedzot 4000 vecdālderus. Saskaņā ar kalnu likumiem raktuves pienākušās kronim, bet tā kā jādomājot, ka hercogs nav informēts par savu ierēdņu nolaidību, tad Brants lūdz paskaidrot, vai hercogs nodomājis raktuves vēl paturēt. Ja ne — lai viņš pilnvaro savus ļaudis raktuves nodot. Parāds samaksājams abos gadījumos. Tā kā

²⁸ Turpat, blakus instrukcijas 2. pants.

²⁹ Turpat, 1687. g. 30. septembra raksts.

³⁰ Turpat.

karalis vispār nodomājis raktuves Norveģijā nodot jaunu sabiedrību rokās, Brants lūdz apsvērt, vai hercogs nevēlās piedalīties kādā no šīm sabiedrībām.

Kā redzams, abu pušu viedokļi bija pilnīgi pretēji — Kurzemes hercogs domāja, ka viņam nākas atmaksa par 30.000 vecdāldeņiem, kas ieguldīti raktuvēs, turpretim dāņi domāja, ka raktuvēm bez atlīdzības jāpāriet Dānijas karaļa rīcībā, turklāt vēl samaksājot parādu 4000 vecdāldeņus. Jādomā, ka pārspilējumi bija abās pusēs. 1680. gadā darbība raktuvēs vēl nebija pārtraukta, bet gan 1681. gadā. Karaliskā revīzijas komisija, protams, šīnī ziņā varēja viegli kļūdities.

Ka Korfa sarunām nebija panākumu, redzam no viņa 1688. gada 10. janvāra ziņojuma hercogam³¹. Šīnī ziņojumā Korfs vispirms raksta, ka mēģinājis sazināties ar hercoga ierēdņiem raktuvēs, bet no turienes viņam neko neatbildot, jo raktuvju inspektors miris. Par to, ka Dānijas karalis izdarījis raktuvju revīziju, viņš esot iesniedzis protestu. Vakar viņam Brants esot paziņojis, ka karalis nekādā ziņā nepieļausot, ka raktuves stāv neizmantotas, un lai viņš, Korfs, rakstot hercogam, lai pasteidzina raktuvju nodošanu. Par ķīlas summas — 4900 vecdāldeņu — atmaksu neviens negribot dzirdēt, bet to izlietošot nodokļu parādu (un renšu) segšanai.

1688. gadā raktuves arī tiešām pārgāja atkal Dānijas karaļa rīcībā³². Hercogam Frīdriham Kazimiram nebija nedz līdzekļu, nedz intereses atjaunot un turpināt tēva pasākumus. Kādā nedatētā memoriālā hercogs bija rakstījis: «...nachdem uns dieselbe (t. i. Norwegische Wercke) weit entlegen dahero auch ferner zu halten nicht zuträglich, so wird er sich bemühen, ob er sie an einen Man bringen, und in dem Rechte darinnen wir sie haben, verhandeln, und soviel möglich wohl ausbringen...»³³.

³¹ VA, Kha 108/642.

³² Fr. Igals op. c. 170. lp.

³³ VA, Kha 155/1053.

Norveģijas raktuves bija hercoga nama valdīšanā 25 gadus, bet tikai kādus 14 gadus tās ekspluatēja. Produkcijas apmēri, salīdzinot ar Zviedrijas raktuvēm, bija zem vidējā, jo Zviedrija ar uzlabotiem, t. s., «valoņu» darba paņēmieniem un kopš 1640. gada ādas plēšu vietā ievestām koka plēšām bija viena cepla vidējo gada produkciju pacēlusi no 94 uz 549 birkaviem. Hercogs raktuves bija pārņēmis ar četriem cepliem. Cik viņš darbināja, nezinām, bet 1681. gadā ražotie 260 birkavi arī uz vienu cepli nebūtu daudz. Salīdzinot ar tagadējiem laikiem, arī lielāko Zviedrijas dzelzsceplu produkcija ir ārkārtīgi niecīga. Vermlandē 1934. gadā vienā ceplī ražots vidēji 11.100 tonnas, kamēr 18. g. s. sākumā gadā ražoja tikai 101 tonnu³⁴.

Kāda loma bija Norveģijas raktuvēm Kurzemes hercoga pārējo rūpniecības uzņēmumu lokā, pagaidām nevaram pateikt, iekām nebūs izpētīta šo uzņēmumu darbība. Ka raktuves visas hercoga vajadzības neapmierināja, redzam no tā, ka 1679. gadā dzelzs rūdas uzpirkšanai uz Norveģiju sūtīja kuģi «Karpa». Brauciens bija neveiksmīgs, jo kuģinieks bija spiests ziņot, ka rūdu no Norveģijas aizliegts izvest³⁵.

Lai nu kā, sava, kaut arī šaura, saimnieciska nozīme Norveģijas raktuvēm bija, turpretim otra ievērojamākā saimnieciskā privilēģija, ko hercogs Jēkabs ieguva no Dānijas karaļa, bija saimnieciski pilnīgi nevērtīga.

2. Īslandes tirdzniecības privilēģija.

1674. gadā 7. septembrī Dānijas karalis Kristians V parakstīja privilēģiju, ar kuŗu atļāva hercogam Jēkabam tirgoties uz Īslandi.

---

³⁴ E. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia I 467. lp.

³⁵ VA, Kha 61/713, 56.

Līdz šim literatūrā mēdza atsaukties uz privilēģijas vācu tulkojumu, ko iespiedis Cīgenhorns³⁶. Salīdzinot šo tulkojumu ar oriģinālu dāņu valodā, ko izdevās atrast Valsts arhīvā³⁷, izrādījās, ka Cīgenhorna iespiestā tulkojumā ieviesusies visai svarīga kļūda. Privilēģijas teksts noteica, ka hercogam tiesība 12 gadus ar trim kuģiem gadā apmeklēt Īslandi un tur iepirkt salā dabūjamās preces, izņemot zivis, gaļu, ēdamvielas, mītas un nemītas ādas, spalvas, vilnu, vilnas preces un tamlīdzīgas, ar kuģām tirgojas Dānijas karaļa oktrojētās sabiedrības un pavalstnieki. Turpretim Cīgenhorna izdevumā tulkots, ka ar visām kā izņēmumu minētām precēm tieši ir atļauts tirgoties, tāpat kā sabiedrības dalībniekiem un karaļa pavalstniekiem³⁸.

Iztirzājot šo privilēģiju, vispirms jāievēro, ka bija atļauts vienīgi eksports no Īslandes, bet par importu nebija minēts ne-

³⁶ Christoph George von Ziegenhorn, Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen, Königsberg 1772, 251. lp.

³⁷ VA, Kha 108/642.

³⁸ Nepareizais tulkojums radies, pārprotot dāņu vārdu «undtagen» — «izņemot», kas tulkots «un ņemot». Prefiksu «und» — tulkotājs sajaucis ar vācu vārdu «und». Dāniski «un ņemot» būtu «og tagen» vai toreizējā rakstībā «oh tagen». Attiecīgā vieta privilēģijas oriģinālā ir «... Wi hafwer bewilget och tilladt... at Hans kierl. Försten af Churland maa paa tolf aars tid, fra nerrenrende dags dato at be regne, med trende sine skibe, vort Land Issland oh alle derunderliggende hafner lade beseigle, och derfra före hwar vare, som derpaa Landet er at bekomme, undtagen Fisk, kiöd, feede Vare och hunder, feder, uld, ullden Vare oh derligige, som Voris octroyerede Participanter oh undersatter derpaa Landet pleijer at handle med...» Tulkojumā: «... Wir haben bewilliget und zugelassen... dass Sr. Durchlauchten der Hertzog aus Curland mag auf zwölf Jahrs Zeit, von untergesetzten Dato an zu rechnen, mit drey seiner Schiffen unser Land Issland und alle daherum liegendne Hafen besegeln lassen und davon führen allerhand Waaren, die auf dem Lande immer zu bekommen und nehmen sich Fisch, Fleisch, Ess- Waren, auch Haute, Felle, Federn, Wolle, wollene Waaren und dergleichen gleichwie unsere Octroyrte Participanten auch Untersaassen auf dem Lande mit zu handeln pflegen...» Jau no šī nesaproņamā vācu teksta vien (und nehmen sich...) izriet tulkojuma kļūda, bet dāņu teksta nolasījuma pareizību vēl apstiprina visa Īslandes tirdzniecības vēsture, pie kuņas īsumā vēl pakāvēsimies.

viens vārds. Ja tagad palūkojamies, ko isti Īslande tanī laikā vispār eksportēja, tad aina ir šāda: 1646. gadā caur Zundu no Īslandes izvesti 605 lasti un 3070 gabali zivju, 330 mucas ziepju un taukvielu, 1339 ādas, 43 lasti gaļas, 163 mucas sviesta³⁹. Vēlākos gados (dati ir publicēti līdz 1657. gadam) preču sortiments ir vēl mazāks. Kaut gan minētā gadā izveda arī 4 kuģu lādījumus nespecificētu preču, tomēr no šī saraksta redzam, ka Īslande vispār eksportēja tikai tās preces, kuņas hercogam Jēkabam izvest nebija atļauts.

Lai saprastu, kādēļ hercogam Jēkabam izdotā privilēģija bija bez vērtības, jāiepazīstas ar Īslandes tirdzniecības vēstures galveniem momentiem⁴⁰. 16. gadsimtenī Īslandes tirdzniecība atradās pilnīgi Hamburgas tirgotāju rokās. 1547. gadā dāņu karalis gribēja nodrošināt tirdzniecībā arī Kopenhāgenas tirgotāju līdzdalību, bet mēģinājums neizdevās. Karalis tād izdeva tirgošanās monopola tiesības pret samaksu atsevišķiem Hamburgas tirgotājiem un, maksu pakāpeniski paaugstinot, centās vācu tirgotājus pamazām atspiest. 1602. gadā šī cīņa beidzās ar to, ka karalis piešķīra monopola tiesības uz tirdzniecību ar Īslandi, Kopenhāgenas, Malmes un Helsingēras tirgotājiem. Šie tirgotāji nodibināja sabiedrības ar 8—9 dalībniekiem, bet drīz vien izrādījās, ka pašiem dāņiem trūka kuģu, jūrnieku un kapitāla šai tirdzniecībai. Sakarā ar to dāņu tirgotāji savas tiesības iznomāja tālāk tiem pašiem vāciešiem. Lai to novērstu, 1619. gadā nodibināja Īslandes kompāniju ar 36 dalībniekiem un 66.000 vecdālderu kapitāla ar monopola tiesībām tirgoties Īslandē. Sabiedrība, neievērojot noliktās maksimālās cenas, savu monopola stāvokli izmantoja, lai paceltu Īslandē preču cenas. Kaut gan islandieši par to nemitīgi sūdzējās, sabiedrība 1658.

---

³⁹ Nina Ellinger Bang & Knud Korst, *Tabeller over skibsfart och varetransport gennem Øresund 1497—1660*, II, B. KØbenhavn, 1933. 197 lp.

⁴⁰ Axel Nielsen (unter Mitarbeit von E. Arup, O. H. Larsen, A. Olsen) *Dänische Wirtschaftsgeschichte*, Jena 1933, 266. un sek. lp.

gadā pieprasīja⁴¹ tiesības cenas vēl vairāk paaugstināt, bet kad karalis to neatļāva, pārtrauca tirdzniecību ar salām. Īslandei draudēja bads, bet katastrofu novērsa vairāki Kopenhāgenas un viens holandiešu lieltirgotājs, kas apgādāja salu ar uzturvielām. Sabiedrība savukārt iesāka prāvošanos par tās privilēģiju pārkaņšanu. Konflikts beidzās ar to, ka 1662. gadā kompāniju likvidēja. Kompānijas vietā uz 20 gadiem monopoltiesības tirdzniecībai ar Īslandi piešķīra četriem Kopenhāgenas tirgotājiem. Tomēr drīz vien kronim radās ar šiem tirgotājiem konflikti, jo nevarēja vienoties par nodevām, un beidzot karalis sāka iznomāt tirdzniecības tiesības uz atsevišķām ostām arī citiem tirgotājiem. Ieguvēji bez šaubām bija īslandieši, kas, rodoties konkurencei, varēja viņiem vajadzīgo lētāki pirkt, bet savus ražojumus dārgāki pārdot.

Kurzemes hercogam tirdzniecības privilēģiju uz Īslandi piešķīra laikā, kad vēl uz 8 gadiem monopola tiesības šai tirdzniecībai varēja izlietot četri Kopenhāgenas tirgotāji. Sakarā ar to hercoga privilēģijas klausula (tā bija vēlreiz pasvītota arī pasē, ko izdeva kuģiniekam), kas paredzēja šo tirgotāju tiesību neaizkaņamību, juridiski padarīja šo dokumentu par nevērtīgu papīru. Ka tas arī faktiski bija nevērtīgs — aizliedzot izvest galvenās Īslandes eksporta preces un klusu ciešot par atļauju ievest Īslandē pārtikas vielas, uz kuņģam varēja gūt vislielāko peļņu — jau minējām iepriekš.

Tādēļ pilnīgi saprotams, ka pa visu privilēģijas laiku neviens Kurzemes kuģis nedevēs ceļā no Īslandes uz Kurzemi⁴², bet visā hercoga Jēkaba valdīšanas laikā šo ceļu bija mērojis viens vienīgs kuģis 1664. gadā⁴³.

---

⁴¹ *ibid.* 280. lpp.

⁴² Tas izriet no kuģu pasāžu reģistriem caur Zundu, sal. N. E. Bang og Knud Korst, *Tabeller*, I, 2 KØbenhavn 1930.

⁴³ *Sal. N. E. Bang, Tabeller I, KØbenhavn 1906, iepriekš citēto sējumu un W. Eckert, Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus, Riga 1927. 3. pielikumu.*

Kurzemes hercogam Īslandes tirdzniecība būtu interesējusi tikai kā Kurzemes ražojumu novietošanas tirgus, kur varēja gūt samērā augstas cenas. No pašas Īslandes ražojumiem hercogs būtu varējis izlietot vienīgi sēru savās pulvera fabrikās, bet šo precī bija monopolizējis dāņu karalis sev¹⁴.

Ad referendum.

Kurzemes hercoga Jēkaba saimnieciskie pasākumi Dānijā: Norvēģijas raktuves un tirdzniecības privilēģija Īslandē, sevišķi pēdējais, bija saimnieciski mazsvarīgi. Bet šo pasākumu nozīme ir meklējama citā plāksnē. Abas privilēģijas dod vislabāko liecību par hercoga Jēkaba lielo uzņēmību un aktivitāti. Hercogs Jēkabs centās izmēģināt visus iespējamus un neiespējamus ceļus, lai paplašinātu savu tirdzniecību. Ja arī hercoga uzņēmība nevainagojās vienmēr panākumiem, tad tas nebūt nevar aptumšot spožo oreolu, ko izstaro šī uzņēmība pāri gadu simteņiem.

*
*   *

¹⁴ A. Nielsen, 267. lp.

DAŽAS RĪGAS TIRDZNICĪBAS PARAŠAS 17. UN 18. GADU SIMTENĪ

Kā visi vēstures avoti, arī avoti par Rīgas 17. un 18. gadu simteņa tirdzniecību uzdod pētniekam jau tīri ārēji uzdevumus, kas jāatrisina, iekām vispār šos avotus var sākt izmantot. Tādi uzdevumi, piemēram, slēpjas dažādos saīsinājumos mēriem, svariem, naudām, kas avota rakstītājam bijuši tik ikdienišķi un saprotami, ka viņš nav pūlējies tos paskaidrot. Tas pats attiecināms uz pašu mēru un svaru sistēmu, uz naudas sugām un to attiecībām, maksāšanas noteikumiem, vekseliem, dažādu preču nosaukumiem, kuģniecības un vispār tirdzniecības parašām. Šie tīri tehniskie un šķietami sīkie jautājumi reizēm kavē avota pareizu interpretāciju, bet dažreiz pat pavisam neatļauj avotu izmantot.

Šī apcerējuma nolūks daudz maz aizpildīt sajūtamo robu attiecībā uz 17., 18. g. s. un 19. g. s. sākumā Rīgas tirdzniecībā lietotiem parastākiem jēdzieniem un parašām. Jēdzienu nozīme vispirms mēģināta sameklēt attiecīgās tā laika tirdzniecības vārdnīcās¹ un tirdzniecības mācības grāmatās², bet kur

¹ Jacques Savary, *Le parfait Negociant* (Paris: 1675), Malachy Postlethwayt, *The Universal Dictionary of Trade and Commerce* (London: 1774), A. Anderson, *An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce* (Riga: 1767), Samuel Ricards, *Handbuch der Kaufleute* (Greifswald: 1791).

² P. J. Marpergers, *Schwedischer Kauffmann* (Wißmar: 1706), Jacob Marpergers, *Moscowitischer Kauffmann* (Lübeck: 1723), (anon.), *Pocket Guide to the Riga Trade* (Hull: 1823).

tas nebija iespējams (diemžēl — vairuma gadījumos), jēdzienu nozīme mēģināta noskaidrot, salīdzinot lielāku skaitu avotu. Te jāpiezīmē, ka šis darbs jēdzienu un apzīmējumu noskaidrošanai nav izdarīts sistēmatiski, ar vienīgo nolūku tos izziņāt, bet gan tikai tad, kad, nodarbojoties citos nolūkos ar attiecīgā avota interpretāciju, tas bija nepieciešams. To minēju tādēļ, lai izskaidrotu, ja arī ne attaisnotu, ka vairākos gadījumos nevarēju vairs norādīt uz attiecīgās ziņas avotu. Svarīgos gadījumos tādēļ būs ieteicams pārliecināties, vai šeit paskaidrotie jēdzieni atbilst tiem, kas lietoti avotā, kuŗu lasītājs vēlas interpretēt; jo sevišķi tas būs nepieciešams vēl tādēļ, ka apskatāmā laikmetā atsevišķiem apzīmējumiem bieži vien bija nenoteikts un mainīgs saturs. Piemēram, „dālderis“ nebūt nav kaut kas nemainīgs, bet lielā mērā nenoteikts jēdziens jau tādēļ vien, ka dālderu bija ļoti daudz ar dažādiem nosaukumiem, kā to redzēsīm turpmāk. Tāpat arī aprakstot kādu preci, minētā kvalitāte, dimensijas u. t. t. nebūt nav kaut kas noteikts, nemainīgs, resp. tikai noteiktās robežās svārstīgs, kā, piemēram, modernie preču biržu standarti. Kaut gan 17. un 18. g. s. bija augsti attīstīta izpelšanas (brāķēšanas) tehnika, tik stingras prasības, kādas šinī ziņā pastāv tagad, toreiz bija svešas, tāpat kā toreiz bija sveša tagadējā precizitāte mēros un svaros, lai gan pēc tādas centās. Jo sevišķi svarīgi to atcerēties, izdarot kādus aplēsumus vai noskaidrojot kādas attiecības, dibinoties uz šeit un attiecīga laikmeta avotos sniegtiem skaitļiem. Tā kā avoti, no kuŗiem smeltas šeit sniegtās ziņas, tikai izņēmuma gadījumos bija rakstīti latviešu valodā, grūtības radās ar apzīmējumu tulkojumiem. Cik šeit lietotie tulkojumi izdevušies, par to jāspriež valodniekiem. Apcerējums nav tik daudz domāts lasīšanai, kā vajadzīgai konsultācijai, strādājot ar minēto gadu simteņu saimnieciska rakstura avotiem.

1. TIRGOTĀJI.

Tirgotāju grupas 17. gadu simtenī³.

Krievu tirdzniecība (Reusischer Handel). Ar Baltkrievijas, Polijas, Lietavas un Krievijas meža precēm (potašu, pelniem, ozola kokiem) gadu simteņa vidū tirgojās apm. 40 namnieki. Šiem tirgotājiem bija atļauts pirkt labību no tiem muižniekiem, kas pārdeva meža preces, kā arī pārdot viņiem sāli un siļķes, turpretim bija aizliegts tirgoties ar iesalu un apiņiem. Ar minēto apvidu kaņepājiem, kaņepju sēklām un eļļas sēklām tirgojās ap 60 namnieku. Arī uz šiem tirgotājiem attiecās tie paši noteikumi, kā uz meža preču tirgotājiem. Bez šiem 100 namniekiem krievu tirdzniecībā nodarbojās ap 30 zellu.

Lietavas un Kurzemes tirdzniecība (Litauischer und kurländischer Handel). Lietavas un Kurzemes linus, linsēklas, taukus, ādas, labību (izņemot iesalu un apiņus) pirka apm. 40 namnieku, pārdodot savukārt sāli un siļķes.

Vidzemes tirdzniecība (Livländischer Handel). Vidzemes linus, paskaņus, linsēklas, taukus, ādas, labību (izņemot iesalu un apiņus) no muižniekiem un zemniekiem pirka apm. 30 namnieki, savukārt pārdodot siļķes un sāli.

Aldaři (Brauer). Apm. 50 namnieki pirka iesalu un apiņus un pārdeva alu.

Siktirgotāji (Crämer). Ar zīdu, audeklu, vircēm, sīkām precēm (Nürnberger Kram) tirgojās apm. 70 namnieki. Par to, vai šie tirgotāji drīkst tirgoties arī ar labību, pastāvēja domstarpības, kas 1651. gadā nonāca pat līdz Zviedrijas valsts padomei⁴.

³ Rīgas pilsētas bibliotēkā, Brotze Livonica 23, fol. 170; KA (Zviedrijas valsts arhīva kamerālā nodaļa) — nesakārtotie Nr. 164. Abās vietās Garfelda iesniegums Zviedrijas iestādēm par Rīgas tirdzniecības stāvokli 1648. gadā. Zviedrijā esošais dokuments datēts ar 1665. g. augustu. Sal. arī A. Hupel, *Topographische Nachrichten II*, un G. Jensch, *Der Handel Rigas im 17. Jahrhundert* (Rīga: 1930), 72. lp.

⁴ *Svenska riksrådets protokoll* (Stockholm: 1916) 15. 184. un sek. lp.

Bodnieki (Buden), skaitā apm. 30 namnieki tirgojās ar sāli, siļķēm, vienkāršu audeklu un katliem.

Vīna un degvīna tirgotavas un krogi (Schenken). Ar Reinas un franču vīniem tirgojās apm. 15 namnieki, ar ārzemju alu kādi desmit. Degvīnu pārdeva krogos 15 namnieki un atraitnes.

Maiznīcas. Baltmaizes cepšanas tiesības bija apm. desmit atraitnēm.

Ielu tirgotāji (Gassenhandel). Ar šo tirdzniecības veidu nodarbojās nedaudzi, tikai kādi pieci.

Pieskaitot šiem tirgotājiem 30 namniekus, kas bija nodarbināti preču pievešanā pie kuģiem un c., un apm. 30 pilsētas ierēdņus, kas bija nodarbināti tirdzniecības uzraudzībā u. tml., kopējais tirgotāju skaits 17. g. s. vidū pārsniedz 400, spriežot pēc Garfelda saraksta (sk. 3. piezīmi). Rīgas namnieku zvērestu 1687. gada 23. septembrī parakstījis 701 namnieks, tai skaitā 337 Lielās ģildes un 310 Mazās ģildes locekļi⁵.

Tirdzniecības sabiedrības. 1638. gadā rāte nodibināja tirdzniecības sabiedrību. Tā pastāvēja līdz 1642. g., kad tās vietā dibināja kaņepju sabiedrību, kuņu valdība likvidēja 1643. gadā⁶ uz Spīringa ierosinājumu⁷. Aldari un siktirgotāji bija apvienoti īpašās sabiedrībās jeb kompānijās.

Tirgotāju grupas 18. g. s.⁸

Komisionāri (Commissionairs). Šinī grupā ietilpa kā namnieki, tā sveši tirgotāji. Pēdējo starpā ievērojama loma angļu faktorijai.

Lieltirgotāji (Großhändler), saukti arī strūgu tirgotāji (Strußenhändler), poļu tirgotāji un spekulanti.

⁵ RA (Zviedrijas valsts arhīvs), Livonica 1935, II, 167a.

⁶ G. Jensch, op. cit. 89. un sek. lp.

⁷ Sarakstīšanās RA Livonica, Avd. 14. Div. handl. rör. lic. och tullar.

⁸ LVA (Latvijas valsts arhīvs) Rvspb (Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības krājums) Nr. 864.

Zemnieku tirgotāji (Bauerhändler) pirka linus, kaņepājus, labību u. c. no zemniekiem un muižniekiem mazumā un vairumā un pārdeva šīs preces vairumā komisionāriem vai lieltirgotājiem.

Koku tirgotāji (Holzhändler) tirgojās ar meža precēm.

Siktirgotāji (Krämer und Höcker).

2. NAUDA UN VEKSEĻU KURSI^o.

17. g. s. Rīgā sastopami šādi naudas nosaukumi (savstarpējās attiecības svārstīgas — sk. turpmāk):

Vecdālderis (Reichstaler): Alberta dālderis, specijas dālderis, lauvas dālderis, zviedru riksdalers, kopš 1627. gada 90 graši, muitas samaksai 75 graši.

Dālderis (Taler): Rīgas dālderis.

Mārka (Mark) — kopš 1627. gada $\frac{1}{15}$ vecdāldeņa, priekš tam mainīga attiecībā pret vecdālderī.

Grasis (Groschen) — kopš 1627. gada $\frac{1}{6}$ mārkas, priekš tam mainīgs.

Artaugs (schwarzer Schilling) — $\frac{1}{6}$ graša.

Škiliņš (weißer Schilling) — $\frac{1}{3}$ graša, ar laiku pasliktinājās.

Pusmārka (Dütchen) — $\frac{1}{2}$ mārka.

Vērdiņš (Ferding).

Kausiņš (Pfennig).

Guldenis, arī florens (Gülden, Guldeen, Florin) — $\frac{1}{3}$ vecdāldeņa resp. 5 mārkas (tādēļ Mancelis un pēc viņa arī Langijs to tulko ar „peetz Mahrki“).

Dukāts — 2 vecdāldeři.

Reāls.

^o Autora, *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624—1654* (Rīgā: 1935.), 119.—124. lp. un autora „Vidzemes zviedru laiku finances“, *Veltījums izglītības ministram un profesoram Dr. h. c. Augustam Tentelīm* (Rīgā: 1936.) 89.—91. lp.

J. D. Intelmann, *Arithmetischer Wegweiser oder nach Ehst- und Liefländischer Handlung gründlich eingerichtetes erstes Revalsches Rechenbuch* (Halle: 1736), 7. lp. Dr. M. G. Paucker, *Practisches Rechenbuch für inländische Verhältnisse* (Mitau: 1837. un 1840.), II, 81.—82. lp. Vispārējus paskaidrojumus par šeit lietotiem speciāliem nosaukumiem (Ķelnes marka u. c.) sk. Dr. A. Luschin v. Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte* (München: 1926).

Naudas vērtība.

17. un 18. g. s. Rīgā, kā vispār Latvijā, pastāv t. s. sugas nauda (Knapa terminoloģijā), t. i. viena nosaukuma nauda nav saistīta sistēmā ar otra nosaukuma naudu. [Tāds stāvoklis būtu, piemēram, ja tagad latā būtu mainīgs santimu skaits, pie kam tas mainītos vai nu tādēļ, ka grozījusies santimu vērtība (pirktspēja, metalla saturs), vai arī tādēļ, ka grozījusies lata vērtība.] Rīgas un Vidzemes latviešu daļas tirdzniecībā 17. un 18. gadu simtenī stabilākā un galvenā nauda apgrozījumā bija Alberta dālderis¹⁰.

Šeit jāpaskaidro, ka naudas iekšējo vērtību aplēsa pēc tās tīrā sudraba satura. Šo sudraba saturu izteica diviem skaitļiem: 1) kaluma raudzi ar tās graudu, t. i. tīra sudraba daudzumu lotēs un grenos (vienā lotē 18 greni) uz vienu Ķelnes (parasti) marku (1 Ķelnes markā 288 greni), 2) naudas gabalu svaru izteica ar šo gabalu skaitu uz vienu Ķelnes marku. Piemēram, 1641. gadā aplēsta šāda iekšējā vērtība Alberta dāldejiem, specijas dāldejiem un lauvas dāldejiem¹¹:

	Alberta dālderis	Specijas dālderis	Lauvas dālderis
Grauds:	13 lotes 3 greni	14 lotes	11 lotes 2 greni
Gabalu skaits Krakovas markā:	7 ^{3/31} „	7 „	7 ^{1/4} „

¹⁰ Tas redzams nevien no tirdzniecības darījumu nolēsumiem, bet arī tieši izteikts dažādos pārskatos par naudu, piem.: (KA, Likvidationskommissionen. Markegång och myntvalör 1600 talet Nr. 215, 411.—413. lp. Andres Lentz'a ziņojumā:)... ähr uthi Ryga en Rd Alberts så godh, som uthi Dorpt en Rd in Specie, helst emedan för den store traffiquen med Hålland, all Handel och Contracter slutas på Alberts... un Rīgas birģermeitara ziņojumā (turpat Nr. 472, 1185. un sek. lp.) 1694. g. 14. martā... berichten nach der Warheit dieses Ortes Handels, daß wie ordinarie der Handel hieselbst auf Albertus Rt beruhet und mit solcher Münze die Waren gezahlt werden;... P. J. Marspergers raksta 1706. gadā (*Schwedischer Kaufmann*, 256. lp.): Riga in Lieffland hält Buch und Rechnung in Reichsthr., Gulden und Groschen.

¹¹ RVA, Āra V, 13, 7.

Skaitot specijas dālderī 90 grašus, Alberta dālderis aplēšams par 86 grašiem, bet lauvas dālderis par 72 grašiem. Tomēr faktiski šīs naudas sugas reti apgrozījās pēc to iekšējās vērtības, jo, pieprasot vairāk vienu vai otru naudas sugu, radās virsnauda jeb t. s. lāžs. Saskaņā ar Grežama likumu tad parasti palika apgrozībā nauda ar zemāku iekšējo vērtību. 1641. gadā, piemēram, kā Alberta, tā specijas un lauvas dālderī tirdzniecībā ar Lietuvu un Poliju vērtēja par 90 grašiem, tā ka dabiski apgrozībā ar šīm zemēm pārsvarā bija lauvas dālderī. Lai gan zviedru valdība vairākkārt bija aizliegusi¹², pārējo nosaukumu dālderus pārkala lauvas dālderus. Vēl 1650. gada 29. aprīlī Kristīna savā rakstā Rīgas rātei konstatēja, ka Rīgas un Lietavas tirdzniecībā nelieto citus vecdālderus, kā vienīgi lauvas dālderī. Holandieši uz to pelnot 11%. Rāte kādā vēlākā rakstā¹³ norādīja, ka šī holandiešu peļņa uz lauvas dālderī tomēr nenozīmējot Rīgas namnieku zaudējumu, jo, par cik tie šo naudas sugu pieņemot, par tik izdodot. Zaudējumu ciešot leiši. Vidzemes zemnieki un muižnieki labāk ņemot dukātus un (pārējos) vecdālderus (domāts Alberta dālderis). Ja lauvas dālderī pazeminātu, celtos pārējie dālderī un dukāti, kas kaitētu tirdzniecībai. Par lauvas dālderī debatēja arī Zviedrijas valsts padome¹⁴.

Šo piemēru no vēl maz izpētītās Rīgas naudas vēstures minēju tādēļ, ka tas labi iepazīstina ar sugas naudas būtību.

Kā Alberta, tā specijas un arī lauvas dālderī bija vecdālderī (Reichstaler). 17. g. s. beigās Rīgā konstatējami šādi vecdālderī:

¹² Kristīnas raksts Rīgas rātei 1648. g. 7. decembrī, RVA, Āra V, 13, 17. 1650. g. 29. aprīlī aizliegums vērtēt lauvas dālderī augstāk — turpat.

¹³ Turpat 1651. g. 16. janv.

¹⁴ *Svenska riksrådets protokoll*, 14. (Stockholm: 1916.), 70. un sek. lp.

Specijas un Alberta dālderī 17. g. s. apgrozībā Rīgā¹⁵.

<i>Specijas dālderī.</i>	Grauds (halten fein)		Gab. sk. 1 ķēles markā
Ferdinanda III ķeizariskie vecdālderī	14 lotes	4 greni	8 ¹ / ₁₆
Leopolda vecdālderī 1670.—1680. un 1691.—1695.	14 „	2 „	8 ¹ / ₁₆
Dāņu vecdālderī ar lauvu 1640.—1650.	14 „	2 „	8 ¹ / ₁₆
Parastie dāņu vecdālderī	14 „	— „	8
16. g. s. sakšu vecdālderī	14 „	6 „	8
Sakšu vecdālderī	14 „	4 „	8 ¹ / ₁₆
Lineburgas vecdālderī	14 „	4 „	8
Karaliskie poļu vecdālderī 1640.—1650.	14 „	— „	8 ¹ / ₈
Vecie Brandenburgas vecdālderī	14 „	2 „	8 ¹ / ₁₆
Holandiešu vecdālderī 1655.—1659.	14 „	— „	8 ¹ / ₈
„ „ 1693.—1694.	14 „	2 „	8
Spāniešu vecdālderī ar krustu no 16. g. s.	14 „	3 „	8 ¹ / ₈
Angļu kronas jeb vecdālderī	14 „	12 „	7 ¹ / ₈
Austrijas erchercoga Leopolda vecdālderī	14 „	4 „	8 ¹ / ₄
Austrijas erchercoga Ferdinanda vecdālderī	14 „	2 ¹ / ₂ „	8 ¹ / ₄
Frankfurtas vecdālderī	14 „	2 „	8 ¹ / ₄
Hamburgas vecdālderī	14 „	1 ¹ / ₂ „	8 ¹ / ₁₆
Lībekas vecdālderī	14 „	2 ¹ / ₂ „	8 ¹ / ₈
Regensburgas vecdālderī	14 „	— „	8 ¹ / ₈
Zalcburgas „	14 „	— „	8 ¹ / ₁₆
Nirnbergas „	14 „	4 „	8 ¹ / ₈
Dancigas „	14 „	2 „	8 ¹ / ₈
Stetīnas „	14 „	4 „	8 ¹ / ₁₆
Bavārijas „	14 „	1 „	8 ¹ / ₈

Alberta dālderī.

Ulmas dālderis	14 lotes	2 greni	8 ¹ / ₈
Lāču dālderī	14 „	2 „	8 ¹ / ₈
Bāzeles dālderī	13 „	16 „	8 ¹ / ₈
Mecenas dālderī	13 „	12 „	8 ¹ / ₈
Sakšu dālderī ar uzrakstu Wechselthaler	13 „	12 „	8 ¹ / ₈
1600. gada Alberta dālderī	13 „	15 „	8 ¹ / ₈
Holandiešu un spāņu Alberta dālderī no 1660.— 1666. g.	13 „	16—17 gr.	8 ³ / ₈
Franču lauvas dālderī jeb vecdālderī līdz 1690. g.	14 „	12 greni	8 ¹ / ₂
Holandiešu Alberta dālderī no 1693. gada	13 „	15 „	8 ¹ / ₂
Jaunie Brandenburgas vecdālderī ar uzrakstu: Nach dem fuees des Burgund Thalers.	13 „	9 „	8 ¹ / ₁₂
1695. g. jaunie Burgundas vecdāld. bez uzraksta	13 „	2 ¹ / ₄ „	8 ¹ / ₁₂

¹⁵ RVA, ārējais rāts archīvs V, 13, 7. Eenfaldigh Deduction sampt

Kursi 17. g. s. Rīgā.

Rīgas tirdzniecībā lietojamo naudas sugu savstarpējās attiecības (kursi) 17. g. s. bija šādas: (visas naudas sugas pielīdzinātas Alberta dālderim, kas ar 1627. gadu nostabilizējās uz 90 grašiem)¹⁶.

Gads	Vecdālderis sudraba nauda grašos	Dukāts grašos	Reāls grašos
1600—1601	36	61	32
1602—1606	38	62	37
1607 maijā	39	64	38
1607 sept.	39	66	38
1608 aprīlī	40	69	39
oktobrī	40	70	39
1609 aprīlī	40	70	39
oktobrī	42	71	41
1610 aprīlī	41	70	40
oktobrī	42	71	41
1611—1615	42	71	41
1616	43	71	42—42 ¹ / ₂
1617	45	75	43—44
1618	47	76 ¹ / ₂	45—46 ¹ / ₂
1619	48	78	46
sept.	50	81	48—49 ¹ / ₂
dec.	52	83	49—50 ¹ / ₂
1620 martā	57	84	54
maijā	57	96	56
jūlijā	63	97	60
oktobrī	70	98	67
1621 janvārī	75	120	72
1622 „	75	120	72
1623 „	75	126	72
1624—1625	75	126	72
1626 janv.	84	126	75
jūlijā	87	132	84
sept.	90	135	86
1627—1628	90	165	

underdånigt och oförgripeliget förslag angående Myntwesendet i Lyf-landt och Riga Stadh.

¹⁶ Sal. arī autora, *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624.—1654.* (Rīgā: 1935.), 119.—124. lp. un „Vidzemes zviedru laiku finances“, *Veltījums*, 89.—91. lp. (Rīgā: 1936.). Tabula sastādīta pēc materiāliem RVA un KA.

Gads	Vecdālderis sudraba naudā grašos	Vecdālderis vaļa naudā grašos	Dukāts grašos	Reāls grašos
1629 janv. — apr.	90	114	126	
majā	90	108	126	
jūnijā		114		
jūlijā		120		
aug.—sept.		126		
oktobrī		132		
novembrī		138		
decembrī		144		
1630 janv.		144		
1631 janv.	90	147		
febr.		150		
aprīlī		144		
decembrī		150		
1632 janvārī	90	156		
okt.—dec.		144		
1639—1640	90	144	172 ¹ / ₂	
1641	90		174	
1642 nov.			177	
dec.			180	
1643	90		180	
1648—1649	90		180	90
1650—1655	90		180	
	100 Alberta dālderī ir vecdālderī šķiliņos	1 vecdālderis šķiliņos — grašos ¹⁷	Speciāls dālderis grašos	
1658	112—113	80—79 ¹ / ₂	92—92 ¹ / ₂	
1659	105—111	85—82		
1660	105—109	85—82 ¹ / ₂		

¹⁷ Šķiliņus kala Rīgas pilsēta kā sīknaudu, izkaļot pēc aplēsuma, lai 3 šķiliņi līdzinātos vienam grasim jeb 270 šķiliņi vienam dālderim. Tā kā šķiliņus kala nelielā vairumā, tie apgrozījās ar ažio, t. i. par tiem maksāja

Gads	100 Alberta dālderī ir vecdālderī šķiliņos	1 vecdālderis šķiliņos — grašos	Specijas dālderis grašos	Dukāts grašos	Disažio uz karolinlem pret Alberta dāld.
1661	103—110	87—81 ³ / ₄	92		
1662	103—107	87—84	92	182	
1663	104—107	86 ¹ / ₂ —84	92	182	
1664	106—120	85—87	92	182	
	140	64 ¹ / ₂			
1665	125—140	72—64 ¹ / ₂	92	184—185	4%
	175	51 ¹ / ₂			
1666	185—240	48 ¹ / ₂ —37 ¹ / ₂	92	184—185	
1667	225—260	40—34 ¹ / ₂	92	182	
1668	245—278	36,8—32,4	92	183	
1669	240—260	37,5—34,6	92	184	
1670	250—255	36—35,3			7— 8%
	258	35			10—15%
1671	240—248	37,5—36,3		181—182	
1672	240—280	37,5—32			15—16%
1673	246—248	36,6—36,3	91	184—186	10—11 ¹ / ₂ %
1674	243—250	37—36	91—93 ¹ / ₂	186—188	4—11%
1675	230—236	39—38	92—94 ¹ / ₂	186—189	3— 8%
1676	206—208	43 ¹ / ₂ —43	92—94	186—188	6—6 ¹ / ₂ %
1678			91		
1679				185—186	
1681					10 ¹ / ₂ %
1682			92—93	189	

Lielā kadastra aplēsumos (1688.—1691.) 1 Alberta dālderis skaitīts par 86¹/₄ specijas grašiem. Tā piemēram, Burtnieku zemnieku kunga tiesas 255 Alberta dālderī un 2 graši

vairāk, nekā to sudraba saturs bija vērts. 1647. gadā šķiliņus sāka kalt arī kronis. Tirdzniecības apjomam paplašinoties, lielākos šķiliņu vairumus varēja novietot bez kursa krišanas. Turpretim, kad sāka arvien vairāk kalt šo sīko naudu, kad parādījās ievērojami daudzumi viltojumu, un kad beidzot Polija aizliedza to ieviešanu, kurss sāka strauji krist, un, piemēram, 1676. gadā par 270 šķiliņiem vairs nedeļa 90 grašus, bet tikai 43¹/₂. Šo kursu izteica tā, ka 100 vecdālderī Alberta dālderis atbilst 206 vecdālderiem šķiliņos. Pretvērtību grašos augšējā tabulā aplēsis autors ērtākas salīdzināšanas labā. Mūsu literātūrā gan sastopams arī nosaukums šiliņš, bet Mancelis (Lettus Cap. XXXII) to sauc par šķiliņu jeb ārtauga. Langijs atšķir balto šķiliņu no melnā — ārtauga.

pārlēsti par 244 specijas dālderiem un $76\frac{7}{8}$ specijas grašiem. Aplēsums izdarīts šādi:

$$\frac{255\frac{3}{90} \cdot 86\frac{1}{4}}{90} = 244 \frac{76\frac{7}{8}}{90} .^{18}$$

Attiecībā pret zviedru naudu 17. g. s. Rīgā konstatējami šādi kursi¹⁹:

Gads	Alberta vecdālderis	Specijas vecdālderis	Karolīna vecdālderis
1672		56 sudr. ēres vai 21 mārkā vara naudā.	19 markas vara naudā.
1673—74	57 sudr. ēres	57 sudr. ēres	51 $\frac{1}{3}$ sudr. ēres
1675		58 „ „	52 „ „
1676		62 „ „	54 „ „
1677		64 „ „	54 $\frac{1}{2}$ „ „
1678		64 „ „	
1679—1680		65 „ „	56 „ „
1681		64 „ „	56 „ „

18. g. s. Rīgā galvenā tirdzniecības nauda paliek vecdālderis, pirmām kārtām Alberta dālderis, kas Kurzemē un Vidzemē apgrozījās līdz 1815. gadam²⁰.

Attiecībā pret krievu naudu atzīmējams 1712. gada mēģinājums noteikt ciešu attiecību — 80 kapeikas par specijas dālderī. 1736. gadā izdotā grāmatā Intelmanis (op. c. 15. lp.) piezīmē, ka Rīgā Alberta dālderis pret rubli krīt un ceļas, bet ka viņš caurmērā pieņem 100 kapeikas par 1 Alberta dālderī. Ģađu simteņa otrai pusei lietojams Hagemeistera Alberta dālderā un krievu rubļa salīdzinājums²¹.

¹⁸ LVA, Vidzemes arklu rev. Nr. 14, 272. fol. Par Drustu zemniekiem turpat 287. fol. lasām: „...wegen der Species, so sie in bezahlung ihrer Geld Renten geben sollen, legen sie auff eiden Rdr Alberts 1 Mark Schillr. zu.“

¹⁹ KA, Likvidationskommissionen, Markegång och myntvalör Nr. 215, 411. un sek. lp.

²⁰ M. G. Paucker, *Practisches Rechenbuch* (Mitau: 1837), II, 81. lp.

²¹ H. v. Hagemeister, *Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands* (Riga: 1936), 26. lp.

Alberta dāldeļa kursi divas reizes nedēļā atzīmēti Rīgas pilsētas cenu rādītājos, kas ar nosaukumu Preis Courant glabājas Rīgas pilsētas archīvā.

Muitas samaksai Alberta dāldeļi no 1764. līdz 1796. gadam skaitīja par 125 sudraba kapeikām, 1797.—1802. g. par 140 sudraba kapeikām jeb 220 banko (papīra naudas) kapeikām, 1803. g. 210 banko kapeikām, 1810. g. 400 banko kapeikām. Ierēdņu algas maksājot, Alberta dāldeļi 1810. un 1811. gadā skaitīja par 140 kapeikām sudrabā, pēc tam par 133 kapeikām. Pēc 1815. gada saistību kārtošanai noteica kursu 126 sudraba kapeikas²².

18. g. s. Rīgā bija šādas naudas (savstarpējās attiecības bez ažio)²³:

Rīgas nauda 18. g. s.

	Guldeņi	Mārkas	Graši
1 dukāts	6	30	180
1 vecdāldeļis	3	15	90
1 lauvas dāldeļis	2 ¹ / ₂	12 ¹ / ₂	75
1 guldenis		5	30
1 orsts		3 ¹ / ₄	22 ¹ / ₂
1 māarka			6
1 vērđiņš			1 ¹ / ₂ ²⁴

Apgrozībā turpretim bija šādas naudas sugas (kurss nav datēts):

- 40 mārkas vai 80 vērđiņi bija viens vecdāldeļis.
- 10 mārkas vai 20 vērđiņi bija viens orta vecdāldeļis.
- 1 vērđiņš bija 3 šķiliņi.
- 30 mārkas jeb 60 vērđiņi, jeb 90 kuranti graši bija viens kurants vecdāldeļis (Paukers paskaidro kuranta dāldeļa jēdzienu šādi: ārzemju sīknauda, kas apgrozās ar lielāku uzkaltnu vērtību, nekā to ņem pretī un kas maksā pret Alberta dāldeļiem ažio, ir kuranti dāldeļi.

²² M. G. Paucker, op. cit. 81. lp.

²³ RVA, Āra V, 13, 7 un Samuel Ricards, *Handbuch der Kaufleute* (1792) II, 237. un sek. lp.

²⁴ Intelmann, *Arithmetischer Wegweiser* (Halle: 1736), 15. lp.; P. J. Marspergers, *Schwedischer Kaufmann* (Wißmar: 1706), 256. lp.

Marspergers atzīmē, ka par 1 specijas vecdālderī maksājot 92 grašus kurantā naudā, arī vairāk un mazāk pēc kursa).

- 1 kurants grasis ir 2 šķiliņi.
- 1 flāmu mārciņa ir 20 šķiliņi jeb 240 flāmu groti.
- 1 flāmu šķiliņš ir 12 groti.
- 1 vecdālderī ir 2¹/₂ holandiešu florīni jeb 50 stīveri.
- 1 florīnā ir 20 stīveri, 1 zelta florīnā ir 28 stīveri.
- 1 vecdālderis atbilst 3 markām jeb 48 Libekas šķiliņiem.
- 1 mārķā 16 Libekas šķiliņi.
- 1 šķiliņš ir 12 kausiņi.
- 1 krievu dukātā ir 2 rubļi.
- 1 rublī ir 10 grivnas jeb 100 kapeikas.
- 1 petikopeckij ir 5 kapeikas, 1 altins — 3 kapeikas, 1 krievu grasis — 2 kapeikas.
- 1 kapeikā — 2 deniškas jeb 4 poluškas.

Kurzemē cirkulējošā nauda parasti Rīgā neapgrozījās, tomēr minēsim šeit dažus nosaukumus²⁵.

Kurzemes nauda.

17. g. s. pirmā pusē:

- 1 vecdālderis — 3 florēni — 15 mārķas — 90 graši
- 1 florēns — 5 mārķas — 30 graši — 180 šķiliņi
- 1 mārķa — 6 graši — 36 šķiliņi.

17. g. s. otrā pusē:

- 1 vecdālderis — 3 florēni — 18 sekseři — 90 graši,
- 1 florēns — 6 sekseři — 30 graši
- 1 grasis — 6 šķiliņi.

(Kaut gan mūsu literātūrā ieviesies vārds: „florēns“, tomēr labāk būtu lietot vārdu: „guldenis“.)

18. gadu simtenī:

- 1 Alberta dālderis — 4 orti — 40 mārķas vērdiņos — 80 vērdiņi — 90 Alberta graši — 720 šķiliņi.
- 1 ortis — 10 mārķas vērdiņos — 20 vērdiņi — 22¹/₂ Alberta graši — 180 šķiliņi.
- 1 mārķa vērdiņos — 2 vērdiņi — 2¹/₄ Alberta graši — 18 šķiliņi.
- 1 vērdiņš — 9 šķiliņi.

²⁵ W. Eckert, *Kurland unter dem Einfluß des Merkantilismus*, Beilage VII.

Saisinājums	Atšifrējums	Vācu nosaukums	Latviešu nosaukums
	Rthr, Rd, Rdr	Reichsthaler	vecdālderis
	m	Marck	mārka
	fl	Florin	guldenis
	ß	Schilling	šķiliņš
	d	1 Pfennig (Denarius)	kausiņš
	R	Rubel	rublis
	gl	Groschen	grasis
	Sib	Schiffpfund	birkavs
	Lib	Ließpfund	podš
	lb	Pfund	mārciņa
	Lfl	Pfund, Flämisch	flāmu mārciņa
	Th	Tonne	muca
	St	Stück	gabals
	Sch	Schock	šaks
	oxh	Oxhoft	ūkša

3. MAKSĀŠANAS UN PREČU PIEGĀDES NOTEIKUMI, TIRDZNICĪBAS TECHNIKA²⁶.

Tirdzniecības ierobežojumi.

Kā 17., tā 18. g. s. Rīgā pastāvēja aizliegums tirgoties viesim ar viesi, t. i. svešiem tirgotājiem savā starpā. Latviešu zemnieki, muižnieki, baltkrievi, leiši, poļi, krievi, žīdi uz Rīgu nogādātās preces drikstēja pārdot vienīgi Rīgas namniekiem, bet nekādā ziņā holandiešiem, angļiem, vāciem, dāņiem, zviedriem, kas Rīgā bija ieradušies šīs preces pirkt. Tirdzniecības uzraudzībai pastāvēja pilsētas svaru lietošanas spaidu pienākums, dažas preces bija jānovieto pilsētas noliktavās, un bez tam pastāvēja īpašas krievu un žīdu „mājas“, kur šiem tirgotājiem vajadzēja apmesties. Rīgas tirgotāju tirdzniecība rietumu virzienā bija pasīva, t. i. Vakareiropas tirdzniecības centros tikai nedaudziem tirgotājiem bija savi faktori un pašu kuģu Rīgas tirgotājiem bija samērā mazs skaits. Austrumu virzienā turpretim Rīgas tirgotāji bija aktīvāki, ziemā dodoties uz Latgali, Baltkrieviju un nolīgstot preces, kas bija piegādājamas pa Daugavu, sākoties pludināmai sezonai²⁷. Šāda vajadzība doties tirdzniecības ceļojumos uz austrumiem, protams, bija lieka tad, ja ar avansu (muižnieks) vai zemnieku grāmatiņu preču piegādātājs bija spiests nodot savus ražojumus noteiktam namniekam.

Preču tirdzniecība ar rietumu tirgotājiem pa laikam ziemā bija noliegta, tad darījumus ar viņiem slēdza tikai vasarā.

Piegādes un maksāšanas noteikumi²⁸.

Labību pirka — rudenī un ziemā pa zemesceļu pievesto no Vidzemes, Kurzemes, Igaunijas, Lietavas, Polijas, aprīli un

²⁶ LVA, Rvspb Nr. 864.

²⁷ RA, Liv. vol. 138. Pēteris Helčers Rozenbauma ziņojums karalienei 1646. g. 25. septembrī un instrukcija valdības slepenam aģentam mastu uzpirkšanā Ansim Rīgemanim. Garfelds savā iesniegumā valdībai (KA Nr. 164) norāda, ka būtu jāizbeidz liekā ceļošana uz Krieviju un nevajadzīga kreditēšana.

²⁸ LVA, Rvspb Nr. 864.

maijā — no Baltkrievijas, Polijas, Krievijas ar strūgām pievesto. Neražas gados tirgotāji uz labību jau iepriekš maksāja avansu, labos gados no vidzemniekiem labību parasti pieņēma tikai komisijā²⁹. Šeit jāatzīmē, ka Kurzemes labībai rāte pa laikam noteica „gulēšanas laiku“ — t. i. termiņu, pēc kāda laika (parasti 3 mēnešiem) pirktu labību drīkst pārdot. Labību pārdeva parasti ar piegādi ar pirmo brīvo ūdeni vai, pienākot strūgām aprīlī un maijā (termiņa pirkums). Maksājumi bija jāizdara skaidrā naudā tūlīt vai precī saņemot.

Kaņepāji. Pirka kā labību. Pārdodot priekšroku deva jau noliktavās esošai precei, jo to tūdaļ varēja izvest ar pirmo brīvo ūdeni.

Lini. Pirka ziemā, jūnijā un jūlijā pa zemesceļu pievestos, aprīlī un maijā — pa ūdensceļu pievestos. Pārdeva (parasti) uz vietas esošos, retāki uz piegādi ar pirmo vaļējo ūdeni, maija beigās vai vēlāk.

Sēklas. Sējamās sēklas pirka septembrī un oktobrī. Pārējās sēklas pirka ziemā un pavasarī. Sējamās linsēklas pārdeva pienākšanas laikā, pavasarī tās bija jāizved līdz 15. maijam. Pārējās sēklas pirka arī ar piegādi ar pirmo vaļējo ūdeni un samaksu, precī nododot.

Pelnu tirdzniecībā 17. g. s. bija ieraša maksāt poļiem prāvus avansus³⁰. Līdzīgas parašas bija arī attiecībā uz pārējām eksporta precēm.

Importa preces Rīgas tirgotāji parasti iepirka uz kredīta resp. pret norēķinu par pārdodamām eksporta precēm. Tā bija vispārēja ziemeļu tirdzniecības paraša³¹.

²⁹ Autora, „The Riga Grain Trade in the Seventeenth Century“ *Baltic and Scandinavian Countries*, 1937, Vol. III, 29. un sek. lp.

³⁰ RA, Liv. 14. Div. Handl. rör. lic. & tullar.

³¹ Jacques Savary, *Le parfait Negociant* (Paris: 1675), II, 82. lp.: Cela n'est pas encore assez, il faut avoir un fond considerable pour faire le commerce du Nord; car il faut remarquer que la plupart des marchandises que l'on y porte s'y vendent a credit, & celles que l'on en rapporte s'achettent argent comptant: c'est pourquoi il faut necessairement y envoyer de l'argent.

Vekseli.

Tā kā preču eksports parasti diezgan ievērojamām summām pārsniedza importu, rietumu tirgotāji veda līdz prāvus posteņus skaidrā naudā. Tomēr vekselu operācijas bija visai plašas. Trasējot uz Rīgu, 17. g. s. parastie termiņi bija à vue, 8 dienas, 14 dienas, 1 mēnesis, 2 mēneši³².

18. g. s. Rīgā trasēja uz Amsterdamu, Hamburgu ar 36 un 65 dienu termiņu ar starpību $\frac{1}{2}\%$, uz Londonu ar term. 3 mēneši. Kursi: uz Amsterdamu — 106 Holandes kuranti vecdāļdeņi par 100 Alberta dāļdeņiem. Uz Hamburgu — 100 vecdāļdeņi Hamburgas banko par 102 Alberta vecdāļdeņiem. Uz Londonu 360—400 graši par 1 angļu mārciņu. Bez tam trasēja uz Lībeku, Brēmeni un Kopenhagenu ar maksāšanu Hamburgā $\frac{1}{2}\%$ sliktāki nekā tieši. Tāpat trasēja uz kādu maksāšanas vietu Anglijā par 1% sliktāki nekā uz Londonu.

Pēc Paukera, uz Amsterdamu, Hamburgu, Londonu trasējot ar 65 dienu term. un 10 nogaidīšanas dienām (Respectage), uz Hamburgu, Amsterdamu arī uz 36 dienām ar 3 nogaidīšanas dienām.

4. METROLOGIJA.

Rīgā tirdzniecībā lietotie mēri un sviri bija šādi:

Svars.

- 1 lasts (nesajaukt ar kuģa lastu, sk. zemāk) — 12 birkavi (atkarībā no preces arī citādi).
- 1 birkavs (Schiffpfund) — 4 pūri (Loof) — 20 podi (Ließpfund).
- 1 pods — 20 mārciņas (Pfund).
- 1 lauku pods (Landließpfund) — 25 mārciņas.
- 1 mucīņa sviesta (Viertel Butter) ar koku 4 podi, netto 3 podi 5 mārc.
- 1 mārciņa — 16 unces — 32 lotes.
- 1 lote — 4 kventiņi.
- 1 centners — 6 podi — 120 mārciņas.
- 1 muca — 12 podi — 240 mārciņas.

³² KA, Likvidationskom. handl. Nr. 472, 896. un sek. lp.

Zelta un sudraba svars.

- 1 mārka — 16 lotes — 8 unces — 24 karati.
1 lote — 4 kventiņi — 16 ortliņi — 6 grani — 18 greni.

Siena svars.

- 1 parmiss — 4 vezumi — 120 grīztes — 120 podi. (Pēc Paukera, Vidzemē
1 vezums 600 Rīgas mārciņas, Kurzemē 800 Rīgas mārciņas.)
Rīgas mārciņa ir aptuveni 420 gramī (pēc Rikarta 1 krievu puds
resp. 16,38 kg ir $39\frac{1}{8}$ Rīgas mārciņas, pēc Paukera 1 Rīgas mārciņā
9425,743 doļas, 1 kg — 22.505,419 doļas).

Gaŗuma mēri.

- 1 šaks (Schock) — 3 laipas (?) (Steig) — 60 olektis (Ellen) — 240 kor-
teļi (Quartier).
1 olekts — 2 pēdas (Fuß) — 24 collas (Zoll).
130 Rīgas olektis — 120 Hamburgas, Lībekas, Prūsijas olektis.
175 Rīgas olektis — 100 angļu jardi.
1 plauksta (Palm — mastu mērs) — apm. $3\frac{2}{3}$ (pēc cita avota $3\frac{3}{4}$, arī 3)
collas.
Tā kā viens jards — 91,4392 cm, 1 Rīgas olekts būtu aptuveni 52 cm.

Beŗammēri.

- 1 lasts kviešu un miežu — 48 pūri.
1 lasts rudzu — 45 pūri.
1 lasts iesala, zirņu, auzu — 60 pūri.
1 muca (Tonne) — 2 pūri — 12 sieki (Küllmit).
1 pūrs — 54 stopi — 6 Rīgas sieki — 27 kannas.
1 četverts — 8 četveriki — 3 pūri.

Rīgas pūru aptuveni var skaitīt par 66—68 l, turpretim lauku jeb
latviešu pūrs, kas parasti lielāks par Rīgas pūru, katrā muižā bija savā-
dāks³³. Tāpat lauku pūrā sieku skaits bija dažāds: 3, 4, 6 ar un bez kau-
dzes. Bieži 4 lauku pūri pa 6 siekiem līdzinājās 6 Rīgas pūriem.

Kuŗu lasti — sk. 277. un sek. lp.

Šķidruma mēri vīnam un alum.

- 1 vāts (Faß) franču vīna — 2 pipes — 3 pungas — 4 ūkšas.
1 bots³⁴ (Boht) Kanārijas sekta — 2 ūkšas (Oxhoff) — 12 enkuri (Ancker)
— 360 stopi.
1 pipe³⁴ (Pipe) — 360 stopi.

³³ Lauku pūru Vidzemē 1690. gadā īpaša valdības komisija salīdzināja ar Rīgas pūru. Materiāli atrodas KA, 1690. g. revīzijas rezultātos un VA, Arklu revīzijas, Nr. 13 u. c.

³⁴ sk. nākošā lp.

- 1 pipe spāpu vīna — $1\frac{1}{2}$ ūkšas — 9 enkuri — 270 stopi.
 1 muca (Fuder oder Tonne) Reinas vīna — 6 āmi (Ahm, arī Eem, Haam)
 — 24 enkuri — 120 mucīņas (Viertel) — 720 stopi.
 1 āms — 20 mucīņas — 32 mingli — 4 enkuri — 120 stopi.
 1 enkurs³⁴ — 30 stopi (1 Jelgavas enkurs — 28 stopi).
 1 stēkans (Steekan) — 15 stopi.
 1 ūkša³⁴ franču vīna — 6 enkuri — 180 stopi.
 1 ūkša franču degvīna — 30 mucīņas — 180 stopi.
 1 vāts ungāru vīna — 4 enkuri — 120 stopi.
 1 ³⁴ (Anthal) ungāru vīna — 2 enkuri — 60 stopi.
 1 tīse³⁴ (Therschen, arī Tierschen, tierce) vīna vai vīna etiķa — 4 enkuri
 — 120 stopi.
 1 .... (Stück) Pikendonas vīna — $1\frac{1}{2}$ ūkšas — 9 enkuri — 270 stopi.
 1 muca (Tonne) Rīgas alus — 90 stopi.
 1 vāts (Faß) Rīgas alus — apm. 112 stopi.
 1 vāts Visnāras un Lībekas alus — 120 stopi.
 1 muca Hamburgas alus — 48 ... (Stüben) — 144 stopi.
 1 vāts krievu degvīna — 120 stopi.
 1 stops aptuveni 0,8 litri.

Skaits (latviešu nosaukumi visai sistēmai nav zināmi).

Großtausend arī Großhundert ³⁴	Groß	Großhundert arī Kleinhundert ³⁴	Schok ³⁴	Zimmer	Band	Stiege	Mandel	Gabalu skaits
1	20	24	48	72	96	144	192	2088
	1	$1\frac{1}{5}$	$2\frac{2}{5}$	$3\frac{3}{5}$	$4\frac{4}{5}$	$7\frac{1}{5}$	$9\frac{3}{5}$	144
		1	2	3	4	6	7	120
			1	$1\frac{1}{2}$	2	3	4	60
				1	$1\frac{1}{3}$	2	$2\frac{2}{3}$	40
					1	$1\frac{1}{2}$	2	30
						1	$1\frac{1}{3}$	20
							1	15

³⁴ Anglijā vēl tagad lieto šādus šķidrumu mērus:

	Vīnam	Alum
Muca (tun)	953,898 1	998,1420 1
Paibe (pipe) jeb bote (butt)	476,949 1	499,071 1
Ūkša (hogshead)	238,4745 1	249,3535 1
Tīse (tierce)	158,983	—
Enkurs (anker)	34,0678 1	—

Tumšam alum litru skaits šinīs mēros ir atkal cits.

³⁵ un ³⁶ sk. nāk. lp.

Zivju un siļķu skaits 1 Wall — 80 gabali. Ādu 1 dēķins (Decher) — 10 gabali, juchtādas 1 paka = 20 ruļļi = 120 ādas.

Papīram 1 balle — 10 rīsi — 200 grāmatas — 4800 loksnes rakstāmpapīra un 5000 loksnes iespiežamā papīra.

Plekstes: 1 Zahl ir 12 kāli (Bundt), 1 kāls — 20 gabali.

Riņķis (Ring) koku ir 240 gab., bet arī 4800 gabali.

Audekls (Laken) 1 gabals ir 50 olektis.

5. PRECES³⁷.

Izvedpreces.

Kaņepāji.

Strūgu jeb poļu kaņepāji (Struhsen auch polnische Hamfen). Iezaļganā krāsā, bez spaljiem.

Pieveda ar strūgām aprīlī un maijā no Ukrainas, Polijas un Lietavas.

Izpēla (brāķēja) un saiņoja pilsētas ierēdņu uzraudzībā un šķiroja šādi:

1. šķira tīri kaņepāji (Reinhanf) 5—6 birkavi sainī, apzīmējums 10 saites.
2. šķira (tīri kaņepāji) (Ausschuß) 3—4 birkavi sainī, apzīmējums 8 saites.
3. šķira paskapi (Paßhanf) 3—4 birkavi sainī, apzīmējums 7 saites.
4. šķira pakulas (Torse) 2—3 birkavi sainī, apzīmējums 6 saites.

Angļu terminoloģijā šo kaņepāju šķiras attiecīgi apzīmēja: Rhine, Outshot, Pass or Codilla hamp³⁸.

³⁵ 17. g. s. muitas taksēs, piemēram, KA Bl. Nr. 167, Paukers runā par großtausend resp. großhundert.

³⁶ N. Bangs darbā *Tabeller over Skibstart og Varetransport* lieto šādus skaitus: vančosiem — 1 hundred = 2 skok = 120 stykker; mucu kokiem, pipu dēļiem (Klappholz, Faß & Pibenholz) — 1 hundred = 48 skok = 2880 stykker. Šī starpība jāņem vērā, salīdzinot Rīgas eksportu ar daudzumu, kas gāja caur Zundu.

KA 1668. g. muižu taksēs 120 gab. vančosus skaita par 100, 120 gabalus pipu dēļus skaita par kleinhundert, bet 40 šakus = 2400 gabalus par großhundert. Par großhundert muižu taksēs skaita arī 48 šakus = 2880 gabalus. Kādā rakstā (KA vol. 164) 48 šaki dēvēti par „stukupetzki“ (poļu sto kupieckie).

³⁷ LVA Rvspb Nr. 864.

³⁸ *Pocket Guide* 2.—3. lp.

Drujas (Lietavas) kaņepāji (Drujaner Hanf). Pieveda ziemā no Lietavas, tīrija, izpēla un saiņoja pilsētas ierēdņu uzraudzībā.

1. šķira tīri Drujas kaņepāji 4 birkavi sainis 9 saites.
2. šķira Drujas paskaņi 7 saites.
3. šķira Drujas pakulas 6 saites.

Šos kaņepājus izlietoja audeklu aušanai, tie bija īsāki, bet baltāki un mīkstāki, arī dārgāki par strūgu kaņepājiem.

Saites saiņu apzīmējumiem gatavoja no tā paša materiāla, kāds bija sainis. Saiņa vidū piestiprināja dēlīti ar krustotu atslēgu zīmi, brāķeŗa, svērēja un strādnieka vārdu.

*Lini*³⁰.

Pievestos linus izpēla un šķiroja zvērināti brāķeŗi (18. g. s.), bet tirgotāji bieži tos izpēla vēlreiz. Katru šķiru apzīmēja ar īpašu pazīšanas saiti.

Alūksnes lini.

1. Kroņa Alūksnes (Kron Marienburger), gaŗi, stipri, pilnīgi balti, tīri (28).
2. Alūksnes, griezti (Marienburger geschnitten) (25).
3. Alūksnes trīssaišu ristiņi (Marienburger Risten Dreyband) (20).

Lietavas lini.

1. Tīzenhauzena un Lietavas Rāķišķu lini (Thiesenhauzen und Littauisch Rakitzer), cik iespējams balti un tīri (27).
2. Griezti paternostera lini (Baadstuben Paternoster) (22).
3. Trijsaišu ristiņš (Risten Dreyband) (16).
1. Drujanas Rāķišķu (Drujaner Rakitzer), nav jābūt baltā krāsā, bet jābūt tīriem un nedrīkst būt sarkani un plankumaini (26).
2. Griezti (Baadstuben geschnitten) (23).
3. Trijsaišu ristiņš (18).

No šiem līnīem baltos un sudrāpēlēkos pārdod uz Dāniju un Zviedriju.

Sliktākie lini bija Vidzemes trīssaišu, kas savukārt dalījās divās šķīrās:

1. Muižu trīssaišu (Hofs Dreyband) (15).
2. Parastie Vidzemes (Ordinaire Liefländische) (12).

³⁰ S. Ricards, op. cit. 336. un sek. lpp.

Pēdējā vietā minamas pakulas (8).

Šīs linu šķirnes bija 18. g. s. Turpretim 17. g. s.⁴⁰ bija šādi nosaukumi:

1. Augstākā labuma.

1. Paternoster.
2. Lietavas (Mattenflachs).
3. Žemaišu (Samoitisches).
4. Nericu (Nerritz).
5. Bauskas, sukātie (Bauskescher gehechelt).

Zemākā labuma.

1. Rēzeknes (Rositisches).
2. Prūšu (Preussisches).
3. Bauskas, nesukāti (Bauskescher ungehechelt).
4. Krievu (Moskovitisches, arī Russisches).

Angļu 1823. gada Rīgas tirdzniecības rokas grāmata (*Pocket Guide to the Riga Trade*) atzīmē šādas linu šķiras: Crown Marienburg, Druana and Thiesenhausen Rakitzer, Lithuania, Druana cut, Risten three-brand, and Codilla.

17. g. s. kā visaugstvērtīgākie lini bija kunga tiesas trīs-saišu (Gerechtigkeits Dreyband) (50), pītie paternostera (Geflochten Heiligen und Paternoster) u. c. Kunga tiesas lini ir sniegbalti un gatavi vērpsšanai, bet tie parādās tirgū ļoti mazos daudzumos.

Linus eksportam saņoja matēs pa $1\frac{1}{2}$ —2 birkavi sainī un plombēja ar krustotu atslēgu zīmi. Nopeltiem līniem vienu saiti pārgrieza, no kā to nosaukums „griezti“. (Badstube — telpa, kur pelšana notika, parasti svaru mājas bēniņos.)

Linu labumu tuvināti rāda iekavās atzīmētās cenas vecdālderās.

Labība.

Rudzi, naturālais svars	115—120	mārciņas	pūrā.
Kvieši	„	„	120—128 „
Mieži	„	„	90—100 „

Eksportēja vienīgi kaltētu Vidzemes, Kurzemes un Polijas labību. Par labāko uzskatīja Kurzemes labību, sevišķi

⁴⁰ KA, Licenšu nolēsumi un muitu takses.

kviešus. Krievu labība parasti pienāca nežāvēta, un to izlie-toja vietējam patēriņam.

Sēklas.

Sējamās linsēklas pieveda un eksportēja mucās pa 2 pūri. Mucas apzīmēja ar gada skaitļi. Katru pievesto partiju izmek-lēja un, nopelto atzīstot par eļļas sēklām, novietoja pilsētas noliktavā, kur sēklas glabājās līdz pārdošanai. Pārdevējam bija jāpierāda, ka šīs sēklas pārdotas kā eļļas sēklas. Sēja-mās linsēklas drīkstēja eksportēt tikai līdz 15. maijam. Šinī laikā neizvestās bija jāiesaiņo maisos pa 2 pūriem vai arī tās varēja pārdot vaļēji, bet tikai kā eļļas sēklas. Sējamām lin-sēklām bija jāsver 115—118 mārciņas, un to krāsai vajadzēja būt spožai, sēklai — dīgstošai un tīrai. Labākā sēkla nāca no Kurzemes un Lietavas.

1. šķira Holandes (Pück).
2. šķira Lībekas.
3. šķira parastā (ordinarie).

Eļļas sēklas. Svārs līdz 114 mārciņām.

1. šķira Drujas 114—112 mārciņu smagas, no Lietavas.
2. šķiras parastās 110—108 mārc. smagās, netīrās, no Krievijas un Polijas.

Kaņepes. Svārs 100—85 mārciņas. Izved vaļēji vai mucās pa 2 pūri.

Pelni.

Potaša (Pottasche) pakļauta pilsētas ierēdņu izpelšanai. Mucās 2—5 birkavi.

1. balta, kalcinēta (Perlasche).
2. zila, cieta.

No abām šķirnēm bija trīs pašķiras: kroņa (izpelšanas zīme — 0), atslēgas (izpelšanas zīme — atslēga), brāķa (iz-pelšanas zīme — W).

Pelni (Asche, Wiedasche, arī Budenasche) tāpat bija pakļauti pilsētas izpelšanai. Pārdeva lastos pa 12 mucām lastā. Mucu augstums — 54 collas, caurmērs — 24 collas, galdiņu biezums — 2 collas. 18. g. s. bija trīs pašķiras — kroņa, bullu, brāķa (izpelšanas zīme kā potašai), bet 17. g. s. bija šādas šķirnes: groß Band, mittlere & gemein Band, klein Baurnd Band.

Koki.

Priežu un egļu koki.

Masti⁴¹. Rīga bija viens no svarīgākiem mastu tirdzniecības centriem Eiropā. Latvijā plostojamo upju tuvumā jau 17. g. s. visi labākie masti bija izcirsti, un tos vajadzēja gādāt no attālākām vietām — pludinot pa Dņepru uz augšu, ziemā pa zemesceļu aizgādājot līdz Daugavai. Tā mastus Rīgā atpludināja kādos trīs gados no Galicijas, Volinijas, Podolijas. Līgumus par mastu piegādāšanu parasti slēdza divus gadus pirms to pienākšanas Rīgā. Rīgā pienākušos mastus izvilka krastā šķirošanai⁴². Izpeltos mastus pēc tam atkal novēla ūdenī, un pludinot cauri tiltam, kur tos mērija licenšu inspektors, nogādāja pie kuģiem.

17. g. s. izšķīra mazos mastus, 5—10 plaukstas resnus, parastos — 10—16 plaukstas, lielos — 16—22 plaukstas, spāņu mastus — virs 22 plaukstām⁴³. 18. g. s. turpretim noteica, ka mastam jābūt mazākais 80 pēdu gaļam un 17 plaukstu (Palm) resnam. Resnumu mērija 12 pēdas⁴⁴ no resgaļa, apkārtmēru dalot ar $3\frac{1}{7}$. Tam jābūt bez kļūdām, slaidam (60 pēdas no resgaļa mastā resnumam jābūt $\frac{2}{3}$). 80 pēdu mastam maksimālais resnums ir 20 plaukstas, uz katru plaukstu virs šī resnuma mastam jābūt par divām pēdām garākam (piem. 21 plaukstu resnam mastam jābūt 82 pēdu gaļam). Cenu par mastiem aplēš par katru plaukstu, līdz 20 plaukstām skaitot, par katru turpmāko plaukstu maksā noteiktu paušļsummu vairāk. Pusplaukstas skaita tikai virs 20 plaukstām. Par sīkām mastu kļūdām (mazi līkumi, iepuvuši zari u. c.) koku tirgotāji, mastus pārkoj, atskaita no resnuma 1—2 plaukstas, bet tā kā pārdod pēc pilna mēra, tad cenu starpība ir koku tirgotāju peļņa.

⁴¹ S. Ricards, op. cit. 240. un sek. lp.

⁴² Par mastu šķirotāju amatu sk. *Latv. konv. vārdn.*, 13. sēj. 26.007. un sek. lp.

⁴³ A. Stierhman, *Samling utaf kongl. bref, stadgar etc.* (Stockholm: 1750) II, 483 lp.

⁴⁴ Pēc Ricard'a 9 pēdas.

1765. gada Rīgas tirdzniecības nolikums šo kārtību noliedza⁴⁵. Angļi, pērkot mastus, parasti lika tos līdz mērīšanas vietai aptēst plakanus, jo tā kā muitošanai mērija šaurāko malu, ar to ietaupīja maitu un panāca labāku iekraušanu kuģī. Mastu izpelšanas zīme bija krustotas atslēgas. 17. g. s. beigās mastu tirdzniecību monopolizēja valdība⁴⁶, kas arī bija rosīga mastu pircēja⁴⁷.

Spīres (Spieren, arī Spirren), mazāki masti ar šādiem samēriem:

Resnums	Ģaŗums
13—16 plaukstas	70 pēdas
10—12 „	65 „
7—9 „	55 „

Bugspriti⁴⁸ (Bugsprieten, arī Boogsprinten, Baagspreeten), apaļkoki, kas ieslīpi paceļas kuŗa priekšgalā takelāŗas pietiprināŗšanai.

Resnums — sākot ar 17 plaukstām, ģaŗums 70 pēdas. Izpelšanas zīme — viena atslēga.

Burtillas (Burtillen), arī apaļi kokmateriāli kuŗu būvniecībai.

Resnums — sākot ar 17 plaukstām, ģaŗums 58—60 pēdas. Izpelšanas zīme — zvaigzne.

Koki dzirnavu spārniem (Mühlruthen) 16—17 plaukstas resnumā, mazākais 80 pēdas ģaŗi, pieļaujamas kļūdas. Izpelšanas zīme — divkārŗs krusts.

Botsmasti (Bootsmasten): divas ŗķirnes⁴⁹ — (1) divkārŗas spīres (Doppelte Spieren) 14—10 plaukstas resnas, 55—60 pēdas ģaŗas, tievģalim jābūt 5 collas diametrā. Pārdeŗa ģabaliem; (2) vienkārŗas spīres 9—6 plaukstas resnumā, 36—24

⁴⁵ *Rigasche Handelsordnung* (Rīga: 1765), 21. lp.

⁴⁶ *Latv. konv. vārđn.*, 13. sēj., 26010. lp.

⁴⁷ A. Zetterstein, *Svenska flottans historia 1634—1680* (Nortelje: 1903), 291. lp.

⁴⁸ Par daŗiem norādījumiem attiecībā uz vēl tagad lietojamiem koku sortimentiem un to tagadējiem nosaukumiem man jāpateicas priv.-doc. P. ŗreinertam.

pēdas gaļumā, tievgaļim jābūt 4 collas diametrā, pārdeva šakiem.

Ķekšu kāti (Rückers zu Bootshacken): 1) divkārši, 2) vienkārši. Pārdeva šakiem.

Baļki.

1. Angļu baļki jeb brusas (Brußen)⁴⁹. Asām šķautnēm, taisnleņķī aptēsts koks 12×12 collu resnumā, gaļums 3—9 asis. Pārdeva asīm.

2. Poļu jeb holandiešu brusas. Šķērsgriezums nav kvadrāts, bet taisnleņķis 11×13 collas, gaļums 3—6 asis Holandes mērā. Šķautnes nav tik asas. Pārdeva pēdām.

3. Namdaļu baļki (Zimmerbalken) 11 līdz 12 collas taisnleņķī aptēsti baļki, 3—6 pēdas gaļi.

Plankas un dēļi.

	Resnums	Platums	Gaļums
Plankas	3—4 collas	12—14 collas	24—36 pēdas
Dēļi	1—2 ¹ / ₂ „	10—11 „	24—36 „

Samēri pēc importa zemes mēriem. Pārdod šakas, skaitot 1 collu resnumā 2160 pēdas šakā.

Ozola koki.

Izpelšana notika pēc tam, kad koki bijuši 14 dienas izvilkti no ūdens.

Vančosi (Wagenschoß) ozola baļki 14—15 pēdu gaļumā, 11—13 collas resnumā. Vienā pusē jābūt mazākais 12 collas, otrā ne mazāk par 11 collām. Pārdod gabaliem un šakiem, pārējos sortimentus šakiem, „lielsimtiem“ un „lieltūkstošiem“.

Mucu koki (Faß Holz) kvadrātā aptēsti 10×10 collas resnuma un 80 collas gaļuma sortimentus.

Mucu koki (Klappholz) vairāki sortimenti: Franču vienkāršie — (17. g. s. tos sauca Fransch enkeltes Klappholz, 18. g. s. Enkelt Fransch Holz) resnums 6 collas kvadrātā, gaļums 40 collas.

⁴⁹ Sk. *Latv. konv. vārdn.*, 2. sēj., 3149.—3150. lp.

Holandes vienkāršie (arī šim sortimentam 18. g. s. zūd vārds Klappholz), samēri rupjāki.

Franču un Holandes divkāršie mucu koki bija mazāk izplatīts sortiments.

Pipu dēļi (Piepenstäbe), mucu dēļi 5 collas plati, $1\frac{3}{4}$ collas resni un 60 collas gaļi.

Pipu koks (Piepenholz), rupjāks sortiments.

Šeit minētie koku samēri attiecas uz 18. g. s. Turpretim līdz 17. g. s. vidum ozola koka sortimenti bija apm. trīs reizes mazākām dimensijām. Vai nu lai izvairītos no nodokļiem (licentēm), vai arī saskaņā ar tirgus prasībām sortimentu samērus palielināja⁵⁰. Vančosiem samēru palielināšana izpaudās pagarināšanā⁵¹.

Ādas.

Dārgākās, bet maz tirgotās bija lāču ādas. Jau lielākā vairumā tirgoja aļņu ādas (Elendhäute), bet galvenā vieta ādu tirdzniecībā bija žāvētām un sālitām liellopu ādām, āžu ādām, teļu, aitu un kazu ādām. Juchtādas ievada no Krievijas. Ādas pārdeva dēķiniem, bet juchtādas birkaviem.

Vaski un tauki.

Dzelteno vasku iepirka apaļās ripās pa 10—20 mārciņām. Eksportēja mucās pa 2—3 birkavi.

Taukus eksportēja mucā pa 1— $1\frac{1}{2}$ birkava.

Krievu eksporta preces.

Pēc Rīgas pievienošanas Krievijai dažas preces, kuņas zviedru laikā Rīga importēja, kļuva par izvedprecēm.

Dzelzs. Sakarā ar Zviedrijas produktu plakātu Krievijai radās iespēja Vakareiropas tirgū, galvenām kārtām Anglijā, konkurēt ar Zviedriju. Caur Rīgu izveda Sibīrijas dzelzi (Zobel Eisen) platēs un četršķautņainos stieņos vai saiņos.

⁵⁰ RA, Liv. 14. Div. Handl. rör. lic. & tullar un RA, Liv. vol. 137. H. Möllera 1663. g. 24. marta raksts; agrāk 170—180 lastu kuģī varēts iekraut 200—210 šakus mucu kokus, tagad ne vairāk kā 60—70 šakus. Tāpat vančosi bijuši tikai $\frac{1}{3}$ no tagadējā.

⁵¹ Stiernman, op. c. II. 483. lp. vančosu gaļumu min $4\frac{1}{2}$ —6 pēdas.

Tabaka. Zviedru laikos tabakas ievēšana bija monopōlizēta. Krievu laikos caur Rīgu eksportēja krievu un Ukrainas tabaku. Tabaka bija pakļauta publiskai izpelšanai, tā nedrīkstēja būt mitra, tai bija jābūt ar labu smaržu un lielās lapās. Eksportam tabaku saņoja pa $\frac{1}{2}$ birkavam matēs vai mucās.

Kaņepju eļļa krievu laikos bija pakļauta publiskai izpelšanai. Eļļa bija iepildīta mucā apm. 2 birkavu tilpumā.

Šeit būtu vietā konstatējums, ka maldīgs ir uzskats, it kā vairums Rīgas eksportpreču būtu nācis no Krievijas⁵².

Ievedpreces.

Sāls bija svarīgākā un galvenā importa prece.

17. g. s. importēja šādas sāls šķirnes:

1. Franču sāls (galvenais vairums, cenā lētākā).
2. Spāņu sāls (dārgākā šķirne).
3. Lineburgas sāls (mazos daudzumos).

Sāli ievēda lastos, bieži bez iesaiņojuma sabērtu kuģī vai mucās.

18. g. s. importēja šādas šķirnes:

1. Ivica.	3. Lišabon.	5. Liverpūles baltā sāls.
2. St. Ūbis.	4. Cadix.	6. Akmenssāls (Rock).

Silķes.

1. Holandiešu silķes importēja lastos veselās mucās vai $\frac{1}{8}$ un $\frac{1}{16}$ muc.
2. Flāmu silķes.
3. Ālburgas silķes (mazos daudzumos).

18. g. s. bez tam ievēda arī zviedru silķes, kas bija pakļautas ļoti stingrai izpelšanai. Zviedru silķes bija trīs šķirnes: kroņa, brāķa un brāķa brāķa. Zemākām šķirnēm bija jāmaksā augstāka nodeva.

Dzērieni.

Vīns. Reinas vīnu ievēda āmos un enkuros. Spāņu vīnu pipēs un āmoš. Franču vīnu ūkšās, franču degvīnu enkuros.

⁵² K. Mettig, *Die Exportwaren des russischhanseatischen Handels* (Sitzungsberichte: 1903), 93. lp.

Vēl importēja šādas markas: Portugāļu, Frontinyack, Allecant, Sect, Muschatwein u. c. Zudumu jūras ceļā nefiltrētam vīnam skaitīja uz pipēm vai ūkšām $1\frac{1}{2}$, t. i. $7\frac{1}{2}\%$. Filtrētam vīnam $2\frac{1}{2}\%$ ⁵³.

Alus. Alu importēja vātīs un mucās, angļu alu ūkšās. Markas bija šādas: Mume, Braunschweiger Mume, Breyhan, Rommeldeis, Knisenack, Serbster, Lübsche, arī Pērnavas, Zviedrijas un Kolbergas angļu alus. 17. g. s. Vismaras alus bija importā svarīgākais.

Pārējās preces. Bez minētām precēm vēl importēja manufaktūru, „krāmu preces“, garšvielas un greznuma preces. 18. g. s. arī lielākos daudzumos augļus. 1688. g. Hastfers rakstīja karalim, ka greznuma preces izvedot tālāk uz Kurzemi, Lietuvu, Baltkrieviju, jo „šeit nedz laucinieki, nedz namnieki tās nevar samaksāt un valkāt“⁵⁴.

6. KUĢNIECĪBA.

Kuģu skaits, kas apmeklēja Rīgas ostu, pieauga no kādiem 300—500 kuģiem 17 g. s.⁵⁵ uz vairāk par 1000 18. g. s. Kuģi līdz 200 lastu lielumam kravu uzņēma pilsētā, bet lielākie bija spiesti palikt Bolderājā vai reidā. Arī mazākos kuģus tikai pa daļai varēja nofraktēt pilsētā līdz 50—60 lastiem, pārējā krava bija jāuzņem Bolderājā vai reidā⁵⁶. Apm. 14 dienas pēc ledus iziešanas no Daugavas, Rīgā sāka pienākt Polijas un Krievijas strūgas (apm. 400—500 un tikpat daudz plostu sezonā). Strūga bija segta, sekli peldoša liellaiva, kuŗā varēja ievietot 50—60 buntas kaņepāju, tās apkalpe bija kādi 6 vīri. Strūgas pa Daugavu lejup nāca ar straumi, bieži ar Rīgā pirtām precēm tās atgriezās, pret straumi tad strūgas vilka un stūma. Strūgu ceļojumiem bija šādi tehniski apzīmējumi:

⁵³ KA, 1668. g. mītu taksēs.

⁵⁴ RA, Liv. Hastfers karalim 1688. g. 22. martā.

⁵⁵ Autora, „Rīgas kuģniecība zviedru laikos“, *Izgl. min. mēn.* 1935.

⁵⁶ Sal. J. Savary, op. cit. 94. lp.

I brauciens pavasarī, Wiesna, II brauciens — Miezieška, III brauciens — Jesin, IV brauciens — Planky⁵⁷.

Nofraktējot kuģus, darījumus slēdza lastos. Par lastu Postlvejs paskaidro⁵⁸, ka ir jūras lasts un zemes lasts. Kuģu lastam ņem vērā ir svaru, ir tilpumu. Parasti lasts sverot 4000 mārciņas, bet vilnas lasts (kam liels tilpums) tikai 2000 mārc. Holandē labības lasts sverot: kviešiem 4200—4800 mārc., rudzu lasts 4000—4200 mārc., miežu lasts 3200—3400 mārciņas, Rīgā Amsterdamas lastam pielīdzinot 46 pūrus. Skaitot 100 Amsterdamas mārciņas par 121½ Rīgas mārciņām (pēc Paukera, turpretim 17. g. s. mītu taksēs skaita 118 Rīgas mārciņas), šie skaitļi ir zem labības lasta svara, ko iegūstam ņemot vērā 269. u. sek. lp. minētos datus par labības naturālo svaru un labības lastu pūriem. Pēc Paukera⁵⁹, Rīgā vienā kuģu lastā skaita 5850 Rīgas mārciņas jeb 149,6 krievu pudus. 1 rudzu lasts pa 45 pūriem un 115 mārciņām ir 5175 Rīgas mārciņas = = 132,3 krievu pudi. Dānijā 1 tirdzniecības lasts bija 150 kubikpēdas pa 0,031 kubikmetriem jeb 2600 kg⁶⁰, Hamburgā apm. 31,59 hl.⁶¹. Tā kā lasts ir nevien svara, bet arī tilpuma mērs, saprotams, ka katrai precei bija konvencionāli pieņemts daudzums, kas skaitāms uz vienu lastu. Pilnīgi arī saprotams, ka šis pieņemtais daudzums varēja mainīties atkarībā no mērķa, kādam to lietoja (kuģu nofraktēšanai, mītošanai, tirdzniecībai). Varam konstatēt šādus lastam pieņemtos preču daudzumus (iekavās Paukera minētie daudzumi):

⁵⁷ KA, Tull och Accis, Riga före 1720: Palmstrucha 1662. g. 25. septembra ziņojums komerckollēģijai.

⁵⁸ M. Postlethwayt, *The Universal Dictionary of Trade and Commerce* (London: 1774).

⁵⁹ M. G. Paucker, op. cit. 281. un sek. lp.

⁶⁰ Kr. Meyer, *Dansk Maal og Waegt* (København: 1912).

⁶¹ Naudé, *Die Getreidehandelspolitik der europäischen Staaten vom 13. bis zum 18. Jahrhundert* (Berlin: 1896), 335. lp.

Par 1 kuģa lastu skaitīja:

<i>Šķiedras</i>		<i>Labība</i>	
Kaņepāji	6 birkavi a) b)	Kvieši	48 pūri a) b) c) (40 ¹ / ₂)
Lietavas līni	4 " a)	Mieži	48 " a) b) c)
Vidzemes līni	6 " a) b)	Rudzi	45 " a) b) c) (45)
Dzijas	4 " a)	Auzas	60 " a) b) c) (50)
(Pakulas . . . 4 birkavi)		Iesals	60 " a) b)
		Libekas iesals	45 " a)
<i>Sēklas</i>		<i>Pelni</i>	
Sejamās linsēklas	. . . . . 12 mucas a)	Potaša	. . . . . 4 birkavi a) (8 birkavi)
Eļļas linsēklas	. . . . . 24 mucas a)	Pelni	. . . . . 7 podi a) (4 mucas)
Kaņepju sēklas	. . . . . 24 mucas ā)		
<i>Koki</i>		<i>Ādas</i>	
Vančosi	. . . . . 20 gab. a) (4 ¹ / ₂ gab.)	Aļņu ādas	. . . . . 6 dēķeni a)
Dēļi	. . . . . 2 šaki a)	Liellopu ādas	. . . . . 8 dēķeni a)
Franču mucu koki	4 ¹ / ₂ šaki a) (80 gab.)	Āžu un kazu ādas	. . . 18 dēķeni a)
Holandiešu mucu koki	1 šaks a) (30 gab.)	(Ādas, žāvētās 4 ¹ / ₃ birkavi)	
Pipu koks	4 šaki (180—240 gab.)		
<i>Sāls</i>		<i>Silķes</i>	
Kuģi vaļēja sabērta franču, spāņu portugāļu sāls	. . . . . 18 mucas c)	Mucā	1000—1200 gab. ⁶²
Mūcās sabērta sāls	16 mucas pa 18 podi mucā c)	Lastā	12 mucas
Smalka, balta sāls	12 mucas . . . . . c)	<i>Pārējās preces</i>	
Lineburgas sāls	12 mucas	Piķis un darva	12 mucas b) c) (Taka baka 6 birk. mucās)
Franču sāls	. . . 4 Moyen	Tauki	6 birkavi b) (8 birk.) (saiņos 8 birk.)
<i>Dzērieni</i>		Zivis	12 mucas b)
Alus	12 mucas 1 lasts b) ⁶³	(Sviests	8 birkavi)
Vīns	8 ūkšas 1 lasts	(Dzelžs	12 birkavi)
Reinvīns	1 muca (6 mi) 2 ¹ / ₃ lasti a)	(Spalvas	2 ¹ / ₅ birkavi)
Spāņu vīns	4 pipes (1 lasts a)	(Apiņi ballēs	3 ¹ / ₂ birkavi)
Franču vīns	7 ūkšas 1 lasts a)	(Apiņi maisos	2 birkavi)
	10 āmi 1 lasts a)		
(Degvīns	8 ūkšas)		

Kuģu frakts lielums konstatējams 1638. gadā⁶⁴. No Rīgas uz Strālzundu min. gadā par lastu maksāts 3, 3¹/₂, 4 un 5 vecdālderī. No Rēveles uz Strālzundu 6 vecdālderī. Nofraktējot maksāja pusi vai trešdaļu, atlikumu saņemšanas ostā, atskaitot no frakts jūras zaudējumu.

⁶² KA, mītu taksēs 12000 gab. = 12¹/₂ mucas.

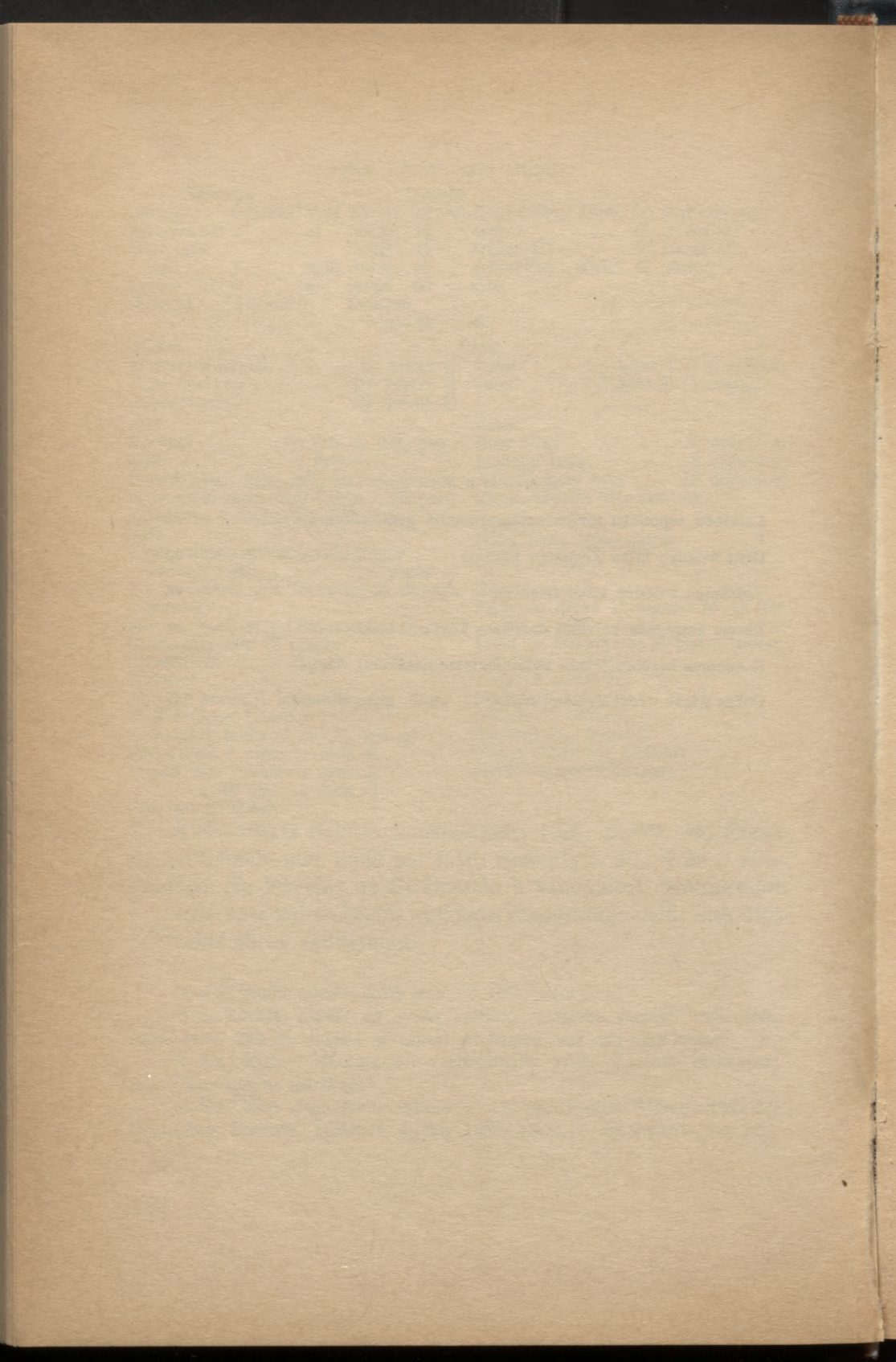
⁶³ J. Zēvers, „Mērs un svars kultūras vēstures gaismā“, *Izgl. min. mēn.*, 1928. 203. lp. norāda uz tautas dziesmām, kur min alus lastus.

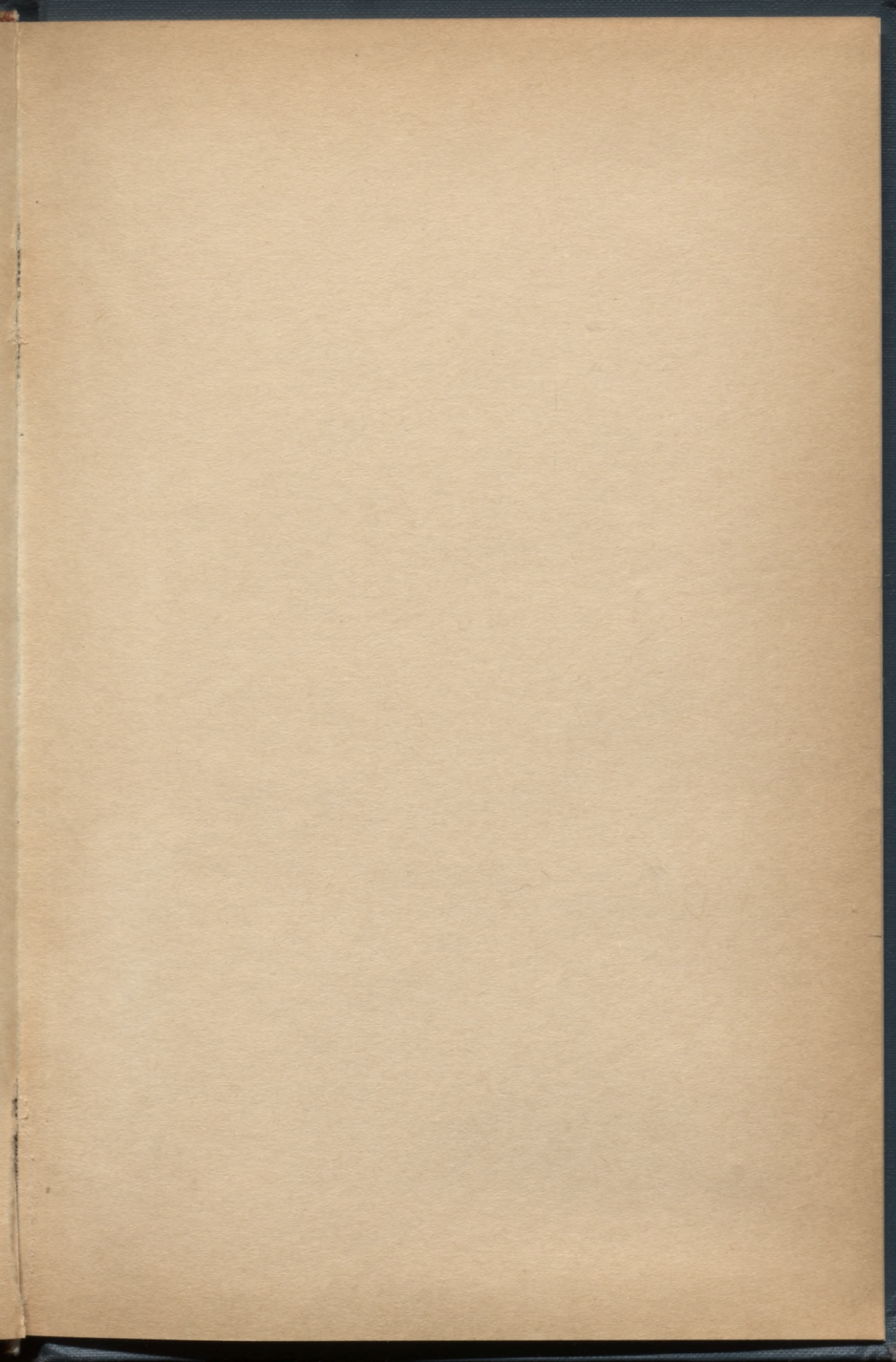
⁶⁴ KA, Rīga. Generalgouv. verifikationer 1638. (Licenšu inspektora izmaksāto summu pārskats.)

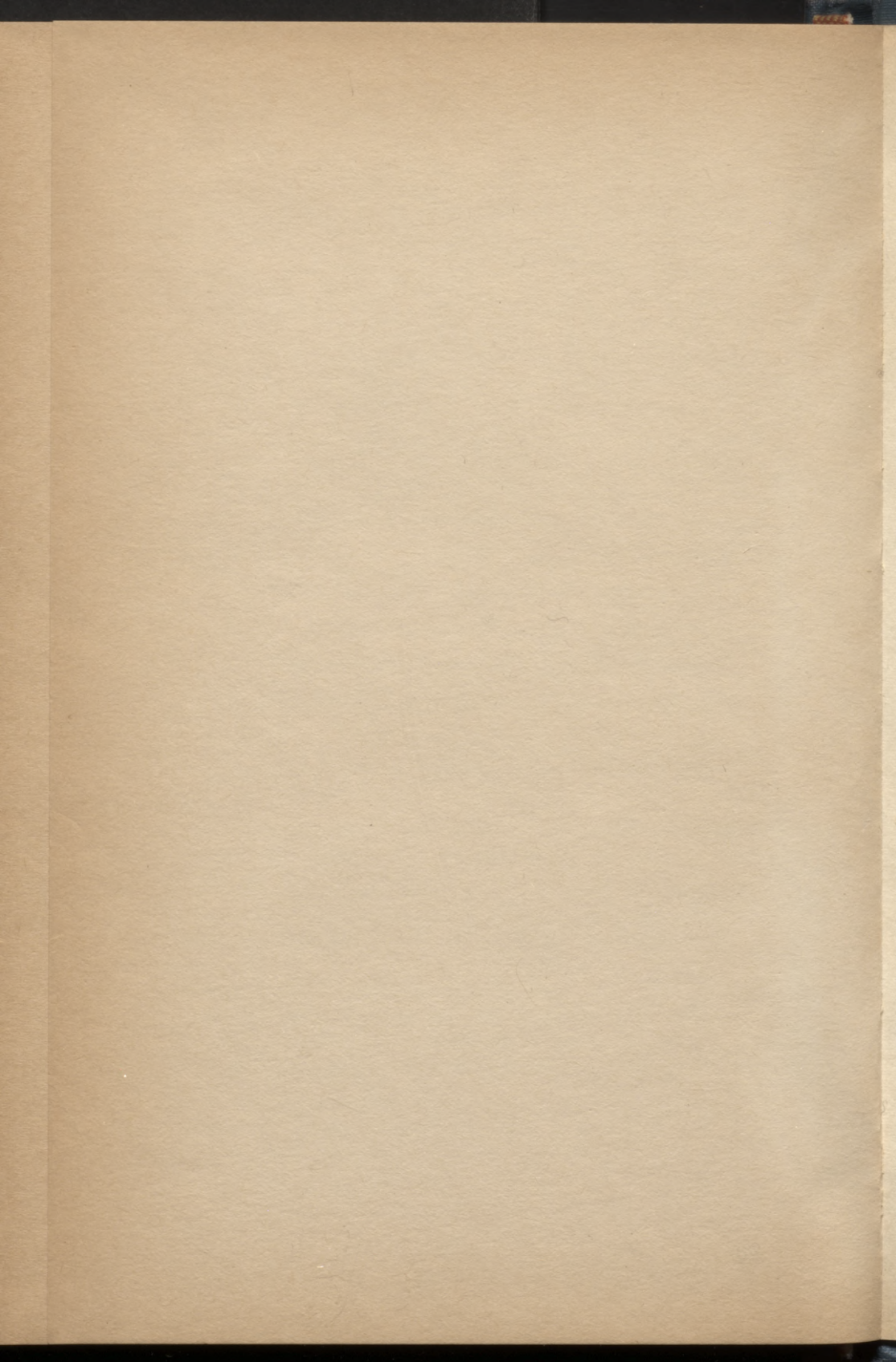
a) KA, 1668. gada mītu takses. b) W. Gutzeit, *Wörtertschatz der Deutschen Sprache Livlands* (Rīga: 1859—1898). c) Ricards, op. cit.

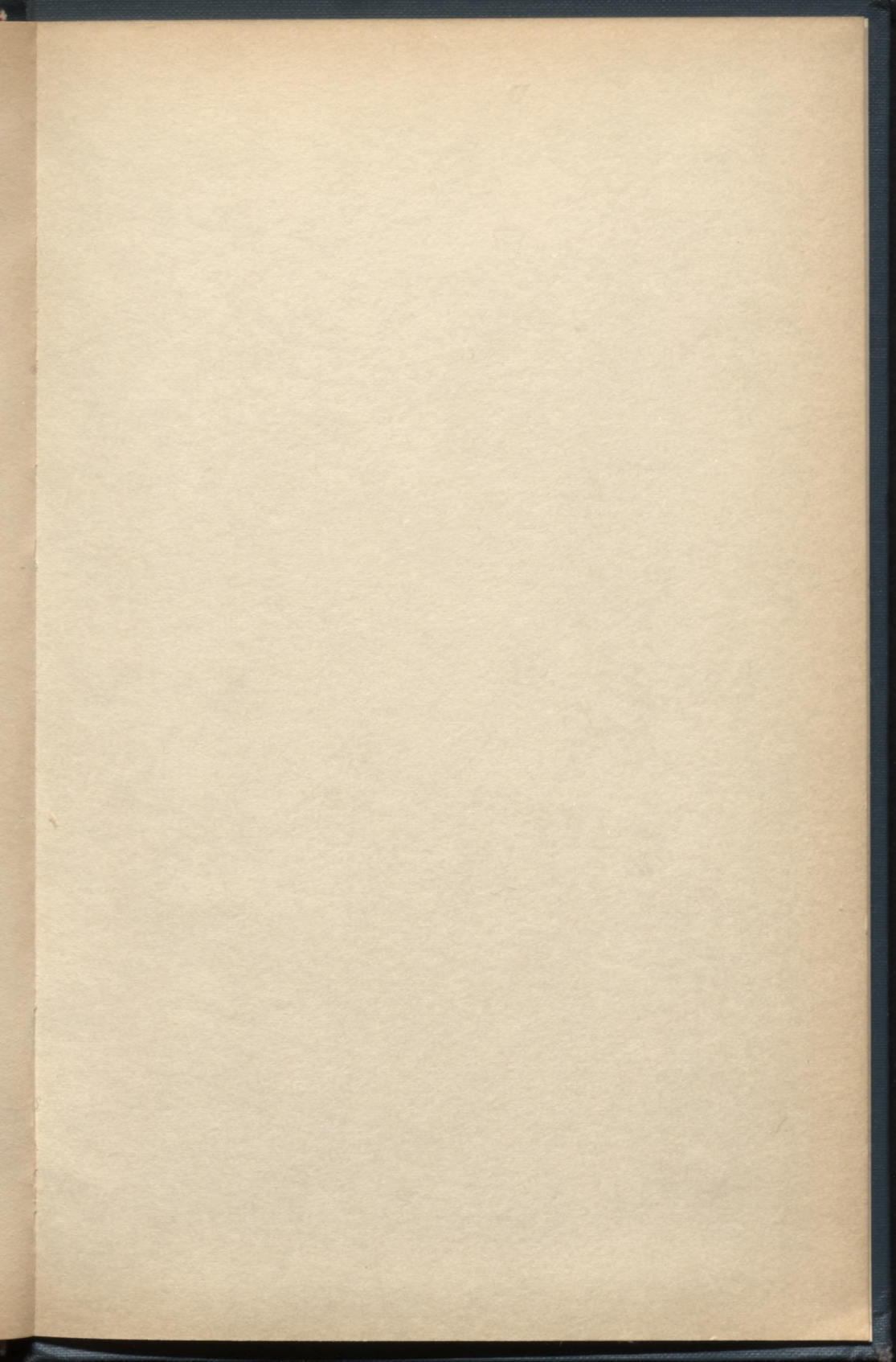
S A T U R S

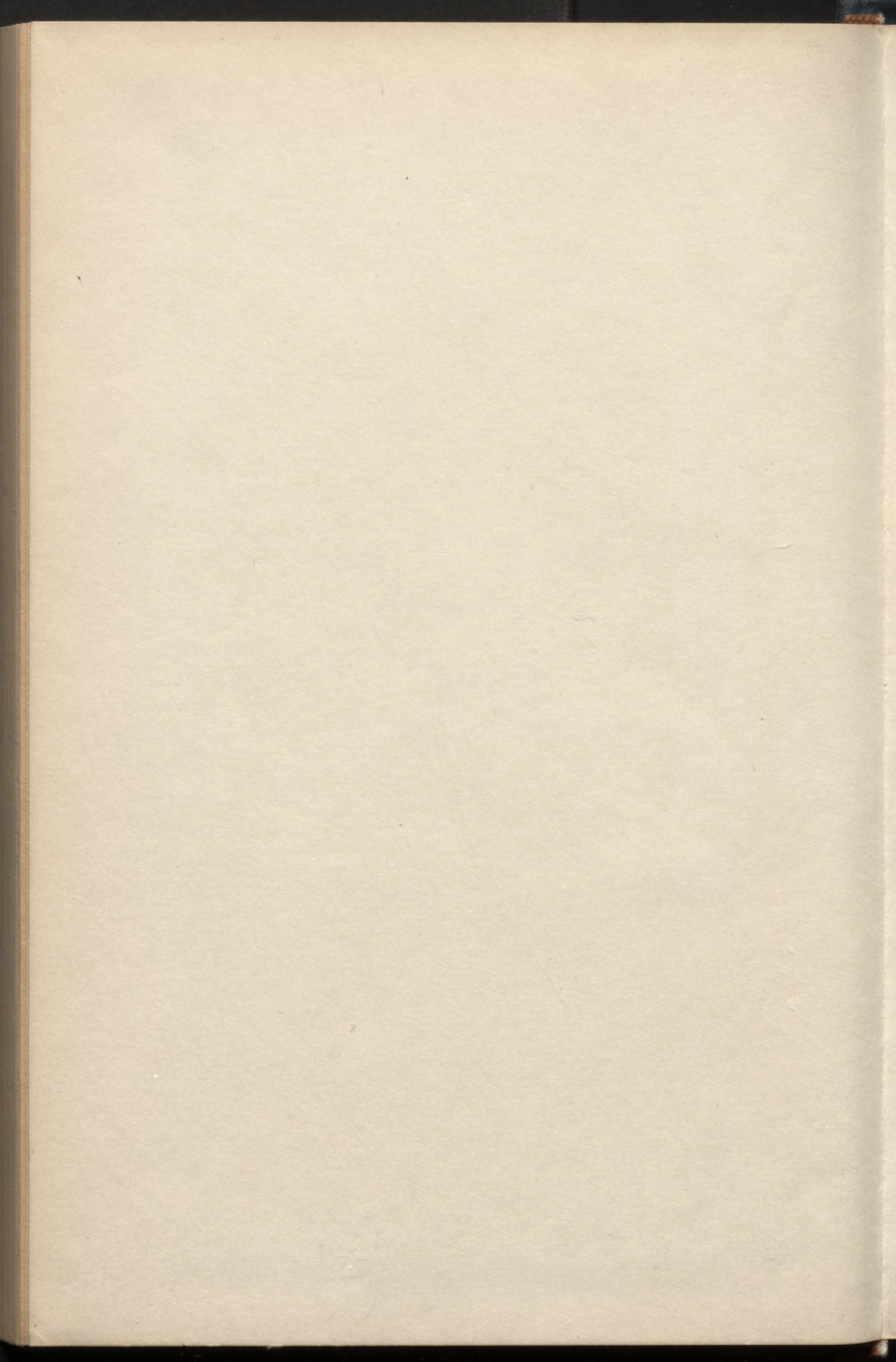
Latviešu zemnieku turība septiņpadsmitā gadu simtenī	3
Divu zviedru laiku Kadastru jubileja	33
Vidzemes zviedru laiku finances	44
Latvju zemnieka brīvības izredzes Kārļa XI laikā	87 ✓
Kurzemes hercoga Jēkaba saimnieciskie pasākumi Dānijā	127
Dažas Rīgas tirdzniecības parašas 17. un 18. gadu simtenī	145

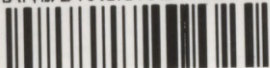

L.206.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304061377

